

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»
ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (40) 2020

Черкаси
2020

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

№ 4 (40) 2020

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Виходить 4 рази на рік.

Засновник:

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Видавець:

Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи».

18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164.

Включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б з питань економіки (наказ МОНУ No 886 від 02.07.2020) та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (OAJI), Index Copernicus

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», протокол No 3 від 24 грудня 2020 року. При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія

Головний редактор:

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович,

доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Заступник головного редактора:

ПАНТЄЛІСВА Наталія Миколаївна,

доктор економічних наук, доцент, заступник директора Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Члени редколегії:

АЛКАРІЄВ Нурідін Сапаркарійович, доктор економічних наук, професор кафедри соціології Національного університету Узбекистану імені Мірзо Улугбека (Узбекистан)

ГРАБІНСЬКА Барбара, Ph. D., ад'юнкт кафедри фінансів Краківського економічного університету (Республіка Польща)

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ДУНСЬКА Маргарита, доктор економічних наук, професор, заступник декана факультету бізнесу, менеджменту та економіки Латвійського університету (Республіка Латвія)

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна, доктор економічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗНЕЦОВА Світлана Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, проректор з навчально-методичної роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗЬМЕНКО Олександр Борисович,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Україна)

КУКЛІН Олег Володимирович, доктор економічних наук, професор, директор Черкаського державного бізнес-коледжу (Україна)

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ПАШКЯВІЧЮС Арвідас, доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри фінансів економічного факультету Вільнюського університету (Республіка Литва)

ПРОКОПЕНКО Наталія Семенівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», радник податкової служби I рангу (Україна)

РОГОВА Наталія Василівна, кандидат економічних наук, доцент, директор Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна, доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ХАБЕР Йозеф Антоні, Ph. D., професор Школи бізнесу Познані (Республіка Польща)

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинович, доктор економічних наук, професор, ректор Поліського державного університету (Республіка Білорусь)

Адреса редакційної колегії

Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, тел.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

© Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020

Ministry of Education and Science of Ukraine
State Higher Educational Institution «Banking University»
Cherkasy Educational-Scientific Institute

FINANCIAL SPACE

THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

No 4 (40) 2020

Cherkasy
2020

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

No 4 (40) 2020

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Published 4 times a year.

Founder:

State Higher Educational Institution «Banking University».

04070 Kyiv, Andriivska str., 1.

Publisher:

Cherkasy Educational-Scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»

18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164.

Included in the List of research and professional publications of Ukraine on economics

(Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 886 of July 2, 2020)

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University» by protocol No 3 of December 24, 2020.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Alexander BARANOVSKY, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector for Research Affairs of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Deputy Editor:

Nataliia PANTIELIEIEVA, Doctor of Economics, Associate Professor, Deputy Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Executive Secretary:

Victoria HMYRYA, Ph. D., Assistant Professor of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Members of the editorial board:

Nuriddin Saparkariyevich ALIKARIYEV, Doctor of Economics, Professor of Department of Sociology, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek (Uzbekistan)

Barbara GRABINSKA, Ph. D., Associate Professor, Department of Finance, Cracow University of Economics (Republic of Poland)

Irina DMITRENKO, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Accounting and Auditing, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Margarita DUNSKA, Doctor of Economics, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Business, Management and Economics of the University of Latvia (Republic of Latvia)

Anzhela KUZNYETSOVA, Doctor of Economics, Professor, Rector of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Svitlana KUZNETSOVA, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector for teaching and methodological work of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Alexander KUZMENKO, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Economics, Enterprise of the Black Sea National University named after Petro Mohyla (Ukraine)

Oleg KUKLIN, Doctor of Economics, Professor, Director of Cherkasy State Business-College (Ukraine)

Svetlana MISHCHENKO, Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Arvidas PASHKIAVICHUS, Doctor of Social Sciences, Professor, Head of Department of Finance Faculty of Economics University of Vilnius (Republic of Lithuania)

Natalia PROKOPENKO, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector of the Private higher educational institution «European University», Adviser of the Revenue Service of the 1-st rank (Ukraine)

Nataliya ROGOVA, Ph. D. in Economics, Associate Professor, Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Tamara SMOVZHENKO, Doctor of Economics, Professor, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Anthony Joseph HABER, Ph. D., Professor of School of Business, Poznan (Republic of Poland)

Konstantin SHEBEKO, Doctor of Economics, Professor, Rector of Polesky State University (Republic of Belarus)

Editorial office address:

Cherkasy educational-scientific institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164, tel.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Kochuta Inna, Rudenko Mykola</i>	
<i>DETERMINANTS OF SOCIAL POLICY IN THE FORMATION OF THE HUMAN DEVELOPMENT INSTITUTIONAL ENVIRONMENT: MANAGEMENT ASPECT</i>	9
<i>Кочума Інна Юріївна, Руденко Микола Вікторович</i>	
<i>ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ФОРМУВАННІ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ</i>	24
<i>Полторак Анастасія Сергіївна</i>	
<i>ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ</i>	28
<i>Poltorak Anastasiia</i>	
<i>THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF FINANCIAL SECURITY OF THE STATE</i>	38
<i>Буркова Людмила Анатоліївна, Журавель Ольга Ярославівна</i>	
<i>ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАСОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ</i>	42
<i>Burkova Liudmyla, Zhuravel Olga</i>	
<i>PROBLEM ASPECTS OF ORGANIZATION OF CASH TRANSACTIONS AT ENTERPRISES AND RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF CASH DISCIPLINE</i>	50
<i>Бойко Вікторія, Бойко Людмила Олександрівна</i>	
<i>ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ОВОЧІВНИЦТВА У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ</i>	53
<i>Boiko Viktoriia, Boiko Liudmyla</i>	
<i>FORECASTING AND WAYS OF EFFICIENT DEVELOPMENT OF THE VEGETABLE PRODUCTION INDUSTRY IN THE SOUTHERN REGION</i>	62
<i>Адвокатова Надія Олександрівна</i>	
<i>СТРАТЕГІЧНІ УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА</i>	65
<i>Advokatova Nadiia</i>	
<i>STRATEGIC MANAGEMENT DECISIONS TO INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE</i>	74
<i>Бондаренко Ольга Михайлівна, Титаренко Анастасія Денисівна</i>	
<i>ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ОПЛАТА ПРАЦІ» ЯК ОБ'ЄКТА ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ</i>	78
<i>Bondarenko Olha, Titarenko Anastasiia</i>	
<i>THE ECONOMIC ESSENCE OF THE CONCEPT OF "SALARY" AS AN OBJECT OF ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT</i>	86
<i>Шелудько Сергій Андрійович, Абгарян Мері Грантівна</i>	

<i>КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ МОДЕЛІ.....</i>	<i>89</i>
<i>Sheludko Sergii, Abharian Meri</i>	
<i>COMPETITION IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET OF UKRAINE IN TERMS OF REGULATORY MODEL'S TRANSFORMATION.....</i>	<i>97</i>
<i>Бакшеєва Ольга Анатоліївна</i>	
<i>ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ, ОБ'ЄКТІВ ТА ПРЕДМЕТУ ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ.....</i>	<i>100</i>
<i>Baksheieva Olga</i>	
<i>CHARACTERISTICS OF ENTITIES, OBJECTS AND SUBJECT OF CURRENCY SUPERVISION.....</i>	<i>113</i>
<i>Литвин Олена Євгенівна, Білошанка Вікторія Валеріївна</i>	
<i>ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ</i>	<i>117</i>
<i>Litvin Elena, Biloshapka Victoria</i>	
<i>PECULIARITIES OF DIGITAL MARKETING IN THE BANKING ACTIVITY OF UKRAINE.....</i>	<i>127</i>
<i>Буркова Людмила Анатоліївна, Георгієва Марина Юріївна</i>	
<i>ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ Й ОПОДАТКУВАННЯ РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ТА ПІДРЯДНИКАМИ.....</i>	<i>131</i>
<i>Burkova Liudmyla, Heorhiieva Marina</i>	
<i>PROBLEMATIC ASPECTS OF ACCOUNTING AND TAXATION OF SETTLEMENTS WITH SUPPLIERS AND CONTRACTORS.....</i>	<i>140</i>
<i>Вовченко Оксана Сергіївна</i>	
<i>ФОРМУВАННЯ РИЗИК-КУЛЬТУРИ БАНКУ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ.....</i>	<i>143</i>
<i>Vovchenko Oksana</i>	
<i>FORMATION OF THE RISK CULTURE OF THE BANK AS A CONDITION FOR ENSURING ITS FINANCIAL STABILITY.....</i>	<i>152</i>
<i>Данилкова Светлана Анатольевна</i>	
<i>К ВОПРОСУ О ПРИРОДЕ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА.....</i>	<i>155</i>
<i>Danilkova Svetlana</i>	
<i>TO THE QUESTION ABOUT THE NATURE OF INTERNAL AUDIT.....</i>	<i>163</i>
<i>Криган Юрій Михайлович</i>	
<i>ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ.....</i>	<i>166</i>
<i>Kryhan Yurii</i>	
<i>FEATURES OF PUBLIC TRUST FORMATION IN THE PROCESS OF THE STATE'S FISCAL SPACE TRANSFORMATION.....</i>	<i>175</i>

Маренич Анатолій Іванович, Ткаченко Юлія Павлівна	
<i>УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ МОБІНГУ У ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВАХ.....</i>	<i>179</i>
Marenych Anatolii, Tkachenko Yuliia	
<i>MANAGEMENT ASPECTS OF MOBBING PREVENTION IN LABOR COLLECTIVES</i>	<i>189</i>
Костогриз Вікторія Григорівна, Ткаченко Аліна Юрївна	
<i>СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТЕЖІВ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД.....</i>	<i>193</i>
Kostohryz Viktoriya, Tkachenko Alina	
<i>CURRENT TRENDS OF THE CASHLESS PAYMENTS MARKET UNDER THE INFLUENCE OF THE COVID-19 PANDEMIC: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE.....</i>	<i>203</i>
Талимова Л.А., Жуkenов Б.М., Аkenов С.Ш., Сайфуллина Ю.М.	
<i>ПРИОРИТЕТНІ НАПРАВЛЕННЯ ІННОВАЦІОННО-ТЕХНОЛОГІЧЕСЬКОГО РАЗВИТТЯ АГРОПРОМІШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА КАЗАХСТАНА</i>	<i>206</i>
Talimova L.A., Zhukenov B.M., Akenov S.SH., Saifullina YU.M.	
<i>PRIORITY DIRECTIONS OF INNOVATIVE AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF KAZAKHSTAN</i>	<i>214</i>
Третяк Наталія Миколаївна, Бондар Жанна Богданівна	
<i>ВПЛИВ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....</i>	<i>217</i>
Tretiak Natalia, Bondar Zhanna	
<i>IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGY IMPLEMENTATION ON BUSINESS MANAGEMENT..</i>	<i>227</i>
Синенко Олександр Олександрович, Ковальова Аліна Олександрівна	
<i>КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ В АГРОБІЗНЕСІ.....</i>	<i>232</i>
Sunenko Oleksandr, Kovaleva Alina	
<i>CREDIT MECHANISM OF FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES IN AGROBUSINESS ..</i>	<i>242</i>
Гончаренко Олена Олексіївна, Шинкаренко Ольга Миколаївна, Троян Ярослава Віталіївна	
<i>ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ</i>	<i>245</i>
Goncharenko Olena, Shynkarenko Olga, Trojan Jaroslava	
<i>ECONOMIC ESSENCE, CLASSIFICATION AND MEASUREMENT OF FINANCIAL ASSETS ..</i>	<i>254</i>
Жежерун Юлія Володимирівна, Романчук Світлана Олександрівна	
<i>АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В БАНКУ В УМОВАХ COVID-19</i>	<i>258</i>
Zhezherun Yuliia, Romanchuk Svitlana	
<i>ANTI-CRISIS MANAGEMENT IN THE BANK UNDER THE CONDITIONS OF COVID-19.....</i>	<i>266</i>

Хуторна Мирослава Емілівна, Ткаченко Юлія Павлівна

*ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОШОВОГО РИНКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ЧИ ЗАГРОЗИ
ФІНАНСОВІЙ СТАБІЛЬНОСТІ.....*269

Khutorna Myroslava, Tkachenko Yuliya

*DIGITAL MONEY MARKET TRANSFORMATION: PROSPECTS OR THREATS TO
FINANCIAL STABILITY.....*278

Чепелюк Ганна Миколаївна, Лозоватий Богдан Миколайович

*ІНВЕСТИЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЇХ ВПЛИВУ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ.....*282

Chereliuk Hanna Mykolaivna, Lozovatyi Bohdan Mykolaiovych

*INVESTMENTS IN THE CONTEXT OF THEIR IMPACT ON THE INVESTMENT SECURITY
OF THE COUNTRY.....*290

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221665](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221665)

УДК 338.336

DETERMINANTS OF SOCIAL POLICY IN THE FORMATION OF THE HUMAN DEVELOPMENT INSTITUTIONAL ENVIRONMENT: MANAGEMENT ASPECT

KOCHUMA Inna

PhD, Associate professor,

Banking University, Cherkasy Institute

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4416-3333>

e-mail: innkoc@gmail.com

RUDENKO Mykola

PhD, Associate professor,

Banking University, Cherkasy Institute

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1966-7695>

e-mail: mykola_rudenko@ukr.net

Abstract. *The determinants of social policy in the formation of the institutional environment of human development have been researched in the article and some institutional areas for improving the management of social policy, taking into account the challenges of today have been outlined in the article. The absence of a comprehensive state strategy of social policy in our country has been revealed. The growth rates of the consolidated budget expenditures of Ukraine in the sphere of the formation of conditions of human development have been analyzed. The gap between the targets for 2030 and the corresponding forecast values have been determined. It has been proposed to approve a comprehensive social policy strategy, which would fix its mission as achieving the goals of sustainable development and a high level of human development, which will implement the legislative experience of several European Parliament parliaments on the institutional environment of human development.*

Keywords: *institutional environment, human development, social policy, the institutional environment of human development, goals of sustainable development.*

Аннотация. *В статье исследованы детерминанты социальной политики в формировании институциональной среды человеческого развития и обозначены отдельные институциональные направления совершенствования процесса управления социальной политикой с учетом вызовов современности. Выявлено отсутствие в Украине комплексной государственной стратегии социальной политики. Проанализированы темпы прироста расходов сводного бюджета Украины в сферу формирования условий человеческого развития. Определены разрыв между целевыми ориентирами к 2030 году и соответствующими прогнозными значениями. Предложено утверждение комплексной стратегии социальной политики, которая зафиксировала ее миссию как достижение целей устойчивого развития и высокого уровня человеческого развития, что позволит имплементировать законодательный опыт ряда парламентов Европейского Союза по формированию институциональной среды человеческого развития.*

Ключевые слова: *институциональная среда, развитие общества, социальная политика, институциональная среда человеческого развития, цели устойчивого развития.*

Formulation of the problem. Despite the declared at all levels of government priorities of Ukraine as a European state, which provides a «human-centric» approach to defining goals and factors of economic development, over the past ten years, basic indicators of human development have not improved and some social parameters have even deteriorated. Ukraine is below the average level of Europe and Central Asia in terms of human development, which requires meaningful adjustment of domestic social policy and areas of its implementation, which will serve as a basis for improving specific parameters of quality of life.

The situation with the development of human potential in our country has become even more complicated due to the problems of the annexation of Crimea, occupation of part of the territory in Donetsk and Luhansk regions, as well as the «black swan» in 2020 - the crisis caused by the COVID-19 pandemic. The latter particularly highlighted the problem of incomplete reforms in the social sphere, which manifested itself, in particular, in the unpreparedness for such challenges of domestic education, health, and social protection systems, which together with formal and informal rules, norms and mechanisms that expand the capabilities of Ukrainian citizens to a long, healthy life, access to knowledge and an appropriate level of well-being, form an institutional environment for human development.

The socio-economic crisis of recent years creates significant resource constraints for the state to perform its functions, one of which is the formation of the institutional environment of human development, in particular in terms of the

implementation of social policy instruments. According to the United Nations Children's Fund (UNICEF), more than nine million people in Ukraine could find themselves below the poverty line due to the socio-economic crisis caused by the COVID-19 epidemic. The absolute poverty rate will increase to 50.8 % [1]. Due to the critical growth of poverty and insecurity of Ukrainian families, there is an urgent need for effective social protection measures to mitigate the effects of the pandemic. Given the limited resources of state and local budgets to overcome poverty and finance the socio-cultural sphere, the main priority should be to change the focus of social policy towards shaping the institutional environment of human development, increase its efficiency, including by improving management and redistribution of expenditures.

Analysis of recent research and publications. The topic of research on the relationship between social policy and human development, in general, is quite popular in domestic scientific circles, among the most important achievements are the works of O. Vlasjuk, O. Grishnova, E. Libanova, A. Revenko, and others. Analysis of the works of these scientists suggests that the problems of forming the institutional environment of human development by improving the management of social policy in the domestic scientific literature have not been fully explored. At the same time, we emphasize that the basis for solving this issue are the scientific achievements of domestic institutionalists – V. Heitz, A. Gritsenko, V. Dementiev, I. Maly, O. Yaremenko, and others, fundamental works of the classics - O. Wilson, R. Coase, D. North. Paying tribute to these scientists, we note

that the dynamism of changes in social policy within the institutional environment of human development caused by the spread of the COVID-19 pandemic and other adverse conditions necessitate the deepening of research in this direction.

The purpose of the article is to identify the main problems in the institutional support of human development in Ukraine and to find directions and effective tools for improving the process of social policy management, taking into account the challenges of today.

Presentation of the main research material. The social orientation of the national economy is enshrined in the Constitution of Ukraine, where human is proclaimed the highest value, and Ukraine - the welfare state [2, p. 1]. This determines the special place of social policy in the activities of the Ukrainian Government and other state and local authorities, as well as specialized institutions that exist for its implementation.

We agree with the opinion of scientists of the National Academy of Public Administration [3] on the need to consider the concept of «social policy» in a broad and narrow sense. Thus, in a narrow sense, "social policy" means the activities of its subjects to form the social security of the individual and society. In a broad sense, «social policy» is a system of managerial, regulatory, self-regulatory ways and forms of activity of subjects, a set of principles, decisions, actions embodied in social programs and social practice to meet social needs, balance social interests, social groups of society, achieving social goals, solving social problems, the formation of social values [3, p. 5-6].

On the one hand, social policy is carried out in a certain institutional environment, which forms the conditions for ensuring the reproduction and realization of human potential, is the institutional environment of human development. On the other hand, the main task of social policy is its formation and improvement. The institutional environment of human development is formal and informal institutions that contribute to the maximum and full satisfaction of material and spiritual needs of man, expanding his opportunities for a long and healthy life, obtaining an adequate level of education and wages that provide a decent level of well-being. These institutions, according to O. Stryzhak [4], include institutions-rules, institutions-organizations, and institutions-mechanisms, which in our opinion is fully consistent with the modern realities of the domestic institutional environment:

- formal institutions-rules are established by the legislation or policy of organizations (for example, codes of labor laws and social guarantees, collective bargaining agreements, internal regulations of organizations, etc.), informal - are determined by customs, traditions concerning social or labor spheres (for example, social values and citizens' ideas about the responsibilities of the employee, the degree of responsibility of the state or employer for their lives and well-being, etc.);

- institutions-organizations directly provide the conditions for human development. These include, first of all, the Institute of Public Health, the Institute of Education, the Institutes of Social Security, the Institute of Social

Corporate Responsibility, and the Institutes of Labor Dispute Resolution;

- institutions-mechanisms of human development are ways, procedures to ensure its conditions, including through the availability and quality of medical and educational services, conditions for decent work, and a comfortable, safe life.

It should be noted that the institutional environment of human development is formed not only by social policy instruments. Important components are economic institutions (entrepreneurship, markets for resources and factors of production, ownership of resources, economic regulation mechanism, fiscal and monetary policy, corruption, etc.) and in Ukraine - political (government and administration, licensing procedures, legislation, regulating both social and economic processes) institutions, influencing the prospects of socio-economic development, which largely forms the basis for ensuring the development of human potential.

Given the ultimate goals of socio-economic development of the country, the domestic policy directly or indirectly affects the institutional environment of human development. At the same time, the influence of some institutions on it can be controversial. Note that the existence of such an institution as informal employment can be perceived as a disincentive to human development, as it deprives the employee of legal protection in the field of labor relations, is accompanied in many cases by low wages and budget contributions, including social funds and growth of the shadow economy, corruption tax, etc. On the other hand, this form of employment may be the only opportunity for some citizens to find employment and earn an income. This is especially true for

countries where the distribution and use of budget funds serve the purpose of enriching certain groups in power, rather than the goals of economic development and improving the welfare of citizens.

As noted above, the institutional environment of human development in addition to the formal (regulated by regulations) contains an informal, value-normative component, which on the one hand is formed as a result of relevant state policy, and on the other, in a democratic political system - has a significant impact. At the same time, the norms, traditions, and values that prevail in society can both contribute to economic and social progress and the development of human potential, and create tangible barriers for them.

It should be noted that in the outlined aspect the Ukrainian society during the last decade is moving in the direction of the increasing spread of speculative-rational values and values of self-expression. According to the World Center for Values in Ukraine, conducted by the Ukrainian Center for European Policy in 2020 [5], paternalistic sentiments are declining among its citizens, and there is a growing awareness that income should be more related to individual efforts, and not on the state, should be the main burden of responsibility for their well-being.

Among the positive trends is also the growth of tolerance in Ukrainian society. Thus, from 48 % to 55.1 % increased the share of those who consider women not worse than men, political leaders, decreased from 52 % to 36.4 % the share of those who would not want to live next to HIV-infected, with 62 % to 44.8 % - with people of non-traditional sexual orientation, the share of those who believe that most people can be trusted

has increased: from 23.1 % to 30.1 %, etc. [5, p. 13].

At the same time, the values of Ukrainian society have undergone negative changes during this period, which have manifested themselves in the strengthening of certain aspects of traditional values and the values of survival. In the study [5, p. 14] there is an increase in xenophobia (the share of those who do not want to live next door to immigrants has increased from 19 % to 27.1 %, with people of other nationalities - from 17 % to 24.8 %); the share of supporters of gender stereotypes that university education is more important for a boy than for a girl (from 18 % to 24.5 %); from 20 % to 30.9 %, the share of those who believe that "if a woman earns more money than a man, it usually causes problems" has increased.

An analysis of the statistical literature on gender equality suggests that the share of Ukrainians who condemn domestic violence and violence, in general, has decreased; receiving state aid to which a person is not entitled, theft, non-payment of taxes, bribery. This is a consequence not only of the difficult economic situation in which most of our citizens find themselves but also of the lack of a systematic policy for the incorporation of democratic, human-centric values into Ukrainian society. In turn, this affects the principles and priorities of social policy. It is perceived only as a tool for «extinguishing fires», reducing social tensions, or achieving certain political goals. At the same time, the goal of social policy is mainly not related to the realization of an inalienable human right - the expansion of the choice to develop and realize equity through the formation of a favorable institutional environment for him.

The main subject of social policy in our country is the Government of Ukraine, represented by the Ministry of Social Policy of Ukraine. It is known from management theory that successful management of any process begins with defining the mission and developing a development strategy. Strategic planning is the basis of all other elements of management, on its basis, current plans are developed, the corresponding organizational structure, systems of motivation and control at intermediate and final stages are built. At the same time, the identified goals must be quantifiable, realistic, and consistent with the provision of resources.

The study revealed that in Ukraine there is no comprehensive state strategy of social policy as a set of measures aimed at creating conditions for human development, including through the formation of its institutional environment. To some extent, its role is played by the document – «Sustainable Development Goals of Ukraine» (hereinafter SDG), the latest version of which for the period up to 2030 was approved by the Decree of the President of Ukraine on 30.09.2019 [6].

Of the 17 SDGs, ten are directly related to human development tasks, essentially concretizing them. These are, first of all: Goal 1 - overcoming poverty; Goal 2 - Overcoming hunger, achieving food security, improving nutrition and promoting sustainable agricultural development; Goal 3 - ensuring a healthy lifestyle and promoting well-being for all at any age; Goal 4 - Ensuring a comprehensive and equitable quality education and encouraging lifelong learning opportunities for all; Goal 5 - ensuring gender equality, empowerment of all women and girls; goal 6 - ensuring

the availability and sustainable management of water resources and sanitation; Goal 8 - Promote progressive, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all; Goal 10 - reducing inequality; Goal 11 - ensuring openness, security, sustainability and environmental sustainability of cities and other settlements; Goal 16 - Promoting a peaceful and open society for sustainable development, ensuring access to justice for all and creating effective, accountable and participatory institutions at all levels.

According to the UN Development Program in Ukraine, the key mission of domestic social policy should be proclaimed «the creation of conditions by the state and society to expand people's opportunities to live long and healthy lives, get a sufficient level of education, have the material means for a decent existence» [7]. This mission, which is specified in the Sustainable Development Goals adopted to Ukraine and their indicators, should be the basis for developing a consolidated strategy of domestic state social policy, and define the mission and strategies of relevant ministries, agencies, local authorities, organizations performing functions. management of the social sphere.

Analysis of the documentary base of the Ministry of Social Policy of Ukraine through the official website of the Ministry on the Internet suggests that if the earlier adoption of the Sustainable Development Goals (e.g. «Sustainable Development Strategy Ukraine 2020» approved by the Presidential Decree in January 2015) was accompanied by specific measures to achieve them, development of reform strategies, current plans for their implementation and targeted programs that define specific

actions of ministries, departments, local authorities in certain areas of social policy, then after the adoption of the "Sustainable Development Strategy Ukraine 2030" such work was practically not carried out.

Most of the previously developed state strategies and targeted programs aimed at implementing SDG (for example, the Government's Medium-Term Priority Action Plan, State Strategy for Regional Development, Strategy for Agricultural Sector Development, National Strategy for Human Rights, Strategy for State Environmental Policy of Ukraine, Poverty Reduction Strategy, The State Target Program «National Action Plan for the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities», the State Targeted Social Program «Youth of Ukraine», the State Social Program to Combat Trafficking in Human Beings, etc. are valid only until the end of 2020. reasons for non-fulfillment of certain tasks and urgent renewal taking into account the goals of the "Strategy for Sustainable Development Ukraine 2030" and consolidation of resource provision in the State Budget of Ukraine for 2021.

The disadvantage of the planning system in the field of social policy in Ukraine is the formal, declarative nature of state strategies and targeted programs in most cases, they remain a declaration of intent to achieve certain goals. Also, when planning and using state budget funds, the principle of priority of solving the problems articulated in these documents is not observed. The projected volumes of financial resources of target programs, including at the expense of the state budget, do not agree with the real possibilities of their financing. Most strategies and target programs do not

specify specific responsibilities for the tasks, there are no indicators of achieving goals and methods of evaluating effectiveness, as well as complete information on the progress of their implementation, which makes it impossible to control and account for non-compliance [8]. One of the relevant strategic documents of the Ministry of Social Policy of Ukraine, in the context of the SDG, is the «Strategic Action Plan of the Ministry of Social Policy of Ukraine for the 2020 budget year» and the two budget periods following the planned (2021-2022). These documents define the mission of the Ministry as «the formation and implementation of state social policy aimed at achieving the strategic goals set by the four CSWs of Ukraine for the period up to 2030»:

- creating an enabling environment for people with disabilities (goal 3.1);
- ensuring the protection of children's rights and supporting families with children (goal 3.2);
- social support for families in difficult life circumstances and other categories of the population (goal 3.3);
- creating conditions to ensure a decent old age of the elderly (goal 3.4) [9].

At the same time, despite the practical completion of the process of adopting the state budget of Ukraine for 2021, the specification of plans and programs under this Strategy for the next budget year has not been implemented, it has not been updated in terms of ensuring the implementation of SDG and human development problems caused by the COVID-19 pandemic. There is also no targeted assistance to people who have contracted the disease or lost income due to quarantine measures (including self-isolation), no steps have been taken to provide support by social services to at-

risk groups to protect them from potentially dangerous to them contacts, no targeted program has been developed to combat the coronavirus epidemic and its socio-economic consequences.

Also, several Ministries of Ukraine and government agencies that are, by definition, directly designed to shape the institutional environment of human development, in particular by managing the institutions that provide it, have not incorporated the above-mentioned CSBs into their mission and strategic plans. For example, Goal 4 of the SDG is covered as much as possible only by the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021, which, however, does not contain specific indicators of the implementation of tasks, most of which are too general. The draft Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021-2031, proposed for public discussion, although devoid of some of the above shortcomings, but demonstrates an instrumental approach to one of the main institutions of human development. Higher education is conceived (as stated in the mission of the Strategy), only as a means of «ensuring sustainable innovative development of Ukraine...» [10]. However, it is not about the need to ensure its availability, which is one of the indicators and conditions of human development, especially in conditions of pandemic constraints.

By this vision of their tasks, the legislative and executive authorities are working to reduce the number of higher education institutions, including by forcibly merging them, restricting the rights of their separate structural units, reducing funding for several regional universities, setting indicative prices for education services, thus limiting access

to higher education for a wide range of Ukrainian citizens.

Also, among the key areas of state and educational policy, as well as other areas of regulation of human development institutions, goal 5 of the SDG, «ensuring gender equality, empowerment of all women and girls» was not reflected. Although Ukraine has developed a fairly strong regulatory framework designed to ensure equality between women and men, these documents are often purely declarative and do not properly affect the formation of parity. In particular, men's wages exceed women's wages by 30%, women's representation at higher levels of management in both the private and public sectors remains extremely low, and women's participation in unpaid domestic work is disproportionately high. As a result, Ukraine ranks 55th on the index of gender inequality [11].

About strategies developed for a longer period, goal 3 of the CSW is reflected in the Strategy of public policy on healthy and active longevity for the period up to 2022 and the action plan for its implementation, approved in December 2018 [12]. The positive thing is that in this plan the responsible subdivisions and authorities are appointed for the implementation of the tasks specified in it. However, the condition for empowering people to live a long life while maintaining a high level of health, which is a sign of progress in human development, is not only a healthy lifestyle but also accessible to all citizens, quality medicine, timely detection, and successful treatment of diseases. prevention. In this regard, effective management of the medical field is of particular importance, which also begins with the correct setting of strategic goals. This is especially true in

connection with the exacerbation of problems caused by the COVID-19 pandemic. Unfortunately, the goals set by the National Strategy for Health Care Reform in Ukraine for the period 2015-2020, namely:

- increase in health indicators of the population (life expectancy, reduction of morbidity, mortality);

- increasing financial security when seeking medical care, so that the disease does not cause impoverishment or lack of funds does not prevent timely treatment;

- ensuring the readiness and ability of the health care system to respond effectively to crises that pose a threat to the health of an individual, community, or the entire population, although correlated with the goals of human development and CSR, but have not been achieved [13].

Relevant reforms have not been completed, no radical institutional changes have been made in the management of the sector, and an updated strategy for the development of the medical sector in terms of implementing CSR and ensuring human development has not yet been proposed. If we analyze other strategies and programs of public authorities relevant for the period after 2020, we can conclude that several CSWs related to human development goals are not taken into account at the time of the study.

In management practice, the implementation of any strategy involves resource provision. In our opinion, the conditions for human development are directly created by investments in environmental protection, housing, and communal services, education, and health care, spiritual and physical development of people, social protection, and security. Of course, they can be

financed from private sources, but, above all, it is the responsibility of the state. On the other hand, public spending on economic development, defense, or public order can, indirectly, both promote human development and create obstacles (for example, by using the law enforcement system to suppress democracy).

It should be noted that although nominally the costs of the above areas, which directly shape the conditions of human development, in Ukraine are increasing, the pace of their change in real terms is uneven, so according to budget expenditures in 2020 may become negative (Fig. 1).

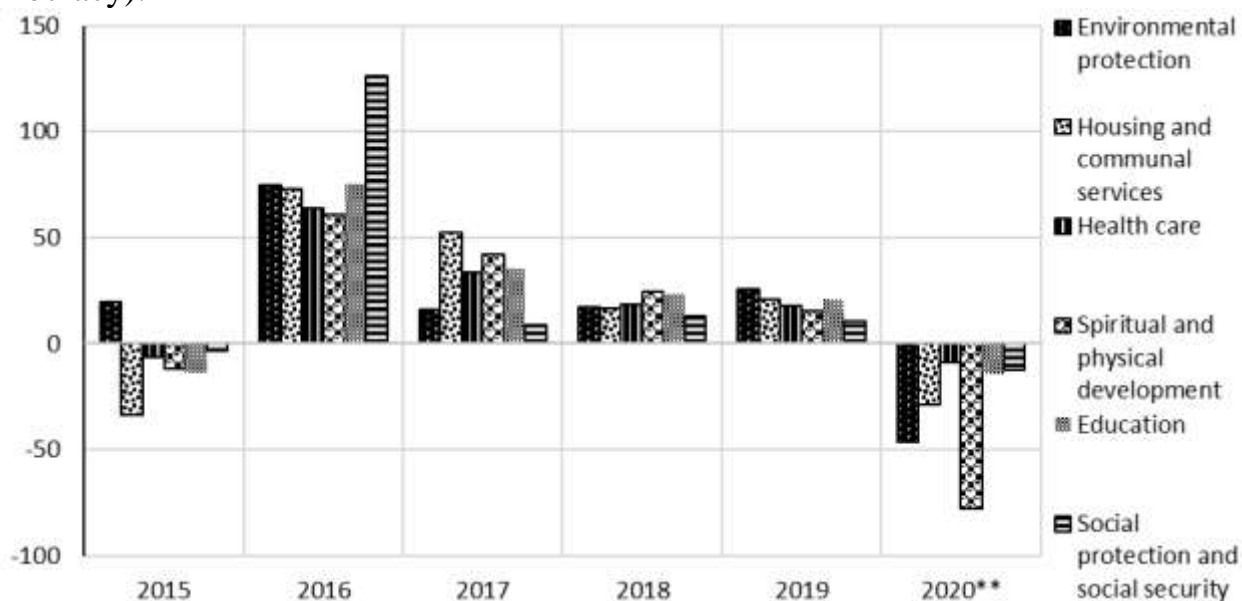

Fig. 1 Growth rates of the consolidated budget of Ukraine in the sphere of formation of conditions of human development 2015-2020 **

Source: compiled by the authors on the basis of data from the Ministry of Finance of Ukraine [14] in the base prices of 2013;

** data for 2020 - projected on the basis of the state of execution of the consolidated state budget of Ukraine on expenditures on 01.10.2020 and NBU forecasts on inflation in 2020.

Based on the figures in Fig. 1 data note that the highest growth rates of funding for human development (by 95 % per year), after the annexation of Crimea and the occupation of part of Ukrainian territory in Donetsk and Luhansk regions, was observed in 2016. In the following period, they mostly decreased. According to forecasts, in real constant prices in 2013, in 2020 they will decrease (by about 16 %). Funding for the spiritual and physical development of Ukrainian society (-78 %), environmental protection (-46 %), and housing and

communal services (-28 %) will decrease the most (taking into account the existing trends). Financial opportunities for education (-14 %), health care (-8.6 %) were lower than in the previous year, and 12.4 % less was allocated for social protection and social security.

During the period from 2014 to 2019, the share of government expenditures in the areas that form the institutional prerequisites for human development (from 63.2 % to 55.8 %, respectively) decreased, by 11.6 %, in particular: for housing and communal services 26 %,

health care 14.2 %, spiritual and physical development 13.2 %, education 8.9 %, social protection and social security - almost 11 %. According to our forecasts, in 2020 this trend will continue.

The consequence of this is a lack of progress and even regression according to some CSR criteria and human development indicators. Thus, the Voluntary National Review of Ukraine's Progress in Achieving the Sustainable Development Goals, conducted in the summer of 2020.

The Ministry of Economic Development, Trade, and Agriculture of Ukraine at the beginning of 2019 showed that the achievement of some goals is impossible without accelerating their pace, and in some areas, the situation has deteriorated, making it impossible to achieve them in time (IP) (Table 1).

As of 2019, according to the Human Development Index (0.75), Ukraine ranked 88th out of 189 countries covered by the survey, falling (including the inequality index) by 5 positions, compared to 2013, ranking last in Europe. Ecuador, Azerbaijan, Mongolia, and Lebanon are at about the same level of human development. For comparison, Poland, most similar to Ukraine in terms of starting conditions and potential, is ranked 32nd in the human development index, the Czech Republic is 26th, and Slovenia is 24th. Ukraine lags the most behind the index «National Income per capita» (USD 7,500 per PPS), which is much lower than in many countries close in the ranking [15].

That is poverty, low incomes, unjustifiably high levels of property inequality, limited conditions for realizing their potential not only do not lose relevance for Ukraine in 2020 but will be exacerbated by the unprecedented

financial and socio-economic crisis caused by the loss of territory, military action in the east of the country and the global pandemic COVID-19.

In turn, the deterioration of the situation in the social sphere, the institutional environment of human development, leading to deteriorating conditions for the reproduction and realization of human potential in our country, worsen the prospects for economic growth. Thus, according to our calculations, children born this year will be able to achieve only 63 % of productivity (for comparison, in Poland this figure is 73 %).

As noted above, this is a consequence of the lack of a comprehensive vision of social policy goals in terms of the concept of human development and SDG, at all levels of government, and, as a result, fragmentation and inconsistency of reforms and measures to achieve them. These circumstances necessitate the modernization of the social policy management system, its focus on the formation of the institutional environment of human development, all its elements (formal and informal). First of all, it is necessary to approve a comprehensive social policy strategy, which would fix its mission as the achievement of the SDG and a high level of human development (which corresponds to the average value for Europe). They should be used to build an institutional architecture that will ensure its implementation, in particular the organizational structure of the legislative and executive branches, to develop sectoral strategies, implementation plans, and targeted programs, with a clear definition of priorities responsible for their implementation, indicators of goals and effectiveness, with mandatory

Table 1

The gap between the targets for 2030 and their forecasts values (IP)

Acceleration is required to complete the task	IP	The reverse trend in the task	IP
Goal 1. Overcoming poverty			
		1.3.1 Ratio of poverty levels d / y with children and d / y without children, times	- 100
Goal 2. Overcoming hunger, agricultural development			
2.1.1. Meat consumption per person, kg / year	+ 70	2.1.2. Milk consumption and mol. products per 1 person, kg / year	- 100
Goal 3. Good health and well-being			
3.4.1. The number of deaths of people aged 30-59 from hypertension, per 100 thousand people.	+ 50	Proportion of smokers among women aged 16-29, %	- 100
3.5.1 Probability to die in 20-64 years, men	+ 76	Number of patients diagnosed with HIV per 100 thousand population	- 100
3.9.1. Share of household expenditures in total health expenditures,%	+ 58		
Goal 4. Quality education			
		4.5.1. Level of population participation in formal and informal types of education,%	- 84
		4.2.1. Indicator of coverage of children aged 5 years by preschool institutions, %	- 25
Goal 5. Gender equality			
5.4.2 The share of women among the deputies of regional councils and local councils of cities of the region. value, %	+100		
Goal 8. Decent work			
8.6.1. Number of employees in SME entities, million people	+ 97	8.5.2. Number of deaths from accidents at work, % to the level of 2015	- 88
8.5.1. Number of victims of accidents at work, % to the level of 2015	+ 20	8.5.3. Share of employees engaged in work with harmful working conditions, %	- 17
Goal 10. Reduction of inequality			
10.3.1. Share of rural households affected by the lack of ambulance services, %	+ 87	10.3.2 Proportion of rural households affected by lack of medical facilities nearby, %	- 75
10.5.1 The ratio of the average pension and the average salary in the economy, %	+ 16	10.3.3. Proportion of rural households affected by lack of transport links, %	-50

Source: compiled by the authors

resource provision and accountability to stakeholders, civil society, international financial organizations, and donors, etc.

We propose to borrow the experience of several parliaments of the European Union on the institutionalization of the implementation of the CSW in their

processes, in particular in the creation of new committees on sustainable development, which would include representatives of various political factions. This, firstly, can be an important political signal about the importance of the CSW for the Ukrainian Parliament and society, and secondly, will provide a focal point to monitor all activities in the Verkhovna Rada on the implementation of the CSW. Given the cross-sectoral nature of the CSW, it can ensure better coordination and communication with the relevant committees of the Ukrainian Parliament. A positive example of the work of such a body can be the work of the Latvian Seimas Commission for Sustainable Development, which is a public platform for considering proposals and promoting new policy initiatives with the CSB [16].

Conclusions. Thus, the choice of SDG-oriented type of socio-economic policy requires a serious adjustment of approaches to public management of the development of the institutional environment of human development. First of all, the goals of human development specified in the CSW and relevant indicators of their achievement

should be the basis for the strategic goal-setting of state social policy at all levels, as well as public authorities, institutions, and organizations designed to implement it. Their strategies, target programs should cover all CSWs, coordinate the main activities, with the resources to implement them.

We consider it necessary to review the structure and functions of domestic ministries and agencies in terms of their compliance with the CSW, to establish an appropriate coordinating body in the Verkhovna Rada, as well as mechanisms for setting priorities, control by the legislature and civil society over the Strategy, plans, and target programs. Further research will consider the organizational structure of the authorities in terms of providing mechanisms for monitoring the implementation of CSW to identify determinants and some opportunities to strengthen the management aspects of the Constitution and relevant strategies of human development, which will move from declaring priorities to concrete actions. realization of the purposes resulted in work.

References

1. Borodchuk, N. & Cheren'ko, L. (2020). Combating COVID-19 in Ukraine: initial poverty impact assessments. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/media/5811/file/COVID%20impact%20on%20poverty%20ukr.pdf> [in Ukrainian].
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 №254к/96-ВР (1996). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].

3. Skuratovsky, V. A. & Troshchinsky, V. P. (2012). *Reformuvannya sotsialnoi polityky v Ukrayini: problemy ta perspektyvy. [Reforming social policy in Ukraine: problems and prospects]*. Lviv: NAPA [in Ukrainian].
4. Strizhak, O. O. (2016). Teoretychni osnovy doslidzhennya instytutsional'noho seredovyshcha lyuds'koho rozvytku [Theoretical foundations of the study of the institutional environment of human development]. *Visnyk KrNU imeni Mykhayla Ostrohrads'koho - Bulletin of Mykhailo Ostrogradskyi KrNU*, 4(99), 115-122 [in Ukrainian].
5. World Values Survey 2020 in Ukraine (2020). K.: Ukrainian center for European policy [in Ukrainian].
6. Decree of the president of Ukraine №722/2019 «On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030». (2019, September 30). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [in Ukrainian].
7. Prohrama rozvytku OON v Ukraini [UN Development Program in Ukraine]. www.ua.undp.org. Retrieved from: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html> [in Ukrainian].
8. Stan vykonannya derzhavnykh tsilovykh program u 2018 rotsi [Status of implementation of state target programs in 2018]. me.gov.ua. Retrieved from: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=DerzhavniTsiloviProgrami> [in Ukrainian].
9. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine № 97 «On approval of the Strategic Action Plan of the Ministry of Social Policy of Ukraine for the 2020 budget year and two budget periods following the planned year (2021–2022)». (2020, February 7). Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/documents/5641.html> [in Ukrainian].
10. Proekt stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraina na 2021–2031 roky [Draft strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031]. osvita.ua. Retrieved from: <https://osvita.ua/doc/files/news/768/76871/> [in Ukrainian].
11. *Analiz derzhavnykh stratehichnykh dokumentiv Ukrayiny shchodo vrakhuvannya adaptovanykh dlya Ukrayiny Tsiley Staloho Rozvytku do 2030 roku: analitychna dopovid'. Analysis of state strategic documents of Ukraine to take into account the Sustainable Development Goals for 2030 adapted for Ukraine: analytical report* (2017). K.: Institute of Socio-Economic Research. [in Ukrainian].
12. On approval of the action plan for the implementation of the State Policy Strategy on September 26, 2018 № 688-p. (2018, September 26). Retrieved from:

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-strategiyi-derzhavnoyi-politiki-z-pitan-zdorovogo-ta-aktivnogo-dovgolittya-naselennya-na-period-do-2022-roku> [in Ukrainian].

13. Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini na period 2015 – 2020 rokiv [National strategy for health care reform in Ukraine for the period 2015-2020]. moz.gov.ua. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> [in Ukrainian].

14. Ministry of Finance of Ukraine. Official site. mof.gov.ua. Retrieved from: <https://mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets> [in Ukrainian].

15. Human Development Report 2019 Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. hdr.undp.org. Retrieved from: <http://hdr.undp.org/en/2019-report>.

16. Koithen, D. (2020). *Realizatsiia tsilei staloho rozvytku natsionalnymi parlamentamy derzhav-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu: uroky dlia Verkhovnoi Rady. Rol parlamentiv u dosiahnenni Tsilei staloho rozvytku [Implementation of the sustainable development goals by the National Parliaments of the member States of the European Union: lessons for the Verkhovna Rada]*. Retrieved from: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/sdg-lessons-for-verkhovna-rada.html [in Ukrainian].

УДК 330.341:316.334.3

ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ФОРМУВАННІ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

КОЧУМА Інна Юріївна

кандидат економічних наук, доцент

Університет банківської справи, Черкаський інститут

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4416-3333>

e-mail: innkoc@gmail.com

РУДЕНКО Микола Вікторович

кандидат економічних наук, доцент

Університет банківської справи, Черкаський інститут

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1966-7695>

e-mail: mykola_rudenko@ukr.net

Анотація. У статті досліджено детермінанти соціальної політики в формуванні інституційного середовища людського розвитку та окреслено окремі інституційні напрями вдосконалення процесу управління соціальною політикою з урахуванням викликів сьогодення. Виявлено відсутність в нашій державі комплексної державної стратегії соціальної політики. Проаналізовано темпи приросту видатків зведеного бюджету України у сферу формування умов людського розвитку. Визначено розрив між цільовими орієнтирами на 2030 рік та відповідними прогностичними значеннями. Запропоновано затвердження комплексної стратегії соціальної політики, яка б зафіксувала її місію як досягнення цілей сталого розвитку та високого рівня людського розвитку, що дозволить імплементувати законодавчий досвід ряду парламентів Європейського Союзу щодо формування інституційного середовища людського розвитку.

Ключові слова: інституціональне середовище, людський розвиток, соціальна політика, інституціональне середовище людського розвитку, цілі сталого розвитку.

Соціально-економічна криза останніх років створює значні ресурсні обмеження для держави щодо виконання своїх функцій, однією з яких є формування інституційного середовища людського розвитку, зокрема в розрізі реалізації інструментів соціальної політики.

Метою статті є визначення основних проблем в інституційному забез-

печенні розвитку людського потенціалу в Україні та пошук напрямів і дієвих інструментів вдосконалення процесу управління соціальною політикою з урахуванням викликів сьогодення.

У роботі зазначається, що інституційне середовище людського розвитку крім формальної (врегульованої нормативними актами) містить неформа-

льну ціннісно-нормативну складову, що з одного боку формується в результаті відповідної політики держави, а з іншого, в умовах демократичної політичної системи, – справляє на неї суттєвий вплив. При цьому, норми, традиції, цінності, що переважають в суспільстві, можуть як сприяти економічному та соціальному прогресу та розвитку людського потенціалу, так і створювати для них відчутні бар'єри.

В процесі дослідження визначено, що в Україні немає комплексної державної стратегії соціальної політики як сукупності заходів, спрямованих на створення умов людського розвитку, у тому числі за рахунок формування його інституційного середовища. Певною мірою її роль виконує документ – «Цілі Сталого Розвитку України» (далі ЦСР), остання редакція якого на період до 2030 року була затверджена Указом Президента України 30.09.2019 року.

На думку авторів безпосередньо умови для людського розвитку створюють інвестиції в охорону навколишнього середовища, житлово-комунальне господарство, в освітню галузь та охорону здоров'я, в духовний та фізичний розвиток людей, соціальний захист і забезпечення. Звичайно вони можуть фінансуватись і за

рахунок приватних джерел, але, насамперед, це – відповідальність держави. З іншого боку, державні видатки на розвиток економіки, оборону чи громадський порядок, можуть, опосередковано, як сприяти людському розвитку, так і створювати перешкоди. Слід відмітити, що хоча номінально витрати на зазначені вище сфери, що безпосередньо формують умови людського розвитку, в Україні збільшуються, але темпи їх зміни в реальних показниках нерівномірні.

Виявлено, що вибір орієнтованого на ЦСР типу соціально-економічної політики вимагає серйозної корекції підходів до державного управління процесами розвитку інституційного середовища людського розвитку. Насамперед, цілі людського розвитку, конкретизовані у ЦСР та відповідних індикаторах їх досягнення мають бути покладені в основу стратегічного цілепокладання державної соціальної політики на усіх рівнях, а також органів державної влади, інститутів та організацій, що покликані її реалізувати. Їх стратегії, цільові програми мають охоплювати усі ЦСР, узгоджувати основні заходи, з ресурсним забезпеченням їх реалізації.

Список використаної літератури

1. Бородчук Н., Черенько Л. Боротьба з COVID-19 в Україні: початкові оцінки впливу на бідність (2020). URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/5811/file/COVID%20impact%20on%20poverty%20ukr.pdf> (дата звернення: 30.11.2020).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.11.2020).

3. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи: навч.-наук. вид. / В. А. Скуратівський та ін.; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. Львів: НАДУ, 2012. 368 с.
4. Стрижак О. О. Теоретичні основи дослідження інституціонального середовища людського розвитку. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2016. Вип. 4 (99). С. 115-122.
5. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. К.: Український центр європейської політики, 2020. 216 с.
6. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ президента України №722/2019 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 30.11.2020).
7. Програма розвитку ООН в Україні. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html> (дата звернення: 30.11.2020).
8. Стан виконання державних цільових програм у 2018 році. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=DerzhavniTsiloviProgrami> (дата звернення: 30.11.2020).
9. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2020 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2021–2022 роки). Наказ Міністерства соціальної політики України № 97 від 7 Лютого 2020 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5641.html> (дата звернення: 30.11.2020).
10. Проект стратегії розвитку вищої освіти в Україна на 2021–2031 роки. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/768/76871/> (дата звернення: 30.11.2020).
11. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року: аналітична доповідь. К.: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 84 с.
12. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії державної політики з питань від 26 вересня 2018 р. № 688-р URL: <https://mon.gov.ua/ua/nra/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-strategiyi-derzhavnoyi-politiki-z-pitan-zdorovogo-ta-aktivnogo-dovgolittya-naselennya-na-period-do-2022-roku> (дата звернення: 30.11.2020).
13. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 років. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (дата звернення: 30.11.2020).

14. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL: <https://mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets> (дата звернення: 30.11.2020).
15. Human Development Report 2019 Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. URL: <http://hdr.undp.org/en/2019-report> (дата звернення: 30.11.2020).
16. Койтген Д. Реалізація цілей сталого розвитку національними парламентами держав-членів Європейського Союзу: уроки для Верховної Ради. Роль парламентів у досягненні Цілей сталого розвитку: посібник з парламентської діяльності. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/sdg-lessons-for-verkhovna-rada.html (дата звернення: 30.11.2020).

УДК 336.1-049.5(477):339.9

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

ПОЛТОРАК Анастасія Сергіївна

доктор економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Миколаївський національний аграрний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9752-9431>

e-mail: poltorak@mnaui.edu.ua

Анотація. *Комплексно висвітлено термінологічний базис категорії «фінансова безпека держави» та здійснено її етимологічний аналіз. Проаналізовано сучасну конверсію чинного законодавства у безпековій сфері, яке і донині залишається недосконалим. Зауважено, що перелік елементів ефективного забезпечення фінансової безпеки (наукова теорія фінансової безпеки держави; інститути забезпечення фінансової безпеки; стратегія і тактика забезпечення фінансової безпеки; концепція і доктрина фінансової безпеки держави; система індикаторів стану фінансової безпеки; аналітична інформація щодо стану фінансової безпеки) має формуватися на основі обґрунтованого змісту поняття «фінансова безпека держави».*

Ключові слова: *фінансова безпека; економічна безпека; національна безпека; фінансова система; фінансова безпека держави.*

Постановка проблеми. Трансформація фінансового сектору України – об’єктивна реальність сучасності, пов’язана з глобалізаційними процесами, новими потребами держави,

Аннотация. *Комплексно проанализировано терминологический базис категории «финансовая безопасность государства» и осуществлен ее этимологический анализ. Проанализирована современная конверсия действующего законодательства в сфере безопасности, которое и по сей день остается несовершенным. Замечено, что перечень элементов эффективного обеспечения финансовой безопасности (научная теория финансовой безопасности государства; институты обеспечения финансовой безопасности; стратегия и тактика обеспечения финансовой безопасности, концепция и доктрина финансовой безопасности государства, система индикаторов финансовой безопасности; аналитическая информация о состоянии финансовой безопасности) должен формироваться на основе обоснованного содержания понятия «финансовая безопасность государства».*

Ключевые слова: *финансовая безопасность, экономическая безопасность, национальная безопасность, финансовая система, финансовая безопасность государства.*

викликами та загрозами у світовому фінансовому просторі. Виокремлення першопричин та ймовірних наслідків такої трансформації фінансового сектору може стати базисом для елі-

мінації негативних чинників впливу на стан фінансової безпеки держави. У сучасному глобалізованому світі розвиток фінансової сек'юритології як комплексної наукової системи, що досліджує проблематику фінансової безпеки, та уточнення теоретичної концептуалізації фінансової безпеки держави є актуальними питаннями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовний внесок у формування наукової парадигми теоретичної концептуалізації фінансової безпеки держави зробили вітчизняні та іноземні вчені, з-поміж яких: О. Барановський, О. Вишневська, В. Геєць, І. Губарева, Н. Давиденко, М. Єрмошенко, О. Підхомний, Н. Прокopenко, О. Пристемський, В. Синчак, Ю. Харазішвілі та інші, ґрунтовні дослідження яких висвітлюють різні аспекти безпекової теорії, узагальнення факторів та передумов формування загроз фінансовій безпеці держави, місця та ролі фінансової безпеки в теоріях міжнародних відносин.

Високо оцінюючи дослідження науковців, зазначимо, що наявні підходи до трактування безпекових процесів у фінансовій сфері, на нашу думку, потребують системності, комплексності наукових знань, віддзеркалення фінансової безпеки в її багатовимірності.

Мета статті. Метою статті є системне обґрунтування теоретичної концептуалізації фінансової безпеки держави.

Виклад основних результатів. Національна безпека держави – складне поняття, невіддільною підсистемою якого є економічна безпека, яка переважно розглядається дослідниками як стан конкурентоспроможної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до загроз, і характеризує здат-

ність економіки до збалансованого зростання [18].

У роботі І. Губаревої обґрунтовується, що сутність «безпеки» зводиться до стану захищеності від загроз певного об'єкта, в якому зберігається його цілісність, незалежність, розвиток та спокій [7, с. 16]. Погоджуємося з висновками автора, що сутність «національної безпеки» трактується як стан захищеності від загроз життєво важливих інтересів суспільства, особи та держави, в якому забезпечується їх розвиток та запобігання, своєчасне виявлення та нейтралізація загроз [7, с. 17].

Вважаємо дискусійною позицію окремих авторів стосовно доцільності розуміння «фінансової безпеки держави» як системи, а не умов її функціонування. Так, система фактично є сукупністю її об'єктів та компонентів, властивості якої обумовлюються комплексом виконуваних функцій. Відповідно, умови функціонування системи (економічної або фінансової) є результатом реалізації її функцій та характеризують рівень безпеки цієї системи.

На 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулась у 1985 р., було затверджено низку важливих документів у сфері економічної та фінансової безпеки: резолюція А/RES/40/69 «Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства», А/RES/40/94Е «Всеосяжне дослідження концепцій безпеки», А/RES/40/173 «Міжнародна економічна безпека», в якій фактично затверджено поняття «економічна безпека» [1].

Економічна безпека – полісистемне явище, розвиток і генезис якого зумовлені необхідністю забезпечення відтворення економіки в умовах дії

небезпек та загроз [7, с. 19]. У пострадянських країнах поняття економічна безпека розглядається науковцями, починаючи з 90-х років, у 1995 р. були затверджені Основні положення державної стратегії в галузі забезпечення економічної безпеки, у 1996 р. – Концепція економічної безпеки Російської Федерації.

В окремі періоди владні інституції намагались долучити науковців до формування законодавчої бази у сфері фінансової безпеки. Так, Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки Ради національної безпеки і оборони України доручила розробку проекту концепції фінансової безпеки Українському агентству фінансового розвитку, яке, своєю чергою, сформувало для реалізації цього проекту групу економістів на чолі з О. Барановським, яка представила необхідний проект [24], однак протягом тривалого часу цей важливий документ залишався виключно науковою працею.

У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р. [21] зазначено, що криза 2008-2009 рр. засвідчила вразливість фінансової системи України, а також її залежність від зовнішнього впливу. На нашу думку, що спирається на дані основних макроекономічних показників та динаміку індикаторів стану фінансової безпеки України, на даному етапі розвитку фінансова система України характеризується навіть більшим ступенем вразливості у порівнянні з кризовим етапом 2008-2009 рр. За таких умов набуває особливої ваги питання захисту національних інтересів України у фінансовій сфері.

Проаналізуємо інші правові акти, пов'язані з проблемою зміцнення фі-

нансової безпеки України. Так, у Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» зазначено, що координаційним органом з усіх питань національної безпеки й оборони держави є Рада національної безпеки і оборони України [19], до функцій якої у сфері національної безпеки й оборони включаються: формулювання пропозицій Президентові України щодо реалізації політики (внутрішньої й зовнішньої); координація та контроль за функціонуванням органів виконавчої влади в умовах надзвичайного, військового стану та у мирний час.

У Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» від 2007 р. [20] (втратила чинність у 2015 р.) було визначено сукупність принципів, пріоритетних завдань та цілей, а також механізми захисту інтересів суспільства, особи та держави від загроз. У 2012 р. було оновлено Стратегію національної безпеки України [20], однак, у 2015 р. (в умовах зміни фінансово-економічного простору та зовнішніх і внутрішніх загроз) і вона втратила чинність на підставі указу Президента від 26.05.2015 р. № 287/2015 [23], який затвердив Стратегію національної безпеки України, спрямовану на реалізацію визначених пріоритетів державної політики національної безпеки до 2020 року та комплексу реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020».

У монографії М. Єрмошенка та К. Горячевої [9, с. 4] зауважується, що серед трьох основних причин економічної кризи в Україні дві залежать від стану фінансової безпеки держави та мають виключно фінансовий характер. Так, однією з основних причин є

перевиробництво, про що свідчать низький рівень добробуту населення та одночасно переповнені магазини держави (у фактичних цінах за 2016 р. ВВП перевищив доходи населення на 395,6 млрд грн).

У рамках комплексного висвітлення термінологічного базису категорії «фінансова безпека держави» представимо етимологію цього поняття за допомогою узагальнення в табл. 1. дефініцій, запропонованих вченими.

Таблиця 1

Систематизація підходів до трактування сутності поняття
«фінансова безпека»

№ з/п	Автор	Визначення
<i>Безпека як «певний стан» системи</i>		
1.	Приходько В. [17, с. 8]	Стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської й податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі
2.	Шлемко В., Бінько І. [25, с. 44]	Стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання
3.	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [18]	Стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни
4.	Бударіна Н. [4, с. 77-78]	Стан фінансово-кредитної сфери держави, яка характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, стабільністю до внутрішніх і зовнішніх негативних факторів, здатністю забезпечити достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання
5.	Єрмошенко М. [8]	Стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, доступні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення загалом – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток
6.	Фещенко В., Барановський О. [24, с. 1]	Стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз)
7.	Койло В. [11, с. 81]	Стан фінансової системи, який демонструє ступінь захищеності фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення суспільних потреб та виконання наявних зобов'язань, а також захищеність інтересів суб'єктів на усіх рівнях фінансових відносин від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також забезпечує фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку та її стійкість до фінансових шоків
<i>Безпека як «рівень захищеності» системи від загроз</i>		
7.	Мелих О. [13, с. 267-268]	Захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці

Закінчення табл. 1

8.	Столяренко О., Лужецька І., Сорочинська М. [22, с. 305]	Одна з важливих складових економічної безпеки, яка забезпечує захищеність інтересів держави у фінансовій сфері (бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем) та її захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз
9.	Барановський О. [3, с. 3]	Ступінь захищеності фінансових інтересів; рівень забезпеченості суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стан складових фінансового ринку; якість фінансових інструментів і послуг; стан фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним з найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держави
<i>Безпека як «здатність розвитку» системи</i>		
10.	Марина А. [12, с. 23]	Здатність фінансової системи держави та її складових елементів залучатися до світового фінансового простору для забезпечення динамічного розвитку фінансових відносин суб'єктів господарської діяльності як в середині країни так і за її межами, створення сприятливих умов та необхідних фінансових ресурсів для розширеного відтворення, економічного росту країни та підвищення добробуту населення із збереженням невразливості та стійкості для негативного, дестабілізуючого та руйнівного впливу факторів та чинників зовнішнього середовища
11.	Геєць В. [6, с. 64]	Стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків
<i>Інші підходи до трактування терміну «фінансова безпека держави»</i>		
12.	Бурлуцький С., Бурлуцька С. [5, с. 17]	Сукупність компонентів фінансової системи, спосіб взаємодії яких створює сприятливі фінансові умови для функціонування соціально-економічної системи
13.	Микитюк І.	Система, яка забезпечує стабільність фундаментальних фінансових відносин та пропорцій розвитку держави, які формують захищеність її фінансових інтересів
14.	Калач Г. [10]	Специфічний вид суспільно-економічних відносин, які виникають між державою та суб'єктами соціально-економічних відносин щодо забезпечення оптимального стану фінансової системи держави та захисту її національних інтересів в умовах функціонування глобальної фінансової системи
15.	Підхомний О. [14, с. 42]	Здатність уникати прояву загроз, що можуть спричинити фінансові втрати; рівень етики й компетентності її населення і, насамперед, посадових осіб у справі уникнення несправедливого та неефективного розподілу фінансових ресурсів; узагальнена характеристика можливих наслідків конфлікту інтересів учасників фінансових угод

Джерело: узагальнено автором

Вищенаведений огляд представлених трактувань поняття «фінансова безпека» надав можливість виокремити основні риси, завдяки яким формується досліджуване поняття і висловлюється авторський погляд на цю категорію.

Для конкретизації категорії «фінансова безпека держави» доцільно в т. ч. застосовувати специфічний метод дослідження текстомайнінг [7, с. 25],

сутність якого полягає у пошуку нових знань про об'єкт у неструктурованих текстових масивах. Основними інструментами даного методу в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій є: Statistica Text Miner, що дозволяє виокремити з інформаційного потоку необхідні дані та надалі їх структурувати; WordStat, яка базується на статистичному аналізі слів та дозволяє виділяти інформацію,

розробляти таксономії та обробляти результати опитувань; TextAnalyst, що є засобом семантичного аналізу та пошуку в неструктурованих текстах; Businessobjects Text Analysis, що має потужні лінгвістичні можливостями з читання і розуміння текстів; AeroText; Attensity suite; Galaktika-ZOOM та інші.

Застосувавши можливості зазначеного програмного забезпечення, доці-

льно здійснити семантичний аналіз масиву інформації щодо визначень категорії «фінансова безпека держави» та сформувати ієрархічну структурну модель його сутності, в якості якої може бути семантична мережа категорії «фінансової безпека держави» (рис. 1).

Рис. 1. Семантична мережа категорії «фінансової безпека держави»

Джерело: представлено автором

Так, в цій семантичній мережі сукупно зібрано найбільш важливі та значущі терміни, які фактично узагальнюють змістовне навантаження досліджуваної категорії. Відповідно, число поряд з терміном (від 1 до 100) означає його змістову вагу, кількісне вираження ролі даного терміну для сутності загального поняття. Числа, які розміщуються на дугах семантичної мережі, свідчать про вагу зв'язку між даними категоріями, відповідно, чим більше число на дузі, тим суттєвіший зв'язок між поняттями. Відповідно до

даної семантичної мережі у прямій залежності від категорії «Фінансова безпека держави» знаходяться словосполучення «безпека держави», «стан», «функціонування та розвиток», «збереження стійкості», «здатність» та «захищеність від загроз» відповідно.

Проаналізувавши сутність фінансової безпеки держави, удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека держави», що розглядається як умови, в яких функціонує фінансова система

держави, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку [16, с. 324-330].

Проаналізувавши генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки, зроблено висновок, що в означених умовах для розвитку науки необхідно застосовувати синтез визначень «фінансової безпеки держави», системний підхід для розуміння сутності такого важко структурованого явища як безпека в її різновидових проявах: фінансовому, економічному, національному, переносити в правову площину творчий науковий потенціал з метою формування збалансованого системного правового підґрунтя, яке надасть можливість сформувати ефективний механізм забезпечення фінансової безпеки держави.

Висновки. У рамках комплексного висвітлення термінологічного базису категорії «фінансова безпека держави» та її етимологічного аналізу з'ясовано, що в економічній науці відсутнє загальноприйняте одностайне трактування досліджуваної категорії. Найчастіше її розглядають з трьох позицій: як «певний стан»; як «рівень захищеності об'єкта від загроз»; «здатність розвитку», однак, мають місце й інші погляди: «сукупність компонентів фінансової системи...», «система, яка забезпечує стабільність...», «специфічний вид суспільно-економічних відносин...»,

«характеристика можливих наслідків конфлікту...».

Обґрунтовано, що розуміння безпекової проблеми виключно у контексті протистояння, захисту від загроз відбиває сутність «безпеки» неповною мірою. Також фінансову безпеку недоречно розглядати як певну якість чи характеристику системи (її стан), такі визначення є характерними для статичних систем і не враховують динамічність процесів внутрішньої та зовнішньої взаємодії. Відповідно, аналізуючи сутність поняття «фінансова безпека держави», запропоновано застосовувати дефініцію «умови функціонування системи», яке враховує взаємодію досліджуваної системи із зовнішнім середовищем та складні внутрішні процеси.

Зауважено, що виходячи з обґрунтованого змісту поняття «фінансова безпека держави», має формуватися перелік елементів ефективного забезпечення фінансової безпеки, серед яких: наукова теорія фінансової безпеки держави; інститути (національні та міжнародні) забезпечення фінансової безпеки; стратегія і тактика забезпечення фінансової безпеки; концепція і доктрина фінансової безпеки держави; система індикаторів стану фінансової безпеки; аналітична інформація щодо стану фінансової безпеки.

Проаналізовано сучасну конверсію чинного законодавства у безпековій сфері, яке і донині залишається далеким від досконалості (відсутність законодавчо затвердженого поняття «фінансової безпеки», не приділено необхідної уваги фінансовій безпеці як важливій складовій системи національної безпеки, відсутність сформованого механізму забезпечення фінансо-

вої безпеки, виділення системоутворювальних складових її регулювання, системи контролю).

Список використаної літератури

1. General Assembly Resolutions. UNITED NATIONS. URL: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/> (Accessed 10 August 2020).
2. Sirenko N., Prokopenko N., Poltorak A., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41. № 1. pp. 107-117. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.10>.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К. : КНТЕУ, 2004. 759 с., С. 52-53.
4. Бударіна Н. О. Фінансова безпека України в умовах економічної невизначеності світової фінансової системи. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка*. 2013. Вип. 5. С. 77-83.
5. Бурлуцький С. В., Бурлуцька С. В. Економічна та фінансова безпека регіонів в умовах децентралізації. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 6. С. 16-21.
6. Геєць В. М. Концепція економічної безпеки України. *Економіст*. 1998. № 7-9. С. 63-82.
7. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України : монографія. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. 448 с.
8. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : КНТЕУ, 2001. 309 с.
9. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.
10. Калач Г. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України*. 2004. Вип. 4(26). С. 115-120.
11. Койло В. В. Формування фінансової безпеки України під впливом залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій : дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08. Суми, 2018. 305 с.

12. Марина А. С. Фінансова безпека країни в умовах фінансової інтеграції: концептуальні положення. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, Вип. 2(1). С. 22-25.
13. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12(2). С. 266-272.
14. Підхомний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Львів, 2015. 455 с.
15. Полторак А. С. Системна таксономія фінансової безпеки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. № 3. С. 26–32. DOI: 10.31521/2313-092X/2018-3(99)-4.
16. Полторак А. С., Тусова Н. О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 324-330.
17. Приходько В. П. Фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави. *Агросвіт*. 2013. № 15. С. 7-10.
18. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html> (дата звернення: 11.08.2019).
19. Про Раду національної безпеки і оборони України : закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/183/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 23.07.2019).
20. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 (втрапив чинність) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/105/2007> (дата звернення: 23.07.2019).
21. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : концепція Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80> (дата звернення: 23.07.2019).
22. Столяренко О. О., Лужецька І. М., Сорочинська М. М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.3. С. 305-308.

23. Стратегія національної безпеки України : указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/287/2015> (дата звернення: 01.11.2018).
24. Феценко В. В., Барановський О. І. Проект Концепції фінансової безпеки України. *Фінансовий ринок України*. 2004. № 7. С. 40-78.
25. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К., 1997. 143 с.

JEL Classification H52, I21, P43.

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

POLTORAK Anastasiia

Doctor of Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of the Finance, Banking and Insurance,

Mykolayiv National Agrarian University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9752-9431>

e-mail: poltorak@mna.u.edu.ua

Abstract. *The terminological basis of the category "financial security of the state" is comprehensively covered and its etymological analysis is carried out. The current conversion of the current legislation in the security sphere is analyzed, which still remains imperfect. It is noted that the list of elements of effective financial security (scientific theory of financial security; financial security institutions; strategy and tactics of financial security; the concept and doctrine of financial security; system of indicators of financial security; analytical information on financial security) should be formed based on the reasonable content of the concept of "financial security of the state".*

Key words: *financial security; economic security; national security; financial system; financial security of the state.*

The transformation of the financial sector of Ukraine is an objective reality, associated with globalization processes, new needs of the state, challenges and threats in the global financial space. Identifying the root causes and likely consequences of such a transformation of the financial sector can be the basis for eliminating the negative factors influencing the state of financial security of the state. In the modern globalized world, the development of financial securitology as a complex scientific system that studies the problems of financial security, and the refinement of the theoretical conceptualization of financial security of the state are relevant issues.

The purpose of the article is a systematic substantiation of the theoretical con-

ceptualization of financial security of the state.

As part of a comprehensive coverage of the terminological basis of the category "financial security of the state" and its etymological analysis, it was found that in economics there is no generally accepted unanimous interpretation of the studied category. Most often it is considered from three positions: as a "certain state"; as the "level of protection of the object from threats"; "Ability to develop", however, there are other views: "a set of components of the financial system", "a system that ensures stability", "a specific type of socio-economic relations", "characteristics of the possible consequences of the conflict".

It is substantiated that the understanding of the security problem only in the

context of confrontation, protection from threats reflects the essence of "security" incompletely. It is also inappropriate to consider financial security as a certain quality or characteristic of the system (its state), such definitions are characteristic of static systems and do not take into account the dynamics of internal and external interactions. Accordingly, analyzing the essence of the concept of "financial security of the state", it is proposed to apply the definition of "conditions of the system", which takes into account the interaction of the studied system with the external environment and complex internal processes.

It is noted that based on the reasonable content of the concept of "financial secu-

urity of the state", a list of elements of effective financial security should be formed, including: scientific theory of financial security of the state; financial security institutions (national and international); strategy and tactics of financial security; the concept and doctrine of financial security of the state; system of indicators of financial security; analytical information on the state of financial security.

The modern conversion of the current legislation in the security sphere is analyzed, which still remains far from perfect (lack of the legally approved concept of "financial security") regulation, control systems).

References

1. General Assembly Resolutions. UNITED NATIONS. www.un.org. Retrieved from: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/>
2. Sirenko, N., Prokopenko, N., Poltorak, A., Melnyk, O., Trusevich, I. (2019). Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 41(1), 107-117. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.10>.
3. Baranovsky, O. I. (2004). *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia) [Financial security in Ukraine (evaluation methodology and support mechanisms)]*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
4. Budarina, N. O. (2013). Finansova bezpeka Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nevyznachenosti svitovoi finansovoi systemy [Financial security of Ukraine in conditions of economic uncertainty of the world financial system]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Ser. : Ekonomika - Bulletin of Mariupol State University. Ser. : Economics*, 5, 77-83. [in Ukrainian]
5. Burlutsky, S. V. & Burlutskaya, S. V. (2015). Ekonomichna ta finansova bezpeka rehioniv v umovakh detsentralizatsii [Economic and financial security of regions in decentralization]. *Visnyk Shkhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni*

Volodymyra Dalia - Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 6, 16-21. [in Ukrainian]

6. Geets, V. M. (1998). Kontsepsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The concept of economic security of Ukraine]. *Ekonomist - Economist*, 7-9, 63-82. [in Ukrainian]

7. Gubareva, I. O. (2015). *Formuvannia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Formation of economic security of Ukraine]*. Kharkiv: VD "INZHEK". [in Ukrainian]

8. Yermoshenko, M. M. (2001). *Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia [Financial security of the state: national interests, real threats, security strategy]*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].

9. Yermoshenko, M. M. & Goryacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo [Financial component of economic security: state and enterprise]*. Kyiv: National Academy of Management. [in Ukrainian]

10. Kalach, G. (2004). Finansova bezpeka derzhavy v umovakh hlobalizatsii [Financial security of the state in the context of globalization]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy - Scientific Bulletin of the National Academy of State Tax Service of Ukraine*, 4 (26), 115-120. [in Ukrainian]

11. Koilo, V. V. (2018). *Formuvannia finansovoi bezpeky Ukrainy pid vplyvom zaluchennia kredytnykh resursiv mizhnarodnykh finansovykh orhanziatsii [Formation of financial security of Ukraine under the influence of attracting credit resources of international financial organizations]*. PhD thesis. Sumy: Sumy State University. [in Ukrainian]

12. Marina, A. S. (2013). Finansova bezpeka krainy v umovakh finansovoi intehtatsii: kontseptualni polozhennia [Financial security of the country in terms of financial integration: conceptual provisions]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika - Bulletin of Odessa National University. Economy*, 18, 2 (1), 22-25. [in Ukrainian]

13. Melykh, O. (2013). Finansova bezpeka derzhavy: sutnist, kryterii otsinky ta preventyvni zakhody zmitsnennia [Financial security of the state: essence, evaluation criteria and preventive measures]. *Ekonomichnyi analiz - Economic analysis*, 12 (2), 266-272. [in Ukrainian]

14. Pidkhomny, O. M. (2015). *Finansova bezpeka Ukrainy: metodolohiia analizu ta stratehichni oriientyry [Financial security of Ukraine: methodology of analysis and strategic guidelines]*. Doctor's thesis. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian]

15. Poltorak, A. S. (2018). Systemna taksonomiia finansovoi bezpeky. [System taxonomy of financial security]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia - Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Coast*, 3, 26–32. DOI: 10.31521/2313-092X/2018-3(99)-4. [in Ukrainian]
16. Poltorak, A. S. & Tusova, N. O. (2018). Napriamy udoskonalennia metodychnoho instrumentariiu otsinky stanu finansovoi bezpeky Ukrainy [Directions for improving the methodological tools for assessing the state of financial security of Ukraine]. *Ekonomichnyi forum - Economic forum*, 2, 324-330. [in Ukrainian]
17. Prikhodko, V. P. (2013). Finansova bezpeka yak osnovna umova efektyvnoho funktsionuvannia derzhavy [Financial security as the main condition for the effective functioning of the state]. *Ahrosvit - Agrosvit*, 15, 7-10. [in Ukrainian]
18. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine № 1277 “On approval of Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine”. (2013, October 29). Retrieved from: <http://document.ua/prozatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>. [in Ukrainian]
19. Law of Ukraine № 183/98-VR “On the National Security and Defense Council of Ukraine”. (1998, March 5). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/183/98-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian]
20. Decree of the President of Ukraine № 105 “On the National Security Strategy of Ukraine”. (2007, February 12). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/105/2007>. [in Ukrainian]
21. The concept of Cabinet of Ministers of Ukraine № 569-r “ On approval of the Concept of ensuring national security in the financial sphere”. (2012, August 15). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>. [in Ukrainian]
22. Stolyarenko, O. O., Luzhetskaya, I. M. & Sorochinskaya, M. M. (2015). Finansova bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Financial security as a component of economic security of the state]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy - Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 25.3, 305-308. [in Ukrainian]
23. Decree of the President of Ukraine № 287 about National Security Strategy of Ukraine (2015, May 26). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/287/2015>. [in Ukrainian]

24. Feshchenko, V. V. & Baranovsky, O. I. (2004). Proekt Kontseptsii finansovoi bezpeky Ukrainy [Draft Concept of Financial Security of Ukraine]. *Finansovyi rynek Ukrainy - Financial market of Ukraine*, 7, 40-78. [in Ukrainian]
25. Shlemko, V. T. & Binko, I. F. (1997). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia* [Economic security of Ukraine: essence and directions of maintenance]. Kyiv. [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221671](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221671)

УДК 657.222

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАСОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

БУРКОВА Людмила Анатоліївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування,*

Криворізький національний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2840-5785>

e-mail: ludmila.ktu@gmail.com

ЖУРАВЕЛЬ Ольга Ярославівна

студентка,

Криворізький національний університет

e-mail: zhuravel.olga25@gmail.com

Анотація. *За різних часів людей завжди приваблювала сутність та історія виникнення грошей. Однак й на сьогодні немає єдності щодо їхнього розуміння. Запропоновані визначення сутності понять «грошові кошти» та «відокремлений підрозділ підприємства». Наведено рекомендації для цілей покращення обліку касових операцій на підприємствах. Освітлено адміністративну відповідальність посадових осіб підприємств і підприємців за порушення правил ведення касових операцій.*

Ключові слова: *грошові кошти, касові операції, готівкові розрахунки, відповідальність.*

Постановка проблеми. Питання виникнення, розвитку та сутності грошей за різних часів приваблювали дослідників. Але й на сьогодні грошові кошти є складною економічною категорією, а їх сутність залишається дискусійною. При цьому грамотне управління грошовими коштами, є

Аннотация. *В разное время людей всегда привлекала сущность и история возникновения денег. Однако и сегодня нет единства относительно их понимания. Предложены определения сущности понятий «денежные средства» и «обособленное подразделение предприятия». Приведены рекомендации для целей улучшения учета кассовых операций на предприятиях. Освещена административная ответственность должностных лиц предприятий и предпринимателей за нарушение правил ведения кассовых операций.*

Ключевые слова: *денежные средства, кассовые операции, наличные расчеты, ответственность.*

дуже важливим завданням, яке залежить від якості та своєчасності наданої інформації, а отже, від достовірності даних бухгалтерського обліку грошових коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань обліку і контролю грошових коштів присвя-

чено багато праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: С.Л. Береза, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, І.О. Бланк, А.Г. Загородній, Л.В. Нападовська, Л.О. Лігоненко, Н.М. Малюга, Є.В. Мних, М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко, В.В. Сопко та інші.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Грошові кошти важливі для будь-якого підприємства. Належний їх облік та контроль за надходженням та витрачанням грошових коштів є частиною повсякденної роботи бухгалтерії. Однак й на сьогодні деякі аспекти обліку грошових коштів потребують удосконалення. Одним із проблемних моментів є недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує порядок обліку касових операцій.

Метою статті є удосконалення теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо покращення організації касових операцій на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливіша річ у нашому світі – гроші. За різних часів людей завжди приваблювала сутність та історія виникнення грошей, вони постійно намагалися описати їх властивості, що, з урахуванням історичних аспектів, знайшло відображення у розвитку різних теорій, а саме: металістична, номіналістична, кількісна.

Розвинення форм обміну свідчить, що за різних історичних часів гроші мали різноманітні форми: товарну, знакову, ідеальну тощо.

Рух грошей через структури підприємства часто порівнюють з кровообігом в організмі. По всіх «артеріях» підприємства безперервно циркулює «кров» – грошові кошти, переносючи

вартість до всіх її «органів».

Існуючі підходи щодо розуміння сутності поняття «грошові кошти» узагальнено у табл. 1.

Отже, за результатами проведеного огляду літературних джерел можна підсумувати, що на сьогодні поняття «грошові кошти» – складна економічна категорія, а серед науковців відсутня єдина думка щодо сутності даної категорії, що помітно ускладнює розвиток не лише теорії, але й практики грошових відносин. Вважаємо доцільним уточнити визначення категорії «грошові кошти», під якою пропонуємо розуміти економічний вимірник, який виконує роль всезагального еквівалента, виступаючи платіжним засобом та показником міри вартості під час здійснення підприємством операцій з купівлі-продажу товарів (робіт, послуг) та може бути представлений у формі банкнот і монет у національній валюті в касі підприємства, депозитів до запитання, коштів на банківських рахунках, які у будь-який момент часу можуть бути використані для здійснення розрахунків, або обміняні на інші законні платіжні засоби.

Слід зазначити, що розрахунки між підприємствами та організаціями опосередковують розподіл і перерозподіл суспільного продукту, перехід його з товарної форми в грошову, і навпаки. Розрахунки можуть здійснюватися в готівковій та безготівковій формах.

Відповідно до «Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11] готівкові розрахунки (розрахунки готівкою) – платежі готівкою суб'єктів господарювання і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не

Таблиця 1

Тлумачення сутності поняття «грошові кошти» у науковій літературі

Автор	Тлумачення терміну
Бабіч В., Сагова С. [1]	Грошові кошти – це валюта України та іноземна валюта.
Дерій М. [2]	Грошові кошти – це основні сегменти для здійснення готівкових і безготівкових розрахунків між державними бюджетними установами та підприємствами.
Несходовський І. [3]	Грошові кошти – абстрактний вимірник економічних процесів, явищ, об'єктів, який суб'єкти згодні приймати як платіжний засіб.
Івченко Л. [4]	Грошові кошти – це поняття бухгалтерського обліку, яке відображає найліквідніші активи підприємства та може бути у формі готівки, коштів на рахунках в банку, депозитів до запитання.
Остафійчук С. [5]	Грошові кошти – це готівка в касі підприємства, депозити до запитання, кошти на банківських рахунках, які характеризуються абсолютною ліквідністю, тобто можуть у будь-який момент бути використані для здійснення розрахунків, або обміняні на законні платіжні засоби.
Бутинець Ф. [6]	Грошові кошти – це металеві та/або паперові знаки, що є мірою вартості під час купівлі-продажу і виконують роль всезагального еквівалента, тобто виражають вартість усіх інших товарів і обмінюються на будь-який з них. Гроші бувають електронні, кредитні, паперові.
Осовська Г. [7]	Грошові кошти – доходи й надходження, що акумулюються у грошовій формі на рахунках підприємств, організацій, установ, домашніх господарств, у банках і використовуються для забезпечення їхніх власних потреб або розміщення у вигляді ресурсів банків.
Завгородній А., Паргин Г. [8]	У господарській практиці назву грошей мають явища, зовні відмінні одне від одного: одиниці рахунку, в яких визначаються ціни на товари, національні грошові знаки, іноземна валюта, записи на банківських рахунках, кошти, витрачені на придбання цінних паперів, боргові зобов'язання, що використовуються для платежів, тощо.
МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів» [9]	Грошові кошти складаються з готівки в касі і депозитів до запитання.
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [10]	Грошові кошти (гроші) – готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання.
Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11]	Готівка – грошові знаки національної валюти України (банкноти і монети, у тому числі розмінні, обігові, пам'ятні монети, які є платіжними засобами). Готівкова виручка (готівка) – сума фактично одержаної готівки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), а також від операцій, що безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Джерело: сформовано автором

пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна. Готівкові розрахунки підприємства (підприємці) здійснюють між собою та

з фізичними особами через касу як за рахунок готівкової виручки, так і за рахунок коштів, одержаних із установи банку.

Платежі готівкою на підприємстві повинні здійснюватися виключно через його касу з урахуванням встановлених Положенням №148 [11] обмежень щодо максимально можливих їх обсягів.

Відповідно до Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні №148 [11] каса – приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, а також приймання, видачі, зберігання готівки, інших цінностей, касових документів.

Розглянемо проблемні аспекти щодо організації касових операцій на підприємствах в Україні.

Вимогами Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11] порівняно з відповідним попереднім Положенням №637 змінено визначення щодо сутності поняття «відокремлені підрозділи».

На сьогодні під відокремленими підрозділами розуміються філії, представництва, відділення, що наділяються частиною майна господарських організацій, здійснюючи щодо цього майна право оперативного використання чи інше речове право, передбачене законодавством України, та інші структурні підрозділи (стаціонарні або пересувні), де реалізуються товари, надаються послуги та здійснюються розрахункові операції [11].

Таке визначення суттєво розширило коло учасників готівкових розрахунків. До того ж структурні підрозділи (стаціонарні або пересувні), де реалізуються товари, надаються послуги та здійснюються розрахункові операції також віднесено зараз до відокремлених підрозділів підприємств.

Разом з цим розділом 1 «Загальні положення» Положення №148 [11]

визначено, що його дія розповсюджується на юридичних осіб (крім банків) та їх відокремлені підрозділи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, органи державної влади та місцевого самоврядування під час здійснення ними діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності, фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність. Своєю чергою на коло таких учасників готівкових розрахунків з урахуванням вимог Положення №148 [11] передбачається й необхідність:

- ведення касової книги;
- визначення порядку оприбуткування готівки та правил здавання готівкової виручки для таких підрозділів;
- встановлення ліміту каси.

При цьому виникає питання щодо тих підприємств, на яких фактично існує одна каса, через яку здійснюються розрахунки за реалізовані товари (роботи, послуги) із відповідним оформленням їх касовими документами при реалізації продукції власного виробництва.

У більшості випадків на практиці така каса знаходиться у складі структурного підрозділу підприємства – бухгалтерії. Виходячи із визначення, наведеного у Положенні №148 [11] у бухгалтерському значенні такий структурний підрозділ підприємства, тобто бухгалтерія, є відокремленим підрозділом підприємства. Продовжуючи цей логічний ланцюжок зазначимо, що згідно п. 39 Положення №148 [11] передбачено наступне:

- 1) кожне підприємство, яке має касу, веде одну касову книгу для обліку

операцій з готівкою в національній валюті (без урахування кас відокремлених підрозділів);

2) відокремлені підрозділи підприємств, які проводять операції з приймання готівки за продажу продукцію (товари, роботи, послуги) з оформленням її прибутковим касовим ордером, а також з видачі готівки на виплати, пов'язані з оплатою праці, виробничі (господарські) потреби, інші операції з оформленням їх видатковими касовими ордерами і відомостями, ведуть касову книгу.

Таким чином, відокремлені підрозділи підприємства повинні вести окрему касову книгу, а із визначення поняття «відокремлені підрозділи» випливає, що і структурний підрозділ підприємства – бухгалтерія також є відокремленим підрозділом підприємства. А отже повинно вести окрему касову книгу. Тобто, при такій ситуації підприємство фактично має одну касу, а повинно вести дві касові книги: у відокремленому підрозділі (а насправді це структурний підрозділ підприємства) та у цілому по підприємству.

З урахуванням вищевказаного вважаємо доцільним уточнити сутність поняття «відокремлений підрозділ» під яким пропонуємо розуміти підрозділи юридичної особи (філії та представництва), що знаходяться поза її місцезнаходженням та виробляють продукцію, виконують роботи або операції, надають послуги від імені юридичної особи, або здійснюють представництво і захист інтересів юридичної особи.

У зв'язку з набранням чинності Указу Президента України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України»

№418/2019 [12] було скасовано штрафні санкції, що попередньо застосовувалися за порушення норм з регулювання обігу готівки, визначені Указом Президента України №436 "Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки" та встановлено нові аспекти такої відповідальності.

На сьогодні за порушення правил ведення касових операцій суб'єктами господарювання передбачена адміністративна відповідальність, яка накладається на посадових осіб підприємств і підприємців (табл. 2).

На нашу думку, з метою покращення касової дисципліни для підприємств було б доцільно застосувати Наказ «Про касову дисципліну підприємства», у положеннях якого варто окреслити наступні важливі аспекти:

- вказати особу, яка є відповідальною за стан організації та ведення касових операцій на підприємстві (касир, бухгалтер, головний бухгалтер тощо);
- визначити коло осіб, на яких покладатимуться обов'язки касира за умов його тимчасової відсутності (відпустки, тимчасова непрацездатність тощо);
- освітити порядок ознайомлення з вимогами Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» №148 [11] та внутрішнім порядком оприбуткування готівки в касі підприємства тих осіб, які будуть виконують обов'язки касира за умов його відсутності;
- порядок укладання з працівником підприємства, який виконує обов'язки касира, договору про його повну матеріальну відповідальність;
- скласти схему документообігу щодо оформлення касових операцій на підприємстві;

Адміністративна відповідальність, яка накладається на посадових осіб підприємств і підприємців за порушення правил ведення касових операцій

№ з/п	Вид порушення	Норма КУпАП [13]	Сума штрафу, що накладається	На кого покладається відповідальність
1.	Порушення порядку ведення готівкових розрахунків за товари (роботи, послуги), у тому числі за перевищення граничних сум розрахунків готівкою	Ст. 163 ¹⁵	За перше порушення протягом календарного року: від 100 до 200 НМДГ, тобто від 1 700 грн до 3 400 грн. За повторне порушення протягом календарного року: від 500 до 1 000 НМДГ, тобто від 850 грн до 17 000 грн.).	На винних у таких порушеннях посадових осіб підприємств, а також на підприємців
2.	Несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризації коштів	Ст. 164 ²	За перше порушення протягом календарного року: від 8 до 15 НМДГ, тобто від 136 грн до 255 грн. За повторне порушення протягом календарного року: від 10 до 20 НМДГ, тобто від 170 грн до 340 грн.)	На винних у таких порушеннях посадових осіб підприємств, а також на підприємців
3.	Здавання виручки торговельними підприємствами всіх форм власності, що реалізують товари за готівку, з порушенням строків, установлених правилами розрахунків і ведення касових операцій	Ст. 164 ⁴	За перше порушення протягом календарного року: від 17 до 88 НМДГ, тобто від 289 грн до 1 496 грн. За повторне порушення протягом календарного року: від 43 до 175 НМДГ, тобто від 731 грн до 2 975 грн.	На осіб, відповідальних за здавання виручки

Джерело: сформовано автором

- вказати форму ведення касової книги на підприємстві (електронна чи паперова);
- за умови застосування електронної форми ведення касової книги на підприємстві встановити періодичність її роздрукування;
- визначити порядок розрахунку залишку готівки в касі підприємства;
- встановити порядок та строки здавання понадлімітної готівки до установи банку;
- вказати коло осіб, уповноважених керівником підприємства на підписання видаткових касових документів;

- визначити особу, відповідальну за отримання грошових коштів в установі банку та своєчасне здавання готівки, яка перевищує встановлений на підприємстві ліміт залишку готівки в касі, до установи банку;
- встановити періодичність проведення інвентаризації каси, особливості її проведення на підприємстві та склад інвентаризаційної комісії;
- інші особливості здійснення касових операцій на підприємстві.

Розроблений та затверджений Наказ «Про касову дисципліну» дозволить поліпшити організацію обліку касових

операцій у цілому на багатьох підприємствах, сприятиме посиленню дотримання ними вимог Положення №148 [11] та дозволить уникнути відповідальності, що може виникати за порушення вимог обліку касових операцій.

Висновки. Питання виникнення, розвитку та сутності грошей за різних часів приваблювали дослідників. Але й на сьогодні грошові кошти є складною економічною категорією, а їх сутність залишається дискусійною. При цьому грамотне управління гро-

шовими коштами є дуже важливим завданням. За результатами проведеного дослідження удосконалено сутність понять «грошові кошти» та «відокремлений підрозділ підприємства», наведено рекомендації щодо удосконалення обліку касових операцій на підприємстві. Метою подальшого дослідження є освітлення особливостей та проблемних аспектів організації касової дисципліни фізичними особами, які здійснюють підприємницьку діяльність, та їх відповідальності за порушення касової дисципліни.

Список використаної літератури

1. Бабіч В.В., Сагова С.В. Фінансовий облік (облік активів): Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 282 с.
2. Дерій М. Дефініції «грошові кошти» і «грошові потоки»: відмінності та взаємозв'язок. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 60-64.
3. Несходовський І.С. Облік грошових коштів та контроль їх виконання в підприємствах торгівлі: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.09. К., 2009. 20 с.
4. Івченко Л.В. Сутність грошових коштів: підходи до визначення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 798-803.
5. Остафійчук С.М. Грошові кошти та їх еквіваленти - найліквідніші активи підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка*. 2011. Спецвип. 33. Ч. 2. С. 215–220.
6. Бутинець Ф.Ф., Виговська Н.Г., Івахненко С.В., Малюга Н.М. та ін. Бухгалтерський словник. / за ред.: Ф.Ф. Бутинець. Житомир : ПП "Рута", 2001. 220 с.
7. Осовська Г.В., Юркевич О.О., Завадський Й.С. Словник. К.: Кондор, 2009. 360 с.
8. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. Облік і аудит: Термінологічний словник. Львів: „Центр Європи”, 2002. 671 с.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7) «Звіт про рух грошових коштів» IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019 (дата звернення: 30.11.2020)

10. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України № 336/22868 від 28.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 30.11.2020)
11. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління Національного банку України №148 від 29.12.2017 р., із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> (дата звернення: 30.11.2020)
12. Указ Президента України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України» № 418 від 20.06.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418/2019#Text> (дата звернення: 30.11.2020)
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення №8073-Х від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 30.11.2020)

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221671](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221671)

JEL Classification M41, E42

PROBLEM ASPECTS OF ORGANIZATION OF CASH TRANSACTIONS AT ENTERPRISES AND RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF CASH DISCIPLINE

BURKOVA Liudmyla

*Ph.D. in Economics, Associate professor,
Department of Accounting, Taxation, Public Governance and Administration,
Kryvyi Rih National University
ORCID ID: 0000-0002-2840-5785
e-mail: ludmila.ktu@gmail.com*

ZHURAVEL Olga

*Student,
Kryvyi Rih National University
e-mail: zhuravel.olga25@gmail.com*

Abstract. *At different times, people have always been attracted to the essence and history of money. However, even today there is no unity in their understanding. Definitions of the essence of the concepts "cash" and "separate subdivision of the enterprise" are offered. Recommendations for the purposes of improving the accounting of cash transactions at enterprises are given. The administrative responsibility of officials of enterprises and entrepreneurs for violation of the rules of cash transactions is highlighted.*

Keywords: *cash, cash transactions, cash payments, liability.*

The most important thing in our world is money. At different times, people have always been attracted by the essence and history of money, they constantly tried to describe their properties, which, taking into account historical aspects, is reflected in the development of various theories.

Approaches to understanding the essence of the concept of "cash" are considered. It is determined that today the concept of "money" is a complex economic category, and among scientists there is no consensus on their understanding, which significantly complicates the development of not only the theory but also the practice of monetary rela-

tions. With this in mind, the definition of the category "cash" has been clarified.

The problematic aspects of the organization of cash transactions at enterprises in Ukraine and possible liability for violation of cash discipline are considered.

It is determined that in accordance with the current legislation of Ukraine separate divisions of the enterprise must keep a separate cash book, and from the definition of "separate divisions" given in the Regulation "On conducting cash transactions in national currency in Ukraine" №148 it follows that the structural unit of the enterprise - accounting is also a separate division of the enterprise. And therefore must keep a separate cash

book. That is, in such a situation, the company actually has one cash register, and must keep two cash books: in a separate unit (and in fact it is a structural unit of the enterprise) and the company as a whole.

Taking into account the above, in order to eliminate differences between the norms of the regulatory framework, the definition of the essence of the concept of "separate division of the enterprise" is clarified.

To improve cash discipline for enterprises, it is recommended to implement the Order "On cash discipline of the enterprise" in the document flow, its main key positions are highlighted. Its application, in our opinion, will also avoid liability that may arise for violation of the requirements of accounting for cash transactions.

References

1. Babich, V.V. & Sahova, S.V. (2006). *Finansovyy oblik (oblik aktyviv) [Financial accounting (asset accounting)]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian]
2. Derij, M. (2010). Definitzii «hroshovi koshty» i «hroshovi potoky»: vidminnosti ta vzaiemozviazok [Definitions of “cash” and “cash flow”: differences and relationships]. *Ekonomichnyj analiz-Economic analysis*, 6, 60-64. [in Ukrainian]
3. Neskhodovs'kyj, I.S. (2009). *Oblik hroshovykh koshtiv ta kontrol yikh vykonannia v pidpriemstvakh torhivli [Accounting for cash and control of their implementation in trade enterprises]*. Ph.D. thesis. Kyiv: Kyivs'kyj natsional'nyj torhovel'no-ekonomichnyj universytet [in Ukrainian].
4. Ivchenko, L.V. (2016). Sutnist hroshovykh koshtiv: pidkhody do vyznachennia [The essence of cash: approaches to definition]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky - Global and national problems of economy*, 10, 798-803. [in Ukrainian]
5. Ostafijchuk, S.M. (2011). Hroshovi koshty ta yikh ekvivalenty - nailikvidnishi aktyvy pidpriemstva [Cash and cash equivalents are the most liquid assets of the enterprise]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Series: Economics*, 33, 215–220. [in Ukrainian]
6. Butunets', F.F. (2001). *Bukhhalters'kyj slovnyk [Accounting dictionary]*. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].
7. Osovs'ka, H.V., Yurkevych, O.O. & Zavads'ka, J.S. (2009). *Ekonomichnyj slovnyk [Economic dictionary]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
8. Zahorodnij, A.H., Vozniuk, H.L., & Partyn, H.O. (2002). *Oblik i audyt: terminolohichnyj slovnyk [Accounting and Auditing: Glossary]*. L'viv: Tsentr Yevropy [in Ukrainian]

9. International Accounting Standard 7 (IAS 7) “Statement of Cash Flows”. (2012, January 01). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019 [in Ukrainian]
10. National Regulation (Standard) of Accounting NP(S)BU 1 “General requirements for financial reporting”. (2013, February 28). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> [in Ukrainian]
11. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine №148 about Regulations on conducting cash transactions in the national currency in Ukraine. (2017, December 29). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> [in Ukrainian]
12. Decree of the President of Ukraine №418 On recognizing as invalid some decrees of the President of Ukraine. (2019, June 20). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/418/2019#Text> [in Ukrainian]
13. The Law of Ukraine №8073-X “Code of Ukraine on Administrative Offenses”. (1984, December 7) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian]

УДК 338.43:635(477.7)

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ОВОЧІВНИЦТВА У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ

БОЙКО Вікторія

кандидат економічних наук,

доцент кафедри готельно-ресторанного та

туристичного бізнесу й іноземних мов,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

e-mail: boiko.vo17@gmail.com

БОЙКО Людмила Олександрівна

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

доцент кафедри економіки та фінансів,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

e-mail: boiko.mila7@gmail.com

Анотація. Овочівництво є однією з важливих рослинницьких галузей сільського господарства України. У статті розглянуто пріоритетні напрями розвитку галузі у південному регіоні. Розроблено прогноз обсягу виробництва овочів всього та, зокрема, томатів. Такі прогнози дадуть можливість визначити перспективу щодо створення організаційно-економічних умов для підвищення ефективності та конкурентоспроможності галузі овочівництва і будуть основою для розробки стратегії регіону.

Ключові слова: галузь овочівництва, овочі, томати, валовий збір, модель, прогноз, абсолютний приріст.

Постановка проблеми. Уже сьогодні Україна входить у першу десятку світових лідерів за валовим виробництвом овочевої і баштанної продукції, а у розрахунку на душу населення за-

Аннотация. Овощеводство является одной из важных растениеводческих отраслей сельского хозяйства Украины. В статье рассмотрены приоритетные направления развития отрасли в южном регионе. Разработан прогноз объема производства овощей всего и, в частности, томатов. Такие прогнозы позволят определить перспективу по созданию организационно-экономических условий для повышения эффективности и конкурентоспособности отрасли овощеводства и будут основой для разработки стратегии региона.

Ключевые слова: отрасль овощеводства, овощи, томаты, валовой сбор, модель, прогноз, абсолютный прирост.

ймає дев'яте місце у світі. Проте серед 20-ти передових країн світу Україна посідає 18-те місце за рівнем урожайності. Генетичний потенціал вітчизня-

них сортів і гібридів використовується лише на 30 відсотків [1].

Для Херсонської області, як і для всього сільськогосподарського комплексу держави, характерним є стійке переважаювання у структурі сільськогосподарського виробництва рослинництва. Овочівництво та баштанництво є одними із пріоритетних напрямів розвитку рослинницької галузі області. Херсонські кавуни та томати відомі своїми смаковими якостями не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами та є брендом області. Клімат і природні умови південного регіону дозволяють сільгосппідприємствам вирощувати якісну та екологічно чисту продукцію, активно впроваджуючи в розвиток АПК інновації. Завдяки цьому, сільськогосподарська продукція Херсонської області є експортно-спроможною на зовнішніх ринках.

В аграрному секторі економіки при розробці стратегічних та поточних планів і підготовці управлінських рішень постійно виникають завдання, пов'язані з оцінкою майбутнього, через що зростає необхідність практичного оволодіння методами визначення перспектив свого розвитку за допомогою прогнозування. Прогноз обсягу виробництва овочевих культур дасть можливість визначити перспективу щодо створення організаційно-економічних умов для підвищення ефективності та конкурентоспроможності галузі овочівництва і будуть основою для розробки стратегії регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в овочівництві необхідно чітко виділяти перелік завдань стратегічного розвитку, від яких залежить рівень забезпечення населення овочевою продукцією і можливості збільшення експортного потенціалу

країни. Результати наукових досліджень щодо ефективного розвитку галузі та прогноз виробництва овочів на перспективу висвітлені у працях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, Хареба В.В. [2], Логоша Р.В. [3] провели дослідження інноваційного розвитку вітчизняної галузі овочівництва під час застосування інтенсивних технологій, обґрунтували практичні рекомендації щодо інноваційного розвитку вітчизняної галузі овочівництва в умовах інтенсифікації виробництва. Лещенко Л.О. [4] визначені показники розвитку овочівництва на перспективу за рахунок впровадження інноваційних технологій у виробництво.

Аверчевою Н.О., Крикуною В.М. [5] проаналізовано організаційно-економічні особливості функціонування галузі овочівництва, які впливають на рівень та складники пропозиції. Науковцями досліджено динаміку і структуру виробництва овочів за категоріями виробників та видами продукції, що дозволило виявити основні тренди і фактори впливу на обсяги пропозиції. Галат Л.М. [6] здійснено комплексну економічну оцінку сучасного стану розвитку галузі овочівництва у Херсонській області та виявлено особливості її функціонування і основні фактори зростання продуктивності. Бойко Л.О. [7,8] акцентовано увагу на необхідності впровадження заходів зі зміни існуючої стратегії розвитку галузі, орієнтованою на підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок інтенсифікації виробництва та переробки, щоб максимально використовувати весь вирощений врожай з доданою вартістю.

У наукових роботах В.О. Бойко [9-11], О. Квілінського, М.В. Місюка [9], Н.С. Танклевської, В.С. Петренко,

А.С. Карнаушенко [12] висвітлені питання необхідності підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та удосконалення функціонування ринків збуту. Однак, окремим важливим аспектом щодо прогнозування та стратегії розвитку галузі овочівництва ще й досі перебувають на стадії розробки та удосконалення.

Метою роботи є розробка прогнозу обсягу виробництва овочевих культур та дослідження перспектив розвитку галузі у південному регіоні України.

Виклад основного матеріалу. Херсонська область має потенційні можливості для вирощування та екс-

порту екологічно чистої плодоовочевої продукції. Щороку аграрії збирають близько 1,3 млн. т овочевих культур. Дослідження статистичних даних дало змогу встановити, що площі, на яких здійснюється виробництво овочевих культур за останні три роки не змінювались і складала трохи більше ніж 41 тис.га (табл.1).

Оскільки овочі у сільському господарстві залишаються основними джерелом багатства нашої країни, важливими продовольчими та стратегічними продуктами, то зрозуміло, що прогнозування їх виробництва є обов'язковим на даному етапі розвитку нашої країни.

Таблиця 1

Площі під овочевими культурами у Херсонській області

Культура	Роки								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Овочі, всього, тис. га	46,9	44,7	42,7	44,4	41,5	40,8	41,6	41,6	41,7

Джерело: сформовано автором за даними Головного управління статистики у Херсонській області [13]

Прогноз - науково обґрунтований висновок про майбутні події, про перспективи розвитку процесів, про можливі наслідки управлінських рішень. Прогнозування передбачає використання різноманітних методів і прийомів для оцінки майбутнього розвитку досліджуваного процесу. У практиці прикладного прогнозування використовують різні методи: статистичні (прогнозна екстраполяція), функціонально-ієрархічні (прогнозні сценарії), методи структурної аналогії, імітаційного моделювання, експертні оцінки. Кожен метод має свої особливості, позитивні якості й вади, свої межі використання.

Для прогнозування майбутніх обсягів виробництва овочевих культур було використано методи прогнозної екстра-

поляції, яка здійснюється на основі вибірки даних за попередні роки. Суть прогнозної екстраполяції полягає в отриманні майбутніх даних процесу, що досліджується. Для цього початкові дані діляться на дві частини (два періоди): за формулою $1 - k$ і $(k+1) = n$. За даними першої частини, умовно прийнятої за передісторію, будується рівняння (модель), на базі якої складається прогноз для другої частини (другого періоду), результати якого потім порівнюються з фактичними даними.

Методи прогнозної екстраполяції поділяють на дві групи:

1) екстраполяція закономірностей розвитку – вивчення процесу на основі його передісторії, виявлення за-

гальних та усталених тенденцій його розвитку;

2) багатофакторне прогнозування - дослідження впливу певної множини факторів на досліджуваний процес [14].

Прогнозування на основі екстраполяції здійснюється на основі розрахунків аналітичних показників (середній абсолютний приріст, середній коефіцієнт росту) та методу середньої плинної. Використовуючи середній абсолютний приріст, що відображає абсолютну швидкість динаміки, модель прогнозування матиме наступний вигляд:

$$\bar{\Delta y} = \frac{y_n - y_1}{n-1} \quad (1)$$

де $\bar{\Delta y}$ - середній абсолютний приріст за досліджуваний період; y_n - кінцеве значення досліджуваного періо-

ду; y_1 - початкове значення досліджуваного періоду; n - кількість значень досліджуваного періоду.

За середнім коефіцієнтом росту модель прогнозування має вигляд:

$$\bar{k}_{np} = n\sqrt[n]{\frac{y_n}{y_1}} \quad (2)$$

де \bar{k}_{np} - коефіцієнт росту; y_n - кінцеве значення досліджуваного періоду; y_1 - початкове значення досліджуваного періоду.

Отже, на основі побудованих вище моделей прогнозування було здійснено аналіз виробництва овочів на Херсонщині протягом 2011-2019 рр., а також проведено прогноз виробництва на 2020-2024 рр. Необхідні дані для прогнозування відображено в табл. 2.

Таблиця 2

Валовий збір овочевих культур у Херсонській області

Культура	Роки								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Овочі, всього, тис. т	1124	1288	1161,1	1282	1252	1252	1265	1317	1321

Джерело: сформовано автором за даними Головного управління статистики у Херсонській області [13]

За даними табл. 2 було розраховано середній абсолютний приріст та середній коефіцієнт росту за формулами (1) та (2) для овочевих культур:

$$\bar{\Delta y} = \frac{y_k - y_0}{k-1} = \frac{1321-1124}{9-1} = 24,6 \text{ тис. ц}$$

$$\bar{k}_p = \sqrt[k-1]{\frac{y_k}{y_1}} = \sqrt[8]{\frac{1321}{1124}} = 1,02$$

Отримані дані свідчать про тенденцію зростання виробництва овочевих культур протягом 2011-2019 рр. В середньому річний приріст виробництва становить 24,6 тис. ц.

Відповідно до отриманих даних побудована модель прогнозування

а) на основі середнього абсолютного приросту:

$$\hat{y}_{t+1} = 1321 + 24,6 \times T; \quad (3)$$

б) на основі середнього коефіцієнту росту:

$$\hat{y}_{t+1} = 1321 \times 1,02^T \quad (4)$$

Згідно з моделями (3) і (4) було проведено прогнозування виробництва овочів на наступні п'ять років (табл. 3).

Із даної таблиці бачимо, що прогнозований обсяг виробництва овочів на

2020-2024 рр. буде зростати. Похибка абсолютним приростом відносна похибка дорівнює – 2,8 %. При цьому за середнім коефіцієнтом росту становить 24,8 %, а за середнім

Таблиця 3

Розрахункові дані оцінки прогнозу обсягу виробництва овочевих культур сільськогосподарськими виробниками Херсонської області за середнім абсолютним приростом та середнім коефіцієнтом росту

№ періоду	Рік	Обсяг виробництва овочів, тис.ц.	Прогноз виробництва овочів за коефіцієнтом росту, тис.ц.	Прогноз виробництва овочів за середнім абсолютним приростом, тис.ц.	Відносна похибка моделі за середнім коефіцієнтом росту, %	Відносна похибка моделі за середнім абсолютним приростом, %
0	2011	1124	1 124,00	1 124,00	0,0	0,0
1	2012	1288	1 146,48	1 148,60	12,3	-0,2
2	2013	1161,1	1 169,41	1 173,20	-0,7	-0,3
3	2014	1282	1 192,80	1 197,80	7,5	-0,4
4	2015	1252	1 216,66	1 222,40	2,9	-0,5
5	2016	1252	1 240,99	1 247,00	0,9	-0,5
6	2017	1265	1 265,81	1 271,60	-0,1	-0,5
7	2018	1317	1 291,13	1 296,20	2,0	-0,4
8	2019	1321	1 321,00	1 321,00	0,0	0,0
9	2020		1 347,42	1 345,60		
10	2021		1 374,37	1 370,20		
11	2022		1 401,86	1 394,80		
12	2023		1 429,90	1 419,40		
13	2024		1 458,50	1 444,00		
Сума					24,8	-2,8

Джерело: сформовано автором за даними Головного управління статистики у Херсонській області [13]

Графік, що відображує тенденцію росту виробництва овочевих культур в Херсонській області (рис. 1).

Томат – одна з найпоширеніших у світі овочевих культур. За даними ФАО, у світі томати займають перше місце за площами вирощування серед усіх овочів - понад 4 млн га. В Україні під цю культуру відводиться близько 93 тис. га, що становить майже 24% загальної площі під овочами. У світовому рейтингу за валовими зборами плодів наша країна знаходиться на 14

місці (1 492 тис. т), а ось по врожайності - на 110-му.

Однією з причин такої низької врожайності є те, що значні площі овочевих культур, в т. ч. томатів знаходяться в дрібних присадибних господарствах, де не приділяється належної уваги новітнім селекційним і технологічним розробкам. У той же час, відомо, що без впровадження сучасних технологій вирощування про реалізацію генетичного потенціалу нових сортів і гібридів не може бути й мови. Негатив-

ним фактором є і те, що більше чверті вирощеної овочевої продукції втрачається при транспортуванні, сортуванні і зберіганні [1].

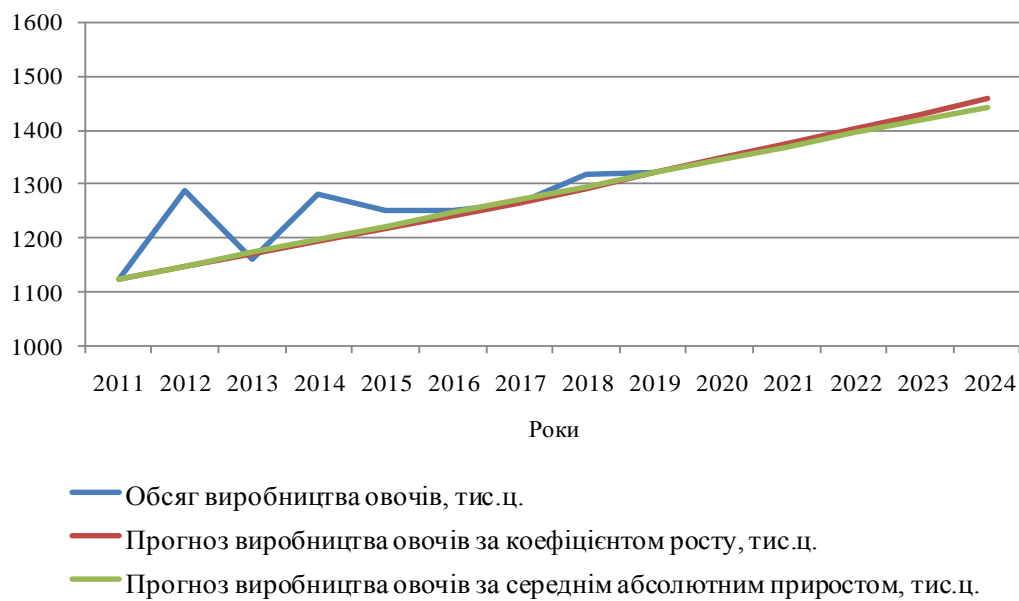

Рис.1. Фактичні та прогнозовані обсяги виробництва овочів в Херсонській області у 2011 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором

За даними табл. 4 було аналогічно розраховано середній абсолютний приріст та середній коефіцієнт росту за формулами (1) та (2) для томатів.

$$\Delta \bar{y} = 18,8 \text{ тис. ц}; \quad k_{\text{пр}} = 1,03$$

Аналогічно до отриманих даних побудували модель прогнозування валового збору томатів:

а) на основі середнього абсолютного приросту:

$$\hat{y}_{t+1} = 536,9 + 18,8 \times T;$$

б) на основі середнього коефіцієнту росту:

$$\hat{y}_{t+1} = 536,9 \times 1,03^T$$

Згідно з моделями було проведено прогнозування виробництва томатів на наступні п'ять років.

Графік, що відображує тенденцію росту виробництва томатів в Херсонській області (рис. 2).

Сильною стороною у проведеному дослідженні є прогнозна модель, яка може бути адаптована до інших регіо-

нів овочевими підприємствами для планування виробництва продукції.

У перспективі доцільно розвивати овочівництво у складі добровільних об'єднань товаровиробників, акціонерних товариств, асоціацій, концернів, кооперативних об'єднань з високим рівнем спеціалізації, широким розвитком інтеграції виробництва, товарної обробки, зберігання і переробки продукції, основне завдання яких полягає у здійсненні координації виробничо-фінансової діяльності підприємств, поглибленні спеціалізації та розвитку кооперації.

21 жовтня 2020 р., рішенням Уряду схвалено Концепцію державної цільової програми розвитку овочівництва до 2025 року, яка спрямована на розвиток галузі овочівництва та забезпечення населення високоякісною овочевою продукцією.

Розрахункові дані оцінки прогнозу обсягу виробництва томатів сільськогосподарськими виробниками Херсонської області за середнім абсолютним приростом та середнім коефіцієнтом росту

№ періоду	Рік	Обсяг виробництва овочів, тис.ц.	Прогноз виробництва овочів за коефіцієнтом росту, тис.ц.	Прогноз виробництва овочів за середнім абсолютним приростом, тис.ц.	Відносна похибка моделі за середнім коефіцієнтом росту, %	Відносна похибка моделі за середнім абсолютним приростом, %
0	2011	536,9	536,90	536,90	0,0	0,0
1	2012	536,9	555,70	553,01	3,5	3,0
2	2013	479,2	574,50	569,60	19,9	18,9
3	2014	574,9	593,30	586,69	3,2	2,1
4	2015	642,8	612,10	604,29	-4,8	-6,0
5	2016	658,0	630,90	622,42	-4,1	-5,4
6	2017	451,9	649,70	641,09	43,8	41,9
7	2018	703,7	668,50	660,32	-5,0	-6,2
8	2019	687,3	687,30	687,30	0,0	0,0
9	2020		706,10	707,92		
10	2021		724,90	729,16		
11	2022		743,70	751,03		
12	2023		762,50	773,56		
13	2024		781,30	796,77		
Сума					56,5	48,3

Джерело: сформовано автором за даними Головного управління статистики у Херсонській області [13]

Реалізація Державної цільової програми розвитку овочівництва дозволить до 2025 року:

- підвищити ефективність та конкурентну спроможність овочівництва шляхом забезпечення в повному обсязі населення високоякісною, доступною за ціною продукцією;
- збільшити частку підприємств, що займаються виробництвом овочів, в тому числі сімейних фермерських господарств і сільськогосподарських

кооперативів, а також створити відповідні спеціалізовані кластери;

- забезпечити ефективний розвиток вітчизняної аграрної науки.

Висновки. На основі економіко-математичних методів було проведено прогнозування показників обсягів виробництва овочів сільськогосподарськими виробниками Херсонської області. За даними розробленого прогнозу чітко простежується тенденція зростання обсягів виробництва томатів, як брендової культури Херсонщини.

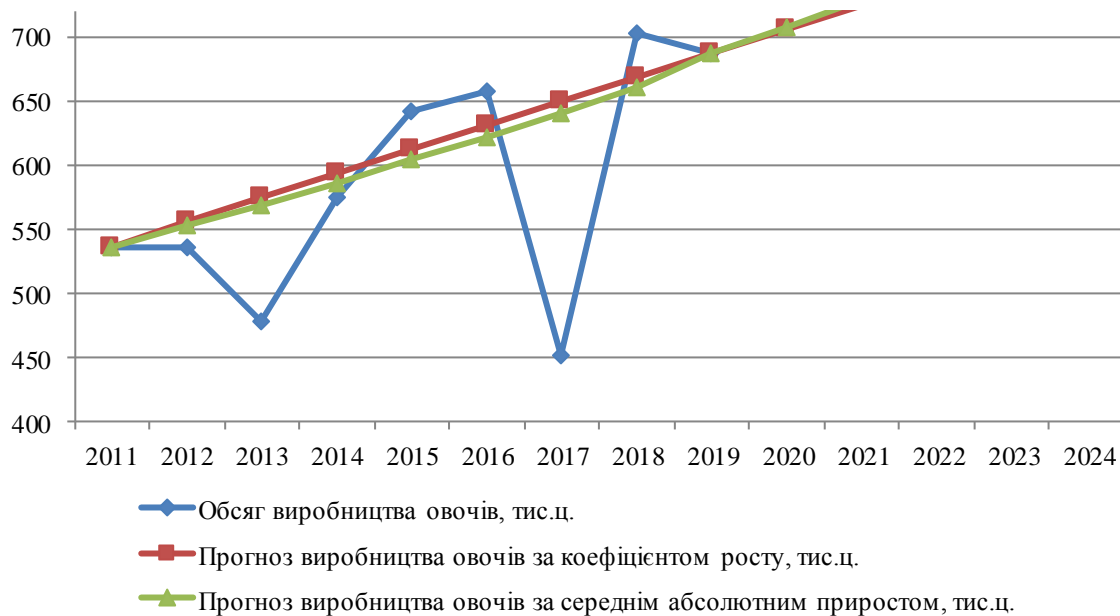

Рис.2. Фактичні та прогнозовані обсяги виробництва томатів в Херсонській області в 2011 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором

Отже, співвідношення результатів прогнозу з отриманими в подальшому фактичними даними дасть можливість оцінити значення аргументів і спрогнозувати значення показників на варіантній основі. Розроблений прогноз

може бути використаний і для інших практичних та наукових досліджень в області складання прогнозів виробництва, споживання, імпорту (експорту) і цін сільгосппродукції.

Список використаної літератури

1. Промислова технологія вирощування томата на краплинному зрошенні. URL: <http://vladam-seeds.com.ua/ua/agronomiya/promyshlenna-tekhnologiya-vyrashchivaniya-tomata/> (дата звернення: 12.10.20).
2. Хареба В. В. Стан і стратегія розвитку галузі овочівництва в Україні. *Сучасне овочівництво: освіта, наука та інновації*: тези науково-практичної конференції. К., 2012. С. 32–34.
3. Логоша Р.В. Трансформації ринку овочів в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практик*, 2016. Вип. 3 (8). С. 55–67.
4. Лещенко Л.О. Прогнозування споживання овочів в Харківській області. *«Молодий вчений»*. 2016. № 4 (31). С.110-113
5. Крикунова В.М., Аверчева Н.О. Пріоритети та особливості формування пропозиції на ринку продукції овочівництва в Україні. *Науковий вісник Ужго-*

родського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство, 2020. Вип. 29. С.84-93.

6. Галат Л. М. Фактори та тенденції розвитку овочівництва у херсонській області. *Агросвіт*. 2019. № 22. С. 9–18. DOI:10.32702/2306-6792.2019.22.9

7. Бойко Л. О. Сучасні тенденції розвитку овочевої галузі в умовах євроінтеграції України. *Агросвіт*. 2020. № 6. С. 69–76. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.6.69

8. Бойко Л. О. Пріоритети розвитку підприємництва зі створенням інноваційних продуктів. *Агросвіт*. 2020. № 15. С. 41–47. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.15.41

9. Boiko V., Kwilinski A., Misiuk M., & Boiko L. Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI*. 2019. 175(1-2). P. 68-72. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>

10. Boiko, V. Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*. 2016. Т. 2, N 1 (19). P. 30-34. DOI: [10.15587/2313-8416.2016.60349](https://doi.org/10.15587/2313-8416.2016.60349)

11. Бойко В.О. Діагностика бізнес-середовища та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.04. Миколаїв, 2014. 22 с.

12. Tanklevska N., Petrenko V., Karнаushenko A., Melnykova K. World corn market: analysis, trends and prospects of its deep processing. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. No. 3. Pp. 96–111. URL: <https://are-journal.com/index.php/are/article/view/339/253> (дата звернення: 16.10.20).

13. Головне управління статистики у Херсонській області. URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.09.20).

14. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. 170 с.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221681](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221681)

JEL Classification: C53, Q13

FORECASTING AND WAYS OF EFFICIENT DEVELOPMENT OF THE VEGETABLE PRODUCTION INDUSTRY IN THE SOUTHERN REGION

BOIKO Viktoriia

*Candidate of Economic sciences, Associate Professor
Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business and Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>
e-mail: boiko.vo17@gmail.com*

BOIKO Liudmyla

*Candidate of agricultural sciences, Associate Professor
Department of Economics and Finance
Kherson State Agrarian and Economic University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3699-6906>
e-mail: boiko.mila7@gmail.com*

Abstract. *Vegetable production is one of the important crop production industries of agriculture in Ukraine. The paper examines priority trends of the industry development in the southern region. It presents a forecast of the volume of vegetable production in general and tomatoes in particular. Such forecasts will allow identifying prospects for creating organizational economic conditions to increase efficiency and competitiveness of the vegetable production industry and will serve as a basis for developing the strategy of the region.*

Keywords: *vegetable production industry, vegetables, tomatoes, gross yield, pattern, forecast, net increase.*

Currently Ukraine enters the top ten world leaders by the gross production of vegetable and melon products and takes the 9th place in the world in calculation per capita. However, Ukraine takes the 18th place by the productivity level among the 20 leading countries in the world. The genetic potential of the domestic varieties and hybrids is used only by 30%.

In the agrarian sector of economy, when developing strategic and current plans and making managerial decisions,

we always face the tasks related to the evaluation of the future, therefore there is an increasing need of mastering practical methods for identifying prospects for the development by means of forecasting.

The purpose of the study is to create a forecast of the volume of vegetable production and examine the prospects for the industry development in the southern region of Ukraine. Currently it is necessary to identify clearly the list of tasks for strategic development in vegetable production, on which the level of vegeta-

ble supply for the population and the possibility of increasing the nation's export potential depend.

The following general scientific and special methods were used in the research: abstract-logical (for identifying the main tendencies and trends of the vegetable production industry), statistical (for analyzing the information concerning vegetable production), forecast extrapolation (for predicting the volumes of vegetable production), abstract-theoretical (for theoretical generalization and drawing conclusions).

Using economic and mathematical methods, we created a forecast of the volumes of vegetable production by agri-

cultural producers in Kherson region. According to the data of our forecast, there is a clear tendency of increasing volumes of tomato production as a brand crop of Kherson region.

Thus, the correlation of the results of the forecast and the actual data obtained further will allow evaluating the value of the arguments and predicting the index values on a variant basis. The forecast can be used for other practical and scientific research in the area of creating forecasts of production, consumption, import (export) and prices of agricultural products.

References

1. Promyslova tekhnolohiia vyroshchuvannia tomata na kraplynnomu zroshenni [Production technology of growing tomatoes under drip irrigation]. vladam-seeds.com.ua. Retrieved from: <http://vladam-seeds.com.ua/ua/agronomiya/promyshlenna-tekhnologiyavyrashchivaniya-tomata/> [in Ukrainian].
2. Khareba, V. V. (2012). Stan i stratehiia rozvytku haluzi ovochivnytstva v Ukraini [The state and strategy of the development of the vegetable production industry in Ukraine]. *Tezy naukovo-praktychnoi konferentsii "Suchasne ovochivnytstvo: osvita, nauka ta innovatsii"* - The theses of the scientific practical conference "Modern vegetable production: education, science and innovations". (pp. 32–34). Kyiv [in Ukrainian].
3. Lohosha, R.V. (2016). Transformatsii rynku ovochiv v Ukraini [Transformations of the vegetable market in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky - Economics. Finance, Management: topical issues of science and practice*, 3/8, 55–67 [in Ukrainian].
4. Leshchenko, L.O. (2016). Prohnozuvannia spozhyvannia ovochiv v Kharkivskii oblasti [Predicting the consumption of vegetables in Kharkiv region]. *Molodyi vchenyi - Young scientist*, 4/31, 110-113 [in Ukrainian].
5. Krykunova, V.M. & Avercheva, N.O. (2020). Prioritety ta osoblyvosti formuvannia propozytsii na rynku produktsii ovochivnytstva v Ukraini [Priorities and specifics of the supply formation at the market of vegetable products in Ukraine].

Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo - Scientific bulletin of Uzhorod National University. Series: International economic relations and the global economy, 29, 84-93 [in Ukrainian].

6. Galat, L. (2019). Faktory ta tendentsii rozvytku ovochivnytstva u khersonskii oblasti [Factors and tendenshis of development of vegetable production in kherson region]. *Ahrosvit - Agrosvit*, 22, 9–18. doi: 10.32702/2306-6792.2019.22.9. [in Ukrainian].

7. Boiko, L. (2020). Suchasni tendentsii rozvytku ovochevoi haluzi v umovakh yevrointehratsii Ukrainy [Modern tendencies in the development of vegetable industry under conditions of Ukraine's euro-integration]. *Ahrosvit - Agrosvit*, 6, 69–76. doi: 10.32702/2306-6792.2020.6.69. [in Ukrainian].

8. Boiko, L. (2020). Priorytety rozvytku pidpriumnytstva zi stvorenniam innovatsiinykh produktiv [Priorities of entrepreneurial development with the creation of innovative products]. *Ahrosvit - Agrosvit*, 15, 41–47. doi: 10.32702/2306-6792.2020.15.41. [in Ukrainian].

9. Boiko, V., Kwilinski, A., Misiuk, M., & Boiko, L. (2019). Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI*, 175(1-2), 68-72. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>

10. Boiko, V. (2016). Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*. T. 2, N 1 (19), 30-34. doi: 10.15587/2313-8416.2016.60349. [in Ukrainian]

11. Boiko, V.O. (2014). *Diahnostyka biznes-seredovyshcha ta stratehii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriumstv [Diagnostics of a business-environment and strategies of increasing competitiveness of agrarian enterprises]*. PhD thesis. Mykolaiv [in Ukrainian].

12. Tanklevska, N., Petrenko, V., Karnaushenko, A. & Melnykova, K. (2020). World corn market: analysis, trends and prospects of its deep processing. *Agricultural and Resource Economics*, 6(3), 96–111. Retrieved from: <https://are-journal.com/index.php/are/article/view/339/253>

13. General Board of Statistics in Kherson Region. [ks.ukrstat.gov.ua](http://www.ks.ukrstat.gov.ua). Retrieved from: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]

14. *Statystychni modeliuvannia ta prohnozuvannia: navch. posibnyk [Statistical modeling and forecasting: textbook]* (2001). Kyiv: KNEU [in Ukrainian]

УДК 330.34

СТРАТЕГІЧНІ УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

АДВОКАТОВА Надія Олександрівна*кандидат економічних наук, доцент,**доцент кафедри економіки та фінансів**Херсонський державний аграрно-економічний університет*ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2027-7464>e-mail: nadinadvokat@gmail.com

Анотація. В статті охарактеризовано етапи формування механізму стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств за умови функціонування їх в сучасних умовах невизначеності і неоднозначності. Для того щоб врахувати сукупність всіх етапів діяльності в період від пошуку нових ідей до їх використання, комерціалізації і поширення, слід застосовувати «інноваційний цикл», яке включає в себе період створення інновації та їх життєвий цикл. Запропоновано адаптивне управління інноваційним розвитком, на відміну від традиційного управління зі зворотним зв'язком, передбачає більш складний механізм вироблення керуючого впливу.

Ключові слова. стратегічне управління, інноваційний розвиток, інновації, управлінські рішення, розвиток підприємств.

Постановка проблеми. Основним завданням розвитку економіки України на найближчу перспективу є трансформація моделі економічного зростання. Значення такої трансформації визначається переліком проблем, пов'язаних із завершенням структурної перебудови економіки, досягненням

Аннотация. В статье охарактеризованы этапы формирования механизма стратегического управления инновационным развитием предприятий при условии функционирования их в современных условиях неопределенности и неоднозначности. Для того чтобы учесть совокупность всех этапов деятельности в период от поиска новых идей к их использованию, коммерциализации и распространения, следует применять «инновационный цикл», которое включает в себя период создания инновации и их жизненный цикл. Предложено адаптивное управление инновационным развитием, в отличие от традиционного управления с обратной связью, предусматривает более сложный механизм выработки управляющего воздействия.

Ключевые слова. стратегическое управление, инновационное развитие, инновации, управленческие решения, развитие предприятий.

для деяких галузей і товарів високої конкурентоспроможності з високим освітнім і науковим потенціалом, необхідністю адаптації до постійно змінюваних умов функціонування економіки, можливостями інноваційних перетворень і створенням передумов для

формування національної економічної системи.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження розвитку економіки України в умовах кризових ситуацій вимагає серйозної методологічної бази, яка включала б сучасні підходи, концепції та методики, і дозволяла розробити і реалізувати адекватні вимогам часу стратегічні плани, програми і рішення. Дослідженню питань інноваційного розвитку присвячено значна кількість робіт [1-10] вітчизняних, та іноземних авторів таких, як І.В. Луциків, І.О. Тарасенко, Є.А. Бельтюков, І.В. Черкасова, Н.С. Танклевська, М.В. Шарко, О.І. Зайцева, Г.В. Жосан та багато інших науковців у своїх працях досконало висвітлили питання управління інноваційним розвитком. З розвитком знань у цій галузі науковці виділяють нові й нові цілі, які стоять перед стратегічним управлінням підприємством. Реалізація інтересів господарюючих суб'єктів вимагає певних дій або управлінь пов'язаних з прагненням до досягнення результатів з найкращими показниками через впровадженні інновацій. Процес управління інноваційним розвитком підприємств в умовах невизначеності потребує більш детального розгляду.

Мета дослідження полягає у розробці механізмів стратегічного та адаптивного управління інноваційним розвитком підприємства в умовах невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Основною планування стратегії розвитку інноваційної діяльності виробництва є існуючий ресурсний потенціал. Незважаючи на багатогранність ресурсної компоненти виробничої діяльності, кожне з окремих напрямків її інноваційного розвитку допускає досяг-

нення високих фінансових результатів не тільки в оптимальному їх використанні, а й в управлінні ними. Сьогодні інструментом управління на всіх рівнях ієрархії на передній план виходить блок економічних показників. Це обумовлює необхідність розробки організаційно-економічного механізму управління інноваціями і, на основі цього, реконструкцію принципів виведення на ринок інноваційних продуктів, які вимагають створення відповідної ієрархічної структури управління.

Інноваційна науково-технологічна продукція є результатом інтелектуальної діяльності в тому випадку, якщо вона дає спосіб поглиблення і розширення знань про оточуючі об'єкти, а її використання забезпечує зниження витрат і дає новий технічний ефект.

Під інноваційним розуміється настільки новий унікальний товар, який споживачі оцінюють з точки зору унікальності, якості, вартості та функцій, тобто з точки зору задоволення своїх потреб, формуючи тим самим основні характеристики, якими повинні володіти інновації. Успіх інновацій залежить від обізнаності споживача. Важливим аспектом цього процесу є інформаційна дифузія. Велику частину інформації покупці отримують, дізнаючись і спостерігаючи досвід використання інноваційного товару іншими споживачами. Інновації мають відповідати споживчій потреби і комерційної товарності.

Всі нововведення в техніці, технологіях взаємопов'язані один з одним, і щоб впровадити нововведення в одній зі сфер практичної діяльності, необхідно здійснити відповідні зміни в інших. Це пояснюється тим, що в переважній більшості інновації базуються на одночасному цілеспрямованому

поєднанні і використанні всіляких видів знань заради отримання нових областей їх економічного застосування.

Багатоваріантність стратегічного управління інноваційною діяльністю в умовах невизначеності поведінки зовнішнього середовища функціонування виробничих об'єктів вимагає при своєму рішенні визначення альтернатив управління, заснованих на встановленні відповідних критеріїв в різних інформаційних ситуаціях. Стратегічне управління в умовах невизначеності представляється як інтерактивне рішення задач багатоцільової оптимізації. Під інформаційною ситуацією розуміють ступінь градації невизначеності в середовищі функціонування виробничого об'єкта з безлічі станів в момент прийняття рішення. Невизначеність, яка веде до значного підвищення складності завдань стратегічного управління інноваційним розвитком виробництва, породжується безліччю факторів: браком інформації та її достовірності, обмеженнями в ситуації прийняття рішень в часі, поведінкою конкурентів та споживачів і т.д. Під невизначеністю в процесі прийняття рішень слід розуміти повне незнання, так як воно виключає раціональне рішення, а незнання ймовірностей - появи можливих станів середовища.

Особливістю стратегічного управління інноваційною діяльністю є те, що будь-які інноваційні проекти відносяться до категорії об'єктів високого ризику для інвестиційних вкладень, експертизу яких зробити відомими методами математичної статистики важко, а часом неможливо взагалі. Інноваційні проекти характеризуються високою невизначеністю на всіх стадіях інноваційного циклу: від первинної

опрацювання ідеї, відбору проекту і до реалізації інновації. Інноваційні відносини є породженням конкурентоспроможності, що дозволяє розглядати конкурентоспроможність як функцію від інновації, тобто для підтримки конкурентоспроможності при змінних умовах необхідні зміни в самій системі управління. Інноваційна діяльність дозволяє підприємствам досягти конкурентоспроможності на ринку.

Передумовами виведення на ринок інноваційних продуктів є оцінка проблем функціонування підприємств, що вирішуються за допомогою інновацій, і діагностика існуючого виробничого і ресурсного потенціалу для визначення ступеня готовності до інновацій. Ініціювання інновацій відбувається за рахунок необхідності задоволення споживчого попиту в цінових сегментах та якості продукції, а також придбання конкурентних переваг. Концепція стратегічного управління інноваційною діяльністю передбачає чітке позиціонування підприємства серед конкурентів, представлене в системі принципів і цілей функціонування, механізмів взаємодії суб'єктів і об'єктів управління, характеру взаємовідносин між елементами господарської та організаційної структури, форм адаптації до постійно змінюваних умов навколишнього середовища.

Основні компоненти та етапи формування механізму стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств, умови функціонування яких характеризуються неоднозначністю і невизначеністю, представлені в розробленому автором цієї роботи алгоритмі виведення на ринок інноваційних продуктів (рис. 1).

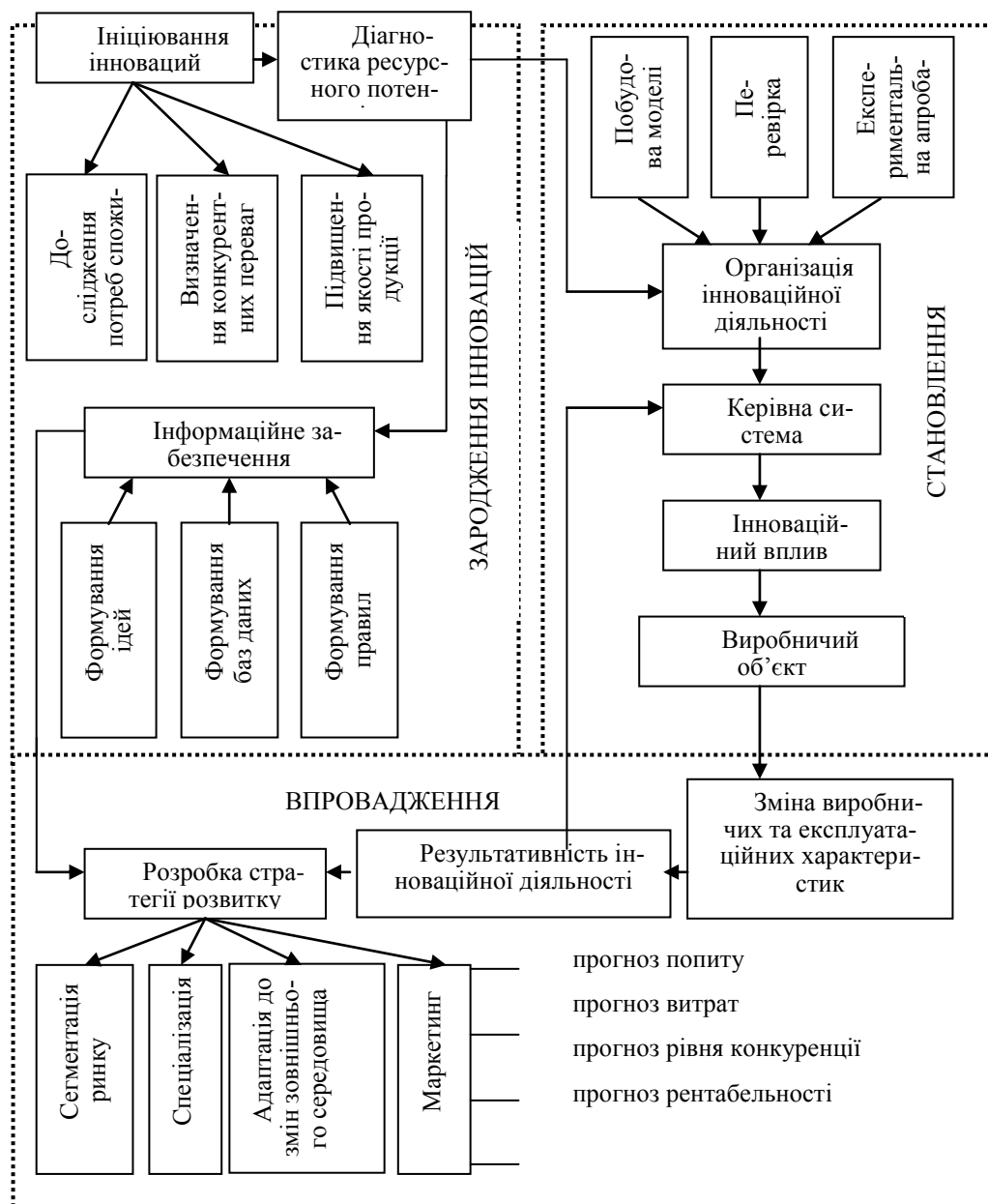

Рис. 1. Алгоритм виведення на ринок інноваційних продуктів на основі впровадження інновацій

Джерело: власна розробка автора

Механізм організації інноваційної діяльності в умовах динамічних змін зовнішнього середовища передбачає внесення змін до структури та якості управління виробничим об'єктом шляхом оперативного управління, розробки стратегій та проведення маркетингових досліджень, які забезпечують підприємству можливість досягати поставлених цілей з найменшими витратами. В основу побудови такого механізму повинна бути покладена

виробнича і збутова сфера. До виробничій сфері відносяться: бізнес-процеси, пов'язані з безпосереднім перетворенням сировини і матеріалів у готову продукцію, процеси виробничого забезпечення, пошук постачальників і закупівля матеріалів, сировини і комплектуючих, логістичні процеси, пов'язані з переміщенням матеріалів, процеси контролю якості сировини, матеріалів і готової продукції. До збутової діяльності відносяться: дослі-

дження ринку, оцінка його ємності для існуючої продукції, організація пошуку замовників, реалізація продукції та сервісного обслуговування.

У разі, коли характеристики потреб є передбачуваними, при прийнятті управлінських рішень необхідно враховувати тиск зовнішнього середовища. Тоді стратегічне управління змушене розробляти оригінальні рішення, створюючи гнучкі технології надання послуг та технічних рішень. Для ринків цього типу прогнозування полягає у встановленні залежності поточного стану виробничої ситуації від попередніх станів, тобто тут присутні елементи принципів причетності.

У разі, коли потреби споживачів не є передбачуваними, серйозна аналітика не може адекватно відобразити ситуацію, що склалася, так як стан системи не завжди визначається її попереднім розвитком.

Однією з основних проблем стратегічного управління є отримання необхідної вихідної інформації і її прогнозування при зміні параметрів і процесів, що дозволяє виявити необхідні перспективні варіанти розвитку виробництва. Інформаційний супровід прийняття рішень при стратегічному управлінні інноваційною діяльністю в умовах динамічних змін зовнішнього середовища повинно проводитися на основі врахування кількісних і якісних факторів процесу виробництва, що лімітують обмеження, що становлять основу бази даних, і оптимізації окремих приватних рішень, за сукупністю яких з використанням бази знань приймається загальне управлінське рішення.

Стратегічна мета в порівнянні з поточною метою відрізняється наступними особливостями:

- спрямованістю на розвиток;
- невизначеністю вибору;
- орієнтацією на положення в конкуруючій середовищі;
- попереджуваними впливами;
- взаємозв'язком з наявними ресурсами та способами досягнення цілей;
- можливістю альтернатив і змін.

При вирішенні ситуаційних завдань управління необхідно для кожного типу конкретної ситуації знайти відповідну послідовність процедур управління, що включає в себе інформаційне забезпечення, сукупність критеріїв і методів прийняття рішень. Основними структуроутворюючими елементами ситуаційного управління є:

- система управління;
- керований виробничий об'єкт;
- орган управління (керуюча система);
- стан середовища;
- процес прийняття рішень;
- оціночний функціонал;
- джерело інформації.

Цільові стратегічні пріоритети визначаються в залежності від специфіки діяльності підприємства і не завжди можуть піддаватися чіткому визначенню і аргументації. Тому для виключення помилкових і неправильних пріоритетів розвитку треба обов'язково враховувати дані, отримані на попередніх етапах проведеного стратегічного аналізу, що відображено у вигляді зворотного зв'язку стратегій розвитку підприємства з інформаційним забезпеченням пропонованого алгоритму виведення на ринок інноваційних продуктів.

Правильно поставлені цілі повинні володіти рядом якісних характеристик, а саме:

- кожна мета повинна бути чітко описана;

- мета повинна бути вимірної за допомогою критеріїв, індикаторів і стандартних процедур;
- мета повинна бути обґрунтованою, необхідною для організації;
- мета повинна являти собою реалістичний прогноз;
- мета повинна бути чітко визначена в часі і мати конкретні тимчасові рамки і терміни;
- цілі і стратегії повинні утворювати ієрархічну послідовність.

В якості основного підходу в стратегічному управлінні інноваційною діяльністю в умовах невизначеності при прийнятті рішень може бути рекомендований багатоцільовий підхід з деревовидної ієрархічної структурою.

Тактичний варіант стратегічного управління передбачає декомпозицію головної мети до того рівня деталізації, коли до нижнього рівня ієрархії можна сформулювати критерії, що дозволяють адекватно описати ступінь досягнення цілей щодо прийняття тієї чи іншої альтернативи. При цьому вважають, що усі безліч цілей, критеріїв і альтернатив управління кінцеві, а варіантами остаточного вибору повинні бути не елементи відповідних множин, а правила, за якими здійснюється відбір цих множин.

Поєднуючи в єдину стратегію зростання і розвиток виробництва, зусилля управління повинні бути спрямовані на забезпечення в довгостроковій перспективі конкурентних переваг у всіх сферах інноваційної діяльності: від зародження ідеї до її комерціалізації.

Для того щоб врахувати сукупність всіх етапів діяльності в період від пошуку нових ідей до їх використання, комерціалізації і поширення, слід застосовувати «інноваційний цикл», яке

включає в себе період створення інновації та їх життєвий цикл (рис. 2). Це обумовлено тим, що нововведення може використовуватися для створення неодноразово. Життєвий цикл інновацій включає фази впровадження, комерціалізації, дифузії. Інноваційний цикл закінчується, коли інші суб'єкти ринку починають у своїй діяльності активно застосовувати цю інновацію. Інноваційний цикл не буде повністю завершений, якщо він зупиниться на одній з проміжних стадій періоду створення або життєвого циклу інновацій.

З посиленням конкуренції на ринку, ускладненням механізмів взаємодії господарюючих суб'єктів підвищується актуальність розробки і застосування адаптивних систем управління. Метою такого адаптивного стратегічного управління є підтримання рівноваги між попитом і пропозицією, між виробництвом і споживанням. Сутність адаптивного управління інноваційним розвитком в умовах невизначеності полягає в ідентифікації можливих і вже існуючих проблем, пошуку найбільш ефективних способів їх усунення і модернізації керуючої системи для виконання цих завдань.

Адаптивне управління інноваційним розвитком, на відміну від традиційного управління зі зворотним зв'язком, передбачає більш складний механізм вироблення керуючого впливу. В адаптивному управлінні інноваційним розвитком можна виділити дві основні задачі: планування траєкторії розвитку керованих об'єктів і показників, діагностика та облік наявних ресурсів для реалізації процедури освоєння нової продукції.

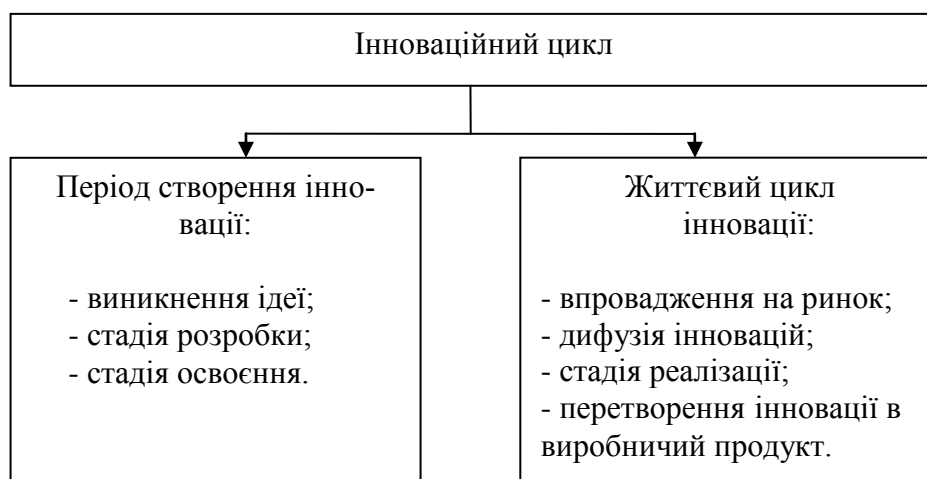

Рис. 2. Схема інноваційного циклу

Джерело: побудовано автором

Основним завданням системи адаптивного управління інноваційним розвитком виробництва є максимальне реагування на фактори екзогенної і ендогенної природи. Оскільки стан є екзогенною величиною, а ситуація - ендогенної, то це накладає на завдання управління в умовах невизначеності інформації необхідність встановлення відповідності або ідентифікації певної

конкретної ситуації можливого станом виробничої системи.

Для адаптивного стратегічного управління інноваційною діяльністю в умовах невизначеності функціонування зовнішнього середовища на базі запропонованої схеми управління інноваційним розвитком виробництва (рис.3).

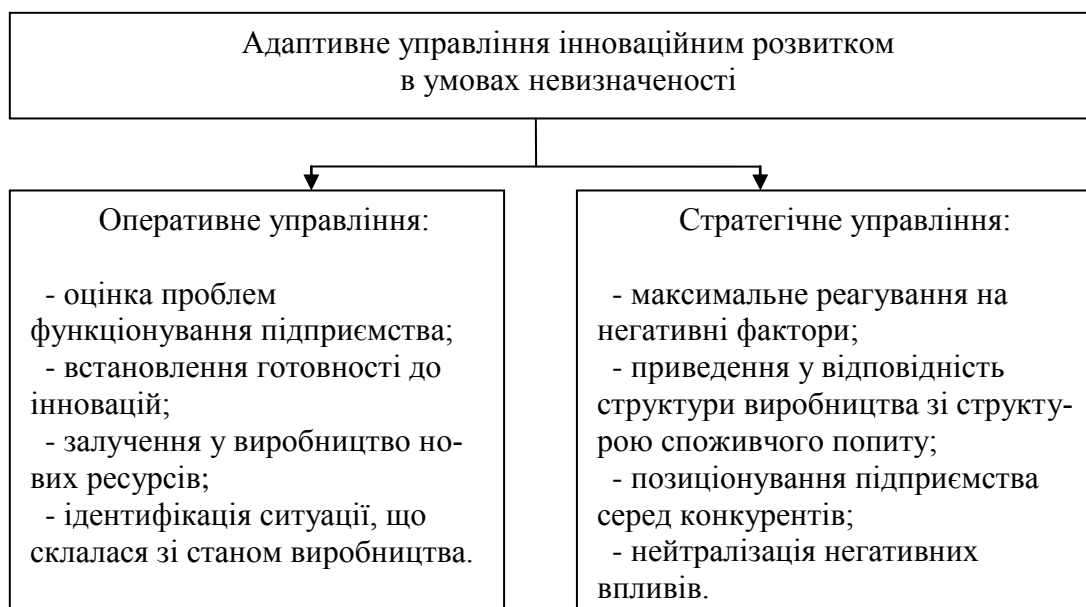

Рис. 3. Система адаптивного стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства

Джерело: побудовано автором

На основі підвищення якості та конкурентоспроможності продукції пропонується поділ системи управління на ряд підсистем:

- визначення проблем інноваційного розвитку;
- визначення ступеня готовності підприємства до інновацій;
- залучення у виробництво нових ресурсів, що сприяють підвищенню продуктивності праці і ефективності виробництва;
- ідентифікація ситуації, що склалася на виробництві;
- забезпечення максимальної відповідності керованих показників запланованої траєкторії розвитку;
- нейтралізація негативних впливів;
- приведення у відповідність структури виробництва до нових потреб.

Висновки. Фактори внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства характеризуються динамізмом і непередбачуваністю, що відображаються на конкурентоспроможність підприємства, яке оцінюється іншими господарюючими суб'єктами як досягнуту перевагу та підтверджується конкурентоспроможністю, інноваційною складовою і рівнем виробничого, ресурсного та інноваційного потенціалу. Це дозволяє в майбутньому розробля-

ти, виготовляти, впроваджувати та обслуговувати інноваційну продукцію, яка за якістю і ціною буде перевершувати аналоги.

Розроблені в дослідженні механізми стратегічного та адаптивного управління інноваційним розвитком підприємства в умовах невизначеності дозволяють стверджувати про доцільність встановлення відповідності інформації та необхідності ідентифікації певної конкретної ситуації можливого стану виробничої системи.

Стратегічне управління підприємства в невизначених умовах середовища вимагає постійного моніторингу результатів реалізації стратегії і гнучкої системи її корегування у вигляді адекватних виробничих змін до існуючої навколишньої ситуації на ринку. Цим визначається особлива значимість інформаційного супроводу стратегічних і цільових пріоритетів інноваційного розвитку. Адаптивне управління інноваційним розвитком в умовах невизначеності полягає в ідентифікації можливих і вже існуючих проблем, пошуку найбільш ефективних способів їх усунення і модернізації керуючої системи для виконання цих завдань.

Список використаної літератури:

1. Луциків І.В. Інноваційна діяльність в Україні: реалії сьогодення та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. 2010. № 4. С. 23-26.
2. Танклевська Н.С. Адвокатова Н.О. Агропарки повного циклу виробництва в контексті інноваційного розвитку південного регіону України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2019. №1(39). С.5-11.

3. Тарасенко І.О. Оцінка інноваційної активності підприємства в системі стратегічного управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9. С. 133-141.
4. Бельтюков Є.А., Черкасова І.В. Фінансовий аспект підтримки інноваційного розвитку промислових підприємств. *Економічні інновації*. 2009. № 36. С. 54-58.
5. Шарко М.В. Управление развитием инноваций в промышленном производстве. Херсон: Олди-Плюс, 2010. 448 с.
6. Адвокатова Н.О. Управління витратами та оптимізація їх структури-напрямок щодо удосконалення господарської діяльності підприємства. *Економічні інновації*. 2015. № 60 (1). С. 7-12.
7. Карнаушенко А.С., Адвокатова Н.О. Пріоритетні та стратегічні напрями розвитку аграрних підприємств України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2019. Вип. 34. С. 45-49.
8. Зайцева О.І., Жосан Г.В. Впровадження соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємствами в умовах усвідомленого споживання. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 1 (51). С.74-78.
9. Повод Т.М., Адвокатова Н.О. Управлінські рішення щодо оптимізації структури витрат. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2020. №1. С. 67-71.
10. Пляскіна А.І. Вплив детермінантів на ділову стратегію розвитку підприємства в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Економічний простір*, 2020. №158. С. 50-53.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221683](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221683)

JEL Classification O3, M12

STRATEGIC MANAGEMENT DECISIONS TO INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

ADVOKATOVA Nadiia*PhD in Economics sciences,**Associate Professor of the Department of Economics and Finance**Kherson State agrarian and economic University**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2027-7464>**e-mail: nadinadvokat@gmail.com*

Abstract. *The article describes the stages of formation of the mechanism of strategic management of innovative development of enterprises under the condition of their functioning in modern conditions of uncertainty and ambiguity. In order to take into account the totality of all stages of activity in the period from the search for new ideas to their use, commercialization and dissemination, it is necessary to apply the "innovation cycle", which includes the period of innovation and their life cycle. Adaptive management of innovative development is proposed, in contrast to traditional feedback management, provides a more complex mechanism for producing management influence.*

Keywords *strategic management, innovative development, innovations, management decisions, enterprise development.*

The growing role of innovation is due, firstly, to the transformational development of market relations, and secondly, the need for deep qualitative changes in Ukraine's economy in order to overcome the crisis and enter the trajectory of sustainable development. The country has a huge consumption of natural resources, which creates a deficit of their consumption in energy, agriculture and other farms, indicates the cost characteristics of the economy. From these positions, the development and introduction to the market of new innovative products of high-tech industries and strategic management decisions by innovative development in modern conditions of uncertainty is urgent and socially necessary.

The main task of Ukraine's economic development in the near future is to transform the model of economic growth. The importance of such transformation is determined by the list of problems associated with the completion of structural adjustment of the economy, achieving for some industries and goods high competitiveness with high educational and scientific potential, the need to adapt to ever-changing economic conditions, opportunities for innovation and creating conditions for national economic systems.

The basis for planning a strategy for the development of innovative production is the existing set of resources. Despite the versatility of the resource component of production activities, each of the individual areas of its innovative de-

velopment allows to achieve high financial results not only in their optimal use, but also in their management. Today, a block of economic indicators comes to the fore as a management tool at all levels of the hierarchy. This necessitates the development of organizational and economic mechanism for innovation management and, based on this, the reconstruction of the principles of bringing to market innovative products that require the creation of an appropriate hierarchical management structure.

The variety of strategic management of innovation in conditions of uncertainty of the behavior of the external environment of the production facilities requires in its decision to identify management alternatives based on the establishment of appropriate criteria in different information situations. Strategic management in conditions of uncertainty is presented as an interactive solution to multi-purpose optimization problems. Under the information situation understand the degree of gradation of uncertainty in the environment of the production facility from many states at the time of decision-making. Uncertainty, which leads to a significant increase in the complexity of strategic management of innovative development of production, is caused by many factors: lack of information and its reliability, limitations in the decision-making time, the behavior of competitors and consumers, etc.

The peculiarity of strategic management of innovation is that any innovation projects belong to the category of high-risk objects for investment, the examination of which to make known methods of mathematical statistics is difficult, and sometimes impossible at all. Innovative projects are characterized by high uncertainty at all stages of the innovation cy-

cle: from the initial elaboration of the idea, project selection and implementation of innovation. Innovative relations are the product of competitiveness, which allows us to consider competitiveness as a function of innovation, maintain competitiveness under changing conditions, changes are needed in the management system itself. Innovative activity allows companies to achieve competitiveness in the market.

Prerequisites for bringing innovative products to market are the assessment of the problems of functioning of enterprises, which are solved with the help of innovations, and the diagnosis of the existing production and resource potential to determine the degree of readiness for innovation. Initiation of innovations is due to the need to meet consumer demand in price segments and product quality, as well as the acquisition of competitive advantages. The concept of strategic management of innovation involves a clear positioning of the company among competitors, represented in the system of principles and objectives, mechanisms of interaction of subjects and objects of management, the nature of the relationship between elements of economic and organizational structure, forms of adaptation to ever-changing environmental conditions.

Strategic management in unstable conditions of the environment of the enterprise requires constant monitoring of the results of strategy implementation and a flexible system of its correction in the form of adequate production changes to the created situation. This determines the special importance of information support of strategic and target priorities of innovative development.

References

1. Lutsykyv, I.V. (2010). Innovatsiyina diyalnist v Ukrayini: realiyi sohodennya ta perspektyvy rozvytku. [Innovative activity in Ukraine: realities of the present and prospects of development]. *Innovatsiyina ekonomika - Innovative economy*, 4, 23-26. [in Ukrainian]
2. Tanklevska, N.S. & Advokatova, N.O. (2019). Ahroparky povnoho tsykladu vyrobnytstva v konteksti innovatsiyynoho rozvytku pivdennoho rehionu Ukrayiny [Agricultural parks of the full production cycle in the context of innovative development of the southern region of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriyskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) - Collection of scientific works of Tavriya State Agrotechnological University (economic sciences)*, 1(39), 5-11. [in Ukrainian].
3. Tarasenko, I.O. (2009). Otsinka innovatsiyynoyi aktyvnosti pidpryyemstva v systemi stratehichnoho upravlinnya [Evaluation of innovative activity of the enterprise in the system of strategic management]. *Aktualni problemy ekonomiky - Current economic problems*, 9, 133-141. [in Ukrainian].
4. Beltyukov, YE.A. & Cherkasova, I.V. (2009). Finansovyy aspekt pidtrymky innovatsiyynoho rozvytku promyslovykh pidpryyemstv [Financial aspect of support of innovative development of industrial enterprises]. *Ekonomichni innovatsiyi - Economic innovations*, 36, 54-58. [in Ukrainian].
5. Sharko, M.V. (2010). *Upravlenye razvytyem ynnovatsyy v promyshlennom proyzvodstve [Management of innovation development in industrial production]*. Kherson: Oldy-Plyus [in Ukrainian].
6. Advokatova, N.O. (2015). Upravlinnya vytratamy ta optymizatsiya yikh struktury-napryamok shchodo udoskonalennya hospodarskoyi diyalnosti pidpryyemstva [Cost management and optimization of their structure-direction to improve the economic activity of the enterprise]. *Ekonomichni innovatsiyi- Economic innovations*, 60 (1), 7-12. [in Ukrainian].
7. Karnaushenko, A.S. & Advokatova, N.O. (2019). Priorytetni ta stratehichni napryamy rozvytku ahrarnykh pidpryyemstv Ukrayiny [Priority and strategic directions of development of agricultural enterprises of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky- Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser. : Economic Sciences*, 34, 45-49. [in Ukrainian].

8. Zaitseva, O.I. & Zhosan, G.V. (2018). Vprovadzhennya sotsialno-etychnoho marketynhu v systemu adaptyvnoho upravlinnya pidpryyemstvamy v umovakh usvidmlenoho spozhyvannya [Introduction of social and ethical marketing in the system of adaptive enterprise management in the conditions of conscious consumption]. *Uzhgorod University Scientific Bulletin- Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 1(51), 74-78. [in Ukrainian]
9. Povod, T.M. & Advokatova, N.O. (2020). Upravlinski rishennya shchodo optymizatsiyi struktury vytrat. [Management decisions to optimize the cost structure]. *Tavriyskyy naukovyy visnyk. Seriya: Ekonomika- Taurian Scientific Bulletin. Series: Economics*, 1, 67-71. [in Ukrainian].
10. Plyaskina, A.I. (2020). Vplyv determinantiv na dilovu stratehiyu rozvytku pidpryyemstva v umovakh posylennya hlobalizatsiynykh protsesiv. [Influence of determinants on business strategy of enterprise development in the conditions of strengthening of globalization processes]. *Ekonomichnyy prostir- Economic space*, 158, 50-53. [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221685](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221685)

УДК 657.6:331.2(045)

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ОПЛАТА ПРАЦІ» ЯК ОБ'ЄКТА ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ

БОНДАРЕНКО Ольга Михайлівна*кандидат економічних наук, доцент,**доцент кафедри обліку та аудиту,**Національний авіаційний університет**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0769-6683>**e-mail: bondarenko_olga_@ukr.net***ТІТАРЕНКО Анастасія Денисівна***магістрант,**Національний авіаційний університет**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4523-2705>**e-mail: nastenatitarenko28@gmail.com*

Анотація. У статті досліджено економічну сутність поняття «оплата праці» як об'єкта обліку, аналізу та аудиту. Проаналізовано основні підходи до визначення сутності даного поняття серед науковців, теоретиків та провідних авторів, у яких об'єктом дослідження виступала категорія «оплата праці». Зважаючи на багатоаспектність представлені дефініції серед авторів, було розглянуто сутність економічної категорії «оплата праці» з декількох аспектів, а саме: з боку підприємця, з боку працівника, як елемент ринку праці та як економічну категорію, що відображає стосунки роботодавця і найманого працівника. Досліджено нормативно-правове регулювання оплати праці й встановлено, що воно є недостатнім, оскільки нормативно-правові акти в більшій мірі повторюють одне одного, надають тотожне визначення економічної сутності досліджуваного поняття. Також було досліджено окремі елементи регулювання оплати праці та визначено механізм оплати праці.

Ключові слова: оплата праці, економічна сутність, аналіз наукових джерел, нормативно-правове регулювання.

Аннотация. В статье исследовано экономическую сущность понятия «оплата труда» как объекта учета, анализа и аудита. Проанализированы основные подходы к определению сущности данного понятия среди ученых, теоретиков и ведущих авторов, в которых объектом исследования выступала категория «оплата труда». Учитывая многоаспектность представленной дефиниции среди авторов, была рассмотрена сущность экономической категории «оплата труда» из нескольких аспектов, а именно: со стороны предпринимателя, со стороны работника, как элемент рынка труда и как экономическую категорию, отражающую отношения работодателя и наемного работника. Исследовано нормативно-правовое регулирование оплаты труда и установлено, что оно является несовершенным, поскольку нормативно-правовые акты в большей степени повторяют друг друга, отмечают одинаковое определение экономической сущности исследуемого понятия. Также были исследованы отдельные элементы регулирования оплаты труда и определен механизм оплаты труда.

Ключевые слова: оплата труда, экономическая сущность, анализ научных источников, нормативно-правовое регулирование.

Постановка проблеми. Без сумніву, рівень оплати праці є найважливішим фактором професійного зростання та найкращою мотиваційною складовою для працівників. Реалії сьогодення вказують на те, що національна система організації оплати праці не забезпечує домінуючі вимоги соціально орієнтованої ринкової економіки та відображає відсутність чітко налагодженої системи взаємодії визначених основних елементів.

У зв'язку з цим актуальним питанням є розуміння сутності категорії «оплата праці», адже об'єктивне трактування економічного терміна, що ґрунтується на практичних дослідженнях, має вагоме значення для подальшого обліку, аналізу та аудиту. З метою чіткого сприйняття економічної інформації, усунення багатьох теоретичних та практичних проблем, що виникають в обліку, аналізі та аудиті, важливо дослідити економічну сутність поняття «оплата праці».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням економічної сутності поняття «оплата праці» займалися велика кількість і зарубіжних, і українських науковців, серед яких варто відзначити Л.М. Бражнікова, Л.В. Васюренко, С.О. Гарна, Д.В. Домаш, О.О. Дробишева, К.Ю. Гулько, Ю.І. Марченко, С.О. Олійник, О.В. Попович, К.В. Чухно, А.М. Шнурко [6-11].

Незважаючи на позитивні здобутки та вагомі напрацювання науковців, слід зауважити, що в економічній літературі відсутнє вичерпне визначення поняття «оплата праці» з позиції об'єкту обліку, аналізу та аудиту. Саме дослідження та висвітлення економічного змісту поняття «оплата праці»

дозволить усунути теоретичні бар'єри та формувати якісну інформацію для потреб обліку, аналізу та аудиту.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності поняття «оплата праці» та його важливих елементів. На основі порівняльного аналізу літературних та нормативних джерел вважаємо за необхідно розкрити сутність категорії «оплата праці» як об'єкту обліку, аналізу та аудиту.

Виклад основного матеріалу. Сутність поняття «оплати праці» досліджується у працях багатьох провідних вчених та науковців. Проведемо дослідження поняття «оплата праці» у науковому просторі в табл. 1 та сформуємо власне визначення даної економічної категорії.

Отже, зважаючи на багатоаспектність представленої дефініції серед авторів, вважаємо за необхідне дослідити сутність економічної категорії «оплата праці» з декількох аспектів, а саме:

- з боку підприємця (оскільки оплата праці є статтею витрат, що знижує прибуток, та є мотиваційним чинником);
- з боку працівника (оскільки працівник в першу чергу зацікавлений в оплаті праці, бо сама оплата праці є основним його джерелом доходу);
- оплата праці як елемент ринку праці (оскільки розмір оплати впливає на попит та пропозицію робочої сили);
- оплата праці як економічна категорія (висвітлює стосунки роботодавця та найманого працівника).

Узагальнення результатів досліджень науковців, об'єктом яких є оплата праці, дозволили визначити її сутність (рис. 1).

Характеристика поняття «оплата праці» у науковому просторі

№	ПІБ автора	Характеристика поняття «оплата праці»
1.	Бражнікова Л.М., Гарна С.О., Шнурко А.М. [6]	Оплата праці є важливою характеристикою ринку праці, визначається умовами цього ринку і одночасно її рівень визначає попит на працю та її пропозицію. Оплата праці поєднує інтереси та потреби працівників, роботодавців та держави, тобто визначає ефективність соціально-трудова відносин. Визначення поняття «оплата праці» на законодавчому рівні є достатньо поверховим, що не дає змогу глибоко проаналізувати і зрозуміти як економічні, так і соціальні аспекти цього поняття. Зауважимо, що в економічній літературі відсутній єдиний підхід до трактування сутності заробітної плати.
2.	Васюренко Л.В. [7]	Оплата праці – це обов'язок роботодавця щодо виплати найманому працівникові зароблених ним коштів за виконану ним роботу (або надані послуги) відповідно до умов трудового договору.
3.	Дробишева О. О., Домаш Д. В. [8]	Оплата праці – це винагорода, зазвичай, у грошовому вираженні, яка виплачується працівникові за виконану роботу, необхідна для подальшого існування людини та спроможності надалі працювати.
4.	Марченко Ю. І. [9]	Оплата праці є провідним інструментом соціальної політики, яка зумовлює рівень соціальності суспільства, здатності держави підтримувати рівень якості життя соціуму загалом і кожної людини зокрема.
5.	Олійник С.О., Чухно К.В. [10]	Оплата праці – це винагорода за працю, основний дохід працівників, саме тому облік розрахунків з оплати праці – найскладніша ділянка роботи бухгалтера.
6.	Попович О.В., Гулько К.Ю. [11]	З одної сторони оплата праці залежить від результатів праці, з іншої – вона впливає на її показники, стимулює розвиток виробництва, ефективність роботи, підвищення кількісних і якісних результатів праці.

Джерело: створено автором на основі [6-11]

Враховуючи результати нашого дослідження, можемо стверджувати, що нині в наукових роботах вітчизняних учених немає чіткого трактування поняття «оплата праці». Економічна сутність та ознаки, які притаманні категорії «оплата праці» згідно з чинною нормативно-правовою базою, наведені в табл. 2.

Таким чином, нами було встановлено, що нормативно-правове регулювання щодо питання сутності оплати праці здійснюється Законом України «Про оплату праці», Інструкцією зі

статистики заробітної плати, Кодексом законів про працю, Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та Податковим кодексом України.

Слід зазначити, що характеристику сутності оплати праці регулює Закон України «Про оплату праці», який надає аналогічне визначення оплати праці, що зазначене в Кодексі законів про працю України. У Законі України «Про оплату праці» визначено економічні, правові та організаційні засади

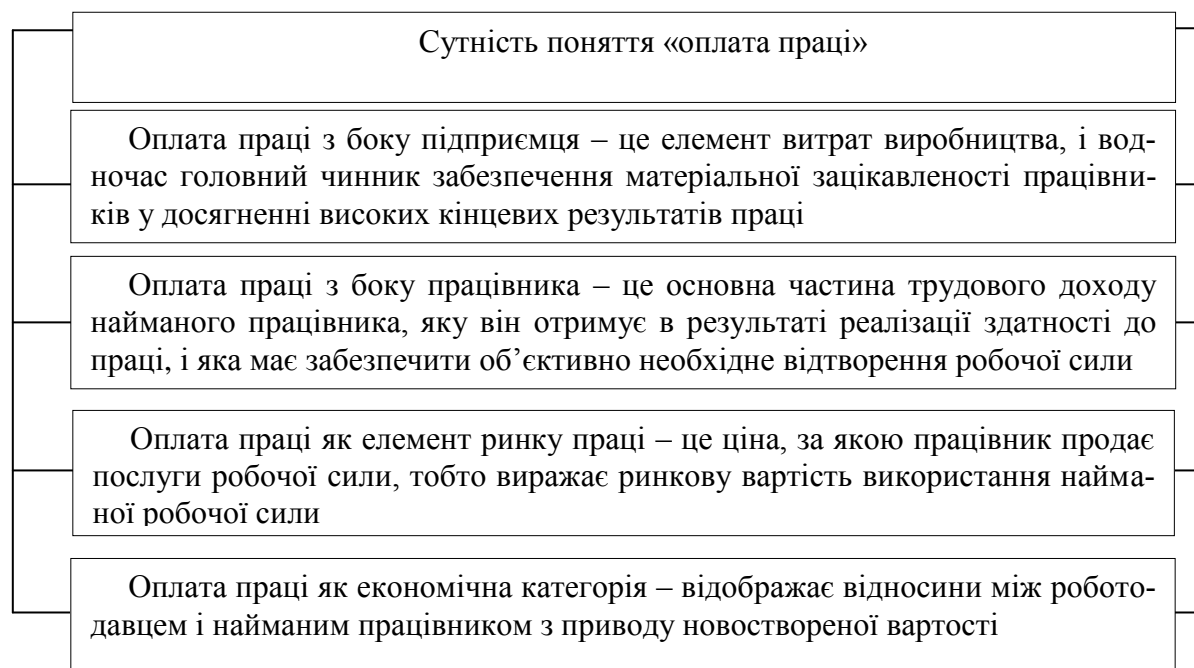

Рис. 1 Економічна сутність поняття «оплата праці»

Джерело: власна авторська розробка

оплати праці працівників, перераховано низку факторів, залежно від яких встановлюється розмір заробітної плати. Такими факторами є: складність виконаної роботи, професійні якості

працівника, умови виконаної роботи, результати діяльності підприємства, результати діяльності працівника та ін.

Таблиця 2

Сутність поняття «оплата праці» у нормативно-правовому аспекті

Документ	Сутність «оплати праці»
Податковий кодекс України [1]	Визначає платників податку, дохід найманих працівників; регламентує розмір утримань із заробітної плати працівника та нарахувань на неї.
Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2]	Визначає основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, порядок оформлення первинних документів та реєстрів бухгалтерського обліку, обов'язки підприємств під час складання фінансової звітності, зокрема, що стосується оплати праці.
Закон України «Про оплату праці» [3]	Визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання, а також з окремими громадянами та сфери державного регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати.
Кодекс законів про працю [4]	Визначає загальні правила регулювання індивідуальних трудових відносин, умови праці, особливості регулювання окремих категорій працівників, норми праці, трудову дисципліну, безпеку та охорону праці, правила регулювання колективних трудових відносин.

Інструкція зі статистики заробітної плати [5]	Розроблена відповідно до Закону України «Про оплату праці», містить основні методологічні положення щодо визначення показників оплати праці у формах державних статистичних спостережень з метою одержання об'єктивної статистичної інформації про розміри та структуру оплати праці найманих працівників.
---	--

Джерело: складено автором на основі [1-5]

Кодекс законів про працю України не розкриває власне сутність поняття «оплати праці». Податковий кодекс України дублює норми, які зазначені у Законі України «Про оплату праці». Законодавче визначення сутності оплати праці розкривається також в Інструкції зі статистики заробітної плати.

Проте, ми вважаємо, що кодифікованим нормативно-правовим актом щодо правового регулювання оплати праці виступає Кодекс законів про працю України, який регламентує право кожного працюючого на отримання заробітної плати та розкриває сутність оплати праці та її структури. Структура оплати праці відображає її внутрішню побудову та є сукупністю певних складників у єдиному цілому.

На нашу думку, сучасний вітчизняний механізм регулювання оплати праці є неефективним, оскільки нормативно-правові акти повторюють одне одного, надають тотожні визначення економічної сутності поняття «оплата праці».

Враховуючи ці положення, проаналізуємо сутність поняття «оплата праці», розглянемо основні елементи механізму регулювання оплати праці, які існують в нашій державі, та визначимо механізм оплати праці на рис. 2.

Таким чином, нами було досліджено сутність, елементи регулювання та механізм визначення оплати праці.

Аналіз елементів регулювання оплати праці включає перелік систем та інструментів регулювання – саме ці складові визначають механізм регулювання оплати праці в нашій державі. Окрім цього, нами було встановлено, що механізм визначення оплати праці ґрунтується на виборі форм та систем оплати праці, які затверджені в Україні.

Висновки. Поняття «оплата праці» є вагомим в економічній літературі, адже воно користується попитом серед авторів та є частим об'єктом дослідження у їх наукових працях. Проаналізувавши сутність досліджуваного поняття в науковому просторі, можна зробити висновок, що не існує єдиного підходу до трактування категорії «оплата праці». Така розбіжність думок пояснюється тим, що кожен автор розглядає поняття з якоїсь певної позиції, чи виходячи з визначення, яке трактує нормативно-правова база України, чи виходячи з точки зору підприємця або працівника, або ж порівнюючи думки інших авторів.

Виходячи з даної проблематики, нами було досліджено сутність економічної категорії «оплата праці» з декількох аспектів, а саме: з боку підприємця, з боку працівника, як елемент ринку праці, та як категорію в економіці.

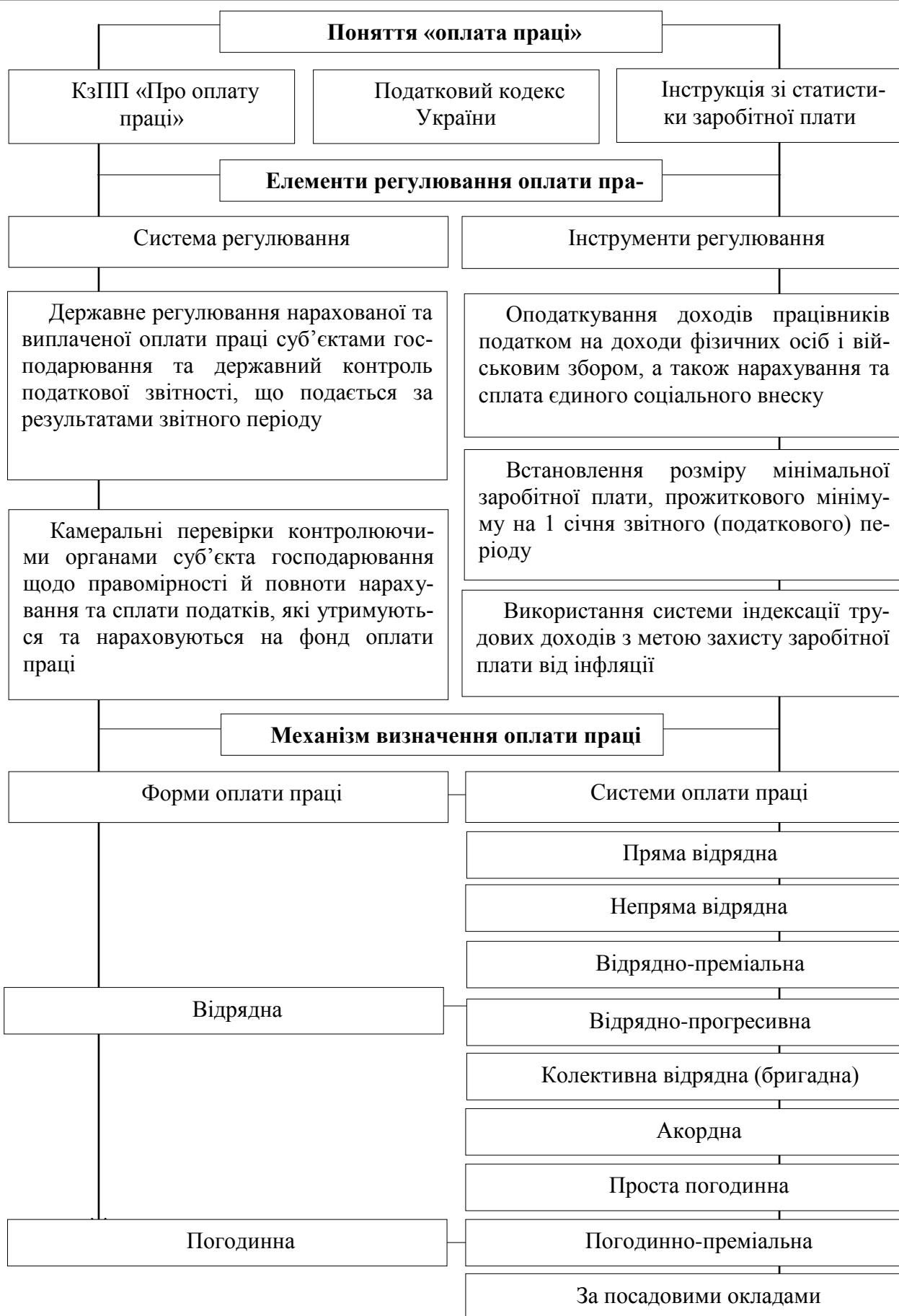

Рис. 2 Дослідження сутності, елементів регулювання та механізму визначення оплати праці

Джерело: власна авторська розробка

Комплексний аналіз дослідження сутності оплати праці дав можливість виокремити власний підхід до визначення сутності даної категорії. Отже, оплата праці – це ціна, яку отримує працівник, як винагороду в грошовому

виразі, що стимулює його до досягнення високих кінцевих результатів праці, з одного боку й елемент витрат виробництва – з іншого.

Список використаної літератури

1. Податковий Кодекс України: станом на 22 листопада 2020 р. / Верховна Рада України. Київ: Голос України, 2010. 368 с.
2. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 22.11.2020).
3. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.11.2020).
4. Кодекс законів про працю: Закон УРСР від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 22.11.2020).
5. Інструкція зі статистики заробітної плати: затверджено Наказом Державного Комітету Статистики України від 13.01.2004 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> (дата звернення 22.11.2020).
6. Бражнікова Л.М., Гарна С.О. Шнурко А.М. Сучасний стан організації розрахунків з оплати праці в умовах розвитку інформаційних технологій. *Інноваційна економіка*. 2020. № 1-2. С.164-169.
7. Васюренко Л. В. Теоретичні засади державного регулювання організації оплати праці. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С. 31-34.
8. Дробишева О. О., Домаш Д. В. Економічна сутність, форми та система оплати праці. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. № 8. С. 48-55.
9. Марченко Ю. І. Гідна оплата праці – необхідний атрибут соціальної держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2(31). С.56-59.
10. Олійник С.О., Чухно К.В. Сучасний стан та шляхи вдосконалення обліку розрахунків з оплати праці. *Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації*: матеріали 73-ї Науково-практичної студентської конференції (Київ, 27 листопада 2019 року). м. Київ, 2019. С.119-120.

11. Попович О. В., Гулько К. Ю. Організація обліку оплати праці та шляхи її вдосконалення. *Scientific achievements of modern society*: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Ліверпуль, 28-30 квітня 2020 року) м. Ліверпуль, 2020. С. 21-27.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221685](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221685)

JEL Classification E24, J31, M49

THE ECONOMIC ESSENCE OF THE CONCEPT OF "SALARY" AS AN OBJECT OF ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

BONDARENKO Olha

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Accounting and Audit Department
National aviation University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0769-6683>
e-mail: bondarenko_olga_@ukr.net*

TITARENKO Anastasiia

*Master's student
National Aviation University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4523-2705>
e-mail: nastenatitarenko28@gmail.com*

Abstract. *The scientific article investigates the economic essence of the concept of "salary" as an object of accounting, analysis and audit. The main approaches to defining the essence of this concept among scientists, theorists and leading authors are analyzed, in which the category of "salary" was the object of research. Taking into account the multidimensionality of the presented definition among the authors, the essence of the economic category "salary" was considered from several aspects, namely: from the side of an entrepreneur, from the side of an employee, as an element of the labor market and as an economic category, reflecting the relationship between an employer and an employee. The normative legal regulation of labor remuneration has been investigated and it has been established that it is imperfect, since the normative legal acts to a greater extent repeat each other, they note the same definition of the economic essence of the concept under study. Also, the certain elements of salary regulation were investigated and the mechanism of salary was determined.*

Key words: *salary, economic essence, analysis of scientific sources, legislative regulation.*

Absolutely, the level of salary is the most important factor of professional growth and the best motivational component for the employees. The realities of today indicate, that the national system of the organization of salary does not provide the dominant requirements of a socially oriented market economy and reflects the lack of a well-established system of interaction of certain basic elements.

In this regard, it is important to understand the essence of the category of "salary", because an objective interpretation of the economic term, based on practical research, is important for further accounting, analysis and audit. In order to clearly understanding economic information, which exists in many theoretical and practical problems that arise in accounting, analysis and audit, it is important to explore the

economic essence of the concept of "salary".

The purpose of the study is to determine the essence of the concept of "salary" and its important elements. We consider it necessary to reveal the essence of the category of "salary" as an object of accounting, analysis and audit, based on a comparative analysis of literature and legislative regulation.

Despite the positive achievements and significant achievements of the scientists, it should be noted that in the economic literature there is no comprehensive definition of "salary" from the standpoint of the object of accounting, analysis and audit. The definition of the economic meaning of the concept of "salary" will push off theoretical barriers and generate quality information for accounting, analysis and auditing.

Take into account the multifaceted essence of the presented definition among the authors, we consider it is necessary to explore the essence of the economic category of "salary" in several respects, namely:

- from the side of entrepreneur (because salary is an item of costs that

reduces profits and is a motivating factor);

- from the side of the employee (because the employee is primarily interested in salary and it is his the main source of his income);

- salary as an element of the labor market (because the amount of salary affects the demand and supply of labor);

- salary as an economic category (shows the relationship between the employer and employee).

In our opinion, the modern Ukrainian mechanism for regulating salary is ineffective, because the national legislation acts repeat each other, provide identical definitions of the economic essence of the concept of "salary".

As a conclusion, our own approach to determining the essence of the category of "salary" was made by the analyzing thoughts of authors and the normative legislation. Thus, salary is the price that an employee receives as a reward in monetary terms, which stimulates him to achieve high end results, on the one hand, and an element of production costs - on the other.

References

1. Tax Code of Ukraine. (2020, November 22). Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Holos Ukrainy [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on accounting and financial reporting in Ukraine № 996-XIV. (1999, July 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
3. Labour Law in Ukraine № 108/95-VR. (1995, March 24). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Code of Laws of Ukraine on Labour №322-VIII (1971, December 10). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].

5. Instruction on labour statistics №5 (2004, January 13). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> [in Ukrainian].
6. Brazhnikova, L.M., Harna, S.O. & Shnurko, A.M. (2020). Suchasnyi stan orhanizatsii rozrakhunkiv z opłaty pratsi v umovakh rozvytku informatsiinykh tekhnolohii [The current state of the organization of payments for salary in the development of information technology]. *Innovatsiina ekonomika- Innovative economy*, 1-2, 164-169 [in Ukrainian].
7. Vasiurenko, L. V. (2018). Teoretychni zasady derzhavnoho rehuliuвання orhanizatsii opłaty pratsi [Theoretical principles of state regulation of salary]. *Prychornomorski ekonomichni studii- Black Sea Economic Studies*, 25, 31-34 [in Ukrainian].
8. Drobysheva, O. O. & Domash, D. V. (2014). Ekonomichna sutnist, formy ta systema opłaty pratsi [Economic essence, forms and system of salary]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii- Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy*, 8, 48-55 [in Ukrainian].
9. Marchenko, Y. I. (2020). Hidna oplata pratsi – neobkhidnyi atribut sotsialnoi derzhavy [Decent wages are a necessary attribute of the welfare state]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk- Prykarpattya Legal Bulletin*, 2(31), 56-59 [in Ukrainian].
10. Oliinyk, S.O. & Chukhno, K.V. (2019) Suchasnyi stan ta shliakhy vdoskonalennia obliku rozrakhunkiv z opłaty pratsi. [The current state and ways to improve the accounting of payroll]. *Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: materialy 73-yi Naukovo-praktychnoi studentskoi konferentsii – Proceedings of the 73rd Scientific and Practical Student Conference: Development of the agricultural sector of Ukraine's economy in the context of globalization.* (pp. 119-120). Kyiv [in Ukrainian].
11. Popovych, O. V. & Hulko, K. Y. (2020) Orhanizatsiia obliku opłaty pratsi ta shliakhy yii vdoskonalennia. [Organization of payroll accounting and ways to improve it]. *Scientific achievements of modern society: materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference: Scientific achievements of modern society.* (pp. 21-27). Liverpool [in Ukrainian].

УДК 339.137:336.7

КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ МОДЕЛІ

ШЕЛУДЬКО Сергій Андрійович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0636-4940>
e-mail: s.szeludko@gmail.com*

АБГАРЯН Мері Грантівна

*студентка факультету фінансів і банківської справи
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0281-4708>
e-mail: meru.abgaryan.999@gmail.com*

Анотація. Досліджено основні підходи до оцінки інтенсивності конкуренції, обґрунтовано їх методологічні недоліки та перспективу використання. Проаналізовано динамічні зміни у структурі ринку фінансових послуг України перед реформуванням механізмів регулювання та нагляду. Представлено перспективну регуляторну модель НБУ для небанківських фінансових установ, охарактеризовано принципи її функціонування.

Ключові слова: банк, конкуренція, регулювання, фінансові послуги.

Постановка проблеми. Конкуренція на будь-якому ринку є, без перебільшення, однією з ключових ознак ліберальної економіки. Визнаний метр австрійської школи та нобелівський лауреат Ф. А. фон Гаєк, підкреслюючи відсутність конкуренції як основну ваду планової економіки соціалістичних країн, стверджував, що будь-яка еволюція тримається на конкуренції. З цим складно сперечатися з огляду ще й на те, що головним результатом

Аннотация. Исследованы основные подходы к оценке интенсивности конкуренции, обоснованы их методологические недостатки и перспективы использования. Проанализированы динамические изменения в структуре рынка финансовых услуг Украины накануне реформирования механизмов регулирования и надзора. Представлена перспективная регуляторная модель НБУ для небанковских финансовых учреждений, охарактеризованы принципы ее функционирования.

Ключевые слова: банк, конкуренция, регулирование, финансовые услуги.

справедливої конкурентної боротьби є майже утопічне поєднання високої якості пропонованих товарів або послуг з низькою ціною, що, своєю чергою, є передумовою достатній фінансовій інклюзії в країні.

Наразі в Україні відбувається стрімка трансформація регуляторної моделі шляхом формування мегарегулятора для практично всього фінансового ринку: з 1 липня 2020 р. Національний банк України перебрав на себе повно-

важення ліквідованої Нацкомфінпослуг. Ця подія не лише завершила зосередження всіх відповідних повноважень в одному центрі ухвалення рішень, але й усталила факт існування в Україні єдиного ринку фінансових послуг, що до цього часу був законодавчо розділений на два ринки – відповідно, банківських і небанківських послуг, – з власними регуляторами, ринковою інфраструктурою, принципами нагляду та контролю.

Безперечно, така подія посилить ступінь конкуренції між банками та фінансовими установами, перетворивши боротьбу з міжгалузевої на внутрішньогалузеву. З огляду на це, природними є побоювання професійної та наукової спільнот щодо апріорі нееквівалентних позицій двох вказаних категорій гравців. Наслідком цієї ситуації може бути два вкрай негативних (у макроекономічному масштабі) сценарії: деградація системи небанківських установ і послаблення фінансової стійкості всієї системи шляхом зловживання апетитами до ризику, що особливо небезпечно для спроможності державної системи гарантування вкладів. Тому з'ясування поточного стану та визначення вектору подальшої конкурентної боротьби є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкуренції на ринку фінансових послуг дістали значної уваги науковців, особливо в посткризовий період (з 2008 р.), однак оскільки вказана категорія є багатогранною та мінливою, науково-теоретичні розробки наразі далекі від вичерпання актуальних тематик досліджень. Серед українських економістів варто відзначити праці Н. Внукової, О. Вовчак, Ж. Довгань, В. Коваленко, В. Кор-

неєва, С. Науменкової, Л. Пере-хрест, К. Черкашиної. Серед закордонних дослідників особливу увагу конкуренції на фінансовому ринку в різні роки приділяли Т. Бек, Я. Біккер, Я. Бун, А. Деміргюч-Кунт, С. Клес-сенс, Н. Цетореллі та інші. Подібні дослідження часто зосереджуються на банківській системі як домінанті всього ринку фінансових послуг, приділяючи особливу увагу проблемі фінансової стійкості. Відтак, вирішення потребує питання впливу трансформацій регуляторної моделі на подальший розвиток конкуренції між гравцями фінансового ринку, зокрема, у випадку України.

Метою статті є дослідження конкуренції на ринку фінансових послуг України з огляду на перетворення регуляторної моделі, що тривають.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція фінансових інституцій характеризується регіональною специфікою, оскільки міждержавний аналіз свідчить, що ступінь конкуренції має більший вплив на стійкість фінансової системи в країнах з сильнішими обмеженнями, більш розвиненими біржами, ширшим гарантуванням вкладів і меншою інформаційною асиметрією [1].

Так, на матеріалах країн Центральної та Східної Європи було доведено, що в умовах слабкої конкуренції навіть найжорсткіші вимоги до капіталу майже не зменшують – та, навіть, навпаки – збільшують ризикованість операцій найбільших ринкових гравців [2]. Аналіз фінансового ринку Єврозони свідчить, що розвиток конкуренції підвищує ефективність монетарної трансмісії, оскільки сильніша конкуренція не тільки знижує процентні ставки, а й впливає на ціноутво-

рення для всього ринку фінансових послуг [3]. Дослідження азійських ринків демонструє зв'язок між вхідними обмеженнями та стабільністю фінансових інституцій, у той час як вища концентрація загрожує стійкості, а слабші цінові методи конкуренції посилюють ризикованість фінансових послуг [4].

Зрештою, проблемою для досліджень міжбанківської та парабанківської конкуренції є трилема «ринкова ефективність – галузева стабільність – доступність послуг», яка ускладнює прикладне оцінювання впливу конкурентної боротьби на ринок фінансових послуг, роблячи будь-які теоретичні висновки ситуативними [5].

Економічна теорія хрестоматійно визначає сутність конкуренції через призму дихотомії «досконала конкуренція – недосконала конкуренція», яка окреслює поточні умови ринкового середовища для суб'єктів господарювання. Відтак, у найбільш загальному вигляді конкуренцію можна визначити як конкретний стан взаємовідносин між суб'єктами певного ринку, зумовлений усталеним розподілом обмеженої кількості економічних благ. У залежності від типу ринку доцільно розрізняти конкуренцію на ринках товарів і ринках послуг – до останнього типу належить і конкуренція на ринку фінансових послуг. Більшість вітчизняних економістів змішують поняття «конкуренція» та «конкурентна боротьба», розуміючи під ними суперництво між постачальниками [6, с. 254]. Однак не завжди відносини між ринковими гравцями характеризуються боротьбою – зокрема, монополія, що є окремим випадком конкуренції, не передбачає ділових змагань.

Доцільно поділяти конкуренцію на ринку фінансових послуг на секторальні різновиди за інституційною (банківська, небанківська) та операційною (кредитна, ощадна, страхова, платіжна, валютна, інвестиційна тощо) ознаками [7, с. 52-53]. Така класифікація важлива з точки зору обчислення та порівняння інтенсивності конкурентної боротьби, що можна розглядати з позиції двох методологічних підходів: «парадигми SCP» (структура – тактика – результат) та «Нової аналітичної теорії конкуренції» [8]. Ці підходи, відомі також як структурний і неструктурний, а також відповідні їм індикатори, представлено в табл. 1.

У той час як індикатори структурного підходу та індекс Лернера давно стали хрестоматійними показниками конкуренції, моделі Панзара–Росса та Буна викликають дискусії щодо інтерпретації отриманих значень. Так, для індексу Буна досі не отримано діапазон критичних значень, що обмежує його використання в умовах відсутності ретроспективних даних.

Водночас, цей показник щільно корелює з Н-статистикою Панзара–Росса (коефіцієнт кореляції становить $-0,8$) [10], що свідчить про можливість контрольного порівняння результатів специфікації обох моделей.

Аналізуючи динамічні зміни в структурі ринку фінансових послуг (рис. 1), можна побачити поступову, проте неухильну тенденцію до посилення ролі фінансових компаній, частка яких за 4 роки зросла майже вдвічі. Це відбувалося як за рахунок скорочення участі на ринку інших небанківських установ, так і через звуження питомої ваги банків – останні, однак, все ще домінують на ринку, посідаючи щонайменше 85 % від загальної вар-

ТОСТІ АКТИВІВ.

Таблиця 1

Показники інтенсивності конкуренції на ринку фінансових послуг

Підхід	Індикатор	Формула	Пояснення
Структурний	Коефіцієнт концентрації	$CR_k = \sum_{i=1}^k s_i$, де: k – кількість найбільших постачальників; s_i – частка i -го постачальника	Сума часток k найбільших постачальників на ринку (3, 5, 10), впорядкованих за спаданням. Приймає значення від 0 (концентрація відсутня) до 1 (цілковита концентрація).
	Індекс Херфіндаля–Хіршмана	$HHI = \sum_{i=1}^N s_i^2$, де: N – кількість постачальників.	Сума квадратів часток постачальників на ринку. Приймає значення від $1/N$ (досконала конкуренція) до 1 (монополія).
Не-структурний	Індекс Лернера	$L_i = \frac{r-R_i}{r}$, де: r – ставка на міжбанківському ринку; R_i – ставка i -го постачальника.	Відхилення ставки за кредитами або депозитами i -го постачальника на ринку. Визначає ринкову силу. Приймає значення від 0 (досконала конкуренція) до 1 (монополія). Від’ємне значення свідчить про неоптимальну діяльність.
	Н-статистика Панзара–Росса	<i>Обчислюються як коефіцієнти (або сума коефіцієнтів) при змінних у відповідних моделях (специфікація яких залежить від обраного методу оцінювання, зокрема GMM або VECM).</i>	Міра еластичності доходів постачальників відносно цін на чинники виробництва. Приймає значення від ≤ 0 (монополія) до 1 (досконала конкуренція). Значення > 1 властиве окремим випадкам олігополії.
	Індекс Буна	<i>Обчислюються як коефіцієнти (або сума коефіцієнтів) при змінних у відповідних моделях (специфікація яких залежить від обраного методу оцінювання, зокрема GMM або VECM).</i>	Міра еластичності прибутку постачальників відносно граничних витрат. Завжди приймає від’ємні значення, тому потребує історичного або просторового порівняння. Менше значення відповідає інтенсивнішій конкуренції.

Джерело: складено на основі [3–5; 9–10].

Причини цьому криються у двох взаємопов’язаних площинах: поперше, після 2014 р. ефективність банківського нагляду та вимоги до капіталу з боку НБУ суттєво посилюються (це пов’язано як із «очищенням» системи від неспроможних установ, так і з упровадженням в Україні принципів

«Базеля III»), що призвело до скорочення чисельності та масштабів діяльності банків; по-друге, фінансові компанії (що конкурували з банками на кредитному ринку) весь цей час перебували під значно меншим регуляторним тиском [13, с. 392], що дозволяло працювати з тими сегментами позича-

льників, які залишалися поза увагою банків через вимоги до обмеження надмірного ризику та посилені норма-

тиви резервування активних операцій з такими клієнтами.

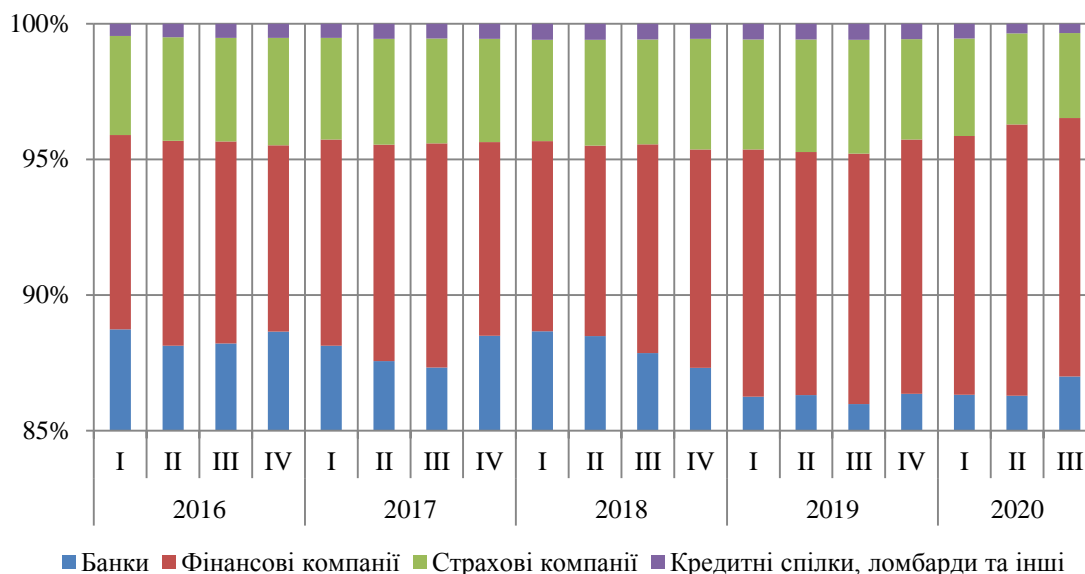

Рис. 1. Структура ринку фінансових послуг України в 2016 – III кв. 2020 р.
Джерело: розраховано та побудовано на основі [11–12].

Утім, результати III кв. 2020 р. дозволяють говорити про зміну тренду динаміки ринкової структури: зростання частки фінансових компаній зупинилося, а питома вага страховиків, кредитних спілок і ломбардів продовжує скорочуватися, що свідчить про вихід з ринку (або згортання діяльності) тих небанківських установ, які не в змозі виконувати нові регулятивні вимоги, про запровадження яких оголосив НБУ.

Трансформація регуляторної моделі ринку фінансових послуг в Україні почалася в II пол. 2020 р. із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг», широко відомого в ЗМІ як «закон про СПЛІТ». Запроваджені зміни передбачають ліквідацію Нацкомфінпослуг і розподіл повноважень цього органу між НКЦПФР і НБУ, причому левову час-

тку функцій перебрав саме останній. Загалом реформа спрямована на посилення результативності державного регулювання фінансового ринку України шляхом перерозподілу ліцензійних, контрольних і наглядових інструментів таким чином, аби уникнути дублювання сфер відповідальності, як це було раніше. Відтак, регулювання більшості небанківських фінансових установ – страхових і фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів, а також юридичних осіб-лізингодавців, – перейшло до відання центрального банку, який ініціював кардинальну зміну самої філософії регулювання пара-банківської системи (рис. 2).

Основними перетвореннями, що наразі мають місце в механізмі регулювання НБУ небанківських установ, є: суттєве оновлення порядку ліцензування (зокрема, страховиків і кредитних спілок); запровадження нагляду за дотриманням пруденційних вимог і

ринкової дисципліни; реформування системи попередження порушень (використання заходів коригування та раннього втручання). Хоча центральний банк оголосив про перехід до застосування низки міжнародних стандартів у провадженні нагляду та регу-

лювання пара-банківської системи (IAIS Principles; Solvency I, II; CRD4 тощо), це все ж не розв'язує проблему конфлікту інтересів між банками та іншими учасниками ринку фінансових послуг [14, с. 298].

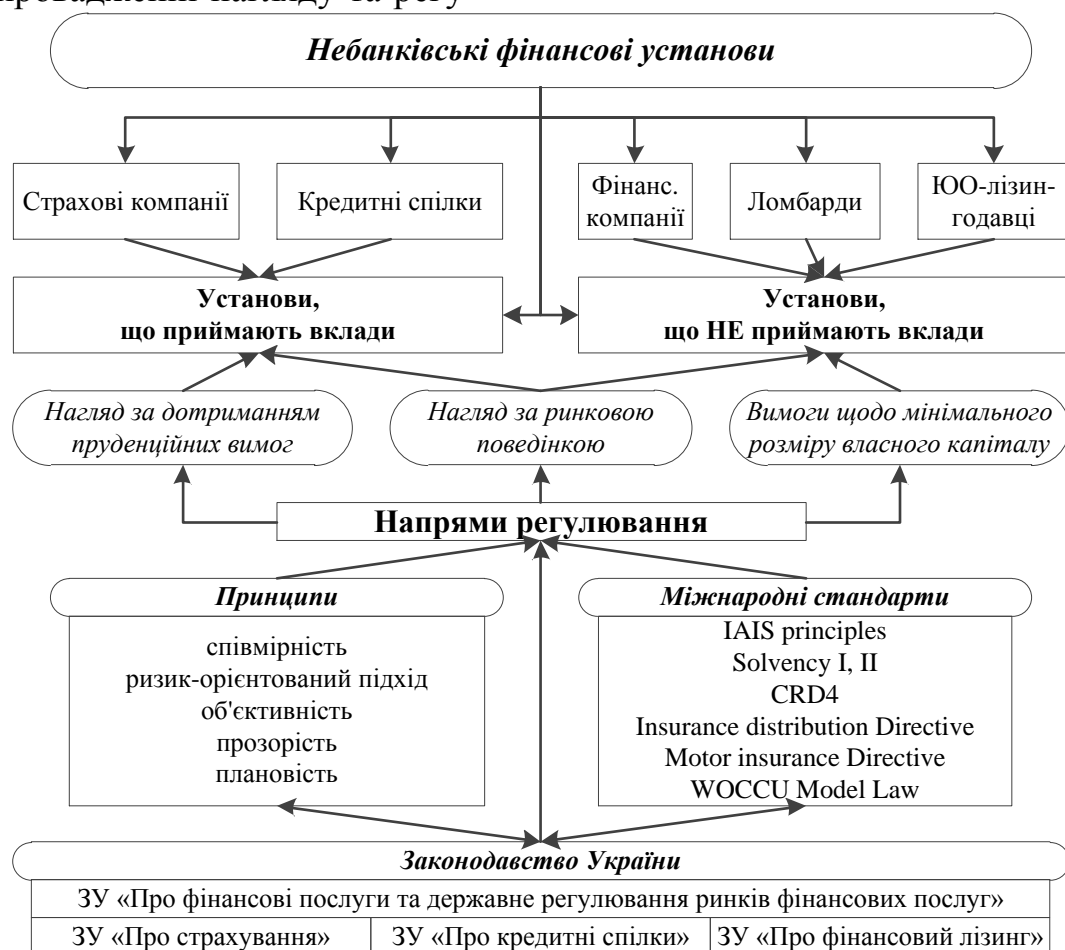

Рис. 2. Модель регулювання НБУ небанківських фінансових установ
Джерело: побудовано на основі [12].

Водночас, одним з найважливіших перспективних напрямків регуляторної діяльності на ринку фінансових послуг має бути посилення інституційного впливу на ефективність самого регулювання. Наразі в цьому напрямку зусилля регулятора та центральних органів державної влади зосереджені, більшою мірою, на розробці нових нормативних актів, ніж на оцінці якості їх імплементації та досягнутих результатів. Аналіз нормотворчих процесів, ініційованих НБУ та Урядом у сфері

фінансового посередництва показує, що окремі етапи розвитку регулювання є інструментами маніпуляції: зокрема, йдеться про обов'язкові публічні обговорення, з якими пов'язані численні занепокоєння (критерії відбору експертів, якість і об'єктивність оцінки конкурентних позицій, співпраця регулятора з учасниками ринку, представлення позицій асоціацій і об'єднань фінансових установ, інформування громадськості про цілі та очікувані наслідки регулювання).

Висновки. Трансформація регуляторної моделі ринку фінансових послуг в Україні шляхом створення мега-регулятора в особі НБУ створює низку загроз для розвитку всієї фінансової системи. Оновлені вимоги до небанківських установ лише утворюють подальше домінування банків, що ставить під сумнів справедливу конкурентну боротьбу між двома секторами. Оскільки роль доброчесної

конкуренції складно переоцінити, як у розвитку ринку, так і в забезпеченні ефективності монетарного регулювання, НБУ варто приділити особливу увагу створенню відповідних умов для раціонального ринкового змагання через підвищення якості фінансових послуг, а не шляхом «регуляторних репресій», аби зберегти та зміцнити пара-банківську систему.

Список використаної літератури

1. Beck, T., De Jonghe, O., Schepens, G. Bank competition and stability: Cross-country heterogeneity. *Journal of Financial Intermediation*, 2013. Vol. 22. no. 2. P. 218-244. doi: 10.1016/j.jfi.2012.07.001.
2. Agoraki, M.-E., Delis, M. Pasiouras, F. Regulations, competition and bank risk-taking in transition countries. *Journal of Financial Stability*, 2011. Vol. 7. no. 1. P. 38-48. doi: 10.1016/j.jfs.2009.08.002.
3. Leuvensteijn, van, M., Kok-Sørensen, C., Bikker, J., Rixtel, van, A. (). Impact of bank competition on the interest rate pass-through in the euro area. *Applied Economics*, 2013. vol. 45. no. 13. P. 1359-1380. doi: 10.1080/00036846.2011.617697.
4. Fu, X., Lin, Y., Molyneux, P. Bank competition and financial stability in Asia Pacific. *Journal of Banking & Finance*, 2014. Vol. 38. P. 64-77. doi: 10.1016/j.jbankfin.2013.09.012.
5. Baszyński, A. Koncentracja i konkurencja w sektorach bankowych transformujących się krajów europejskich: studium teoretyczno-empiryczne. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2014. 384 p.
6. Вовчак, О. Сутність та особливості банківської конкуренції в Україні в умовах сьогодення. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2(6). С. 253-257.
7. Гаркуша, Ю. Визначення конкурентних позицій банків та небанківських фінансових посередників на фінансовому ринку України, *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2013. № 27. С. 49-59.
8. Bikker, J., Spierdijk, L. Measuring and explaining competition in the financial sector. *Journal of Applied Business and Economics*, 2010. Vol. 11. P. 11-42.

9. Jiménez, G., Lopez, J.A., Saurina, J. How does competition affect bank risk-taking? *Journal of Financial Stability*, 2013. Vol. 9(2). P. 185-195. doi: 10.1016/j.jfs.2013.02.004.
10. Schaeck, K., Cihák, M. Competition, efficiency and soundness in banking: An industrial organization perspective. *Tilburg University European Banking Center Discussion Paper*, 2010. 20 p.
11. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : веб-сайт. URL: <https://nfp.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2020).
12. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2020).
13. Науменкова, С., Міщенко, С., Міщенко В. Особливості регуляторної ідентифікації фінансових компаній як фінансових посередників. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 1 (28). С. 390-401. doi: 10.18371/fcaptr.v1i28.163387.
14. Перехрест, Л., Черкашина, К. Державне регулювання та нагляд за діяльністю фінансових посередників в Україні: проблеми формування та напрями трансформації. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 289-303. doi: 10.33244/2617-5940.2.2018.289-303.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221690](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221690)

JEL Classification E44, G21, G23, L13

COMPETITION IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET OF UKRAINE IN TERMS OF REGULATORY MODEL'S TRANSFORMATION

SHELUDKO Sergii

*Ph.D. (Economics), Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Banking,
Odesa National Economic University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0636-4940>
e-mail: s.szeludko@gmail.com*

ABHARIAN Meri

*Student of Faculty of Finance and Banking
Odesa National Economic University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0281-4708>
e-mail: mery.abgaryan.999@gmail.com*

Abstract. *It is studied the main approaches to estimating competition's intensity, it is substantiated its methodological disadvantages and prospects for use. It is analyzed dynamic changes in the structure of Ukrainian financial services market on the eve of reforming the mechanisms of regulation and supervision. It is presented NBU's promising regulatory model for non-bank financial institutions, it is characterized the principles of its functioning.*

Key words: *bank, competition, financial services, regulation.*

The paper is devoted to the study of the current state and prospects for the further development of competition in the financial services market of Ukraine under the influence of changes in the regulations system of non-bank financial institutions activity, associated with the introduction of a mega-regulator by imposing supervision and control functions on NBU (so-called "SPLIT"). It is generalized the results of foreign studies on the influence of competition on the riskiness of financial intermediaries' activity, financial system stability, the effectiveness of its state regulation, and the effectiveness of the transmission mechanism of the central bank's monetary policy. It is established that rational competition con-

tributes to the development of the financial system, reduces systemic risks, and increases the effectiveness of regulatory measures.

It is investigated the main approaches to assessing the intensity of competition: Concentration Rate, Herfindahl–Hirschman, Lerner, Boone indices, Panzar–Rosse H-statistics; substantiated their methodological disadvantages and prospects for use. It is analyzed structural shifts in the financial services market of Ukraine, substantiated the dominant role of banks in it. It is found that the largest share among non-bank financial institutions is currently held by financial companies, which is explained by weak requirements and the absence of fundamen-

tal restrictions on their activity in the most risky segments during previous period.

It is emphasized the possibility of insurance and other industries' degradation in connection with the reform of supervisory mechanisms and the introduction of new requirements for non-banking institutions. It is considered the regulatory model proposed by the National Bank, presented the main innovations and international standards on which it is

based. It is noted the danger of the conflict of interest between the banking and para-banking systems, the solution of which will depend on the further development of the entire financial services market.

It is determined that the main benchmark of competition should be improving the quality and lowering prices for financial services, as well as strengthening the institutional impact on the effectiveness of regulation as a whole.

References

1. Beck, T., De Jonghe, O. & Schepens, G. (2013). Bank competition and stability: Cross-country heterogeneity. *Journal of Financial Intermediation*, 22, 218-244. doi: 10.1016/j.jfi.2012.07.001.
2. Agoraki, M.-E., Delis, M. & Pasiouras, F. (2011). Regulations, competition and bank risk-taking in transition countries. *Journal of Financial Stability*, 7, 38-48. doi: 10.1016/j.jfs.2009.08.002.
3. Leuvensteijn, van, M., Kok-Sørensen, C., Bikker, J., Rixtel, van, A. (2013). Impact of bank competition on the interest rate pass-through in the euro area. *Applied Economics*, vol. 45, no. 13, 1359-1380. doi: 10.1080/00036846.2011.617697.
4. Fu, X., Lin, Y. & Molyneux, P. (2014). Bank competition and financial stability in Asia Pacific. *Journal of Banking & Finance*, 38, 64-77. doi: 10.1016/j.jbankfin.2013.09.012.
5. Baszyński, A. (2014). *Koncentracja i konkurencja w sektorach bankowych transformujących się krajów europejskich: studium teoretyczno-empiryczne [Concentration and Competition in the Banking Sectors of European Countries in Transformation. A Theoretical and Empirical Study]*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu [in Polish].
6. Vovchak, O. (2016). Sutnist ta osoblyvosti bankivskoi konkurentsii v Ukraini v umovakh sohodennia [Essence and Features of Bank Competition in Ukraine under the Present Conditions]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*, 2(6), 253-257 [in Ukrainian].
7. Harkusha, Yu. (2013). Vyznachennia konkurentnykh pozytsii bankiv ta nebankivskykh finansovykh poserednykiv na finansovomu rynku Ukrainy [Determining the

Competitive Position of Banks and Non-Bank Financial Intermediaries in the Financial Market of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu - Scientific Bulletin of Odesa National Economic University*, 27, 49-59.

[in Ukrainian]

8. Bikker, J. & Spierdijk, L. (2010). Measuring and explaining competition in the financial sector. *Journal of Applied Business and Economics*, 11, 11-42.

9. Jiménez, G., Lopez, J.A. & Saurina, J. (2013). How does competition affect bank risk-taking? *Journal of Financial Stability*, 9(2), 185-195. doi: 10.1016/j.jfs.2013.02.004.

10. Schaeck, K. & Cihák, M. (2010). *Competition, efficiency and soundness in banking: An industrial organization perspective*. Tilburg University European Banking Center Discussion Paper.

11. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets. nfp.gov.ua. Retrieved from: <https://nfp.gov.ua/en/> [in Ukrainian].

12. National bank of Ukraine. bank.gov.ua. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/en/> [in Ukrainian].

13. Naumenkova, S., Mishchenko, S., & Mishchenko, V. (2019). Osoblyvosti rehuliatornoï identyfikatsii finansovykh kompanii yak finansovykh poserednykiv [Features of Regulatory Identification of Financial Companies as Financial Intermediaries]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(28), 390-401. doi: 10.18371/fcaptop.v1i28.163387 [in Ukrainian].

14. Perekhrest, L. & Cherkashyna, K. (2018). Derzhavne rehuliuвання ta nahliad za diialnistiu finansovykh poserednykiv v Ukraini: problemy formuvannya ta napriamy transformatsii [State Regulation and Observation of Activities of Financial Environments in Ukraine: Problems of Formation and Transformation Directions]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy -Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*, 2, 289-303. doi: 10.33244/2617-5940.2.2018.289-303 [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221695](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221695)

УДК 336.74

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ, ОБ'ЄКТІВ ТА ПРЕДМЕТУ ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ

БАКШЕСВА Ольга Анатоліївна*аспірант Університету банківської справи**старший юрисконсульт Департаменту фінансового моніторингу**Національного банку України**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6825-0837>**e-mail: Olgab393@gmail.com*

Анотація. У статті досліджується питання невід'ємних складових елементів валютного нагляду таких, як його суб'єкти, об'єкти і предмет. На основі запровадженого з 07 лютого 2019 року нового ризик-орієнтованого валютного нагляду автором надається характеристика його суб'єктів, їх повноважень, об'єктів та предмета. На основі аналізу законодавчої бази проаналізовано систему державних органів в Україні, які наділені відповідними повноваженнями, щодо здійснення заходів в сфері валютного нагляду, надано їх класифікацію та окреслені їх повноваження. Автором також висвітлено ключові відмінності в суб'єктному складі нового ризик-орієнтованого валютного нагляду, запровадженого з 07 лютого 2019 року та валютного контролю, який працював в Україні з 1993 року.

Ключові слова: валютний нагляд, органи валютного нагляду, агенти валютного нагляду, резиденти, нерезиденти, валютні операції, валютні цінності.

Постановка проблеми. Одним із невід'ємних складових елементів валютного нагляду є його суб'єкти, об'єкти і предмет. Валютний нагляд не може функціонувати без цих важливих його елементів, які взаємопов'язані між собою і від діяльності, виваженої та ефективної регуляції яких в кінцевому підсумку залежить

Аннотация. В статье исследуется вопрос неотъемлемых составляющих элементов валютного надзора таких, как его субъекты, объекты и предмет. На основе введенного с 7 февраля 2019 риск-ориентированного валютного надзора автором дается характеристика его субъектов, их полномочий, объектов и предмета. На основе анализа законодательной базы проанализирована система государственных органов в Украине, которые наделены соответствующими полномочиями в сфере валютного надзора, представлено их классификацию и их полномочия. Автором также освещены ключевые различия в субъектном составе нового риск-ориентированного валютного надзора, введенного с 7 февраля 2019 года и валютного контроля, который работал в Украине с 1993 года.

Ключевые слова: валютный надзор, органы валютного надзора, агенты валютного надзора, резиденты, нерезиденты, валютные операции, валютные ценности.

ефективність функціонування валютного нагляду, що напряму впливає на розвиток національної економіки в державі. Статус, повноваження та функції суб'єктів валютного нагляду є різними. До введення в дію 07 лютого 2019 року Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 № 2473-VIII (далі – Закон про валю-

ту) в Україні діяв Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.93 № 15-93 (далі – Декрет), який визначав досить широке коло суб'єктів валютного контролю. Закон про валюту надає більш звужений перелік органів валютного нагляду. Це, в принципі, відповідає курсу валютної лібералізації нашої країни. Проте, згідно з чинним законодавством, перелік органів, які мають повноваження в сфері валютного нагляду і відповідно до цих повноважень здійснюють певні заходи в цій сфері, значно ширший. Хоча ці органи, згідно із Законом про валюту, не є спеціальними органами валютного нагляду, вони виконують функції в сфері валютного нагляду відповідно до їх компетенції. Отже, важливо визначити систему цих органів, їх чітку компетенцію, розмежування сфери діяльності. Закон про валюту, як і Декрет, визначає окремий різновид суб'єктів валютного нагляду, які з одного боку є контролюючими, а з іншого підконтрольними суб'єктами. Це агенти валютного нагляду. Зі зміною підходів у валютному надгляді, переходу від тотального валютного контролю до ризик-орієнтованого валютного нагляду змінились як функції органів та агентів валютного нагляду, так і перелік об'єктів, які підпадають під валютний надгляд. Валютні операції, як і раніше є об'єктом валютного нагляду, але насамперед не всі, а лише ті, які несуть значні ризики порушення, або уникнення вимог та обмежень установлених валютним законодавством. Предметом валютного нагляду є валютні цінності. Закон про валюту визначив нові підходи щодо обігу валютних цінностей, здійснення

валютних операцій з ними, закріпивши головний принцип та гарантії свободи здійснення валютних операцій. Крім того, новим ризик-орієнтованим валютним наглядом внесено кардинальні зміни до системи органів валютного нагляду, функцій та повноважень цих органів, агентів валютного нагляду, окреслено зони їх уваги, а відтак і конкретизовано перелік об'єктів валютного нагляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду та аналізу понять «суб'єкти, об'єкти, предмет валютного нагляду» та їх класифікації приділялась значна увага в науковій вітчизняній та зарубіжній літературі. Кардинальні зміни в системі органів валютного нагляду та їх компетенції внесено Законом про валюту.

Дослідженню питання щодо суб'єктного складу валютного нагляду, класифікації суб'єктів валютного нагляду, їх функцій і повноважень значну увагу було присвячено в працях таких науковців, як О.С. Шевчик [20, с. 1018-1024], Ю.Б. Деркач [15, с. 95-97], О.М. Лісовол [17, с. 116-119], А.П. Миколаєць [18, с. 12-126], Є.В. Стельмах [19, с. 19, 41].

Поняття та види об'єктів валютного нагляду, його предмет досліджувались у працях таких науковців, як І.Г. Виговська [14, с. 35-43], А.І. Шмирьова [21, с. 66-70], О.С. Шевчик [20, с. 1018-1024], А.В. Ємелін [16, с. 33-40].

Серед праць зарубіжних вчених, присвячених дослідженню валютного контролю та його складових елементів, необхідно виділити роботи О.О. Єни, Г.А. Теміряєва, М.І. Цогоевої, Н.В. Басалюка, О.В. Медведенко, А.В. Веліканової, П.А. Паулова, Н.А. Єфімова, Ю.Ю. Богуна, Е.В. Ка-

севича, О.В. Нікуліної, А.О. Ваніяна та інших.

Питання щодо класифікації, функцій та повноважень суб'єктів валютного нагляду, щодо режиму проведення валютних операцій, щодо обігу валютних цінностей, які представляють собою об'єкт та предмет валютного нагляду відповідно, регулюються низкою законодавчих та нормативно-правових актів, як Національного банку України, так і інших державних органів, наділених відповідною компетенцією в сфері валютного нагляду.

Метою статті є висвітлення особливостей класифікації, функцій і повноважень суб'єктів валютного нагляду, критеріїв, які є основою такої класифікації, характеристики об'єктів та предмету валютного нагляду. З введенням в дію Закону про валюту докорінно змінився валютний нагляд так само, як і трансформувалися основні його складові. Запроваджено нові підходи щодо кола суб'єктів, які є органами валютного нагляду, окреслено їх повноваження та функції з урахуванням нового ризик-орієнтованого валютного нагляду, запроваджено нові вимоги щодо обігу валютних цінностей та здійснення операцій з ними, основою для чого є гарантії свободи здійснення валютних операцій. Така ризик-орієнтований валютний нагляд докорінно відрізняється від валютного контролю, який працював в країні з 1993 року, і відповідає кращим практикам європейських країн.

Виклад основних результатів. Новий валютний нагляд запрацював в Україні з 7 лютого 2019 року з дати введення в дію Закону про валюту і радикально змінив побудовані в країні валютні відносини. З прийняттям За-

кону про валюту здійснюється перехід до нового ризик-орієнтованого валютного нагляду, змінюються принципи і підходи у його здійсненні, коло суб'єктів валютного нагляду та їх повноваження, запроваджуються нові підходи до регулювання здійснення валютних операцій, обігу валютних цінностей.

Закон про валюту визначаючи коло суб'єктів валютного нагляду, до яких відносяться, зокрема, органи валютного нагляду, надає більш звужений, в порівнянні із Декретом, їх перелік.

Так, суб'єкти валютного нагляду поділяються на контролюючі та підконтрольні суб'єкти. Контролюючі суб'єкти валютного нагляду, в свою чергу, поділяються на державні та недержавні суб'єкти валютного нагляду.

Контролюючими суб'єктами валютного нагляду слід вважати органи валютного нагляду, які наділені спеціальними повноваженнями щодо нагляду за дотриманням вимог валютного законодавства суб'єктами валютних відносин, уповноваженими установами. Це, в першу чергу, органи валютного нагляду, до яких Закон про валюту відносить Національний банк України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику. Органи валютного нагляду наділені спеціальною компетенцією здійснювати валютний нагляд за дотриманням вимог валютного законодавства резидентами, нерезидентами, а також уповноваженими установами. Ці органи мають свій специфічний статус та чітке розмежування повноважень в сфері валютного нагляду.

Інший різновид контролюючих суб'єктів валютного нагляду – це недержавні суб'єкти - агенти валютного

нагляду (банки, небанківські установи, оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій), які здійснюють валютний нагляд за валютними операціями суб'єктів валютних відносин, що проводять валютні операції через ці уповноважені установи. В той же час, агенти валютного нагляду є підконтрольними і підзвітними Національного банку України.

До підконтрольних суб'єктів валютного нагляду слід віднести суб'єктів валютних відносин, які здійснюють валютні операції. Це резиденти і нерезиденти (юридичні та фізичні особи) щодо яких контролюючими суб'єктами валютного нагляду здійснюється валютний нагляд за дотриманням вимог валютного законодавства.

Науковці поділяють окреслені критерії поділу суб'єктів валютного нагляду.

Так, на думку О.С. Шевчика, суб'єкти валютного контролю логічно поділяти на підконтрольні та контролюючі суб'єкти, до яких відносяться державні органи, агенти валютного контролю, суб'єкти валютних відносин [20, с. 1018 - 1024]. До певної специфічної групи контролюючих суб'єктів валютного контролю автор відносить правоохоронні органи, оскільки вони здійснюють відповідні контрольні заходи щодо дотримання законності та правопорядку в сфері обігу валютних цінностей.

Ю.Б. Деркач виокремлює такі суб'єкти валютного контролю: органи, агенти валютного контролю та учасники зовнішньоекономічної діяльності [15, с. 95 - 97].

О.М. Лісовол запропонував таку класифікацію суб'єктів валютного контролю: уповноважені контролюючі суб'єкти, які можуть як володіти статусом органу державної влади (органи валютного контролю), так і ні (агенти валютного контролю), підконтрольні суб'єкти, до яких належать резиденти і нерезиденти [17, с. 116 - 119].

А.П. Миколаєць вважає, що валютний контроль проводиться уповноваженими контролюючими суб'єктами, які фактично можуть як володіти статусом органу державної влади – органи валютного контролю, так і ні – агенти валютного контролю [18, с. 12-126]. Зазначається коло іншого різновиду суб'єктів валютного контролю – підконтрольні суб'єкти, до яких належать резиденти та нерезиденти, а обсяг прав та обов'язків таких суб'єктів насамперед залежить від їхнього резидентського статусу.

На думку Є.В. Стельмаха, суб'єктом валютного контролю є державні органи, а в деяких випадках і недержавні організації та установи, яким дозволяється здійснювати заходи з перевірки дотримання валютного законодавства [19, с. 19, 41]. До суб'єктів валютного контролю автор відносить учасників на валютному ринку, фізичних та юридичних осіб, якими є резиденти і нерезиденти.

На сьогодні, в Україні створено систему державних органів, які наділені відповідними повноваженнями, щодо здійснення заходів стосовно перевірки дотримання валютного законодавства. Це державні органи, які мають статус органів валютного нагляду згідно із Законом про валюту, державні органи, які такого статусу не мають, але виконують функції в сфері валютного нагляду згідно з їх повноваженнями.

1) Національний банк України Законом про валюту визначається головним органом валютного нагляду. Функції його передбачають: здійснення нагляду за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених до компетенції інших державних органів, забезпечення виконання уповноваженими установами – банками, небанківськими фінансовими установами, операторами поштового зв'язку функцій щодо здійснення валютного нагляду; видача, переоформлення, зупинення, поновлення, відкликання (анулювання) ліцензій на здійснення валютних операцій; здійснення валютного нагляду відповідно до Закону про валюту; застосування за порушення вимог валютного законодавства заходів впливу до уповноважених установ. Повноваження Національного банку України в сфері валютного нагляду передбачені, зокрема, в статті 11 Закону про валюту, статтях 7, 44 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV;

2) органом валютного нагляду згідно із Законом про валюту є також центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, який здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства. Його повноваження закріплені, зокрема, в статті 11 Закону про валюту, підпункті 41.1.1. пункту 41.1 статті 41 Податкового кодексу України, пункті 3 Положення про Державну податкову службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227;

3) Закон про валюту визначає загальні вимоги щодо транскордонного переміщення валютних цінностей через митний кордон України. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію митної політики та митні органи наділені наглядовими функціями щодо транскордонного переміщення валютних цінностей через митний кордон України. Безпосереднє керівництво здійсненням митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику згідно зі статтею 7 Митного кодексу України 13 березня 2012 року № 4495-VI, пунктами 3 та 4 Положення про Державну митну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227. Безпосереднє здійснення митної справи покладається на митні органи згідно зі статтею 543 Митного кодексу України.

На сьогодні, органом влади, на який покладено завдання щодо забезпечення формування єдиної державної податкової й митної політики, є Міністерство фінансів України (підпункт 3 пункту 3 Положення про Міністерство фінансів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 375).

Державна митна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну митну політику, здійснює контроль за переміщенням товарів, зокрема валютних цінностей, резидентами і нерезидентами України через митний кордон України (пункти 3 та 4 Положення про Державну митну службу України).

жавну митну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227).

4) Закон про валюту визначає також повноваження щодо нагляду за окремими операціями з експорту та імпорту товарів в частині подовження граничних строків розрахунків, встановлених Національним банком України. Такі повноваження віднесені до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, шляхом видачі висновку. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459, якою затверджене Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, на цей орган покладено обов'язок щодо формування та реалізації державної економічної політики. Діяльність цього органу координується Кабінетом Міністрів України.

Кабінет Міністрів України наділяється повноваженнями щодо установлення порядку видачі висновку щодо продовження строків розрахунків за операціями експорту та імпорту товарів, у тому числі переліку документів, які подаються для видачі висновку, підстави для відмови у видачі висновку або залишення документів без розгляду, включаючи перелік товарів, за якими документи для видачі висновку підлягають залишенню без розгляду.

Також до компетенції Кабінету Міністрів України в сфері валютного нагляду віднесено координацію центральних органів виконавчої влади що здійснюють функції в сфері валютного нагляду, виконання регуляторної

функції в сфері валютного нагляду, установлення порядку застосування заходів впливу до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства.

5) Закон про валюту визначає також загальні вимоги щодо транскордонного переміщення валютних цінностей через митний кордон України шляхом поштових відправлень. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері надання послуг поштового зв'язку є Міністерство інфраструктури України згідно з пунктом 1 Положення про Міністерство інфраструктури України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 року № 460. Цей орган реалізує державну політику в сфері надання послуг поштового зв'язку та здійснює контроль в цій сфері. Згідно із Законом України «Про поштовий зв'язок» від 04.10.2001 № 2759-III митні органи здійснюють митний контроль за переміщенням поштових відправлень (поштових переказів) через митний кордон України.

4) Закон про валюту визначає ще один різновид суб'єктів валютного нагляду, які з одного боку є контролюючими, а з іншого підконтрольними суб'єктами – агенти валютного нагляду, які наділені спеціальним статусом та компетенцією.

До агентів валютного нагляду відносяться банки, небанківські установи та оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій. Банки ж, як агенти валютного нагляду, здійснюють свою діяльність на підставі банківської

ліцензії. Агенти валютного нагляду, згідно із Законом про валюту, здійснюють безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами (крім інших уповноважених установ) та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через ці уповноважені установи, крім валютних операцій, пов'язаних з експортом та імпортом товару на суму, що є меншою за розмір, передбачений статтею 20 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення". Цей нагляд полягає у встановленні відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству з урахуванням ризикорієнтованого підходу без втручання у валютні операції резидентів і нерезидентів, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства та інформування про таку валютну операцію орган валютного нагляду у порядку, встановленому Національним банком України. Агенти валютного нагляду є підконтрольними та підзвітними Національному банку України.

5) до органів, які також виконують функції в сфері валютного нагляду, хоча не наділені спеціальним статусом органів валютного нагляду згідно із Законом про валюту, можна також вважати суди та правоохоронні органи, які здійснюють загальний нагляд за дотриманням законності рішень, нормативно-правових та розпорядчих актів державних контролюючих органів в сфері валютного нагляду, а та-

кож забезпечують дотримання законності і правопорядку в сфері обігу валютних цінностей відповідно.

До підконтрольних суб'єктів валютного нагляду Закон про валюту відносить суб'єктів валютних операцій.

Так, згідно з Законом про валюту суб'єкти валютних операцій - це резиденти і нерезиденти, які здійснюють валютні операції. Нерезиденти це:

а) фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають на території України;

б) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі ті, частки участі в яких належать резидентам;

в) розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

г) відокремлені підрозділи юридичних осіб, або інших суб'єктів господарювання (з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України), що розташовані за межами України та здійснюють підприємницьку діяльність відповідно до законодавства іноземної держави;

г) інші особи, які не є резидентами відповідно до цього Закону.

Резиденти це:

а) фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за межами України;

б) фізичні особи – підприємці, зареєстровані згідно із законодавством України;

в) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України;

г) дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

г) відокремлені підрозділи юридичних осіб (з місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави), а саме філії, представництва, відділення або інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи та здійснюють підприємницьку діяльність від імені юридичної особи на території України;

Валютний нагляд має власні об'єкт і предмет.

Так, І.Г. Виговська зазначає, що об'єкт контролю – це те, що підлягає вивченню або перевірці. Об'єкт контролю включає всі елементи відтворювального процесу, які необхідні для побудови контрольної системи [14, с. 35-43].

На думку А. І. Шмирьової, об'єктом валютного контролю виступає зовнішньоекономічна діяльність. Предметом валютного контролю є валютні операції, що здійснюються учасниками зовнішньоекономічної діяльності [21, с. 66-70].

На думку О. С. Шевчика, валютний контроль має власний об'єкт та предмет [20, с. 1018-1024]. Об'єктом валютного контролю виступають валютні операції, які пов'язані як з обігом валютних цінностей в межах країни, так і операції, які виникають у зв'язку з їх транскордонним переміщенням. Валютні цінності при цьому виступають в якості безпосереднього предмету валютного контролю. У сфері валютного контролю, на думку автора, слід виділяти:

1. Родовий об'єкт – усю сукупність суспільних відносин щодо обігу валюти та валютних цінностей, які обумовлюють здійснення валютних операцій.

2. Опосередкований об'єкт – суспільні відносини щодо проведення окремих видів валютних операцій.

3. Безпосередній предмет – валюту та валютні цінності.

На думку А. В. Ємеліна, об'єктом валютного контролю виступають відносини, що полягають в дотриманні правил проведення валютних операцій, відкриття та ведення рахунків, а предметом валютного контролю виступають валютні операції незалежно від наявності чи відсутності обмежень щодо їх проведення [16, с. 33- 40]. Фактично, на думку автора, об'єктом валютного контролю виступають відносини щодо проведення валютних операцій. А самі валютні операції є їх предметом.

На наш погляд, об'єкт валютного нагляду доцільно поділити на загальний і спеціальний об'єкти валютного нагляду:

1) загальний об'єкт валютного нагляду – це відносини в сфері проведення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами;

2) спеціальний об'єкт валютного нагляду – це безпосередньо окремі валютні операції суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ, які підлягають валютному нагляду, а також заходи, які вживаються уповноваженими установами, спрямовані на виконання ними функцій агентів валютного нагляду, а саме процедури, програми, методики, внутрішні документи, положення, накази, регламенти тощо з питань валютного нагляду, спрямовані на забезпечення виконання уповноваженими установами функцій агентів валютного нагляду.

Предметом валютного нагляду, на наш погляд, є безпосередньо валютні цінності. Режим проведення валютних операцій з валютними цінностями встановлений Законом про валюту. Так, згідно із Законом про валюту валютна операція – операція, що має хоча б одну з таких ознак: операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами, крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта; торгівля валютними цінностями; транскордонний переказ валютних цінностей та транскордонне переміщення валютних цінностей.

У свою чергу, валютні цінності – це національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали:

- національна та іноземна валюта – це грошові знаки грошових одиниць іноземних держав, грошової одиниці України у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

- кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті, виражені в грошовій одиниці України;

- електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах, грошовій одиниці України;

- електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах, гривні.

Закон про валюту визначає особливий режим використання валютних цінностей, здійснення валютних операцій, а саме свободу здійснення валютних операцій, свободу відкриття рахунків за кордоном і використання коштів за такими рахунками, свободу транскордонного переміщення і переказування валютних цінностей і свободу використання валютних цінностей у розрахунках. Однак все ж таки свобода у здійсненні валютних операцій, задекларована Законом про валюту, не є безмежною. Так, валютні операції здійснюються без обмежень

відповідно до законодавства України, крім випадків, встановлених законодавством, зокрема, з питань національної безпеки, фінансового моніторингу, установлених Національним банком України заходів захисту, а також зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верхов-

ною Радою України. У сфері здійснення валютних операцій нерезиденти мають усі права, надані резидентам. Порівняльна характеристика суб'єктів валютного нагляду та переліку їх повноважень, які були визначені в Декреті і які, наразі, визначені в Законі про валюту наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика суб'єктів валютного нагляду та їх повноважень

Суб'єкти валютного нагляду та їх повноваження, що визначені Декретом		Суб'єкти валютного нагляду та їх повноваження, що визначені Законом про валюту	
Суб'єкти	Повноваження	Суб'єкти	Повноваження
Національний банк України	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Тотальний валютний контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених цим Декретом до компетенції інших державних органів; ➤ забезпечення виконання агентами валютного контролю функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з цим Декретом та іншими актами валютного законодавства України, в тому числі і застосування мір відповідальності за порушення вимог валютного законодавства, які визначені Декретом 	Національний банк України	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Здійснення ризикорієнтованого валютного нагляду за уповноваженими установами з питань дотримання вимог валютного законодавства; ➤ пред'явлення вимоги агентам валютного нагляду, які допустили порушення, щодо дотримання ними вимог валютного законодавства; ➤ застосування адекватних заходів впливу, передбачених законом; ➤ обмін інформацією з іншими державними органами, суб'єктами міжнародного права для реалізації функцій валютного нагляду
Уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, які отримали від Національного банку України генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Контроль за всіма валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи 	Уповноважені установи (банки, небанківські установи, оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Безпосередній ризикорієнтований валютний нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами (крім інших уповноважених установ) та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через ці уповноважені установи (крім валютних операцій пов'язаних з експортом та імпортом товару на незначну суму): ➤ виявлення незаконних валютних операцій;

Закінчення табл. 1

			<ul style="list-style-type: none"> ➤ запобігання проведенню незаконних валютних операцій; ➤ інформування органи валютного нагляду про порушення валютного законодавства
Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику	<ul style="list-style-type: none"> ➤ фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України 	центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику	<ul style="list-style-type: none"> ➤ здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства; ➤ пред'явлення вимоги особам, які є об'єктом валютного нагляду і які допустили порушення, дотримання вимог валютного законодавства; ➤ застосування адекватних заходів впливу у винятку штрафних санкцій; ➤ обмін інформацією з іншими державними органами, суб'єктами міжнародного права для реалізації функцій валютного нагляду
Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері надання послуг поштового зв'язку	<ul style="list-style-type: none"> ➤ контроль за додержанням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України 		
Органи доходів і зборів	<ul style="list-style-type: none"> ➤ контроль за додержанням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України 		

Джерело: розробка автора

Висновки. На сьогодні, наша країна знаходиться на шляху поступової валютної лібералізації, що має враховувати стан економіки і валютного ринку в країні, політичні і соціальні настрої в суспільстві, стан суб'єктів валютних відносин, становище нашої країни на зовнішніх ринках. Кінцевою метою валютної лібералізації є зняття валютних обмежень, що напругу буде впливати як на діяльність суб'єктів валютного нагляду, так і, відповідно, на режим використання валютних

цінностей та здійснення операцій з ними. Поступової трансформації будуть набувати і регуляція в нормативно-правових актах Національного банку України питань, пов'язаних із діяльністю суб'єктів валютного нагляду, порядку проведення валютних операцій і використання валютних цінностей у розрахунках. Для Національного банку України, агентів валютного нагляду новий ризик-орієнтований валютний нагляд буде означати більш прозорий, гнучкий, ризик-орієнто-

ваний підхід у всіх питаннях валютного нагляду, зменшення навантаження на діяльність структурних підрозділів, що безпосередньо виконують функції валютного нагляду.

Список використаної літератури

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 23.11.2020).
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 23.11.2020).
3. Про систему валютного контролю і валютного регулювання: Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лют. 1993 р. № 15-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93> (дата звернення 23.11.2020).
4. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червн. 2018 р. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення 23.11.2020).
5. Про Національний банк України: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення 23.11.2020).
6. Про поштовий зв'язок: Закон України від 04 жовт. 2001 р. № 2759-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14> (дата звернення 23.11.2020).
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення 23.11.2020).
8. Положення про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019> (дата звернення 23.11.2020).
9. Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014> (дата звернення 23.11.2020).
10. Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018> (дата звернення 23.11.2020).

11. Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014> (дата звернення 23.11.2020).
12. Положення про Міністерство інфраструктури України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 черв. 2015 р. № 460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015> (дата звернення 23.11.2020).
13. Положення про валютний нагляд: Постанова Правління Національного банку України від 07 лют. 2019 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19> (дата звернення 23.11.2020).
14. Виговська Н. Г. Ідентифікація об'єктів контролю в різних господарських системах. *Вісник Житомирського технологічного університету*. 2007. №1(39). С. 35 – 43.
15. Деркач Ю. Б. Банківський валютний контроль в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку фінансів у сучасному світі*: збір. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава: ПУЕТ, 2015. С. 95 - 97.
16. Ємелін А. В. Основи організації і функціонування системи валютного контролю в Російській Федерації. *Гроші та кредит*. 2005. № 3. С. 33 – 40.
17. Лісовол О. М. Сутність, форми та характерні риси валютного контролю в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2016. Вип. 6(2). С. 116 – 119.
18. Миколаєць А. П. Теоретичні основи та особливості здійснення валютного контролю в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 11. С.123 – 126.
19. Стельмах Є. В. Валютний контроль як інструмент регулювання зовнішньо-торгівельної діяльності: монографія. Ульяновськ: Зебра, 2017. 83 с.
20. Шевчик О. С. Поняття та особливості валютного контролю. *Форум права*. 2011. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11socovk.pdf> (дата звернення 20.11.2020).
21. Шмирлова А. І., Невмovenко В. М.. Деякі аспекти валютного контролю. *Вісник Новосибірського державного університету економіки та управління «НІНХ»*. 2013. № 2. С. 66-70.

JEL Classification E58

CHARACTERISTICS OF ENTITIES, OBJECTS AND SUBJECT OF CURRENCY SUPERVISION

BAKSHEIEVA Olha

PhD student, Banking University

Chief legal advisor of financial monitoring Department, National Bank of Ukraine

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6825-0837>

e-mail: OlgaB393@gmail.com

Abstract. *The article explores the issue of elements of currency supervision, such as entity of currency supervision, its subjects and objects. The new risk-oriented currency supervision was introduced in Ukraine on February 7, 2019. So the author provides a description of the entities of currency supervision, their powers, objects of currency supervision, such as currency transactions and the subjects of currency supervision, such as currency values based on new legislation changes. In the article author also describes the system of state bodies in Ukraine, which have the powers in the field of currency supervision, their classification and their powers in the field of the currency supervision. The author also highlights the key differences between the entities of currency supervision based on new currency legislation introduced in Ukraine on February 7, 2019 and the currency legislation which has been operating in Ukraine since 1993.*

Keywords: *currency supervision, currency supervision authorities, currency supervision agents, residents, non-residents, currency transactions, currency values.*

A new risk-oriented currency supervision has been launched in Ukraine since the February 7, 2019 with the entry into force of the Law “On Currency and Currency Transactions”. With the introduction of the new currency legislation, approaches to the currency supervision have changed, so the transmission from the total currency control to the risk-oriented currency supervision has taken place. This law amended the list and functions of the currency supervisory authorities, defined new requirements for the functions of the currency supervision agents, circulation of the currency values and the currency transactions, established the main principle and guarantees of freedom of the currency transactions and

the currency values. Not all of the currency transactions are the subject to the currency supervision, but only those that carry significant risks of violation or avoidance of the requirements and restrictions established by the currency legislation. The risk-oriented currency supervision in Ukraine is radically different from the currency control, which has been operating since 1993. The risk-oriented currency supervision in Ukraine corresponds to the course of the currency liberalization of the country. This new risk-oriented currency supervision introduced radical changes in the system of currency supervision bodies, functions and powers of these bodies and currency supervision agents, outlined their areas of

attention, and thus specified the list of objects of currency supervision. Some state bodies in Ukraine, although they have not the status of currency supervision bodies in accordance with the new currency legislation, but they have the authority to perform some functions and tasks in the field of currency supervision. The status and powers of such state bodies are determined by special legal acts that regulate their activities.

Today, the Ukraine is on the path of gradual currency liberalization, the ultimate goal of which is to remove currency restrictions, which will directly affect the activities of currency supervision bodies

and agents, the regime of use of currency values and transactions with them. Thus, the regulation in the activities of the currency supervision bodies and the agents of currency supervision, and also in the procedure for conducting of currency transactions and the use of the currency values are in the process of transformation in Ukraine.

For the National bank of Ukraine and currency supervision agents the new risk-oriented currency supervision means more transparent, flexible, risk-oriented approach in all issues of the currency supervision.

References

1. Customs code of Ukraine № 4495-VI. (2012, March 13). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> [in Ukrainian].
2. Tax code of Ukraine № 2755-VI. (2010, December 02). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
3. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the system of currency regulation and currency control № 15-93. (1993, February 19). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93> [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine on currency and currency transactions № 2473-VIII. (2018, June 21). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine about the National bank of Ukraine № 679-XIV. (1999, May 20). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine on postal service № 2759-III. (2001, October 04). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14> [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine № 361-IX On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction. (2019, December 06). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> [in Ukrainian].

8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 227: Regulations on the State tax service of Ukraine and the State customs service of Ukraine. (2019, March 06). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019> [in Ukrainian].
9. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 375: Regulations on the Ministry of finance of Ukraine. (2014, August 20). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014> [in Ukrainian].
10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1200 On the establishment of the State tax service of Ukraine and the State customs service of Ukraine. (2018, December 18). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018> [in Ukrainian].
11. Regulations on the Ministry of economic development, trade and agriculture of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 459. (2014, August 20). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014> [in Ukrainian].
12. Regulations on the Ministry of infrastructure of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 460. (2015, June 30). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015> [in Ukrainian].
13. Regulation on currency supervision: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine № 13. (2019, January 03). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19> [in Ukrainian].
14. Vyhovska, N. H. (2007). Identyfikatsiia ob'ektiv kontroliu v riznykh hospodarskykh systemakh [Identification of objects of control in different economic systems]. *Visnyk Zhytomyrskoho tekhnolohichnoho universytetu - Bulletin of Zhytomyr technological university*, 1(39), 35 – 43 [in Ukrainian].
15. Derkach, Yu. B. (2015). Bankivskyi valiutnyi kontrol v Ukraini. [Banking currency control in Ukraine]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku finansiv u suchasnomu sviti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. - Problems and prospects of financial development in the modern world: materials of the scientific-practical conference*. (pp. 95 – 97). Poltava: PUET [in Ukrainian].
16. Yemelin, A. V. (2005). Osnovy orhanizatsii i funktsionuvannia systemy valiutnoho kontroliu v Rosiiskii Federatsii [Fundamentals of the organization and functioning of the currency control system in the Russian Federation]. *Hroshi ta kredyt - Money and credit*, 3, 33 – 40. [in Russian].
17. Lisovol, O. M. (2016). Sutnist, formy ta kharakterni rysy valiutnoho kontroliu v Ukraini [The essence, forms and characteristics of currency control in Ukraine].

Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu- Scientific bulletin of Kherson state university, 6(2), 116-119 [in Ukrainian].

18. Mykolaiets, A. P. (2017). Teoretychni osnovy ta osoblyvosti zdiisnennia valiutnoho kontroliu v Ukraini [Theoretical bases and features of currency control in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid- Investments: practice and experience*, 11, 123-126 [in Ukrainian].

19. Stelmakh, Yu. V. (2017). *Valiutnyi kontrol yak instrument rehuliuвання zovnishno-torhivelnoi diialnosti [Currency control as a tool for foreign trade regulation]*. Ulyanovsk : ZEBRA [in Russian].

20. Shevchyk, O. S. (2011). Poniattia ta osoblyvosti valiutnoho kontroliu [The concept and features of currency control]. *Forum prava - Law forum*, 2. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11socovk.pdf> [in Ukrainian].

21. Shmyrova, A. I. & V. M. Nevmovenko (2013). Deiaki aspekty valiutnoho kontroliu [Some aspects of currency control]. *Visnyk Novosibirskoho derzhavnoho universytetu ekonomiky ta upravlinnia «NINKh»- Bulletin of the Novosibirsk state university of economics and management «NINKh»*, 2, 66- 70 [in Russian].

УДК 330.71: 330.322

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

ЛИТВИН Олена Євгенівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки
Навчально-наукового інституту
економічних та соціальних відносин
Університету банківської справи
e-mail : kafedra_mm@ukr.net*

Білошапка Вікторія Валеріївна

*магістрант,
Навчально-наукового інституту
банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи
e-mail: victoria060696@gmail.com*

Анотація. Досліджено сутність цифрового маркетингу, визначено його особливості в банківській сфері, охарактеризовано стан фінансування маркетингової діяльності в банках, сучасну практику використання цифрових тактик, інструментів і каналів взаємодії для підвищення лояльності цільової аудиторії до бренду банку, виявлено основні переваги, які створює цифровий маркетинг для банків, а також проблеми, які потребують вирішення.

Ключові слова: цифровий маркетинг, банківська діяльність, інструменти цифрового маркетингу.

Постановка проблеми. На сьогодні по всьому світу відбуваються процеси, які потребують трансформації підходів та нових поглядів на управління маркетингом. Розвиток суспільства та процеси глобалізації вимагають використання цифрового

Аннотация. Исследована сущность цифрового маркетинга, визначено его особенности в банковской сфере, охарактеризовано состояние финансирования маркетинговой деятельности в банках, современную практику использования цифровых тактик, инструментов и каналов взаимодействия для повышения лояльности целевой аудитории к бренду банка, выявлено основные преимущества, которые создает цифровой маркетинг для банков, а также проблемы, требующие решения.

Ключевые слова: цифровой маркетинг, банковская деятельность, инструменты цифрового маркетинга.

маркетингу, при цьому сам цифровий маркетинг все стрімкіше розвивається, створюючи сприятливі умови для індивідуалізації бізнесу [1, 2].

Запровадження новітніх технологій та створення нових інструментів цифрового маркетингу є однією із

складових стратегії розвитку вітчизняних банків, а також одним із ключових елементів забезпечення їх конкурентоспроможності [3].

Застосування новітніх маркетингових технологій, зазвичай, підвищує конкурентоспроможність банків, але ці кроки бувають на недостатньо якісному рівні, або впроваджуються лише окремі частини комплексу цифрового маркетингу [4]. Такі дії, можуть призводити до того, що загальна ефективність використання цифрового маркетингу в банківській діяльності буде малодієвою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням аспектів маркетингових комунікацій у мережі інтернет займаються такі вчені, як: Л.В. Балабанова, С.М. Ілляшенко, І.Л. Литовченко, М.С. Лебеденко, М.А. Окландер. Питання цифрового маркетингу вивчають О.Д. Вовчак, Т.Д. Гірченко, О.Є. Литвин, В.І. Міщенко Н.Р. Швець та інші.

Однак, аналіз результатів показав, що необхідно провести детальне вивчення основних аспектів цифрового маркетингу в банківській діяльності та обґрунтувати теоретичні та практичні положення його функціонування.

Метою статті є уточнення основних аспектів цифрового маркетингу в банківській діяльності, розкриття практики використання цифрових тактик, інструментів і каналів взаємодії для підвищення результативності і конкурентоспроможності банків.

Виклад основних результатів дослідження. Функціонування банківських установ в умовах посиленої конкуренції потребує досліджень щодо закономірностей їх функціонування в ринкових умовах.

Загальна невизначеність і нестабільність макроекономічної ситуації, зростання конкуренції на ринку фінансових послуг, втрата довіри до фінансових посередників і, як наслідок, відтік вкладів фізичних та юридичних осіб, розвиток ринку цінних паперів призводять до необхідності забезпечення банківськими установами конкурентоспроможності, дієвим інструментом для чого є маркетинг. Сучасні процеси цифровізації оказують значний вплив на банківську систему України, тому, необхідно розглядати в цілому компоненти цифрового і традиційного маркетингу, котрі змінюються в залежності від прийнятої бізнес-моделі, стану цінового і продуктового сегментів ринку [5].

Збільшення конкуренції на ринку банківських послуг України змушує банківські установи вивчати новітні підходи до підвищення ефективності діяльності, робити пошук інших шляхів збільшення конкурентних переваг через впровадження інноваційних технологій обслуговування фізичних і юридичних осіб, пропозиції нових продуктів і послуг. Тому банківські установи мають нагальну потребу у впровадженні інноваційних концепцій та технологій, в тому числі в маркетингову діяльність. Але, в свою чергу, це потребує значних фінансових витрат.

Під час загострені ситуації у вітчизняній фінансовій системі впродовж 2015-2016 рр. маркетингові та рекламні бюджети всіх українських банків разом становили менше 500 млн. грн. на рік. Однак, у 2017 р. такі витрати наблизилися до 600 млн. грн., а у 2018 р. зробили стрибок, досягнувши позначки – 844 млн. грн. За даними НБУ за 11 місяців 2019 р. банки витратили на рекламу більше 809 млн. грн. За-

уважимо, що спостерігається нерівномірність в освоєнні коштів маркетингових бюджетів, значна частина витрат привпадає на кінець року. Наприклад, у грудні 2018 р. банки витратили на рекламу більше 214 млн. грн. – тре-

тина річних витрат за цією статтею [6]. Динаміку витрат українських банків на маркетинг упродовж 2015-2019 роки надано на рис. 1.

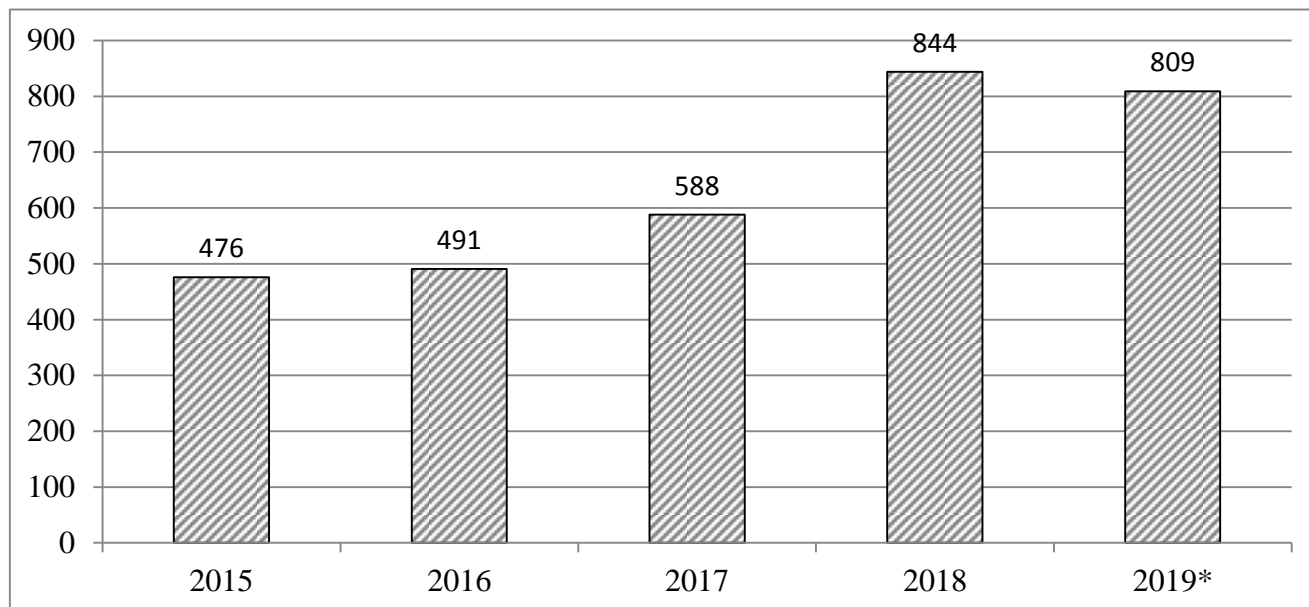

Рис. 1. Витрати банків на рекламу та маркетинг упродовж 2015-2019 рр., млн грн.

Джерело: систематизовано авторами на основі даних FinClub [6]

Маркетингові витрати «Альфа-Банку» досягли 120 млн. грн., що на 61% більше, ніж за аналогічний період 2018 р. Витрати на маркетингову діяльність дають результат, адже за період січень-листопад 2019 р. банк став третім за притоком депозитів фізичних осіб у іноземній валюті і п'ятим – в українській гривні. А за обсягом кредитів для фізичних осіб «Альфа-Банк» поступається тільки «Приватбанку». Наочно це можна розглянути на рис. 2.

Майже 106 млн. грн. витратив на рекламу і маркетинг «ПУМБ», який активно нарощує клієнтську базу. За приростом гривневих депозитів фізичних осіб він четвертий, а за обсягами кредитування громадян – третій. Обидва банки можуть похвалитися

значними доходами за 11 місяців 2019 р. «Альфа-Банк» заробив 1,7 млрд. грн., а «ПУМБ» – більше 2,4 млрд грн. Тому, вочевидь, формування рекламних бюджетів для них не проблема.

Найбільший приріст рекламних витрат, у порівнянні з аналогічним періодом 2018 р. продемонстрував «Універсал банк», який подвоїв їх і довів до 80 млн грн. Наприклад, за минулий рік «Універсал банк» збільшив обсяг кредитів фізичним особам на 128%, а за приростом гривневих депозитів громадян банк став третім на ринку. Варто враховувати, що рекламні витрати «Приватбанку» складають лише 23 млн. грн., а це на 46% менше, ніж за аналогічний період 2018 р. І це при тому, що прибуток установи майже

досягає 32 млрд. грн. – більше, ніж у всіх інших банків разом [6].

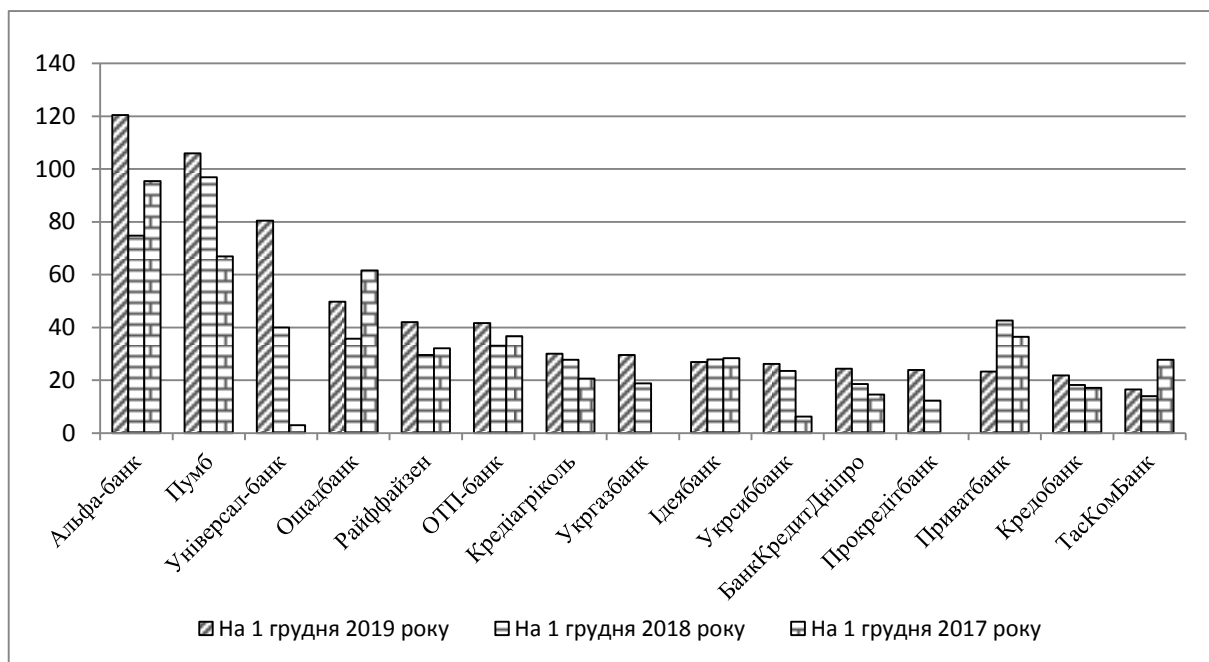

Рис.2 Аналіз витрат банків на маркетинг та рекламу
Джерело: систематизовано авторами на основі даних FinClub [6]

Одним з напрямів маркетингової діяльності останнім часом було просування дистанційних каналів обслуговування клієнтів, де сьогодні лідерами є Інтернет-банкінг і мобільний банкінг [7]. Ключовим аргументом для банку просування Інтернет-банкінгу є низька собівартість онлайн операцій порівняно з традиційним форматом банківських операцій. Для клієнтів Інтернет-банкінг є більш інтерактивним і інтуїтивно зрозумілим, тому банки багато коштів вкладають в розробку його інтерфейсу та розширення функціональності, а також навчання клієнтів роботі з ним [8]. Сьогодні нікого не здивовує можливість здійснення платіжних і розрахункових операцій (оплата комунальних послуг, поповнення мобільного, замовлення страховки, відправлення та отримання міжнародних переказів, відкриття депозиту тощо) невиходячи з дому (скоріше навпаки). Можливість здійснювати операції без прив'язки до графіка роботи відділен-

ня в форматі 24/7 для клієнта стало непереборним фактором при виборі банку для подальшого обслуговування. Паралельно з Інтернет-банкінгом розробляються мобільні застосунки (мобільний банкінг), що цілком відповідає загальносвітовій тенденції смартфонізації, прагненню прогресивних користувачів мати доступ до всіх фінансових сервісів через єдину точку входу, якою зараз є мобільний телефон [9].

За таких обставин індустрія маркетингу також повинна відповідати і використовувати на свою користь сучасні технологічні тренди. При цьому важливим є передбачення і врахування уподобань і очікувань споживачів при розробці і реалізації рекламних і маркетингових рішень. Таку можливість при проведенні банками рекламних кампаній надає використання цифрового маркетингу [10].

Розглянемо більш детально практику цифрового маркетингу у вітчизня-

них банках, виходячи з того, що під цифровим маркетингом будемо розуміти використання різноманітних цифрових тактик, інструментів і онлайн-каналів взаємодії з цільовою аудиторією (веб-сайт, SEO, онлайн реклама, email-маркетинг, воронка продажу, контент маркетинг, тізерна реклама, SMM тощо) для зростання клієнтської бази і підвищення лояльності до бренду [11].

Основними опорами цифрового маркетингу щодо забезпечення лояльності до бренду банку є: 1) цілі, ясність розуміння яких спонукає до дій, що створюють переваги перед конкурентами; 2) гнучкість завдяки цифровим інструментам; 3) досвід, спрямований на зміцнення взаємовідносин; 4) довіра – побудова чіткої комунікації з клієнтами на основі знання важливих для них цінностей і надання їх їм; 5) побудова маркетингових стратегій із залученням клієнтів до створення нових продуктів і послуг і як бренд-амбасадорів; 6) співробітництво і партнерство на міжгалузевому рівні; 7) постійне стимулювання високої креативності та інноваційної активності команди маркетингу [12].

Практично кожен банк сьогодні має власний веб-сайт. Банківські сайти, незважаючи на достатньо сталий перелік банківських продуктів і послуг, повинні відрізнятися оригінальністю і функціональністю дизайну, застосованого на таких принципах [13]:

- забезпечення захисту від втрати конфіденційності персональних даних;
- максимального забезпечення доступності для завоювання лояльності і довіри клієнтів;
- адаптивність до різних пристроїв, операційних систем і браузерів;

- зрозуміла та оптимальна маршрутизація для клієнтів на сайті;
- збереження ідентичності бренду.

У Топ-5 найкращих сайтів банків світу визначають небанк Simple (США), P&N Bank (Австралія), Heritage Bank (Австралія), Bank of Melbourne (Австралія), Solarity Credit Union (США) [13]. За рейтингом 2019 р. Digital 100 найкращі банківські сайти визначались на основі середньої кількості активних користувачів упродовж місяця. Так, у Топ-5 (банки Chase, Capital One, Bank of America, Wells Fargo, Citi Bank) щомісячна кількість відвідувачів сайтів збільшилась на 4,3% порівняно з 2018 р. [14]. У 2018 р. у Топ-10 банківських сайтів увійшов сайт Приватбанку.

Зараз спостерігаємо стримке поступове заміщення традиційної реклами на телебаченні та радіо новими каналами внаслідок поширення цифрових технологій. З одного боку, вона є достатньо дорогавартісна, а при обмеженості аудиторії охоплення її результативність далека від бажаної, а з іншого – втрачає свою актуальність в маркетингових рішеннях банківської діяльності [15]. На зміну прийшла таргетована реклама, як канал просування у соціальних мережах, направлений на певну цільову аудиторію за чітко заданими параметрами. На нашу думку, таргетинг дозволяє налаштуватися на аудиторію за різними параметрами. Маркетологи за допомогою таргетованої реклами прогнозують портрет потенційного клієнта.

Маркетинг у соціальних мережах (SMM) є відповіддю на активність широких верст суспільства в соціальних медіа (Facebook, Twitter, Instagram, Viber, Telegram, LinkedIn, Foursquare, YouTube). SMM охоплює

всі етапи цифрового маркетингу - залучення аудиторії, комунікацію, утримання, таргетинг и ретаргетинг. Банки створили власні акаунти для поглиблення інформаційної відкритості через висвітлення власних новини, пропозицію нових банківських продуктів і послуг, налагодження зворотнього зв'язку щодо якості послуг, пропозицій і побажань, просвітницької роботи для підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Рейтингу українських банків в соціальних мережах за кількістю інтернет-користувачів надано в табл. 1.

Показовим є вихід Ощадбанк наприкінці 2019 р. в соціальну мережу ТікТок, метою чого було знайомство з брендом і виховання майбутніх клієнтів через навчання фінансовій грамотності, демонстрування необхідності банківських продуктів у життєвих ситуаціях.

Таблиця 1

Активність українських банків в соціальній мережі Facebook

Назва банку	Кількість залучених, 2016 р.	Кількість залучених, 2020 р.	Середня кількість взаємодії на 1 публікацію	
			до карантину (вересень 2019 - лютий 2020 р.)	після карантину (березень – серпень 2020 р.)
Приватбанк	81354	127824	264	439
ПУМБ	67077	132532	544	604
Ощадбанк	25777	178143	575	588
Укрсиббанк	24495	73119	182	226
Райффайзен банк Аваль	21666	63869	208	463

Джерело: побудовано автором за підставі [16, 17]

Мессенджер-маркетинг в найближчий час може повністю витеснити email-маркетинг, адже мессенджери, лідером серед яких є Facebook Messenger, набули активного використання, як засіб спілкування, майже 60% населення середнього віку, 87% позитивно реагують на рекламні повідомлення і 90% їх відкривають. Мессенджер-маркетинг відкриває нові можливості для маркетингових стратегій завдяки спрощенню процедури реєстрації на сайті через мессенджер і таким чином збільшення бази користувачів, отримання більш широких даних про них, зниження кількості незавершених операцій за рахунок нагадувань і персональних бонусів, автоматизація комунікацій і формування

у клієнтів позитивного досвіду взаємодії з брендом банку [18].

Ще одним ефективним інструментом, яким користуються українські банки є чат-боти, за допомогою яких встановлюються практично всі комунікації з клієнтами банку, що дозволяє швидко дізнаватися про рух коштів і залишок на картах, стан погашення кредитів і нарахування процестів за депозитами, виконувати інші послуги. Тобто чат-боти перспективний інструмент утримання уваги клієнтської аудиторії та підвищення ефективності комунікацій. В 2020 р. серед 75 українських банків 38.15% мають чат-боти, зокрема, 29 банків створили з різним ступенем функціональності і працездатності 53 боти, які працюють в мес-

сенджерках Telegram (31), Viber (6), Facebook (8) і Веб (8). Частота використання функціоналу чат-ботів українських банків – курс валют (15%), баланс карти (13%), інформація про кредити (13%), зв'язок з оператором (13%), найближче відділення (12%), інформація про депозит (7%), виписка з рахунку (7%), управління картою (7%), інше (16%) [19].

Наступними інструментами є контент-маркетинг і контент-менеджмент, їх основою є контент, який потрібно якісно розробляти, аналізувати і управляти. Це, в свою чергу, передбачає проведення аналітичної роботи щодо оцінювання залученості і відкугу аудиторії на контент з подальшим корегуванням контент-маркетингової стратегії, змісту безпосередньо контенту.

Сьогодні спостерігаємо інтеграцію всіх інструментів маркетингу, де елементом інтеграції стає аналітика з можливістю візуалізації на основі великих даних (Big Data), що надає нової якості маркетинговим процесам і прийняттю стратегічних рішень [18].

Слід зазначити, що все більш затребуваним у маркетингу стає штучний інтелект.

Маркетинг штучного інтелекту – це метод використання клієнтських даних і концепцій штучного інтелекту, таких як машинне навчання, для аналізу запитів, основних інтересів, емоційних і поведінкових реакцій клієнтів банку, прогнозування їх подальших дій і спрямування на вибір продукту чи послуги [20].

Інструменти штучного інтелекту можуть бути корисними для:

- здійснення PPC-реклами – допоможуть протестувати більше реклам-

них платформ і оптимізувати таргетінг;

- персоналізація роботи з сайтом і покращення CRO за рахунок аналізу значного обсягу даних про клієнтів для формування найбільш доцільної пропозиції і контенту, а також push-повідомлень за змістом і часом доставки;

- підвищення ефективності фахівців по створенню контенту – автоматичне створення персоналізованих звітів, повідомлень електронної пошти та контенту для соціальних мереж;

- чат-боти для створення контенту;

- інтелектуальне кураторство змісту електронної пошти – створення і планування щоденних електронних листів за декількома сегментами клієнтів на основі аналізу їх взаємодії з контентом;

- прогнозування відтоку та розумне залучення клієнтів за рахунок виявлення не зацікавлених сегментів клієнтів з подальшим удосконаленням контенту для їх залучення і, таким чином, збільшення загальної цінності та прибутку ;

- аналіз клієнтів, використовуючи алгоритми машинного навчання, для визначення які їх сегменти варто включати до маркетингової кампанії, які рекомендувати продукти і послуги тощо;

- автоматичне розпізнання зображень для ідентифікації клієнтів та налаштування контенту [21].

Проте, зауважимо, що інструменти штучного інтелекту поки ще знаходяться на ранніх стадіях розробки.

Висновки. Ефективним інструментом у банківській діяльності все більш стає цифровий маркетинг, призначення якого полягає в створенні нових

каналів взаємодії з цільовою аудиторією.

При цьому для банку надзвичайно важливо в рамках стратегії розвитку, розробки і впровадження фінансових інновацій мати стратегію маркетингу, яка враховує сучасні тренди банківської діяльності, технологічні новації і використовує нові тактики, інструменти і канали для зміцнення взаємовідносин з наявними й потенційними клієнтами, формування їх стійкої прихильності до бренду банку.

Активний розвиток цифрових технологій та підвищення важливості якісної та оперативної інформації надають банкам можливість суттєво розширити комплекс інформаційних сервісів і зробити їх ще більш оперативними.

Маркетинговий підхід передбачає дослідження кон'юнктури ринку банківських продуктів і послуг для задоволення конкретних потреб клієнтів банку відповідно до балансу ризиків і дотримання інтересів підвищення вартості бізнесу і максимізації прибутку. В рамках загальної тенденції трансформації бізнес-моделей банків і побудови ними сучасних екосистем цифровий маркетинг стає їх важливою і незамінною складовою. Це, в свою чергу, вимагає постійного оновлення тактик, інструментів і каналів взаємодії з клієнтами, від оперативності і своєчасності застосування яких в прямій залежності знаходиться результативність банку, зміцнення конкурентоспроможності і набуття ним конкурентних переваг на ринку банківських продуктів і послуг.

Список використаної літератури

1. Литвин О. Україна в системі міжнародних економічних відносин в умовах інституціоналізації та глобальної конвергенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2019. Вип. 1(49). С. 36-40.
2. Литвин О.Є. Глобалізаційні виклики та їхній вплив на сталий розвиток економіки. *Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки України*: монографія / за заг. ред. Г.Т. Карчевої. Київ, 2019. С. 36-45.
3. Дудинець Л. А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 22. С. 794-798.
4. Соколюк К. Ю., Ліпковська К. А., Березюк В. О. Значення і вплив сучасних інформаційних технологій на розвиток банківського маркетингу. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 30. С. 225–229.
5. Литвин О.Є. Нові підходи до шляхів підвищення ефективності банківської системи України. *Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспро-*

можності банківської системи та економіки України: монографія / за заг. ред. Г.Т. Карчевої. Київ, 2019. С. 279-287.

6. Витрати банків на рекламу. URL: <https://finclub.net/ua/analytics/banki-ne-shkoduyut-groshej-na-samoreklamu.html> (дата звернення: 02.12.2020).

7. Шелудько С. А., Браткевич П. П. Вплив цифровізації на банківський бізнес в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 5(16). С. 334–339.

8. Окландер М. А., Романенко О. О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від інтернет-маркетингу. URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/14093/1/54.pdf>. (дата звернення: 15.05.2020).

9. Бахшалієва С.О., Литвин О.Є. Переваги та перспективи використання мобільних та хмарних CRM-систем бізнесом. *Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів: матеріали науково-практичної INTERNET-конференції студентів та молодих вчених з міжнародною участю (м. Харків – Пшеворськ, 19 лютого 2019 р.)*. Харків – Пшеворськ, 2019. С. 84-86.

10. Карпіщенко О.О., Логінова Ю.Е. Digital маркетинг як інноваційний інструмент комунікацій. *Економічні проблеми сталого розвитку*: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності ф-ту економіки та менеджменту СумДУ. Суми: СумДУ, 2012, Т.5. С. 177-178.

11. Гірченко Т., Косманн Р. Впровадження та роль цифрового маркетингу. *Європейське співробітництво*. 2016. № 2(19). С. 68-85.

12. Deloitte назвала 7 основних маркетингових трендов 2021 года. URL: <https://vctr.media/deloitte-nazvala-7-osnovnykh-marketingovykh-trendov-2021-goda-52389/> (дата звернення: 02.12.2020).

13. 20 Best Banking Website Designs. URL: <https://agentestudio.com/blog/20-best-banking-website-design> (дата звернення: 02.12.2020).

14. Digital 100. URL: <https://www.similarweb.com/corp/digital-100/#banking> (дата звернення: 02.12.2020).

15. Піддубна В. Г. Цифрова трансформація маркетингу банківських інновацій в умовах фінансової нестабільності. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 3 (67). С. 209-211.

16. Рейтинг украинских банков в социальных сетях. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/391387/rejting-ukrainskih-bankov-v-sotsialnyh-setyah-infografika> (дата звернення: 02.12.2020).

17. У кого из украинских банков больше денег? Коммуникация банков в Facebook. URL: (дата звернення: 02.12.2020).
18. Экспертное мнение: глобальные тренды интернет-маркетинга 2020-2021. URL: <https://blog.registeam.com/digital-marketing-i-e-commerce-trendy-rynka-2020-2021-goda/> (дата звернення: 02.12.2020).
19. Чат-боты банков в Украине: что могут и чем помогут. URL: <https://psm7.com/bank/chat-boty-bankov-v-ukraine-hto-mogut-i-chem-pomogut.html> (дата звернення: 02.12.2020).
20. What is artificial intelligence marketing? URL: <https://blog.socialmediastrategiessummit.com/10-examples-of-ai-in-marketing/> (дата звернення: 02.12.2020).
21. 8 Ways Intelligent Marketers Use Artificial Intelligence. URL: <https://contentmarketinginstitute.com/2017/08/marketers-use-artificial-intelligence/> (дата звернення: 02.12.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221705](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221705)

JEL Classification G21, M31

PECULIARITIES OF DIGITAL MARKETING IN THE BANKING ACTIVITY OF UKRAINE

LITVIN Elena

*к.е.н., доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки
Навчально-наукового інституту економічних та соціальних відносин
Університету банківської справи
email: kafedra_mm@ukr.net*

BILOSHAPKA Victoria

*Магістрант навчально-наукового інституту банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи
e-mail: victoria060696@gmail.com*

Abstract. *The essence of digital marketing has been investigated, its features in the banking sector have been identified, the state of financing of marketing activities in banks, the modern practice of using digital tactics, tools and communication channels to increase the loyalty of the target audience to the bank's brand have been characterized, the main advantages that creates digital marketing for banks and challenges to be addressed.*

Keywords: *digital marketing, banking, digital marketing tools.*

Global processes of digitalization influenced on the change of conceptual approaches of marketing activities and development of such its direction as digital marketing. By digital marketing we mean the use of effective digital tactics, tools and online channels of interaction with the target audience (website, SEO, online advertising, email marketing, sales funnel, content marketing, teaser advertising, SMM, etc.) to grow the customer base and increase brand loyalty.

The general uncertainty and instability of the macroeconomic situation in Ukraine, increasing competition in the financial services market, securities

market development, loss of confidence in financial intermediaries and, consequently, the outflow of deposits of individuals and legal entities, lead to significant efforts and financial resources to provide banks competitiveness and strengthening of their own positions in the market of banking products and services. Along with others, tactics, tools and communication channels of digital marketing are effective in this aspect.

The purpose of the article is to clarify the main aspects of digital marketing in banking, to develop the practice of using digital tactics, tools and channels of interaction to increase the efficiency and competitiveness of banks.

The article considers the practice of planning and use of marketing budgets of Ukrainian banks and concludes that their development is uneven during the year, determines the dependence of the amount spent on marketing with increasing efficiency on the example of leading Ukrainian banks. The analysis of the practice of domestic banks in the use of websites, online advertising through

accounts in social networks, email marketing, SEO, sales funnels, content marketing, teaser advertising, SMM was carried out. It has been established that all digital marketing tools are most fully used by banks, which are market leaders in terms of their main activities, as well as innovative leaders.

References

1. Lytvyn, O. (2019). Ukraina v systemi mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v umovakh instytutsionalizatsii ta hlobalnoi konverhentsii [Ukraine in the system of international economic relations in terms of institutionalization and global convergence]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International relations*, 1(49), 36-40. [in Ukrainian].
2. Lytvyn, O.Ye. (2019). *Hlobalizatsiini vyklyky ta yikhonii vplyv na stalnyi rozvytok ekonomiky [Globalization challenges and their impact on sustainable economic development]*. In H.T. Karcheva (Ed.), *Mekhanizmy zabezpechennia efektyvnosti ta konkurentospromozhnosti bankivskoi systemy ta ekonomiky Ukrainy - Mechanisms for ensuring the efficiency and competitiveness of the banking system and the economy of Ukraine* (pp. 36 - 45) Kyiv. [in Ukrainian].
3. Dudynets, L. A. (2018). Pozvytok finansovykh texnologii yak faktor modernizatsii finansovoi systemy [Development of financial technologies as a factor of modernization of the financial system]. *Hlobalni ta natsionalni ppoblemy ekonomiky - Global and national economic problems*, 22, 794-798. [in Ukrainian].
4. Sokoliuk, K. Yu., Lipkovska, K. A. & Bepeziuk, V. O. (2019). Znachennia i vplyv suchasnykh infopmatsiinykh texnologii na pozvytok bankivskoho mapketynhu [The significance and influence of modern information technologies on the development of banking marketing]. *Infpastpunktupa pyunku - Infinfrastructure of the market*, 30, 225–229. [in Ukrainian].
5. Lytvyn, O.Ye. (2019). *Novi pidkhody do shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti bankivskoi systemy Ukrainy [New approaches to ways to increase the efficiency of*

- the banking system of Ukraine*]. In H.T. Karcheva (Ed.), *Mekhanizmy zabezpechennia efektyvnosti ta konkurentospromozhnosti bankivskoi systemy ta ekonomiky Ukrainy - Mechanisms for ensuring the efficiency and competitiveness of the banking system and the economy of Ukraine* (pp. 279-287) Kyiv. [in Ukrainian].
6. Vytraty bankiv na reklamu [The advertising cost of banks]. finclub.net. Retrieved from: <https://finclub.net/ua/analytics/banki-ne-shkoduyut-groshej-na-samoreklamu.html> [in Ukrainian].
7. Sheludko, S. A. & Bpatkevych, P. P. (2019). Vplyv tsyfrovizatsii na bankivskyi biznes v Ukraini [The impact of digitalization on the banking business in Ukraine]. *Ppyazovskyi ekonomichnyi visnyk - Priazovsky Economic Bulletin*, 5(16), 334–339. [in Ukrainian].
8. Oklander M. A. & Pomanenko O. O. Spetsyfichni vidminnosti tsyfrovoho mapketynhu vid intepnet-mapketynhu [Specific differences of digital marketing from Internet marketing]. Retrieved from: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/14093/1/54.pdf>. [in Ukrainian].
9. Bakhshaliieva, S.O. & Lytvyn, O.Ye. (2019). Perevahy ta perspektyvy vykorystannia mobilnykh ta khmarnykh CRM-system biznesom [Advantages and prospects of using mobile and cloud CRM-systems by business]. *Mekhanizmy ta stratehii rozvytku hospodariuiuchykh subiektiv v umovakh intehratsiinykh protsesiv: materialy naukovo-praktychnoi INTERNET-konferentsiiai studentiv ta molodykh vchenykh - Mechanisms and strategies of economic entities development in the conditions of integration processes: materials of scientific-practical INTERNET-conference of students and young scientists* (pp. 84-86). Kharkiv : Pshevorsk [in Ukrainian].
10. Karpishchenko, O.O. & Lohinova, Yu.E. (2012). Gigital marketynh yak innovatsiinyi instrument komunikatsii [Gigital marketing as an innovative communication tool]. *Ekonomichni problemy staloho rozvytku : materialy dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 20-richchuu naukovo diialnosti f-tu ekonomiky ta menedzhmentu SumDU - Economic problems of sustainable development: materials of reports of the International scientific-practical conference dedicated to the 20th anniversary of scientific activity of the faculty of economics and management of SumDU* (pp. 177-178) Sumy : SumDU [in Ukrainian].
11. Hirchenko, T. & Kossmann, R. (2016). Vprovadzhennia ta rol tsyfrovoho marketynhu [Implementation and role of digital marketing]. *Yevropeiske spivrobotnytstvo - European cooperation*, 2(19), 68-85. [in Ukrainian].

12. Deloitte nazvala 7 osnovnykh marketingovykh trendov 2021 goda [Deloitte names 7 major marketing trends of 2021]. vctr.media. Retrieved from: <https://vctr.media/deloitte-nazvala-7-osnovnykh-marketingovykh-trendov-2021-goda-52389/> [in Russian]
13. 20 Best Banking Website Designs. agentestudio.com. Retrieved from: <https://agentestudio.com/blog/20-best-banking-website-design>
14. Digital 100. www.similarweb.com. Retrieved from: <https://www.similarweb.com/corp/digital-100/#banking>
15. Pidubna, V. H. (2018). Tsyfpova transformatsiia marketingu bankivskyykh innovatsii v umovax finansovoi nestabilnosti [Digital transformation of marketing of banking innovations in the conditions of financial instability]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen - Bulletin of socio-economic research*, 3 (67), 209-211. [in Ukrainian].
16. Reyting ukrainskikh bankov v sotsial'nykh setyakh [Rating of Ukrainian banks in social networks]. news.finance.ua. Retrieved from: <https://news.finance.ua/ru/news/-/391387/rejting-ukrainskih-bankov-v-sotsialnyh-setyah-infografika> [in Russian]
17. U kogo iz ukrainskikh bankov bol'she deneg? Kommunikatsiya bankov v Facebook [Which Ukrainian bank has more money? Bank communication on Facebook]. Retrieved from: [in Russian]
18. Ekspertnoe mnenie: global'nye trendy internet-marketinga 2020-2021 [Expert opinion: global trends in Internet marketing 2020-2021]. blog.registeam.com. Retrieved from: <https://blog.registeam.com/digital-marketing-i-e-commerce-trendy-rynka-2020-2021-goda/> [in Russian]
19. Chat-boty bankov v Ukraine: chto mogut i chem pomogut [Chatbots of banks in Ukraine: what they can and how they can help]. psm7.com. Retrieved from: <https://psm7.com/bank/chat-boty-bankov-v-ukraine-chto-mogut-i-chem-pomogut.html> [in Russian]
20. What is artificial intelligence marketing? blog.socialmediastrategiessummit.com. Retrieved from: <https://blog.socialmediastrategiessummit.com/10-examples-of-ai-in-marketing/>
21. 8 Ways Intelligent Marketers Use Artificial Intelligence. contentmarketinginstitute.com. Retrieved from: <https://contentmarketinginstitute.com/2017/08/marketers-use-artificial-intelligence/>

УДК 657.222

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ Й ОПОДАТКУВАННЯ РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ТА ПІДРЯДНИКАМИ

БУРКОВА Людмила Анатоліївна,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та
адміністрування*

Криворізький національний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2840-5785>

e-mail: Ludmila.ktu@gmail.com

ГЕОРГІЄВА Марина Юріївна,

студентка,

Криворізький національний університет

e-mail: marinka.georgieva24@gmail.com

Анотація. У статті проведено критичний огляд літературних джерел та нормативно-правової бази відносно підходів до визначення економічної сутності зобов'язань у цілому та кредиторської заборгованості зокрема. Виокремлено проблемні аспекти обліку та оподаткування розрахунків з постачальниками та підрядниками та наведено пропозиції щодо їхнього удосконалення.

Ключові слова: розрахунки, зобов'язання, заборгованість, кредиторська заборгованість, терміни погашення кредиторської заборгованості, терміни позовної давності.

Постановка проблеми. В умовах нестабільної ринкової економіки ризик несплати або несвоєчасної оплати рахунків збільшується, що призводить до появи кредиторської заборгованості. Прострочена кредиторська заборгованість свідчить про порушення постачальниками і клієнтами фінансової і платіжної дисципліни, що вимагає

Аннотация. В статье проведен критический обзор литературных источников и нормативно-правовой базы относительно подходов к определению экономической сущности обязательств в целом и кредиторской задолженности в частности. Выделены проблемные аспекты учета и налогообложения расчетов с поставщиками и подрядчиками и приведены предложения по их усовершенствованию.

Ключевые слова: расчеты, обязательства, задолженность, кредиторская задолженность, сроки погашения кредиторской задолженности, сроки исковой давности.

негайного вжиття відповідних заходів для усунення негативних наслідків. Своєчасне вжиття цих заходів можливо тільки при здійсненні з боку підприємства систематичного аналізу.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що динаміка зміни кредиторської заборгованості, її склад, структура, а також інтенсивність збі-

льшення або зменшення суттєво впливають на оборотність капіталу, вкладеного в поточні активи, а, отже, на фінансовий стан підприємства. Збільшення або зниження кредиторської заборгованості призводять до зміни фінансового стану підприємства. Так, наприклад, значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською може призвести до так званого технічного банкрутства. Це пов'язано зі значним відволіканням засобів підприємства з обороту і неможливістю погасити вчасно заборгованість перед кредиторами.

Отже, для правильного та своєчасного проведення розрахунків із постачальниками та підрядниками, для здійснення ефективного внутрішнього контролю щодо них обліково-аналітична інформація набуває великого значення, що зумовлює необхідність її постійного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження проблемних аспектів обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками присвячено багато праць. Так, серед вітчизняних вчених їхньому дослідженню присвятили праці науковці, серед яких: Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, Г.В. Власюк, С.Ф. Голов, О.Є. Гудзь, В. Гуцаленко, В.М. Добровський, М.Ф. Огійчук, О.М. Петрук, Л.К. Сук, П.Я. Хомин, О.А. Подолянчук та інші. Дослідження проблематики обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками знаходить своє відображення й у працях зарубіжних вчених, серед яких: Л.А. Бернстайн, М.Ф. Ван Бред, Е.С. Хендріксен та інші. Не зменшуючи значимості проведених попередньо наукових досліджень слід зазначити, що й на сьогодні деякі питання щодо обліку й

оподаткування розрахунків з постачальниками та підрядниками в Україні є не врегульованими. Поняття «розрахунки» та «заборгованість» пов'язані з поняттям «зобов'язання»: розрахунки виникають за зобов'язаннями або зобов'язання витікають із розрахунків, заборгованість – це зобов'язання або навпаки.

Метою статті є дослідження сутності кожного наведеного поняття окремо і встановлення взаємозв'язків між ними, а також виокремлення проблемних аспектів обліку та оподаткування розрахунків з постачальниками та підрядниками та розробка пропозицій щодо їхнього удосконалення.

Виклад основних результатів. Розрахунки – це система взаємин між юридичними та фізичними особами, що виникають у момент практичного виконання юридично оформлених фінансових зобов'язань при здійсненні товарних і нетоварних операцій.

Зобов'язання є наслідками (результатами) фінансово-господарської діяльності, які виникають через те, що понесення витрат та їх оплата не збігаються в часі. За своєю сутністю розрахунки з постачальниками та підрядниками відносяться до поточних зобов'язань підприємства, що виникають під час розрахунків внаслідок постачання продукції чи надання послуг згідно з договорами купівлі-продажу. Кредиторська заборгованість у підприємств виникає найчастіше через невиконання підприємствами своїх зобов'язань. Наявність простроченої кредиторської заборгованості може призвести до погіршення іміджу підприємства.

Слід зазначити, що з одного боку кредиторська заборгованість надає можливість підприємству тимчасово

користуватися запозиченими коштами, а з іншого – зменшує показники платоспроможності та ліквідності, що вимагає ефективного управління нею.

За результатами проведеного огляду літературних джерел підходи до визначення сутності поняття «кредиторська заборгованість» узагальнено у табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «кредиторська заборгованість»

Автор	Сутність поняття
К.С. Сурніна [17, с. 6]	Сума, яку повинно сплатити підприємство у встановлений термін юридичним або фізичним особам (кредиторам) внаслідок отримання ним коштів в грошовій або інших формах.
Р.П. Гончарук [4, с. 49]	Складова кругообігу капіталу, котра виступає предметом обов'язкових правовідносин між боржником і його кредитором, що виникли на стадії постачання і мають гривневий еквівалент.
Ф.Ф. Бутинець, Л.Л. Горещька [2, с. 387]	Форма розрахунку за товари і послуги, які придбають у процесі операцій компанії, що періодично повторюються і використовуються у виробництві (в якості сировини) чи для перепродажу (інакше її називають рахунками до сплати чи торговими рахунками до сплати).
С. Ф. Голов, В. М. Костюченко [3, с. 320]	Суми, які нараховуються постачальникам за купівлю у них товарів або послуг в кредит.
Г.О. Паргин, А.Г. Загородній [12, с. 112]	Заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла у результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях і щодо якої у підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк.
Н.М. Ткаченко [18, с. 683]	Тимчасово залучені суб'єктом у власне користування грошові кошти, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі.
Ю.А. Василенко, Н.В. Чебанова [19, с. 413]	Особлива частина майна підприємства, що є предметом обов'язкових правовідносин між підприємством та його кредиторами. Підприємство володіє і користується кредиторською заборгованістю, але воно зобов'язано повернути чи виплатити цю частину майна кредиторам, що мають права вимоги на неї. Ця частина майна – це борги підприємства, чуже майно, чужі кошти, що є у володінні підприємства-боржника.
І. О. Бланк [1, с. 162]	Це поточні зобов'язання підприємства, що відображають його заборгованість перед господарськими партнерами з комерційних операцій; з розрахунків, нарахованих до оплати тощо.
О.Б. Чорненька [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Результат правовідносин суб'єкта господарювання, який є наслідком вчинення певної дії одного суб'єкта до іншого суб'єкта господарювання, фізичної особи, держави, позабюджетного фонду щодо передачі товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів чи інших активів, надання послуг, виконання робіт, або дії законодавчо-нормативних документів (виникнення заборгованості з податків чи інших обов'язкових платежів перед бюджетом та позабюджетними цільовими фондами) та надає кредитору право вимоги.

Джерело: складено авторами на основі вказаних джерел

За результатами проведеного огляду літературних джерел щодо визначення сутності поняття «кредиторська заборгованість» можна підсумувати, що П(С)БО та МСБО не містять визначення сутності даного поняття, а погляди науковців щодо її розуміння розходяться, однак здебільшого вони єдині у тому, що ототожнюють її з поняттям «зобов'язання».

Отже вважаємо доцільним уточнити дефініцію досліджуваної категорії та тлумачити її наступним чином: «Кредиторська заборгованість – це сума заборгованості підприємства (установи, організації) перед іншими юридичними (або фізичними) особами, яка виникла внаслідок правовідносин між сторонами, що призвело до додаткового залучення кредитором активів у його господарську діяльність, але відносно яких у нього існують зобов'язання щодо їх погашення».

Далі у роботі розглянемо сутність поняття «зобов'язання». Підходи до розуміння даної категорії узагальнено в табл. 2.

За результатами проведеного огляду літературних джерел щодо визначення сутності поняття «зобов'язання» можна підсумувати, що на сьогодні серед науковців відсутня єдність щодо його розуміння. При цьому вчені, залежно від специфіки досліджень, вкладають у поняття зобов'язання різний зміст з точки зору конкретної галузі науки.

Слід відмітити, що низка авторів погоджуються з його визначенням, наведеним у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [5] та НПСБО 1 [9], які є ідентичними визначенню, представленою у МСБО 37 [8].

Пропонуємо уточнити дефініцію даного терміну наступним чином:

«Зобов'язання – це обов'язок чи відповідальність однієї сторони (боржника) діяти певним чином перед іншою стороною (кредитором), що визначено договірними правовідносинами між ними, виконання яких призводить до зменшення ресурсів підприємства, а не виконання – до юридичної відповідальності».

Відповідно до п. 138.4 ПКУ [13] витрати на придбання товарів (робіт, послуг) будуть враховуватись при визначенні об'єкта оподаткування у разі реалізації таких товарів, виконаних робіт, наданих послуг. Згідно з абз. «а» пп.14.1.11 ПКУ [13] заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності є безнадійною заборгованістю. Відповідно до пп.135.5.4 до складу інших доходів, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування, включаються: вартість товарів, робіт, послуг, безоплатно отриманих платником податку у звітному періоді, визначена на рівні не нижче звичайної ціни, суми безповоротної фінансової допомоги, отриманої платником податку у звітному податковому періоді, безнадійної кредиторської заборгованості, крім випадків, коли операції з надання / отримання безповоротної фінансової допомоги проводяться між платником податку та його відокремленими підрозділами, які не мають статусу юридичної особи. Враховуючи викладене, якщо сума кредиторської заборгованості платника податку за неоплачені товари (роботи, послуги) залишилася нестягнутою після закінчення терміну позовної давності, то у податковому періоді, на який припадає закінчення терміну позовної давності, платник податку повинен всю суму такої непогашеної кредиторської заборгованості,

тобто з урахуванням податку на додану вартість, включити до складу доходів, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування.

Таблиця 2

Підходи до визначення сутності поняття «зобов'язання»

Автор	Сутність поняття
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [5]; НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [9]; Ф.Ф. Бутинець [2] Ошибка! Источник ссылки не найден.]; В.П. Пантелеєв [11]	Заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.
МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [8]	Існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якого, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди.
Концептуальна основа фінансової звітності [7]	Це обов'язок чи відповідальність діяти або робити певним чином. Виникає тільки тоді, коли актив отримано або коли суб'єкт господарювання укладає невідмовну угоду придбати актив.
О.С. Іоффе [6]	Закріплене законом суспільне відношення з переміщення майна та інших результатів праці, в силу якого одна особа (кредитор) має право вимагати від іншої особи (боржника) вчинити певні дії чи утриматись від вчинення певних дій.
К.П. Сінявський [16]	Це урегульовані нормами права суспільні відносини між правосуб'єктними суб'єктами, які виникають, змінюються і припиняються щодо як майнових, так і немайнових об'єктів, внаслідок чого у однієї зі сторін виникає обов'язок вчинити певні дії чи утриматись від їх вчинення, невиконання якого є підставою для застосування засобів юридичної відповідальності.
Б. Райан [15, с. 55]	Вільно укладена згода між двома чи більше сторонами для здійснення певної діяльності, що має економічну цілеспрямованість.
І.В. Орлов [10]	Обов'язки підприємства з виплати боргу, передачі активу, надання послуг, виконання робіт, що має суб'єктивний склад, динамічність, наказовий зміст, цілеспрямованість, конкретність, санкціонованість, які виникають у результаті минулих операцій, виконання яких приведе до зменшення активів і збільшення капіталу.

Джерело: складено авторами на основі вказаних джерел

У регульованих ринкових системах своїх кредитних зобов'язань може по- з розвинутим господарським законода- дати на нього позов у судовому по- давством кредитор у разі невиконання рядку, вимагати не лише повернення позичальником у передбачені терміни боргу, а й повного відшкодування зби-

тків. У разі невиконання позичальником рішень суду про сплату заборгованості суд оголошує боржника неплатоспроможним і застосовує механізм банкрутства, який водночас є й механізмом вибору ефективного власника, і механізмом запобігання можливій ланцюговій реакції поширення неплатежів між господарюючими суб'єктами, що може перетворитися на потужний дестабілізуючий фактор економіки.

У цілому процес постачання тісно пов'язаний з розрахунковими операціями, які можуть призводити до утворення зобов'язань, що є тимчасово вільними обіговими коштами та здійснюють суттєвий вплив на фінансову стійкість та платоспроможність суб'єкта господарювання. Тому їх розмір потрібно ретельно контролювати. Причиною виникнення значної кредиторської заборгованості часто стає недосконалість розрахунків з постачальниками та підрядниками, недбалість працівників, шахрайство та зловживання службовими повноваженнями. Як наслідок – порушення фінансової й розрахункової дисциплін. Несвоєчасне виявлення помилок у розрахункових документах може призводити до виникнення спірної заборгованості, порушення термінів пред'явлення за нею претензій. Отже, достовірне відображення облікової та аналітичної інформації набуває великого значення, що свідчить про необхідність їх вдосконалення.

У практичній діяльності підприємств найпоширенішою ознакою класифікації його заборгованості є термін її погашення, що важливо для управління нею. При цьому розрахунки з постачальниками та підрядниками відносяться до поточних зобов'язань

підприємства, отже термін їх погашення класифікують наступним чином:

1) з терміном погашення протягом періоду від 6 до 90 днів;

2) з терміном погашення протягом періоду від 91 до 180 днів;

3) з терміном погашення протягом періоду від 181 до 365 днів.

З урахуванням строків погашення кредиторської заборгованості перед вітчизняними постачальниками та підрядниками пропонуємо застосовувати наступні субрахунки:

– 631.1 «Заборгованість перед вітчизняними постачальниками, термін сплати якої настав»;

– 631.2 «Заборгованість перед вітчизняними постачальниками, термін сплати якої ще не настав»;

– 631.3 «Відстрочена заборгованість перед вітчизняними постачальниками та підрядниками»;

– 631.4 «Прострочена заборгованість перед вітчизняними постачальниками та підрядниками».

Аналогічно наведеному з урахуванням строків погашення кредиторської заборгованості пропонуємо застосовувати відповідні субрахунки до рахунку 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками та підрядниками».

Для цілей контролю за станом розрахунків з постачальниками та підрядниками вважаємо доцільним використовувати спеціальну аналітичну відомість, яка ураховує групування кредиторської заборгованості за вищеведеними ознаками (табл. 3).

Висновки. Облік зобов'язань на будь-якому підприємстві займає провідне місце в системі бухгалтерського обліку. За результатами проведеного огляду літературних джерел щодо визначення сутності понять «кредитор-

ська заборгованість» та «зобов'язання» було констатовано відсутність єдності серед науковців щодо їхнього розуміння.

Таблиця 3

Аналітична відомість контролю за станом розрахунків з постачальниками та підрядниками на підприємстві

Період погашення	Всього	Заборгованість перед постачальниками та підрядниками за термінами її погашення, грн.			Терміни прострочення заборгованості перед постачальниками та підрядниками				
		від 6 до 90 днів	від 91 до 180 днів	від 181 до 365 днів	від 6 до 90 днів	від 91 до 180 днів	від 181 до 365 днів	причини виникнення	вжиті заходи
Січень									
Лютий									
Березень									
Разом за I квартал									
Квітень									
Травень									
Червень									
Разом за II квартал									
Липень									
Серпень									
Вересень									
Разом за III квартал									
Жовтень									
Листопад									
Грудень									
Разом за IV квартал									
РАЗОМ ЗА РІК									

Джерело: складено авторами

З урахуванням цього у даному дослідженні удосконалено дефініції досліджуваних категорій. У практичній діяльності підприємств найпоширенішою ознакою класифікації його заборгованості є термін її погашення, що важливо для управління нею. Запропоновано робочим Планом рахунків підприємств передбачати застосування відповідних субрахунків з ураху-

ванням строків погашення кредиторської заборгованості перед вітчизняними та іноземними постачальниками та підрядниками. Для цілей контролю за станом розрахунків з постачальниками та підрядниками запропоновано застосовувати спеціальну аналітичну відомість, яка ураховує групування кредиторської заборгованості за термінами їх погашення.

Список використаної літератури

1. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера. Киев: Ника-

Центр, 1998. 480 с.

2. Бутинець Ф.Ф., Горецька Л.Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навч. посібн. Житомир: Рута, 2003. 544 с.
3. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: навч. посібн. Київ: Лібра, 2004. 880 с.
4. Гончарук Р.П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2012. № 1 (59). С. 48-51.
5. Закон України від 16.07.1999 року № 996-XV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 01.12.2020).
6. Иоффе О.С. Обязательственное право. М.: Юридическая литература, 1975. 880 с.
7. Концептуальна основа фінансової звітності від 01.09.2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text (дата звернення: 01.12.2020).
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» від 01.01.2012 року, затверджений Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051#Text (дата звернення: 01.12.2020).
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 року №73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 01.12.2020).
10. Орлов І.В. Зобов'язання та його життєвий цикл. *Економіка і управління у промисловості*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. (Дніпропетровськ, 28-29 жовтня 2010 року). Дніпропетровськ, 2010. С. 295–296.
11. Пантелеєв В.П., Сніжко О.С. Словник бухгалтера та аудитора. К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2009. 239 с.
12. Партин Г.О., Загородній А.Г. Управлінський облік: навч. посібн. Київ: Знання, 2007. 303 с.
13. Податковий кодекс України від 02.12.10 року №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 01.12.2020).

14. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене Постановою Правління НБУ від 29.12.2017 року №148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> (дата звернення: 01.12.2020).
15. Райан Б. Стратегический учет для руководителя. М.: Аудит; ЮНИТИ, 2008. 616 с.
16. Сінянський К.П. Зобов'язання як теоретико-правова категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. №39 (2). С. 25-31.
17. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04. Луганськ, 2002. 19 с.
18. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник. Київ: Алерта, 2013. 982 с.
19. Чебанова Н.В., Василенко Ю.А. Бухгалтерський фінансовий облік: навч. посібн. Київ: Академія, 2002. 672 с.
20. Чорненька О.Б. Аналіз наукових підходів щодо сутності кредиторської заборгованості та її класифікації. *Наукові записки*. 2017. № 2. С. 207–214.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221716](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221716)

JEL Classification M41, H25

PROBLEMATIC ASPECTS OF ACCOUNTING AND TAXATION OF SETTLEMENTS WITH SUPPLIERS AND CONTRACTORS

BURKOVA Liudmyla

*Ph.D. in Economics, Associate professor,
Department of Accounting, Taxation, Public Governance and Administration,
Kryvyi Rih National University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2840-5785>
e-mail: Ludmila.ktu@gmail.com*

HEORHIEVA Marina

*student,
Kryvyi Rih National University
e-mail: marinka.georgieva24@gmail.com*

Abstract. *A critical review of the literature and the regulatory framework on approaches to determining the economic essence of obligations in general and accounts payable in particular is carried out. The problematic aspects of accounting and taxation of settlements with suppliers and contractors are highlighted and proposals for their improvement are presented.*

Keywords: *calculations, liabilities, debt, accounts payable, terms of repayment of accounts payable, limitation periods.*

In an unstable market economy, the risk of non-payment or late payment of bills increases, which leads to the emergence of accounts payable. The dynamics of changes in accounts payable, its composition, structure, as well as the intensity of increase or decrease significantly affect the turnover of capital invested in current assets, and, consequently, the financial condition of the enterprise. A significant excess of receivables over accounts payable can lead to so-called technical bankruptcy.

The terms "settlements" and "arrears" are related to the notion of "liabilities": settlements arise on liabilities or liabilities arise from settlements, arrears are liabilities or vice versa.

Liabilities are the consequences (results) of financial and economic activities that arise due to the fact that the incurrance of costs and their payment do not coincide in time. In essence, settlements with suppliers and contractors are current liabilities of the enterprise that arise during settlements as a result of the supply of products or services under purchase and sale agreements. Accounts payable in enterprises most often arise due to non-fulfillment of obligations by enterprises. The presence of overdue accounts payable can lead to a deterioration of the company's image.

A review of the literature on the essence of the concepts of "accounts payable" and "liabilities" revealed a lack of

unity among scholars in their understanding. With this in mind, the definitions of the studied categories have been improved in this study.

In the practice of enterprises, the most common feature of the classification of its debt is the term of its repayment, which is important for its management. It is proposed that the working Chart of Accounts of enterprises provide for the

use of appropriate sub-accounts, taking into account the maturities of accounts payable to domestic and foreign suppliers and contractors.

For the purposes of controlling the status of settlements with suppliers and contractors, it is proposed to use a special analytical statement, which takes into account the grouping of accounts payable by maturity.

References

1. Blank, Y.A. (1998). *Slovar'-spravochnyk fyansovoho menedzhera [Reference dictionary-book of financial manager]*. Kyiv: Nyka-Tsentr [in Ukrainian]
2. Butynets', F.F. & Horets'ka, L.L. (2003). *Bukhhalters'kyj oblik u zarubizhnykh krainakh [Accounting in foreign countries]*. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian]
3. Holov, S.F. & Kostiuchenko, V.M. (2004). *Bukhhalters'kyj oblik ta finansova zvitnist' za mizhnarodnymy standartamy [Accounting and financial reporting according to international standards]*. Kyiv: Libra [in Ukrainian]
4. Honcharuk, R.P. (2012). Sutnist ta klasyfikatsiia kredytorskoj zaborhovanosti: kolizii naukovykh pidkhodiv [The essence and classification of accounts payable: the collision of scientific approaches], *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu- Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, 1(59), 48 – 51. [in Ukrainian]
5. The Law of Ukraine № 996-XV “On accounting and financial reporting in Ukraine”. (1999, July 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukrainian]
6. Yoffe, O.S. (1975), *Obiazatel'stvennoe pravo [Obligatory law]*. Moscow: Yurydycheskaia lyteratura [in Russian].
7. The Standard “Conceptual basis of financial reporting”(2010, September 01) Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/929_009 [in Ukrainian]
8. International Accounting Standard 37 “Collateral, contingent liabilities and contingent assets”. (2012, January 01). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051#Text [in Ukrainian]
9. National accounting regulation (standard) №1 "General requirements for financial reporting", approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine №73. (2013, February 07). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336->

13#Text [in Ukrainian].

10. Orlov, I.V. (2010). Zoboviazannia ta yoho zhyttievyi tsykl [Commitment and its life cycle]. *Ekonomika i upravlinnia u promyslovosti: Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia - Economics and management in industry: All-Ukrainian scientific-practical conference*. (pp. 295–296). Dnipropetrovs'k [in Ukrainian].
11. Panteleiev, V.P. & Snizhko, O.S. (2009). *Slovnyk bukhhaltera ta audytora [Dictionary of accountant and auditor]*. Kyiv: Informatsijno-analitychne ahentstvo [in Ukrainian].
12. Partyn, H.O. & Zahorodnij, A.H. (2007). *Upravlins'kyj oblik [Managerial Accounting]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
13. The tax code of Ukraine. (2010, December 2) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian]
14. Resolution of the Board of the NBU №148 “About regulations on conducting cash transactions in the national currency in Ukraine”. (2017, December 29). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> [in Ukrainian]
15. Rajan, B. (2008). *Stratehycheskyj uchet dlia rukovodytelia [Strategic accounting for a manager]*. Moscow: Audyt [in Russian]
16. Sinians'kyj, K.P. (2016). Zoboviazannia yak teoretyko-pravova katehoriia [Liabilities as a theoretical and legal category]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu- Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 39(2), 25-31. [in Ukrainian]
17. Surnina, K.S. (2002). *Udoskonalennia obliku debitorskoi i kredytorskoi zaborhovanosti promyslovykh pidpryemstv [Improving the accounting of receivables and payables of industrial enterprises]*. Ph.D. Thesis. Luhans'kyj Shhidnoukrains'kyj natsional'nyj universytet imeni V. Dalia : Luhansk. [in Ukrainian].
18. Tkachenko, N.M. (2013), *Bukhhalters'kyj finansovyj oblik, opodatkuvannia i zvitnist' [Financial accounting, taxation and reporting]*. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian]
19. Chebanova, N.V. & Vasylenko, Yu.A. (2002). *Bukhhalters'kyj finansovyj oblik [Financial accounting]*. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]
20. Chornen'ka, O.B. (2017). Analiz naukovykh pidkhodiv shchodo sutnosti kredytorskoi zaborhovanosti ta yii klasyfikatsii [Analysis of scientific approaches to the nature of accounts payable and its classification]. *Naukovi zapysky-Scientific notes*, 2, 207-214. [in Ukrainian]

УДК 336.71:005.334:005.73

ФОРМУВАННЯ РИЗИК-КУЛЬТУРИ БАНКУ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

ВОВЧЕНКО Оксана Сергіївна

асистент кафедри фінансів та банківської справи

Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8065-0529>

e-mail: o.s.vovchenko@gmail.com

Анотація У статті обґрунтовано, що забезпечення фінансової стабільності банку залежить від рівня розвиненості його ризик-культури, визначено детермінанти ефективної ризик-культури банку. Розглянуто методичні підходи до оцінки ризик-культури, в тому числі індикативний підхід, на основі якого запропоновано структуру оцінки якості ризик-культури банку.

Ключові слова: банк, ризик-культура, ризик-менеджмент, фінансова стабільність, індикатори, оцінка.

Постановка проблеми. Для забезпечення фінансової стабільності банків у сучасному динамічному середовищі, яке зумовлюється як економічними, інституційними, так і технологічними змінами, їх система ризик-менеджменту повинна стати інтегруючим утворенням, що пов'язує всі інші підсистеми банківського менеджменту на стратегічному, тактичному та операційному рівнях. При цьому пріоритетом функціонування такої системи ризик-менеджменту повинна бути її орієнтованість на управління не лише традиційними ризиками банку (кредитним, ринковим, операційним), але ураховувати весь спектр ризиків, які є суттєвими для його діяль-

Аннотация. В статье обосновано, что обеспечение финансовой стабильности банка зависит от уровня развитости его риск-культуры, определены детерминанты эффективной риск-культуры банка. Рассмотрены методические подходы к оценке риск-культуры, в том числе индикативный подход, на основе которого предложена структура оценки качества риск-культуры банка.

Ключевые слова: банк, риск-культура, риск-менеджмент, финансовая стабильность, индикаторы, оценка.

ності та спричиняються особливостями його бізнес-моделі.

З врахуванням уроків світової фінансової кризи, сьогодні в Україні відбувається посилення ролі ризик-менеджменту в системі корпоративного управління банків, зокрема, у рамках глобального перегляду регуляторних вимог Базельським комітетом з банківського нагляду. Зокрема, Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах [1] спрямоване на: підвищення рівня обізнаності ради банку щодо ризиків банку та її залучення до управління ризиками; підвищення статусу та забезпечення незалежності та об'єктивності підрозділів, які виконують функції з управління

ризиками в банках; впровадження банками сучасних практик з ризик-менеджменту та створення у банках цілісної культури управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам управління банківськими ризиками та формування системи ризик-менеджменту присвячені праці таких науковців, як Бобиля В.В., Вітлінського В.В., Вовчак О.Д., Жердецької Л.В., Кудоярова Л.В., Коваленко В.В., Корнелюка Р.В., Кузьмак О.М., Лещенка В.В., Науменкової С.В., Примостки Л.О. та ін. Втім, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, проблема управління ризиками у банківській діяльності залишається актуальною і практично значущою, оскільки постійно змінюються зовнішні умови та внутрішні характеристики банківської діяльності. З врахуванням необхідності широкого підходу до забезпечення ефективності ризик-менеджменту, важливим видається дослідження ризик-культури банку як підґрунтя вдосконалення системи управління його ризиками та забезпечення його фінансової стабільності.

Метою дослідження є розкриття змісту ризик-культури банку, засад її формування та методичних підходів до оцінки її якості як однієї з передумов забезпечення фінансової стабільності банку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних складних умовах економічного розвитку Національний банк України вживає подальших заходів щодо запровадження у вітчизняній банківській системі актуальних підходів до корпоративного управління, серед яких чільне місце належить культурі управління ризиками. У Поло-

женні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах ризик-культура (регулятор вживає поняття «культура управління ризиками» та «культура ризиків») представлена сукупністю таких елементів: кодекс поведінки (етики); політика запобігання конфліктам інтересів; порядок здійснення операцій із пов'язаними з банком особами; механізм конфіденційного повідомлення про неприйнятну поведінку в банку; програма навчання та підвищення кваліфікації працівників банку з питань управління ризиками [1]. На нашу думку, таке розуміння відображає занадто вузький підхід до тлумачення поняття ризик-культури банку, тому для детальнішого дослідження економічного змісту цього поняття було узагальнено думки науковців та експертів (табл. 1), що дозволило обґрунтувати наступне:

1) ризик-культура – це складовий елемент корпоративної культури банку;

2) ризик-культура відображає світоглядне підґрунтя системи ризик-менеджменту банку. Саме у рамках ризик-культури визначаються всі основоположні параметри ризик-менеджменту. Більше того, еволюції останнього передують трансформація ризик-культури, оскільки саме тут закладається ціннісно-поведінкові стандарти управління ризиками банку;

3) ризик-культура імплементується у діяльність банку на всіх рівнях його організаційної структури.

Підсумовуючи зазначене, відмітимо, що, на нашу думку, ризик-культура – це характер сприйняття працівниками банку важливості управління ризиками, а також особли-

вості їх поведінки при прийнятті рішень в умовах невизначеності.

Таблиця 1

Наукові підходи до тлумачення економічного змісту поняття «ризик-культура»

Автор, джерело	Зміст поняття
Базельський комітет з банківського нагляду [2]	Норми, ставлення та поведінка в банку, пов'язані з усвідомленням ризику, його прийняттям і управлінням, з елементами управління, які формують рішення про ризики
Рада з фінансової стабільності [3]	Норми, ставлення та поведінка банку, пов'язані з усвідомленням ризиків, прийняттям та управлінням ними, а також засоби контролю, які формують рішення щодо ризиків. Культура ризику впливає на рішення керівництва та співробітників під час повсякденної діяльності та впливає на ризики, які вони приймають
Інститут міжнародних фінансів [4]	Норми і традиції поведінки окремих осіб і груп всередині організації, що визначають спосіб, яким вони ідентифікують, розуміють, обговорюють і реагують на ризики діяльності
Інститут управління ризиками [5]	Цінності, переконання, знання, відносини і розуміння ризику, що розділяються групою людей із загальною метою
Deloitte Australia [6]	Загальна обізнаність, ставлення та поведінка працівників організації щодо ризику та способу управління ним. Культура ризику є ключовим показником виміру якості політики управління ризиками, глибини її корпоративного сприйняття
Д. Хілсон [7]	Цінності, переконання, знання і розуміння, які розділяє група людей із загальною метою, роблячи акцент на двох важливих елементах культури: культура існує всередині організації на різних рівнях і всі аспекти культури є невидимими. В результаті важко виміряти культуру, стежити за її розвитком, активно її змінювати і керувати нею
Дж. Фаррелл, А. Хун [8]	Система цінностей та поведінки, яка є невід'ємною частиною корпоративної культури організації та впливає на методологію прийняття рішень щодо ризику. Культура ризику впливає на рішення керівництва та працівників, навіть якщо вони свідомо не зважають на ризики та вигоди
Р. Сміт-Бінгман [9]	Норми поведінки персоналу компанії щодо ризиків, пов'язаних із виконанням стратегії та здійсненням операцій. Це ключовий прикладний елемент системи управління ризиками компанії
Л. В. Кудояров [10]	Цінності, переконання, розуміння і знання в сфері управління ризиками, що розділяються та застосовуються співробітниками організації на всіх рівнях
Я. Грігор'єва [11]	Пошук балансу в процесі прийняття керівництвом і співробітниками банку рішення між прийняттям ризику і потенційною винагородою

Джерело: узагальнено автором за матеріалами [2-11]

Ризик-культура є драйвером поведінки працівників банку, тим самим впливаючи на стан повсякденної ділової практики. З позиції індикативного підходу, ризик-культура є ключовим

показником глибини корпоративного сприйняття політики та практики управління ризиками в банку.

Необхідно зазначити, що ознаками розвитку ризик-культури банку є факт

колективного розуміння обраного підходу до організації управління ризиками, прийняття кожним індивідуальною відповідальності за управління ризиками та усвідомлення важливості заохочувати інших наслідувати їх приклад.

На нашу думку, до детермінант ефективної ризик-культури банку необхідно віднести такі:

1) єдність індивідуальної та корпоративної цілей, цінностей та етики ділової поведінки. Це розкривається у тому, що індивідуальні інтереси, цінності та етика поведінки працівників банків на всіх рівнях організаційної структури повинні узгоджуватися з положеннями стратегії управління ризиками банку та його ризиком-апетитом;

2) наскрізність імплементації ризик-орієнтованого підходу (як по всій вертикалі організаційної структури банку, так і у розрізі бізнес-процесів та бізнес-напрямів);

3) динамічність у розвитку, який, своєю чергою, базується на безперервному самовдосконаленні. Ефективність ризик-культури банку безпосередньо залежить від готовності відповідальних підрозділів у системі ризик-менеджменту здійснювати перманентне вдосконалення технологій управління ризиками;

4) відкритість та прозорість внутрішньокорпоративної дискусії стосовно ризиків діяльності банку та особливостей управління ними. Для налагодження сприятливої корпоративної атмосфери у банку задля створення «кросрівневих площадок для відкритих дискусій» необхідно відмовитися від використання ієрархічного способу взаємодії підрозділів банку та сприяти

організації їх співпраці на основі дотримання принципу їх взаємовпливу;

5) орієнтованість на створення додаткової цінності банку. Це потребує налагодження різнорівневого взаємозв'язку: по-перше, взаємовпливу якості управління ризиками та системи винагороди працівників банку; по-друге, обґрунтування впливу ефективності функціонування системи ризик-менеджменту на ринкову вартість банку; по-третє, – на перспективи стійкого розвитку банківської установи у часі. Основоположною передумовою усвідомленості цього за всією вертикаллю організаційної структури та розуміння тісноти взаємозв'язку між якістю управління ризиками банку та задоволенням власних фінансових інтересів є налагодження ефективної системи корпоративних комунікацій;

б) застосування як індивідуальної, так і колективної відповідальності за ризики банку, що формує корпоративну єдність в аспекті управління ризиками.

Окрему увагу варто приділити методичним підходам до оцінки ризик-культури банку, оскільки, по-перше, це дозволяє ідентифікувати поточну фазу її розвитку, а отже, визначити внутрішню готовність банку до еволюційної трансформації його системи ризик-менеджменту, що, своєю чергою, є визначальним фактором фінансової стабільності установи. По-друге, ефективність функціонування системи ризик-менеджменту є базовою передумовою фінансової стабільності банку, а ризик-культура, на наше переконання, – це внутрішній важіль її трансформації. Отже, оцінка якості ризик-культури опосередковано також вказує на фінансову стабільність банку. Відмітимо, що низка науковців акцен-

тують увагу на складності її оцінки, а отже, і управління нею.

Науково-методичну основу оцінки ризик-культури банку було закладено Радою з фінансової стабільності у 2014 році, що є ще одним доказом високої значущості ризик-культури банку у забезпеченні його фінансової стабільності [3]. Зазначеною інституцією визначено чотири групи атрибутивних індикаторів, які, своєю чергою, структуровано у розрізі субіндикаторів, що згруповані у дванадцять напрямів. Зокрема, Радою з фінансової стабільності виокремлено такі групи атрибутивних індикаторів:

1) глибина залучення вищого керівництва (*tone-from-the-top*), маючи на увазі рівень відповідальності наглядової ради та вищого керівництва за формування ризик-культури банку, що, зокрема, виявляється у встановленні та дотриманні апетиту до ризику на всіх організаційних рівнях банку, моніторинг ступеня корпоративного сприйняття запровадженої філософії управління ризиками;

2) підвітність (*accountability*), у рамках якої увага приділяється оцінці якості взаємодії та обізнаності різних бізнес-підрозділів банку про ризик, їх усвідомленість наслідків реалізації ризику для окремих бізнес-підрозділів та банку загалом, наявність «каналів довіри» задля самоідентифікації внутрішніх недоліків або порушень, які зумовлюють підвищення ступеня ризикованості діяльності банку;

3) ефективність комунікації та готовність до викликів (*effective communication and challenge*), яка розкривається у корпоративній схильності до генерування альтернативних точок зору щодо організації та реалізації ризик-менеджменту; рівні інституцій-

ної незалежності підрозділів/відповідальних осіб за виконання контролюючої функції та ефективність організації контролюючої функції, загалом;

4) важелі стимулювання (*incentives*), маючи на увазі імплементацію інструментів винагород та штрафів, які корелюють з показниками ризику на всіх рівнях організаційної структури банку. Причому ці стимули повинні бути не лише грошовими, але й стосуватися підвищення ризик-компетентності працівників, забезпечення ефективної ротатії кадрів та створення внутрішніх кадрових резервів на керівні посади.

Незважаючи на те, що Рада з фінансової стабільності у вищезгаданому документі вживає термін «індикатор», утім, насправді мова йде про певний перелік характеристик, згрупованих за чотирьома напрямками, яким повинно відповідати внутрішнє середовище банку, щоб констатувати про належний рівень його ризик-культури.

Варто відмітити, що низка науковців приділяють увагу розвитку цього підходу, застосовуючи як якісні, так і кількісні підходи. Щодо першої групи методів, то найчастіше вони імплемнтуються через інтерв'ю, проведення яких здатне забезпечити дослідників глибшим розумінням культури банку (тут мова йде загалом про корпоративну культуру, висновки про яку потім екстраполюються і на ризик-культуру установи). Недоліками цього методу є: значні витрати часу, низька здатність застосування до компаративної оцінки якості ризик-культури окремої вибірки банків.

Стосовно кількісних методів, то на увагу заслуговують методичні підходи Н. Бянчі (N. Bianchi) та Ф. Фьорделісі (F. Fiordelisi) [12], а також К. Ріхтер

(С. Richter) [13], які використовують метод кількісного контент-аналізу (quantitative text analysis). До його переваг доречно віднести об'єктно-орієнтованість, здатність оцінювати якісні та навіть суб'єктивні параметри об'єкта діагностики. У контексті ризик-культури банку такими є, зокрема, увага до клієнта, сприйняття ризику працівниками банку, «політична воля» вищого керівництва банку на розвиток ризик-культури.

Індикативний підхід до оцінки ризик-культури банку знаходимо у праці Ф. Арнаболді (F. Arnaboldi) та К. Васцявео (С. Vasciaveo) [14], які, спираючись на методологію Ради з фінансової стабільності, розробили кількісні індикатори за вище охарактеризованими чотирма напрямками, а також обґрунтували ключові об'єкти контролю з боку служби внутрішнього аудиту банку та низку структурних індикаторів ризик-культури банку, розуміючи під ними ті, що відображають змістоутворюючі зміни та зумовлюють фундаментальні, а не ситуативні зміни ризик-культури банку. До показників ризик-культури банку за даним підходом відносяться: сума збитків, штрафу чи пені через невідповідність нормативним вимогам порівняно з внутрішнім (зовнішнім) бенчмаркінгом; співвідношення кількості порушень етичного кодексу, не пов'язаних із шахрайством до кількості загальних порушень, включаючи випадки шахрайства; бюджет, виділений керівництвом на проекти з питань ризик-культури; співвідношення кількості членів Правління, членів виконавчих комітетів та вищих керівників, на які впливають зовнішні та внутрішні санкції до загальної кількості членів; регресійний аналіз кількості скарг у порівнянні з

оцінками опитування щодо етичних цінностей за напрямками діяльності та ін. В загальному, саме структурні індикатори відображають рівень ризик-культури банку як підґрунтя забезпечення його фінансової стабільності.

Поряд з цим, на нашу думку, недоречно до оцінки ризик-культури включати ті параметри, які наразі є чіткими та стандартизованими вимогами регулятора стосовно формування та організації функціонування системи ризик-менеджменту. У методиці, розробленої Радою з фінансової стабільності, це стосується напряму «глибина залученості вищого керівництва (tone-from-the-top)». Факт дотримання банком формалізованих регулятором вимог в аспекті корпоративного управління та законодавчих настанов щодо організаційної структури системи ризик-менеджменту банківської установи повинен відноситися до об'єктів комплаєнс-контролю, а не оцінки якості її ризик-культури. Адже, як уже зазначалося, ризик-культура – це внутрішній важіль еволюційної трансформації системи ризик-менеджменту, але не передумова її створення. Розвиток ризик-культури банку, насамперед, потребує наявної та функціонуючої згідно з законодавчими вимогами системи ризик-менеджменту.

Отже, доречно зазначити, що якщо у банку постає питання побудови або вдосконалення його ризик-культури, то це, по-перше, вказує на існування системи ризик-менеджменту; по-друге, говорить про усвідомленість на рівні вищого керівництва взаємозв'язку між ефективністю системи ризик-менеджменту та фінансовим розвитком банку у часі; по-третє, – про намагання перевести систему ризик-менеджменту на новий або більш

прогресивний етап розвитку; по-четверте, – про підвищення самовідповідальності банку за результати діяльності.

В аспекті формування ризик-культури банку основний акцент повинен бути спрямований на формування культурної свідомості, переважно за допомогою комунікацій та освіти. Культурне вдосконалення, своєю чергою, швидше за все потребуватиме

суттєвих змін до усталеного способу діяльності. Після того, як сформовано бажану ризик-культуру, банк повинен приділяти активну увагу її вдосконаленню задля врахування змін бізнес-стратегії установи. Підсумовуючи все вищезазначене, розкриємо наше бачення методичного підходу до оцінки ризик-культури. У табл. 2 подано змістову структуру оцінки якості ризик-культури банку.

Таблиця 2

Змістова структура оцінки якості ризик-культури банку

Назва змістового напрямку	Пріоритет оцінки	Об'єкти оцінки
Ризик-компетентність	Особливості забезпечення ризик-компетентності у банку, його системність та комплексність	- знання працівників; - вміння працівників; - компетентнісні вимоги при відборі персоналу; - компетентнісні рамки при прийнятті на посаду
Вмотивованість персоналу	Ідентифікація причин (тобто ключових чинників) поточної практики управління ризиками на всіх рівнях організаційної структури банку	- управління продуктивністю праці; - ризик-орієнтованість при прийнятті рішень; - методи заохочення персоналу; - система підзвітності
Внутрішня комунікаційність	Особливості професійної взаємодії персоналу банку	- комунікація; - інститут лідерства; - інститут керівництва; - адаптивність до викликів, змін
Організаційне середовище банку	Структура організаційного середовища банку, його основні детермінанти	- стратегія та завдання; - цінності та етика; - політики, процеси та процедури; - управління ризиками

Джерело: розроблено автором за матеріалами [3; 12-14]

Висновки. Особливістю ризик-культури є її здатність одночасно комплексно впливати на різноманітні процеси у діяльності банку. Хоча об'єктом її безпосереднього впливу є функціонування системи ризик-менеджменту, утім, належна ризик-культура є одним з факторів, що обумовлюють виконання банком сформованої стратегії з урахуванням його схильності до ризику, а отже, впливає

на стабільне і ефективне функціонування банку. Тому запровадження надійної ризик-культури в банківських установах сприятиме підтримці ризик-обачної поведінки співробітників бізнес-підрозділів, підвищення якості методологічної та експертної функцій ризик-підрозділів банку, забезпечення його фінансової безпеки та фінансової стабільності.

Список використаної літератури

1. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : Постанова Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>. (дата звернення 11.11.2020).
2. Compliance and the compliance function in banks. Basel Committee on Banking Supervision. URL: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Compliance%20and%20the%20compliance%20function%20in%20banks_25056.pdf. (дата звернення 11.11.2020).
3. Guidance on Supervisory Interaction with Financial Institutions on Risk Culture. A Framework for Assessing Risk Culture. FSB Publications, Policy Documents, April 2014. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/140407.pdf>. (дата звернення 11.11.2020).
4. Reform in the financial services industry: strengthening practices for a more stable system. The Report of the IIF Steering Committee on Implementation (SCI), Institute of International Finance, December 2009. URL: <http://www.grahambishop.com/DocumentStore/4edbc0fb-d8cc-4763-b306-f8106f63eaee.pdf>. (дата звернення 11.11.2020).
5. Risk culture. Institute of Risk Management, 2012. URL: <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/thought-leadership/risk-culture.aspx>. (дата звернення 11.11.2020).
6. Cultivating an Intelligent Risk Culture: A Fresh Perspective. Deloitte Australia. Sydney, AU: Deloitte Touche Tohmatsu Ltd, 2012. 12 p.
7. Hillson D. The A-B-C of risk culture: how to be risk-mature. *Global Congress, Conference Paper Risk Management*. 2013. URL: <https://www.pmi.org/learning/library/understanding-risk-culture-management-5922>. (дата звернення 11.11.2020).
8. Farrell J. M., Hoon A. What's Your Company Risk Culture? US: KPMG US Llp., May 2009 URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2009-05-12/whats-your-companys-risk-culture> (дата звернення 11.11.2020).
9. Smith-Bingham R. Risk Culture: Think of the Consequences. New York, US: Risk Management Insights, Marsh & Mc Lennan Companies, Oliver Wyman, 2015. 22 p.

10. Кудояров Л.В. Риск-культура как важная составляющая рационального функционирования банка. *Гуманитарные научные исследования*. 2016. № 12. URL: <http://human.snauka.ru/2016/12/18109>. (дата звернення 11.11.2020).
11. Григорьева Я. Риск-культура как фактор влияния на стабильное и эффективное функционирование банка. *Банковский вестник*. 2019. №6. С. 40-47.
12. Bianchi N., Fiordelisi F. Measuring and Assessing Risk Culture. *Risk Culture in Banking*. Palgrave Macmillan, 2017. P. 155-176.
13. Richter C. Development of a Risk Culture Intensity Index to Evaluate the Financial Market in Germany. *Proceedings of FIKUSZ'14 Symposium for Young Researcher*. 2014. P. 237–248.
14. Arnaboldi F., Vasciaveo C. Role of Internal Audit on Risk Culture. *Risk Culture in Banking*. Palgrave Macmillan, 2017. P. 402-430.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221719](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221719)

JEL Classification G21, G31

FORMATION OF THE RISK CULTURE OF THE BANK AS A CONDITION FOR ENSURING ITS FINANCIAL STABILITY

VOVCHENKO Oksana

*assistant of the Department of Finance and Banking,
Higher Educational Establishment of Ukoopspilka
“Poltava University of Economics and Trade”
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8065-0529>
e-mail: o.s.vovchenko@gmail.com*

Abstract. *The article substantiates that ensuring the financial stability of the bank depends on the level of development of its risk culture, the determinants of effective risk culture of the bank are determined. Methodical approaches to the assessment of the bank's risk culture are considered, including the indicative approach, on the basis of which the structure of the bank's risk culture quality assessment is proposed.*

Keywords: *bank, risk culture, risk management, financial stability, indicators, assessment.*

The purpose of the article is to reveal the content of the bank's risk culture, the principles of its formation and methodological approaches to assessing its quality as one of the prerequisites for ensuring the financial stability of the bank. The article substantiates that ensuring the financial stability of the bank depends on the level of development of its risk culture, which reflects the nature of the bank employees' perception of the importance of risk management, as well as the peculiarities of their decision-making behavior in uncertainty. Scientific approaches to the interpretation of the economic meaning of the concept of “risk-culture” are studied. This allowed to substantiate the following: 1) risk-culture is a component of the bank's corporate culture; 2) risk culture reflects the worldview of the risk management system of the bank. It is within the framework of risk culture that all fundamental parameters of risk man-

agement are determined. Moreover, the evolution of the latter is preceded by the transformation of risk culture, because it is here that the value and behavioral standards of risk management of the bank are created; 3) risk-culture is implemented in the activities of the bank at all levels of its organizational structure.

The determinants of the effective risk culture of the bank are determined: the permeability of the implementation of the risk-oriented approach; ethical values as effective tools for corporate action management; dynamism in the development of risk management technologies; high level of openness and transparency of the bank; focus on creating additional value for the bank; application of individual and collective responsibility for the bank's risks. Methodical approaches to the assessment of the bank's risk culture are considered, including the indicative approach, on the basis of which the struc-

ture of the bank's risk culture quality assessment is proposed. It is proved that the proper risk culture is one of the factors that determine the implementation of the bank's strategy, taking into account

its propensity to risk, and therefore affects the stable and efficient operation of the bank.

References

1. Resolution of the NBU Board № 64 "About regulation on the organization of risk management system in banks of Ukraine and banking groups". (2018, June 11). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> [in Ukrainian].
2. Compliance and the compliance function in banks. Basel Committee on Banking Supervision. www.knf.gov.pl. Retrieved from: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Compliance%20and%20the%20compliance%20function%20in%20banks_25056.pdf.
3. Guidance on Supervisory Interaction with Financial Institutions on Risk Culture. A Framework for Assessing Risk Culture. www.fsb.org. Retrieved from: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/140407.pdf>.
4. Reform in the financial services industry: strengthening practices for a more stable system. www.grahambishop.com. Retrieved from: <http://www.grahambishop.com/DocumentStore/4edbc0fb-d8cc-4763-b306-f8106f63eae.pdf>.
5. Risk culture. Institute of Risk Management. www.theirm.org. Retrieved from: <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/thought-leadership/risk-culture.aspx>.
6. Cultivating an Intelligent Risk Culture: A Fresh Perspective.(2012). Deloitte Australia. Sydney, AU: Deloitte Touche Tohmatsu Ltd.
7. Hillson, D. (2013). The A-B-C of risk culture: how to be risk-mature. Retrieved from: <https://www.pmi.org/learning/library/understanding-risk-culture-management-5922>.
8. Farrell, J. M. & Hoon, A. (2009). What's Your Company Risk Culture? Retrieved from: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2009-05-12/whats-your-companys-risk-culture>

9. Smith-Bingham, R. (2015). Risk Culture: Think of the Consequences. Retrieved from: https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/global/en/2015/apr/MMC-Global-Risk-Center-Risk-Culture-2015_2.pdf
10. Kudoyarov, L.V. (2016). Risk-kul'tura kak vazhnaya sostavlyayushchaya ratsional'nogo funktsionirovaniya banka [Risk culture as an important component of the rational functioning of the bank]. *Gumanitarnye nauchnye issledovaniya. – Humanities research*, 12. Retrieved from: <http://human.snauka.ru/2016/12/18109>. [in Russian].
11. Grigor'eva, Ya. (2019). Risk-kul'tura kak faktor vliyaniya na stabil'noe i effektivnoe funktsionirovanie banka [Risk culture as a factor of influence on the stable and efficient functioning of the bank]. *Bankovskiy vestnik. – Banking Bulletin*, 6, 40-47 [in Russian].
12. Bianchi, N. & Fiordelisi, F. (2017). Measuring and Assessing Risk Culture. *Risk Culture in Banking. Palgrave Macmillan*, 155-176.
13. Richter, C. (2014). Development of a Risk Culture Intensity Index to Evaluate the Financial Market in Germany. *Proceedings of FIKUSZ'14 Symposium for Young Researcher*, 237–248.
14. Arnaboldi, F. & Vasciaveo, C. (2017). Role of Internal Audit on Risk Culture. *Risk Culture in Banking. Palgrave Macmillan*, 402-430.

УДК 657

К ВОПРОСУ О ПРИРОДЕ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА**ДАНИЛКОВА Светлана Анатольевна***кандидат экономических наук, доцент, DipIPFM (UK)**УО «Полесский государственный университет»**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0243-5342>**e-mail: Danilkova_svetlana@mail.ru*

Анотація. У статті на основі міжнародної економічної літератури і вітчизняного законодавства досліджено проблеми ідентифікації природи внутрішнього аудиту. Дана характеристика поглядів вчених щодо визначення внутрішнього аудиту як виду практичної діяльності, представлена оцінка сильних і слабких сторін авторів такої точки зору. Вперше встановлено і систематизовано підходи до розкриття сутності внутрішнього аудиту з акцентом на розширення кола користувачів його результатів, регламентації діяльності внутрішнього аудиту не тільки внутрішніми нормативними актами суб'єкта господарювання. Згруповано підходи до дій з реалізації внутрішнього аудиту, визначив переваги і недоліки кожного, що дозволило розкрити природу внутрішнього аудиту, ідентифікувати його місце, роль і значення в системі корпоративного управління. Вперше встановлено і узагальнено підходи у виборі напрямів внутрішнього аудиту, які залежать від обрання суб'єктами господарювання об'єктів внутрішнього аудиту, зрілості служби внутрішнього аудиту та стратегічних цілей розвитку бізнесу. Надано оцінку переваг і недоліків кожного з підходів, що дозволить розширити масштаби внутрішнього аудиту.

Ключові слова: внутрішній аудит, вид діяльності, контроль, перевірка, оцінка, об'єкти, користувачі інформації, форма аудиту, елемент внутрішнього контролю, системний підхід, обліково-контрольний підхід.

Аннотация. В статье на основе международной экономической литературы и отечественного законодательства исследованы проблемы идентификации природы внутреннего аудита. Дана характеристика мнений ученых по определению внутреннего аудита как вида практической деятельности, представлена оценка сильных и слабых сторон авторов данной точки зрения. Впервые установлены и систематизированы подходы к раскрытию сущности внутреннего аудита с акцентом на расширении круга пользователей его результатов, регламентацию деятельности внутреннего аудита не только внутренними нормативными актами субъекта хозяйствования. Сгруппировано подходы к действиям по реализации внутреннего аудита, определено преимущества и недостатки каждого, что позволило раскрыть природу внутреннего аудита, идентифицировать его место, роль и значение в системе корпоративного управления. Впервые установлены и обобщены подходы в выборе направлений внутреннего аудита, которые зависят от избрания субъектами хозяйствования объектов внутреннего аудита, зрелости службы внутреннего аудита и стратегических целей развития бизнеса. Дана оценка преимуществ и недостатков каждого из подходов, что позволит расширить масштабы внутреннего аудита.

Ключевые слова: внутренний аудит, вид деятельности, контроль, проверка, оценка, объекты, пользователи информации, форма аудита, элемент внутреннего контроля, системный подход, учетно-контрольный подход.

Постановка проблемы. Интеграция экономики Республики Беларусь в мировое экономическое пространство обуславливает потребность в изучении, обобщении и использовании передового опыта в области управления субъектами хозяйствования. Одним из направлений является внутренний аудит. Необходимость его появления и развития послужили объективные (громкие банкротства крупных корпораций, высокая стоимость услуг внешних аудиторов и другое) и субъективные причины (желание собственников имущества в эффективном использовании ресурсов, прогнозировании угроз и прочее). При всём том проблемой выступает отсутствие понимания природы внутреннего аудита, единой точки зрения содержания внутреннего аудита, как предмета научных знаний, так и с позиции практики. Ребрендинг контрольно-ревизионной практики не позволяет в полной мере реализовать истинные функции внутреннего аудита, понять его значение в системе корпоративного управления.

Анализ последних исследований и публикаций. В Республике Беларусь ряд нормативных актов обязывает субъекты хозяйствования создавать службы внутреннего аудита. Однако ни один законодательный акт не определяет содержание внутреннего аудита. Вместе с тем в зарубежной экономической литературе накоплен большой опыт в исследовании данного вопроса. На протяжении ряда лет проблемами идентификации внутреннего аудита занимались выдающиеся украинские ученые: Каменская Т.А., Дорош Н., Сметанко А.В., Гуцаленко Л.В., Яровая А.О., Редько А.Ю., Пан-

телеев В.П., Коринько М.Д. и другие, а также российские авторы: Бурцев В.В., Хахонова Н.Н., Щербакова Е.П., Клычкова Г.С., Закирова А.Р., Клычкова А.С., Гимадиев И.М., Сухих В.С., Юдина Г.А., Андреев В.Д., Романова И.Б., Ермишина О.Ф., Сажина С.С., Хорохордин Н.Н., Шеремет А.Д., Суйц В.П., Полисюк Г.Б., Соколов Б.Н. и другие. Классиками в области внутреннего аудита на международном уровне выступают: Додж Р., Адамс Р., Аренс Э.А., Лоббек Дж. К. и другие. К сожалению, в отечественной литературе публикации по данному направлению исследования отсутствуют, что обуславливает актуальность данной публикации.

Цель статьи заключается в исследовании проблем идентификации природы внутреннего аудита, выделении и систематизации подходов направлений его осуществления, действий и способов реализации внутреннего аудита, оценке сильных и слабых сторон для дальнейшего развития внутреннего аудита в Республике Беларусь.

Изложение основных результатов. Для установления природы внутреннего аудита следует определить его экономическое содержание. В экономической литературе учеными различных стран, международными профессиональными организациями внутренних аудиторов широко изучен данный вопрос, однако единой точки зрения не существует. По результатам проведенного исследования автор пришел к выводу, что ряд экономистов рассматривают внутренний аудит как практическую деятельность (табл. 1).

Внутренний аудит как вид практической деятельности

Авторы	Содержание: Внутренний аудит – это
Бурцев В.В. [1, с.90]	регламентированная внутренними документами организации деятельность по контролю звеньев управления и различных аспектов функционирования организации, осуществляемая представителями специального контрольного органа в рамках помощи органам управления организации (общему собранию участников хозяйственного товарищества или общества или членов производственного кооператива, наблюдательному совету, совету директоров, исполнительному органу)
Муллахметов Х.Ш. [2, с.23]	деятельность по обеспечению менеджмента качественной информацией посредством системного контроля за деятельностью организаций на базе мониторинга их отчетности и путем организации комплексного экономического анализа, опираясь на результаты работы имеющихся функциональных служб
Каменская Т.А. [3, с.13]	регламентированная внутренними документами предприятия деятельность по контролю, оцениванию разных сторон функционирования предприятия и консультированию всех звеньев управления, которая осуществляется представителями специального подразделения
Вахорина М.В. [4, с. 34]	регламентированная внутренними документами экономического субъекта деятельность по контролю над всеми звеньями управления и различными аспектами его функционирования, осуществляемая представителями специального контрольного органа в интересах собственников и в рамках помощи органам управления экономического субъекта, состоящая в установлении законности проводимых работниками хозяйственных операций, их экономической целесообразности, а также в соблюдении установленного порядка ведения бухгалтерского, налогового, управленческого и иных видов учета
Сметанко А.В. [5, с. 24]	профессиональная деятельность внутренних аудиторов в части проверки систем бухгалтерского учета, внутреннего контроля и корпоративного управления с целью предоставления гарантий, консультаций, проектов решений и методических рекомендаций, направленных на повышение эффективности функционирования организации и управление рисками с последующей оценкой их результативности
Сосунова Л.С., Закирова Р.И, Давыдова Д.Р [6, с.121]	деятельность консультационного характера, которая позволяет руководителям получить необходимую информацию для принятия решений, направленных на улучшение деятельности организации
Мельник М.В., Пантелеев А.С, Звездин А.Л. [7, с. 56]	организованная на экономическом субъекте в интересах органов его управления и регламентированная его внутренними документами деятельность по проверке и оценке работы этого субъекта в целях установления надежности и эффективности функционирования отдельных составляющих системы внутреннего контроля
Юрьева Л.В, Сухих В.С. [8, с. 638]	регламентированная внутренними документами и осуществляемая в интересах собственников и руководства деятельность на экономическом субъекте, направленная на осуществление контроля и анализа за всеми фактами хозяйственной деятельности на предмет соблюдения действующему законодательству, оценки системы внутреннего контроля с целью повышения эффективности деятельности, разработки различных рекомендаций, направленных на снижение рисков до допустимого уровня, и проведение консультаций с персоналом по различным вопросам хозяйственной жизни
Юдина Г.А., Черных М.Н. [12, с. 16]	контрольная деятельность, осуществляемая внутри аудируемого лица его подразделением (службой внутреннего аудита)

Окончание табл. 1

Бунина А.Ю Зарочинцева Ю.В. [9, с. 220]	регламентированная документами организации непрерывная деятельность по независимой оценке эффективности работы системы внутреннего контроля и управления рисками с последующим предложением повышения результативности функционирования организации в перспективе, а также предоставление отчетов для принятия управленческих решений
Клычкова Г.С., Закирова А.Р., Клычкова А.С., Гимадиев И.М. [10, с. 97]	представляет собой деятельность, связанную с предоставлением объективных и независимых гарантий акционерам и консультированием менеджмента, направленную на совершенствование бизнес-процессов организации
Романова И.Б., Ермишина О.Ф., Сажина С.С., Иванчук А.В. [11, с. 65]	контрольная деятельность и направлена на оказание консультаций руководству
Парушина Н.В., Суворова С.П. [13, с. 17]	представляет собой независимую деятельность в организации по проверке и оценке ее работы в интересах руководителей
Международные основы профессиональной практики внутрен- него аудита [14]	является деятельностью по предоставлению независимых и объективных гарантий и консультаций, направленной на совершенствование работы организации. Внутренний аудит помогает организации достичь поставленных целей, используя систематизированный и последовательный подход к оценке и повышению эффективности процессов управления рисками, контроля и корпоративного управления

Источник: собственная разработка автора

В связи с мнением ученых приведенных в табл. 1 необходимо определить содержание понятия «деятельность». Как правило, это осознанная активность человека. Несмотря на то, что внутренний аудит осуществляют люди, обладающие специальной подготовкой, квалификацией и опытом данная точка зрения раскрывает сущность внутреннего аудита лишь с практической потребности его наличия, но не определяет внутренний аудит как науку. Кроме того, авторы акцентируют внимание на пользователях результатов внутреннего аудита – собственники имущества, руководители и менеджмент субъекта хозяйствования. Несомненно, данные категории являются первичными пользователями, однако наличие подразделения внутреннего аудита обязывают нормативные акты, регулирующие биржевую деятельность и, следовательно, к

пользователям можно также отнести потенциальных инвесторов, акционеров. Вместе с тем все представленные авторы подчеркивают, что деятельность внутреннего аудита регламентируется внутренними нормативными документами. По мнению автора, это утверждение справедливо, если в организации создана собственная служба внутреннего аудита и вызывает сомнение, если внутренний аудит осуществляется на условиях аутсорсинга и (или) косорсинга. В этих случаях функции внутреннего аудита будут определены документами компании или индивидуального предпринимателя, оказывающих данные услуги. Следовательно, указание на внутренние документы организации, регулирующие деятельность внутреннего аудита не отражает современные тенденции его развития. Вместе с тем, ряд ученых [6, 13] указывают на пря-

мую заинтересованность в результатах внутреннего аудита руководства организации, а не ее собственников. Однако их интересы могут различаться. Так, собственник имущества преследует цель развития бизнеса, эффективного использования ресурсов и средств, получение прибыли. Руководитель и менеджмент организации как наемный персонал заинтересованы в получении большего вознаграждения независимо от результатов работы субъекта хозяйствования, которое может быть осуществлено путем хищений, фальсификации, мошенничества и других злоупотреблений. В этом случае внутренний аудит, действуя в интересах руководства должен игнорировать выявленные негативные факты, что противоречит миссии внутреннего аудита. Все вышеприведенные точки зрения по экономическому содержанию внутреннего аудита обоснованы, имеют право на существование, однако раскрывают внутренний аудит с позиции практики и не позволяют единообразно идентифицировать внутренний аудит как предмет научных знаний. По мнению автора, внутренний аудит имеет двойственную природу: с одной стороны – это форма аудита, позволяющая определить место, роль и значение внут-

ренного аудита, отличать его от иных мероприятий, классифицировать виды внутреннего аудита по различным признакам, а с другой стороны – это один из элементов системы внутреннего контроля субъекта хозяйствования.

По результатам проведенного исследования, автор пришел к выводу, что недостаточно определить сущность внутреннего аудита следует установить действия реализации внутреннего аудита и объекты его исследования исходя из вышеприведенных мнений зарубежных ученых. На основе изучения различных источников автор определил следующие подходы к совершаемым действиям по реализации внутреннего аудита:

- контрольный подход заключается в проведении контроля, проверок;
- экспертный подход подразумевает оценку, анализ;
- комбинированный подход сочетает элементы контрольного и экспертного подходов;
- консультационный подход содержит разработку предложений, рекомендаций, консультации.

Каждый из приведенных подходов имеет преимущества и недостатки, которые автором сгруппированы и представлены в табл. 2.

Таблица 2

Преимущества и недостатки подходов в реализации внутреннего аудита

Подходы	Преимущества	Недостатки
1 Контрольный подход [1, 2, 4, 5, 11, 12]	1. Соблюдение требований по порядку ведения бухгалтерского учета и формированию отчетности; 2. Изучение документов о совершенных фактах хозяйственной деятельности; 3. Достоверность данных	1. Большой объем проверяемой совокупности документов; 2. Недостаточно инструментов на изменение ситуации; 3. Тотальный контроль

Окончание табл. 2

2 Экспертный подход [9, 13]	1. Оценка эффективности системы управления; 2. Привлечение специалистов в конкретной области; 3. Выполнение и соответствие целям, планам	1. Необходимо привлечение специалистов, что повлечет увеличение расходов
3 Комбинированный подход [3, 7, 8, 14]	1. На основе достоверных данных оценивается эффективность управления; 2. Возможность использования в средних и крупных организациях; 3. Совокупность ключевых функций управления: контроля и анализа (оценки)	1. Невозможность проводить в малых организациях или вновь зарегистрированных
4 Консультационный подход [6, 10]	1. Предоставление руководству (собственникам) рекомендаций, консультаций по достижению целей; 2. Использование современных тенденций ведения бизнеса	1. Качество консультаций и рекомендаций может быть неудовлетворительным; 2. Периодичность осуществления

Источник: собственная разработка автора

Изучение мнения различных авторов к содержанию внутреннего аудита, в которых указываются его направления, позволило на основе систематизации выделить основные подходы и раскрыть их содержание:

- учетно-контрольный подход направлен на изучение системы бухгалтерского учета, установление законности совершенных операций,

ведение бухгалтерского, налогового и управленческого учетов;

- системный подход сконцентрирован на изучении эффективности функционирования системы управления в целом и отдельных ее звеньев.

Автор считает, что каждый из приведенных подходов имеет преимущества и недостатки, которые представлены в табл. 3.

Таблица 3

Преимущества и недостатки подходов в выборе направлений внутреннего аудита

Сильные и слабые стороны	Учетно-контрольный подход	Системный подход
Преимущества	1. изучение данных подтвержденных документами; 2. обеспечение сохранности имущества; 3. концентрация внимания на учетных и отчетных данных; 4. предотвращение финансовых потерь от несоблюдения законодательства	1. изучение связей и тенденций между подразделениями; 2. высокая вероятность выявления низкоэффективных подразделений, направлений деятельности; 3. возможность прогнозировать предпринимательские риски и предотвращать их негативные последствия; 4. удовлетворять информационные потребности собственников по эффективному управлению бизнесом

Недостатки	1. ограничение источником предоставления данных (бухгалтерия); 2. отсутствие полной картины по организации и ведению бизнеса	1. значительный объем информации; 2. потребность в специалистах различных областей знаний; 3. требуется разработка регламентов внутреннего аудита
------------	---	---

Источник: собственная разработка автора

Выводы. Подводя итог проведенного исследования можно сделать следующие выводы.

Дискуссионный характер мнений ученых о содержании внутреннего аудита позволил определить его двойственную природу, где с одной стороны внутренний аудит – это форма аудита исходя из чего можно научно обосновать классификацию его видов по различным классификационным признакам, а с другой стороны – это элемент системы внутреннего контроля субъекта хозяйствования, что отличает его от иных функциональной, материальной, организационной независимостью. Среди подходов к

совершаемым действиям по реализации внутреннего аудита следует отнести: контрольный, экспертный, комбинированный и консультационный подходы. Изучение направлений внутреннего аудита и их систематизация позволила выявить и охарактеризовать содержание, сильные и слабые стороны учетно-контрольного и системного подходов.

Необходимо дальнейшее развитие и научное обоснование содержания понятия «внутренний аудит», что позволит отличать его и разрабатывать нормативную базу в Республике Беларусь [15].

Список використаної літератури

1. Бурцев В.В. Организация внутреннего аудита. *Финансовый менеджмент*. 2005. № 6. С. 88 -98 .
2. Муллахметов Х.Ш. Внутренний аудит в системе управления корпорацией. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2001. № 3. С. 138-150.
3. Каменська Т.А. Внутрішній аудит: Методологія та організація: автореф. дис. ... д-ра економ. наук. Київ, 2011. 42с.
4. Вахорина М.В. Методика внутреннего аудита управленческой отчетности (на примере химической промышленности): дис. ... канд. экон. наук. М., 2012. 18с.
5. Сметанко А.В. Современный подход к определению сущности внутреннего аудита и его основных функций в системе корпоративного управления акционерным обществом. *Вестник Таганрогского института управления и экономики*. 2013. №2. С. 22-25.

6. Сосунова Л.С., Закирова Р.И., Давыдова Д.Р. Внутренний аудит как составной элемент системы управления. *Успехи современной науки и образования*. 2016. №12. Том 3. С. 121-123.
7. Мельник М.В., Пантелеев А.С., Звездин А.Л. Ревизия и контроль: учеб. пособие / Под ред. проф. М.В. Мельник. М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2003. 520с.
8. Юрьева Л.В., Сухих В.С. Внутренний аудит и его взаимосвязь с системой внутреннего контроля организации: проблема идентификации и международный опыт. *Вестник УрФУ. Серия: Экономика и управление*. 2015. Том 14. №4. С. 622-641.
9. Бунина А.Ю., Зарочинцева Ю.В. Внутренний аудит в системе управления организацией *Вестник Воронежского государственного аграрного университета*. 2017. №4(56). С. 217-223.
10. Клычкова Г.С., Закирова А.Р., Клычкова А.С., Гимадиев И.М. Внутренний аудит – эффективный инструмент системы корпоративного управления. *Вестник Казанского ГАУ*. 2016. №2(40). Т. 11. С. 95-99.
11. Романова И.Б., Ермишина О.Ф., Сажина С.С., Иванчук А.В. Внутренний аудит и внутренний контроль в системе экономической безопасности хозяйствующего субъекта: от теории к практике. *Успехи современной науки и образования*. 2016. Т. 2. №4. С. 64-66.
12. Юдина Г.А., Черных М.Н. Основы аудита: учеб. пособие. М.: КНОРУС, 2014. 392с.
13. Парушина Н.В., Суворова С.П. Аудит: учебник. М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2014. 288с.
14. Международные основы профессиональной практики внутреннего аудита URL: <https://global.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/Pages/Definition-of-Internal-Auditing.aspx> (дата доступа: 30.09.2020).
15. Данилкова, С.А. Аудит: учеб. пособие. Минск: Новое знание, 2016. 684 с.

JEL Classification M42

TO THE QUESTION ABOUT THE NATURE OF INTERNAL AUDIT**DANILKOVA Svetlana***PhD in Economic sciences, Associate Professor, DipIPFM (UK),**Polesky State University, Belarus,**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0243-5342>**e-mail: Danilkova_svetlana@mail.ru*

Abstract. *The article explores the problems of identifying the nature of internal audit on the basis of international economic literature and domestic legislation. A characteristic of the opinions of scientists on the definition of internal audit as a type of practical activity is given, an assessment of the strengths and weaknesses of the authors of this point of view is presented. For the first time, the author has established and systematized approaches to disclosing the essence of internal audit with an emphasis on expanding the circle of users of its results, regulating the activities of internal audit not only by internal regulations of a business entity. The author grouped the approaches to actions for the implementation of internal audit, identified the advantages and disadvantages of each, which made it possible to reveal the nature of internal audit, to identify its place, role and significance in the corporate governance system. At the same time, the author for the first time established and generalized approaches to the selection of internal audit directions, which depend on the choice of internal audit objects by business entities, the maturity of the internal audit service and strategic goals of business development. An assessment of the advantages and disadvantages of each of the approaches is given, which will expand the scope of internal audit.*

Keywords: *internal audit, type of activity, control, verification, assessment, objects, information users, audit form, element of internal control, system approach, accounting and control approach.*

Currently, the Republic of Belarus is undergoing changes in the field of control activities. The presidential decree abolished departmental control, which did not meet the modern challenges and threats of entrepreneurial activity, which requires the creation of new forms of management in the organization's management system.

The requirements of the economic situation and regulatory acts determine the presence of internal audit services in organizations of the Republic of Belarus. However, not all managers and property owners understand the content of internal audit. The lack of a definition of internal audit in domestic practice and economic literature determined the relevance of the

study. However, the presence of many points of view of foreign authors on this issue does not allow us to unambiguously identify and disclose the nature of internal audit. As a result of the research, the author came to the conclusion that internal audit has a dual nature: as a form of audit, which allows to classify many of its types according to various classification criteria, and as an element of the internal control system for the external auditor and other external users of information about the state and efficiency of the business.

The scientific novelty of the research lies in the fact that the author for the first time defined and systematized the approaches to taking actions to implement

internal audit: control, expert, combined and consulting. At the same time, for the first time, the author also identified, grouped and disclosed the essence of approaches to determining the directions of internal audit: accounting and control and systemic. Along with these innovations, the author assessed the advantages and disadvantages of each of them, which will allow business entities and property owners to choose the best approaches

based on the structure of the organization, the goals of business development and the interests of information users.

The obtained results of the study are of interest both for government bodies in order to develop legislative acts regulating internal audit, and for business entities and persons studying the problems of the development of internal audit.

Reference

1. Burcev, V.V. (2005). Organizacija vnutrennego audita [Organization of internal audit]. *Finansovyj menedzhment - Financial management*, 6, 88 -98 [in Russian].
2. Mullahmetov, H.Sh. (2001). Vnutrennij audit v sisteme upravlenija korporacij [Internal audit in the corporate management system]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom - Management in Russia and abroad*, 3, 138-150 [in Russian].
3. Kamens'ka, T.A. (2011). *Vnutrishnij audit: Metodologija ta organizacija [Internal audit: methodology and organization]*. Doctor's thesis. Kiev [in Ukrainian].
4. Vahorina, M.V. (2012). *Metodika vnutrennego audita upravlencheskoj otchetnosti (na primere himicheskoy promyshlennosti) [Internal audit methodology for management reporting (for example, the chemical industry)]*. Candidate's thesis. Moscow [in Russian].
5. Smetanko, A.V. (2013). Sovremennyj podhod k opredeleniju sushhnosti vnutrennego audita i ego osnovnyh funkcij v sisteme korporativnogo upravlenija akcionernym obshhestvom [Modern approach to defining the essence of internal audit and its main functions in the corporate governance system of a joint-stock company]. *Vestnik Taganrogs'kogo instituta upravlenija i jekonomiki - Bulletin of the Taganrog Institute of Management and Economics*, 2, 22-25 [in Russian].
6. Sosunova, L.S., Zakirova, R.I., & Davydova, D.R. (2016). Vnutrennij audit kak sostavnoj jelement sistemy upravlenija [Internal audit as an integral element of the management system]. *Uspehi sovremennoj nauki i obrazovanija - Advances in modern science and education*, 12, 3, 121-123 [in Russian].
7. Mel'nik, M.V., Panteleev, A.S., & Zvezdin, A.L. (2003). *Revizija i kontrol' [Revision and control]*. Moscow [in Russian].

8. Jur'eva, L.V., & Suhih, V.S. (2015). Vnutrennij audit i ego vzaimosvjaz' s sistemoj vnutrennego kontrolja organizacii: problema identifikacii i mezhdunarodnyj opyt [Internal audit and its relationship with the organization's internal control system: the problem of identification and international experience]. *Vestnik UrFU. Serija: Jekonomika i upravlenie - Bulletin of the Ural Financial University. Series: Economics and Management*, 4, 14, 622-641 [in Russian].
9. Bunina, A.Ju., & Zarochinceva, Ju.V. (2017). Vnutrennij audit v sisteme upravlenija organizaciej [Internal audit in the organization's management system]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta - Voronezh State Agrarian University Bulletin*, 4(56), 217-223 [in Russian].
10. Klychkova, G.S., Zakirova, A.R., Klychkova, A.S., & Gimadiev, I.M. (2016). Vnutrennij audit – jeffektivnyj instrument sistemy korporativnogo upravlenija [Internal audit is an effective tool for the corporate governance system]. *Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta - Bulletin of Kazan State Agrarian University*, 2(40), 11, 95-99 [in Russian].
11. Romanova, I.B., Ermishina, O.F., Sazhina, S.S., & Ivanchuk, A.V. (2016). Vnutrennij audit i vnutrennij kontrol' v sisteme jekonomicheskoj bezopasnosti hozjajstvujushhego sub#ekta: ot teorii k praktike [Internal audit and internal control in the system of economic security of an economic entity: from theory to practice]. *Uspehi sovremennoj nauki i obrazovanija - Advances in modern science and education*, 4, 2, 64-66 [in Russian].
12. Judina, G.A., & Chernyh, M.N. (2014). *Osnovy audita [Fundamentals of auditing]*. Moscow [in Russian].
13. Parushina, N.V. & Suvorova, S.P. (2014). *Audit [Audit]*. Moscow [in Russian].
14. Mezhdunarodnye osnovy professional'noy praktiki vnutrennego audita [International Framework for the Professional Practice of Internal Auditing]. [global.theiia.org](https://global.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/Pages/Definition-of-Internal-Auditing.aspx). Retrieved from: <https://global.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/Pages/Definition-of-Internal-Auditing.aspx>. [in Russian].
15. Danilkova, S.A. (2016). *Audit [Audit]*. Minsk: Novoe znanie [in Belarus].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221731](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221731)

УДК 336.14

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

КРИГАН Юрій Михайлович

аспірант, ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7283-9687>

e-mail: yurii.kryhan2020@gmail.com

Анотація. Системно обґрунтовано особливості формування суспільної довіри у процесі трансформації фіскального простору держави. З'ясовано, що суспільна довіра у фіскальному просторі держави – це базовий суспільний інститут, що узагальнює міру впевненості одних суб'єктів (хто довіряє) у відповідності системних дій інших суб'єктів (кому довіряють) сформованим ідеальним образам, без актуалізації підстав та причин такої впевненості. Доведено, що хоча феномен суспільної довіри і полягає у начебто безпідставній вірі одних суб'єктів іншим, ґрунтовний аналіз внутрішньої структури суспільної довіри як базового суспільного інституту дозволив зробити висновок, що виникнення довіри неможливе без інформації, відбувається через доволі зрозумілу та обґрунтовану послідовність дій та підтвердження відповідності віри та знань, які надалі деактуалізують впевненість, тобто перетворюють довіру, яка спирається на знання, в довір'я, що ґрунтується на вірі.

Ключові слова: фіскальний простір; суспільна довіра; трансформація фіскального простору; фінансова система; фінансова безпека держави.

Постановка проблеми. У структурі характерних особливостей сучасного фіскального простору держави поряд з його складним системним характером присутні також нестійкість, невпевненість, напруженість, нестабільність,

Аннотация. Системно обосновано особенности формирования общественного доверия в процессе трансформации фискального пространства государства. Выяснено, что общественное доверие в фискальном пространстве государства – это базовый общественный институт, который обобщает меру уверенности одних субъектов (кто доверяет) в соответствии системных действий других субъектов (кому доверяют) сложившимся идеальным образам, без актуализации оснований и причин такой уверенности. Доказано, что хотя феномен общественного доверия и заключается в якобы безосновательной вере одних субъектов другим, основательный анализ внутренней структуры общественного доверия как базового социального института позволил сделать вывод, что возникновение доверия невозможно без информации, происходит из-за довольно понятной и обоснованной последовательности действий и подтверждения соответствия веры и знаний, которые в дальнейшем деактуализуют уверенность, то есть превращают доверие, которое опирается на знания, в доверие, основанное на вере.

Ключевые слова: фискальное пространство; общественное доверие; трансформация фискального пространства; финансовая система; финансовая безопасность государства.

рівень яких при їх взаємному впливі зростає, руйнуючи баланс, сповільнюючи логічні трансформаційні зміни, спричиняючи напруженість та конфронтацію між його суб'єктами. Водночас ефективною трансформація фіс-

кального простору держави передбачає об'єднання зусиль всіх його суб'єктів та їх спільну дію, які можливі у разі формування об'єднувальної сили, здатної протистояти наявним та ймовірним дестабілізаційним ознакам фіскального простору. Такою консолідаційною силою є «суспільна довіра» – важливий продукт соціальних норм спільноти, який визначає прогрес на різних рівнях суспільного життя. Так, уточнення особливостей формування суспільної довіри у процесі трансформації фіскального простору держави є важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі виділення особливостей та ролі формування суспільної довіри у трансформації фіскального простору держави приділяли увагу Ф. Фукуяма [26], Т. Пікетті [18], Дж. Стігліц [21], А. Селігмен [20], Л. Москвич [16], Л. Турчин [23], А. Міщенко [15], В. Горбатюк, Я. Матузка [8], М. Безгуба [6], О. Дзюблюк [17], В. Мельник [14] та інші вчені. Досліджуючи феномен довіри, учені досліджували та систематизували першопричини кризи довіри, обґрунтовували напрями її відновлення в українському та світовому соціумі, спрямовували науковий пошук на розроблення механізмів підвищення суспільної довіри. Попри те, що суспільна довіра є важливою в соціальній сфері, вважаємо, що роль формування суспільної довіри у трансформації фіскального простору держави є недооціненою.

Мета статті. Метою статті є системне обґрунтування особливостей формування суспільної довіри у про-

цесі трансформації фіскального простору держави.

Виклад основних результатів. За словами А. Селігмена, невизначеність та дисонанс між рольовими конфліктами та ролями усуваються завдяки збільшенню довіри та пристосованості [20]. Довіру неможливо ані вимагати, ані гарантувати, однак недовіра у суспільстві стрімко породжує ненадійність фінансових та соціальних відносин, зниження податкової відповідальності та культури, невпевненість громадян у фінансовій стабільності. Вважаємо, що проблема суспільної довіри особливо гостро виникає в ситуації її нестачі, коли спільна діяльність ускладнюється через порушені зв'язки співробітництва між людьми, негативний попередній досвід таких зв'язків.

Систематизація наукових поглядів на сутність поняття «суспільна довіра» представлена у табл. 1.

У суспільному житті роль довіри багатогранна, її наявність позитивно впливає на ефективне функціонування ринкової економіки та економічне зростання, сприяє демократичній стабільності, соціальному партнерству, загальній задоволеності життям, а також оптимістичному сприйняттю майбутнього членів суспільства [2].

Однак необхідно зазначити, що в ряді випадків у суспільстві довірчі відносини відіграють неоднозначну роль. Так, від довірчих відносин між одержувачем хабаря та хабародавцем потерпають інші члени суспільства, довірчі відносини між учасниками тіньового сектору сприяють розвитку тіньової економіки в державі та послаблюють рівень фінансової безпеки держави [19].

Таблиця 1

Систематизація наукових поглядів на сутність поняття «суспільна довіра»

№	Автори	Визначення поняття «довіра»
1.	Барні Дж., Хансен М. [1]	Взаємна впевненість обох сторін у тому, що друга сторона не скористається вашою вразливістю в обмін на те, що ви зробите самі
2.	Горбатюк В. І., Матузка Я. В. [8]	Певні позитивні очікування, котрі стосуються поведінки економічних агентів або функціонування абстрактних систем, включаючи інституціональні механізми, що визначають умови ведення господарської діяльності
3.	Гриценко А. [22]	Ставлення до суб'єктів та інститутів, що виражає міру впевненості відповідно до їхньої поведінки уявленням про образ їхніх дій, включених через різні форми суспільно-роздільної діяльності у процес досягнення мети, без актуалізації підстав такої впевненості
4.	Кожем'якіна О. М. [12]	Складне ієрархічне соціальне явище, яке відображає певне ціннісне відношення, що має характер очікування бажаного результату потенціально некерованих взаємодій і базується на впевненості у правильності й ефективності дій об'єкта довіри, визнанні його діяльності як відповідної етичним вимогам (чесності, відповідальності, професійної компетентності тощо)
5.	Міщенко А. Б. [15]	Соціальний феномен, який розкриває глибинні почуття людини по відношенню до когось або чогось
6.	Онацький Є. [24]	Віра в добру волю іншої людини, в те, що вони не заведе, не обдурить
7.	Фукуяма Ф. [26]	Важливою характеристика розвиненого суспільства, ключовий економічний актив, а також потенційне джерело стабільності влади і добробуту
8.	Шинкарук В. І. та інші [25]	Морально-практичне ставлення індивіда до партнера у спілкуванні, яке ґрунтується на вірі в його чесність та щирість
9.	Штомпка П. [27]	Ставка щодо майбутніх можливих дій інших людей
10.	Дементьев В. Є. [10]	Презумпція сумлінності, щирості щодо певного кола партнерів

Джерело: узагальнено автором

Концептуальні висновки про виняткову роль суспільної довіри в економічному розвитку держави отримують підтвердження у статистичних спостереженнях та аналітичних моделях [10]. Пол Дж. Зак та Стівен Кнак у своєму дослідженні приділили увагу проблемі виокремлення причин різного рівня довіри у різних країнах та на основі загальної моделі рівноваги з'ясували, що суспільства з низьким рівнем довіри потерпають від нестачі інвестицій [6]. У ряді ґрунтовних емпіричних досліджень також доведе-

но статистичний зв'язок між рівнем суспільної довіри та темпами економічного зростання [3].

Дементьев В. Є. звертає увагу на те, що значна кількість істотних змін в економіці є наслідком дефіциту довіри та фактичного пристосування до цих умов. Так, наприклад, поширення бартеру в країнах з перехідною економікою було, в т. ч. обумовлено недовірою між діловими партнерами [10].

Фукуяма Ф. як один з найвідоміших спеціалістів в теорії постінду-

ріального суспільства, сфера науково-го пошуку якого пов'язана з поняттям «довіра», розглядає довіру як важливий економічний актив, потенційне

джерело стабільності влади та добробуту населення [26]. Основні постулати довіри, які розглядає Ф.Фукуяма, представлені на рис. 1.

Рис. 1. Постулати суспільної довіри за Ф.Фукуямою*
Джерело: узагальнено автором за матеріалами [26]

Суспільна довіра виникає між окремими групами суб'єктів, які досягають однорідних цілей, що базуються на ринкових і неринкових зв'язках. Узагальнено види суспільної довіри за її об'єктом на рис. 2.

П'ять з шести основних видів суспільної довіри (позиційна, комерційна, технологічна, інституціональна та системна) характеризуються тим, що довіра виникає між особисто не знайомими суб'єктами, тобто виникають неперсоніфіковані форми довіри, що є важливими особливостями суспільства, які допомагають консолідації у межах спільних соціальних ініціатив.

Зауважимо, що всі види суспільної довіри (рис. 2) є взаємозалежними та тісно пов'язані один з одним, адже більшість економічних агентів найчастіше виконують цілий комплекс функцій та виступають у декількох ролях.

Всебічний розгляд суспільної довіри пов'язаний з актуальним процесом

трансформації фіскального простору держави, оскільки в процесі реформування українського суспільства потенційно можливими стають нестандартні комбінації світоглядних елементів у цій сфері, особливо в умовах турбулентності, спричиненої пандемією COVID-19.

У середовищі фіскального простору, суб'єктами якого є платники податків, податкові агенти, споживачі суспільних благ (громадяни) та держава в особі державних органів, установ та організацій, виникає постійна взаємодія між ними та протистояння сукупності їх інтересів та мотиваційних основ, саме тому процес ефективної трансформації фіскального простору держави неможливий без зв'язуючої ланки, якою має стати суспільна довіра, що дозволить сформувати ефективну взаємодію між суб'єктами та сприятиме налагодженню ефективної мобілізації фінансових ресурсів та їх

використанню в процесі виконання окреслених державних завдань.

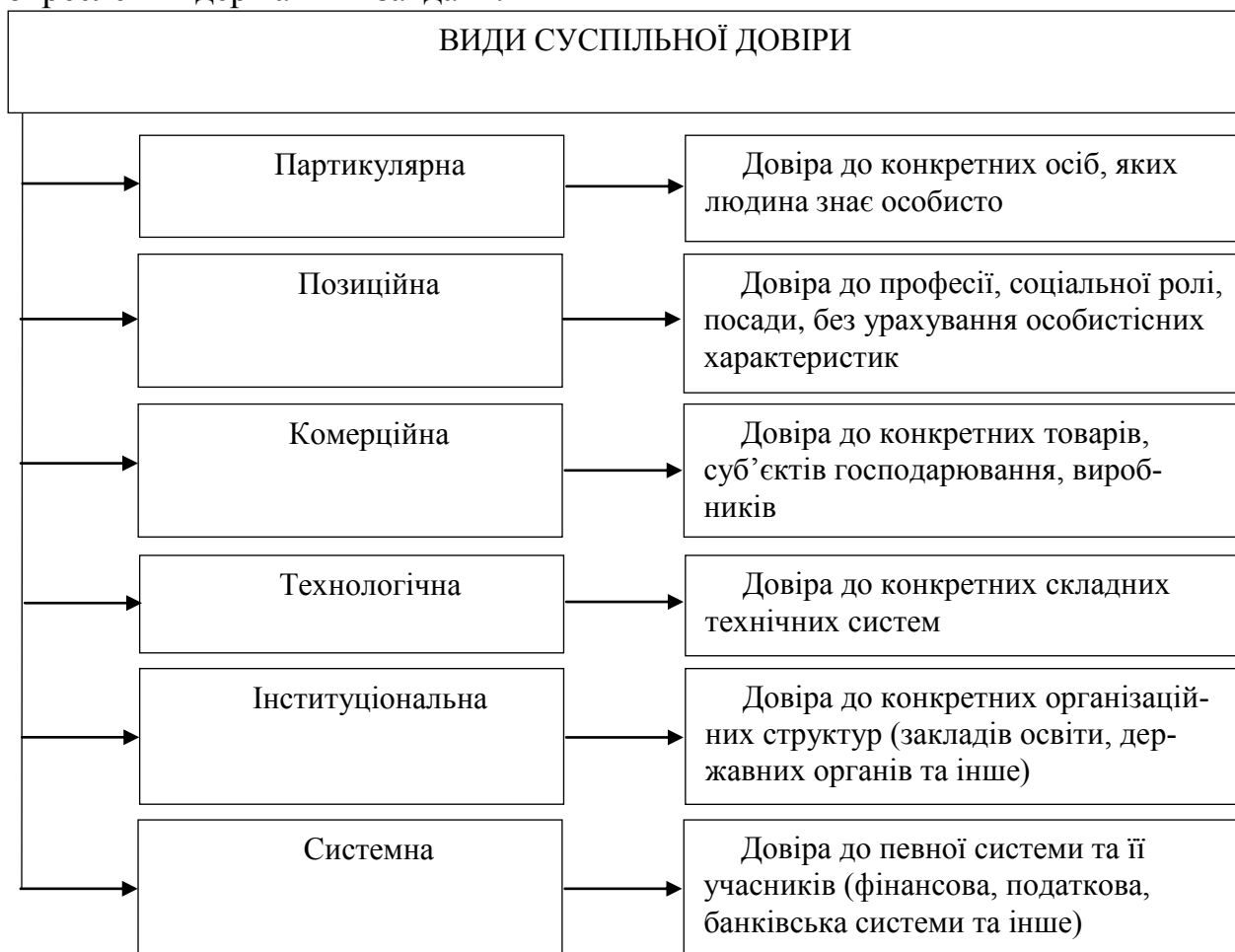

Рис. 2. Класифікація основних видів суспільної довіри за її об'єктами*
Джерело: складено за матеріалами [27; 8] та доповнено автором

Виділяють декілька аспектів виняткового впливу суспільної довіри на ефективну трансформацію фіскального простору, серед яких:

- налагодження довірливих відносин та подальше узгодження інтересів суб'єктів трансформації фіскального простору, активізація кооперації та ефективних інформаційних обмінів між ними;

- елімінація бюджетних ризиків через зниження невизначеності внаслідок послаблення сформованих загроз опортуністичних дій;

- скорочення витрат на здійснення контролю та моніторингу.

Наша позиція суголосна науковій думці А. Гриценко [22, с. 31] стосовно того, що від розуміння структури довіри та її змісту залежать практичні дії, направлені на її підвищення, крім того, необхідно обов'язково врахувати специфіку конкретної сфери життєдіяльності для визначення довіри в ній.

Цікавою вважаємо думку А.Б. Міщенко стосовно того, що період незалежності України підтвердив формування феномену «суспільства втраченої довіри», базисом якого є масова недовіра майже до всіх органів державної влади та політичних інститутів [15]. Продовжуючи

цю думку, вважаємо, що несхвальна реакція суспільства на реформи та трансформаційні процеси має досить широкий спектр першопричин, серед яких: масове розчарування населення в можливості будь-яких позитивних змін у суспільстві; відмова від участі у виборах великої кількості громадян, які обґрунтовують своє рішення недовірою (до влади, державних органів, держави в цілому та інше); високий рівень розчарування людей, які через незадоволення трансформаціями в економіці, змінами у суспільному житті звертають увагу на негативні фактори корупції, олігархічного режиму влади та інше, залишаючи позитивні зрушення поза своєї уваги.

Ми підтримуємо думку А. Б. Міщенко стосовно того, що будь-які ефективні трансформаційні зміни в економіці держави, у т. ч. у сфері змін фіскального простору держави, неможливі без суспільної довіри [15]. Мається на увазі те, що більшість змін потребують розуміння, підтримки та довіри громадян до державних органів влади. У ситуації політичної та економічної кризи, яка триває довгий період, рівень довіри населення неухильно знижується. Вважаємо, що «кредит довіри» досить швидко втрачається, якщо швидкість здійснення реформ, трансформацій та отримання результатів не відповідає очікуванням.

Як влучно зазначає А. А. Гриценко, від структури довіри як «базового інституту суспільства» суттєво залежить порядок та сам зміст практичних дій, які мають сприяти підвищенню її рівня, а також їх синергетичний ефект [9]. Представимо внутрішню структуру довіри як важливого інституту суспільства на рис. 3.

Проаналізувавши внутрішню структуру довіри як важливого інституту суспільства (рис. 3), з'ясовано, що кожен з представлених елементів є необхідним та важливим, однак він ще не є довірою. Довіра виникає лише за наявності всіх даних елементів внутрішньої структури, що протягом певного часу повторюються та формують стійку систему відповідності сформованих у свідомості образів реальним діям, формування упевненості, яка спирається на знання, та виникнення довіри, яка фактично ґрунтується на вірі.

Висновки. На нашу думку, суспільна довіра у фіскальному просторі держави – це базовий суспільний інститут, що узагальнює міру впевненості одних суб'єктів (хто довіряє) у відповідності системних дій інших суб'єктів (кому довіряють) сформованим ідеальним образом, без актуалізації підстав та причин такої впевненості, ефективного формування та використання бюджетних ресурсів, доцільності та ефективності запозичень, еквівалентності та прибутковості і призводить до соціальної згуртованості.

Сутність такої згуртованості полягає у можливості для усіх громадян брати участь у процесі трансформації фіскального простору України, на основі загальних цінностей бюджетної та податкової об'єднуватися спільними зв'язками та обов'язками.

Хочемо звернути увагу на те, що хоча феномен суспільної довіри і полягає у начебто безпідставній вірі одних суб'єктів іншим, ґрунтовний аналіз внутрішньої структури суспільної довіри як базового суспільного інституту дозволив зробити висновок, що виникнення довіри неможливо без

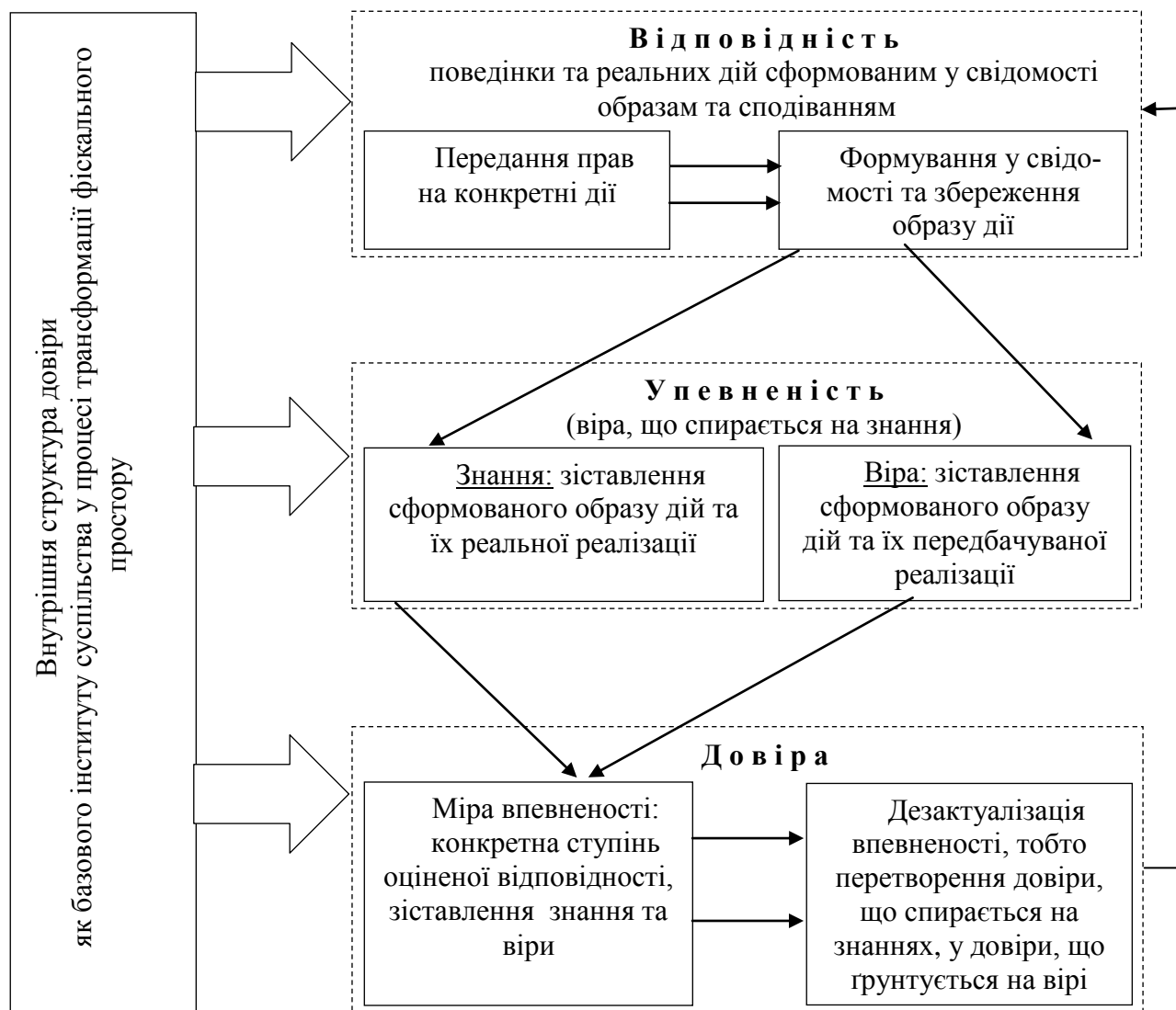

Рис. 3. Алгоритм формування внутрішньої структури довіри як базового інституту суспільства у процесі трансформації фіскального простору*

Джерело: адаптовано автором до предмету дослідження на основі [9]

інформації, відбувається через доволі зрозумілу та обґрунтовану послідовність дій та підтвердження відповідності віри та знань, які надалі дезактуалізують впевненість, тобто перетворюють довіру, яка спирається на знання, у довіру, що ґрунтується на вірі.

Список використаної літератури

1. Barney J. B., Hunsen M. H. Trustworthiness as a source of competitive advantage. *Strategic Management Journal*. 1994. p. 177.
2. Delhey Jan, Newton Kenneth. Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Nations. *Social Science Research Center Berlin (WZB)*. May 2002 URL: www.colbud.hu/honesty-trust (дата звернення: 01.11.2020).

3. Knack S., Keefer P. Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*. 1997. Vol. 112. P. 1251-1288.
4. Rothstein Bo, Stolle Dietlind. How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Paper presented at Collegium Budapest, Project on Honesty and Trust: Theory and Experience in the Light of Post-Socialist Experience*. November 22-23, 2002.
5. Sirenko N., Atamanyuk I., Volosyuk Y., Poltorak A., Melnyk O., Fenenko P. Paradigm Changes that Strengthen the Financial Security of the State through FINTECH Development. *Dependable Systems, Services and Technologies, DESERT'2020: The proceeding of 11th IEEE International Conference, Kyiv, 2020, Ukraine*
6. Zak Paul J., Knack Stephen. Trust and Growth. *The economic journal*. 2001. Vol. 111. Iss. 470. pp. 295-321.
7. Безгуба М. О. Напрями вдосконалення системи державних фінансів України. *Вісник ДДФА. Серія : економічні науки*. 2014. № 1. С. 118-24.
8. Горбатюк В. І., Матузка Я. В. Суспільна довіра в системі управління державними фінансами. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 93-106.
9. Гриценко А. А. Довіра як базовий інститут суспільства. *Творення простору суспільної довіри в Україні XXI століття : матеріали науково-практичної конференції, м. Львів, 17-19 лютого 2016 року*. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. С. 31-38.
10. Дементьев В.Е. Доверие – фактор функционирования и развития современной рыночной экономики. *Российский экономический журнал*. 2004. №8. С. 46-65.
11. Дзюблюк О. Соціально-економічні засади суспільної довіри до банківського сектору. *Вісник ТНЕУ*. 2016. № 2. С. 54-69.
12. Кожем'якіна О. М. Довіра в сучасному соціумі. 2011. С. 48-53. URL: [file:///C:/Users/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B9/Downloads/vier_2011_11_9%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B9/Downloads/vier_2011_11_9%20(1).pdf) (дата звернення: 01.09.2020).
13. Матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 10 червня 2015 року / Асоціація українських банків ; Університет банківської справи НБУ (м. Київ) ; відп. ред. С. М. Аржевітін. К. : УБС НБУ, 2015. 143 с.
14. Мельник В. П. Факторы доверия и недоверия в хозяйствовании. *Научные труды ДонНТУ. Серія : экономическая*. 2009. Вып. 37-1. С. 74-75.

15. Міщенко А. Б. Суспільна довіра як гарантія проведення реформ в період трансформації України. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 109. С. 373-376.
16. Москвич Л. М. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 2. С. 25-30.
17. Пасічний М. Д. Інституційні засади розвитку фінансового регулювання економіки. *Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 27/1. С. 137-144.
18. Пікетті Т. Капітал у ХХІ столітті / пер. з англ. Н. Палій. Київ : Наш формат, 2016. 696 с.
19. Полторак А. С. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 462 с. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jsrui/handle/123456789/7634> (дата звернення: 01.09.2020).
20. Селигмен А. Проблема доверия / пер. с англ. И. Мюрберг, Л. Соболевой. М. : Идея-Пресс, 2002. С. 42.
21. Стігліц Дж. Ціна нерівності / пер. з англ. П. Тарашук. Київ : Темпора, 2017. 508 с.
22. Творення простору суспільної довіри в Україні ХХІ століття : матеріали науково-практичної конференції, м. Львів, 17-19 лютого 2016 року / Асоціація українських банків ; ДВНЗ «Університет банківської справи» ; відп. ред. С. М. Аржевін. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. 523 с.
23. Турчин Л. Є. Сутність поняття «довіра» як економічної категорії. *Ефективна економіка*. 2012. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173> (дата звернення: 01.09.2020).
24. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1958. Т. 2 : Д. Є, кн. 3. С. 362.
25. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
26. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.
27. Штомпка П. Социология: анализ современного общества / Пер. с польск. С. М. Червонной. М. : Логос, 2005.

JEL Classification H32, H39

FEATURES OF PUBLIC TRUST FORMATION IN THE PROCESS OF THE STATE'S FISCAL SPACE TRANSFORMATION

KRYHAN Yurii

graduate student, European University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7283-9687>

e-mail: yurii.kryhan2020@gmail.com

Abstract. *The peculiarities of the formation of public trust in the process of transformation of the fiscal space of the state are systematically substantiated. It was found that public trust in the fiscal space of the state is a basic social institution that summarizes the degree of confidence of some entities (who trust) in accordance with the systemic actions of other entities (who are trusted) formed ideal images, without updating the grounds and reasons such confidence. It is proved that although the phenomenon of public trust is a seemingly unfounded belief of some subjects in others, a thorough analysis of the internal structure of public trust as a basic social institution concluded that trust is impossible without information, occurs through a fairly clear and reasonable sequence of actions and confirmation. conformity of faith and knowledge, which further deactualizes confidence, ie transforms trust based on knowledge into trust based on faith.*

Keywords: *fiscal space; public trust; transformation of fiscal space; financial system; financial security of the state.*

In the structure of characteristic features of the modern fiscal space of the state, along with its complex systemic nature, there are also instability, uncertainty, tension, instability, the level of which increases with their mutual influence, destroying the balance, slowing down logical transformational changes, causing tension and confrontation between its subjects. At the same time, the effective transformation of the fiscal space of the state involves combining the efforts of all its actors and their joint action, which is possible in the case of the formation of a unifying force capable of resisting the existing and likely destabilizing features of fiscal space. Such a consolidating force is "public trust" - an important product of social norms of the community, which determines progress

at various levels of public life. Thus, clarifying the peculiarities of the formation of public confidence in the process of transformation of the fiscal space of the state is an important problem.

The purpose of the article is a systematic substantiation of the peculiarities of the formation of public confidence in the process of transformation of the fiscal space of the state.

The peculiarities of the formation of public trust in the process of transformation of the fiscal space of the state are systematically substantiated. It was found that public trust in the fiscal space of the state is a basic social institution that summarizes the degree of confidence of some entities (who trust) in accordance with the systemic actions of other entities (who are trusted) formed ideal images,

without updating the grounds and reasons such confidence. It is proved that although the phenomenon of public trust is a seemingly unfounded belief of some subjects in others, a thorough analysis of the internal structure of public trust as a basic social institution concluded that trust is impossible without information,

occurs through a fairly clear and reasonable sequence of actions and confirmation. conformity of faith and knowledge, which further deactualizes confidence, ie transforms trust based on knowledge into trust based on faith.

References

1. Barney, J. B. & Hunsen, M. H. (1994). Trustworthiness as a source of competitive advantage. *Strategic Management Journal*, 177.
2. Delhey, J. & Newton, K. (2002). Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Nations. *Social Science Research Center Berlin (WZB)*. Retrieved from: www.colbud.hu/honesty-trust.
3. Knack, S. & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112, 1251-1288.
4. Rothstein, B. & Stolle, D. (2002). How Political Institutions Create and Destroy Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Paper presented at Collegium Budapest, Project on Honesty and Trust: Theory and Experience in the Light of Post-Socialist Experience*.
5. Sirenko, N., Atamanyuk, I., Volosyuk, Y., Poltorak, A., Melnyk, O. & Fenenko, P. (2020). Paradigm Changes that Strengthen the Financial Security of the State through FINTECH Development. *The 11th IEEE International Conference on Dependable Systems, Services and Technologies, DESSERT'2020*.
6. Zak, P. J. & Knack, S. (2001). Trust and Growth. *The economic journal*, 111, 470, 295-321. doi: <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00609>.
7. Bezguba, M. O. (2014). Napriamy vdoskonalennia systemy derzhavnykh finansiv Ukrainy [Directions for improving the public finance system of Ukraine]. *Visnyk DDFA. Seriiia : ekonomichni nauky – DSFA Bulletin. Series: economic sciences*, 1, 118–124 [in Ukrainian].
8. Gorbatyuk, V. I. & Matuzka, J. V. (2018). Suspilna dovira v systemi upravlinnia derzhavnymy finansamy [Public trust in the public finance management system]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, 93-106 [in Ukrainian].
9. Gritsenko, A. A. (2017). Dovira yak bazovyi instytut suspilstva. Tvorennia prostoru suspilnoi doviry v Ukraini XXI stolittia [Trust as a basic institution of society.

Creating a space of public trust in Ukraine in the XXI century]. *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii – Materials of the scientific-practical conference.* (pp. 31-38). Kyiv: SHEI "University of Banking" [in Ukrainian].

10. Dementiev, V. E. (2004). Doverie – faktor funktsionirovaniya i razvitiya sovremennoy ryinochnoy ekonomiki [Trust is a factor in the functioning and development of a modern market economy]. *Rossiyskiy ekonomicheskiy zhurnal – Russian Economic Journal*, 8, 46-65 [in Ukrainian].

11. Dzyublyuk, O. (2016). Sotsialno-ekonomichni zasady suspilnoi doviry do bankivskoho sektoru [Socio-economic principles of public confidence in the banking sector]. *Visnyk TNEU – Bulletin of TNEU*, 2, 54-69 [in Ukrainian].

12. Kozhemyakina, O. M. (2011). Dovira v suchasnomu sotsiumi [Trust in modern society], 48-53. Retrieved from: URL: file:///C:/Users/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B9/Downloads/viep_2011_11_9%20(1).pdf [in Ukrainian].

13. Arzhevitin, S. M.(Ed). (2015). *Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the scientific-practical conference.* Kyiv: University of Banking of the NBU [in Ukrainian].

14. Miller, V. P. (2009). Problema doveriya Faktoryi doveriya i nedoveriya v hozyaystvovanii [Factors of trust and mistrust in management]. *Nauchnyie trudyi DonNTU. Seriya : ekonomicheskaya – Scientific works of DonNTU. Series: economic*, 37-1, 74-75 [in Russian].

15. Mishchenko, A. B. (2016). Suspilna dovira yak harantiia provedennia reform v period transformatsii Ukrainy [Public trust as a guarantee of reforms during the transformation of Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: scientific bulletin*, 109, 373-376 [in Ukrainian].

16. Moskvich, L. M. (2011). Suspilna dovira do sudu yak pokaznyk efektyvnosti sudovoi vlady [Public confidence in the court as an indicator of the effectiveness of the judiciary]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy – Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 2, 25–30 [in Ukrainian].

17. Pasichny, M. D. (2015). Instytutsiini zasady rozvytku finansovoho rehuliuвання ekonomiky [Institutional principles of financial regulation of the economy]. *Ekonomichniy visnyk Pereiaslav-Khmelnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Economic Bulletin of Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University*, 27/1, 137-144 [in Ukrainian].

18. Picketti, T. (2016). *Kapital u KhKhI stolitti [Capital in the XXI century]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
19. Poltorak, A. S. (2019). *Finansova bezpeka derzhavy v umovakh hlobalizatsii: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Financial security of the state in the context of globalization: theory, methodology and practice]*. Mykolaiv: MNAU [in Ukrainian].
20. Seligman, A. (2002). *Problema doveriya [The problem of trust]*. M.: Idea-Press [in Russian].
21. Stiglitz, J. (2017). *Tsina nerivnosti [The price of inequality]*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
22. Arzhevin, S. M. (2016). Tvorennia prostoru suspilnoi doviry v Ukraini XXI stolittia [Creating a space of public trust in Ukraine in the XXI century]. *Materialy naukovopraktychnoi konferentsii – Materials of the scientific-practical conference*. Kyiv: SHEI "University of Banking" [in Ukrainian].
23. Turchin, L. E. (2012). Sutnist poniattia «dovira» yak ekonomichnoi katehorii [The essence of the concept of "trust" as an economic category]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173> [in Ukrainian].
24. Onatsky, E. (1958). *Ukrainska mala entsyklopediia [Ukrainian small encyclopedia]*. Buenos Aires [in Ukrainian].
25. Shinkaruk, V. I. (2002). *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Abris [in Ukrainian].
26. Fukuyama, F. (2004). *Doverie: sotsialnyie dobrodeteli i put k protsvetaniyu [Trust: social virtues and the path to prosperity]*. M.: OOO "ACT Publishing House": ZAO NPP "Ermak" [in Russian].
27. Shtompka, P. (2005). *Sotsiologiya: analiz sovremennogo obschestva [Sociology: an analysis of modern society]*. M.: Logos [in Russian].

УДК 658.310.9

УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ МОБІНГУ У ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВАХ

МАРЕНИЧ Анатолій Іванович

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4960-3390>

e-mail: marenychai@gmail.com

ТКАЧЕНКО Юлія Павлівна

здобувач вищої освіти

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

e-mail: yuliya.tkachenko99@i.ua

Анотація. В статті узагальнено теоретичні засади щодо визначення сутності поняття мобінгу. Ґрунтуючись на аналізі наукових праць дослідників, розглянуто основні форми прояву, причини виникнення та наслідки мобінгу у трудових колективах. Проведене соціологічне опитування працівників дало змогу дослідити наявність та поширення цього негативного явища в Україні і надати рекомендації щодо його ліквідації на початкових стадіях розвитку.

Ключові слова: мобінг, мобінг у трудовому колективі, моральне насильство, психологічний тиск.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки та виробничих відносин зростає роль соціально-психологічного клімату трудового колективу та його впливу на окрему особистість. Працівники із пасивних виконавців перетворюються на активних учасників, які бажають брати участь в управлінні та ухваленні рі-

Аннотация. В статье обобщены теоретические аспекты сущности понятия моббинга. Основываясь на анализе научных трудов исследователей, рассмотрены основные формы проявления, причины возникновения и последствия моббинга в трудовых коллективах. Проведенный социологический опрос работников позволил исследовать наличие и распространение этого отрицательного явления в Украине и дать рекомендации по его ликвидации на начальных стадиях развития.

Ключевые слова: моббинг, моббинг в трудовом коллективе, моральное насилие, психологическое давление.

шень, що сприяє появі та поширенню такого негативного для підприємства соціально-психологічного явища як мобінг.

В системі управління персоналом мобінг є проявом дисфункціональних конфліктних процесів. Тобто в зв'язку з інноваціями та іншими змінами в колективі в деяких людей прокидаєть-

ся інстинкт само збереження і вони починають виживати з робочого місця свого колегу, щоб, таким чином, не втратити роботу. Виклики сьогодення потребують практичного дослідження проблеми мобінгу у трудових колективах, адже це явище негативно впливає на виконання службових обов'язків і, зокрема, на самопочуття самих працівників, що безпосередньо позначається на ефективності діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми мобінгу у трудових колективах присвячені наукові праці як зарубіжних науковців, серед яких: Х. Лейман [1], Х. Хорнштейн, А. Кірейчев, Н. Девенпорт [2], Л. Ваніорек [3], К. Лоренц, Л. Берковіц, О. Євтихов та інші, так і вітчизняних, серед яких: Т. Смук [4], О. Сорока [6], В. Оверчук [7], О. Сердюк [8], Є. Потапчук [10] та інші. Але, незважаючи на ґрунтовні теоретичні дослідження вітчизняних науковців, практична база в Україні відсутня, тому дане питання потребує подальшого розгляду.

Метою даної статті є дослідження теоретико-методологічних основ мобінгу у трудовому колективі, аналіз основних форм прояву, причин виникнення та наслідків мобінгу у трудових колективах України, а також надання рекомендацій щодо профілактики та ліквідації явища мобінгу.

Виклад основних результатів. У сучасному розумінні термін «мобінг» уперше вжито психологом і вченим-медиком Х. Лейманом. У 1980 році він проводив дослідження, пов'язані з агресією та психологічним тиском на робочих місцях у Швеції. Виявлене явище він назвав мобінгом і охарактеризував його як «психологічний терор,

що включає систематично повторюване вороже і неетичне ставлення одного чи декількох людей, спрямоване проти іншої людини» [1].

Задля кращого розуміння об'єкта дослідження пропонується розглянути трактування поняття «мобінг» іншими науковцями.

Так, Н. Девенпорт описує явище мобінгу як «колективний психологічний терор, цькування стосовно когось із працівників із боку його колег, підлеглих або керівництва, здійснювані з метою змусити його піти з місця роботи» [2].

Л. Ваніорек дає інше визначення даному поняттю: «мобінг – це регулярне і ціле-спрямоване нанесення шкоди людям на роботі, яке може завдати величезну фізичну та душевну шкоду» [3]. Незважаючи на різні трактування поняття, сутність залишається єдиною: мобінг – це колективне психологічне насильство над працівником з боку його колег, підлеглих чи керівництва з метою примусу індивіда до певних дій, що в результаті може завдати фізичну чи душевну шкоду.

Науковці класифікують явище мобінгу за різними ознаками. Проаналізувавши наукові праці вітчизняних дослідників, виділено основні види об'єкта дослідження. Отримані результати наведено у табл. 1.

Виходячи із класифікаційних ознак, можна стверджувати, що мобінг – це негативне явище у системі управління персоналом, яке не варто ігнорувати, адже починаючи із простої розваги він може перерости у хронічний – коли виживши одну людину, агресор береться за іншу жертву. Необхідно постійно контролювати цей процес, задля уникнення загострення ситуації.

Види мобінгу за класифікаційними ознаками

Класифікаційна ознака	Вид	Характеристика
За суб'єктами	Горизонтальний	полягає у ігноруванні та цькуванні колективом одного з працівників
	Вертикальний	полягає у вчиненні колективом тиску на керівника («стафінг»), або у несправедливій критиці керівника стосовно окремого працівника («босинг»)
	Буллінг	полягає у приниженні члена робочого колективу особою, яку цікавить власне сам процес цькування
	«Сендвіч-мобінг»	полягає у вчиненні психологічного натиску одночасно і з боку керівника, і з боку колег
За формами прояву	Відкритий	полягає у прямому провокуванні конфлікту суб'єктом мобінгу щодо його об'єкту
	Закритий	полягає у вчиненні психологічного тиску на об'єкт мобінгу за його спиною, наприклад шляхом розпуску пліток, постійної критики
За усвідомленням чинення мобінгу	Свідомий	виникає тоді, коли суб'єкт мобінгу здійснює психологічний натиск з конкретною метою
	Неусвідомлений	виникає тоді, коли суб'єкт мобінгу не усвідомлює, що займається цькуванням
За наявністю	Реальний	відбувається насправді
	Уявний	насправді відсутній, проте керуючись своїми психологічними відчуттями або перебільшуючи, людина вважає, що мобінг існує
За кількістю суб'єктів	Індивідуальний	здійснюється одним суб'єктом
	Груповий	здійснюється двома і більше суб'єктами

Джерело: згруповано авторами на основі узагальнення джерел [4-6]

Для профілактики та усунення мобінгу, першочерговим для менеджерів і керівників є виявлення причин та чинників, що посприяли появі негативного для підприємства соціально-психологічного явища. При цьому, причини мобінгу можуть бути різними (рис. 1). Як правило, це залежить від характеру і поведінки окремих членів колективу, умов праці та інших факторів.

Саме ці причини є тією силою, що запускає весь механізм процесу мобінгу від початкової стадії і аж до його завершення.

О.В. Сорока виокремлює п'ять основних стадій розвитку мобінгу: формування передумов, початкова фаза, активна фаза, соціальна ізоляція жертви і втрата робочого місця [6]. Цим стадіям не характерні строгий часовий критерій та чітка розмежованість.

В.А. Оверчук, досліджуючи мобінг-процеси у трудовому колективі, виявив, що найчастіше об'єктами мобінгу стають неординарні особистості, хронічні скаржники і прохачі, новачки з високим рівнем професіоналізму; працівники, які відчули на собі різке посадове підвищення або пониження;

жартівники, які втрачають почуття міри; колеги, з якими доводиться ділити роботу [7]. При цьому формами прояву можуть бути відмова в допо-

мозі, ігнорування прохань, провокування стресових ситуацій, різного роду приниження тощо.

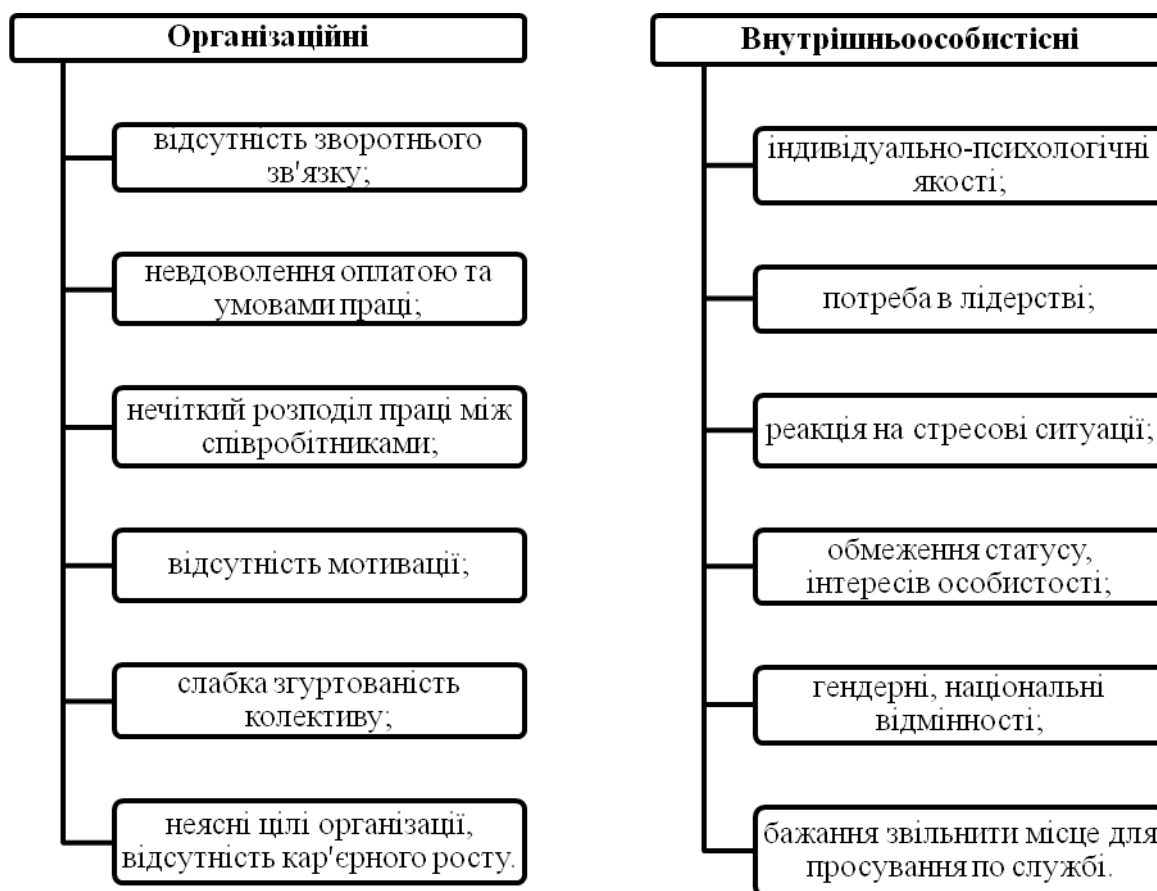

Рис. 1 Причини виникнення мобінгу

Джерело: розроблено авторами на основі узагальнення джерел [5-6]

Як правило, наслідки мобінгу є руйнівними як для об'єкту психологічного тиску, так і підприємства цілому. В залежності від того, наскільки особа є психологічно до нього стійкою, люди можуть страждати від цілого ряду розладів психологічного і фізичного характеру. Одночасно, зниження продуктивності, нездоровий клімат в колективі, плінність кадрів, велика ймовірність неправильно прийнятих рішень негативно впливають на економічний баланс підприємства.

О.І. Сердюк у своїй праці наводить наступні наслідки мобінгу: *психологічні* (невпевненість в собі, поява ком-

плексів, заниження самооцінки, думки про суїцид, депресія, параноя, постійна втомлюваність), *фізичні* (безсоння, головний біль, нудота, зниження імунітету, серцева недостатність, посилене потовиділення, проблеми з травленням), *соціальні* (соціальна ізоляція, зниження репутації в результаті пліток, публічне розголошення особистої інформації, негативний соціально-психологічний клімат в колективі), *професійні* (пониження в посаді, зменшення окладу, втрата робочого місця, зниження працездатності, ухилення від виконання обов'язків) [8].

Для дослідження питання наявності та поширення явища мобінгу, авторами статті було розроблено та надіслано на адреси підприємств України спеціальну анонімну анкету з метою виявлення фактичного стану причин виникнення, форм прояву та наслідків явища мобінгу у трудових колективах [9]. В опитуванні взяли участь 737 осіб. Результати отриманих анкет показали, що об'єктами мобінгу найчастіше стають жінки (503 особи – 68,25%), які від природи є психологіч-

но слабшими, ніж чоловіки. При цьому, суб'єктами мобінгу за гендерною ознакою найчастіше виступають чоловіки (52,7%). Жінки в цій статистиці займають лише 9,36%, а от групи осіб, де всі жінки становлять 18,54%. Одночасно, агресорами стосовно об'єкту мобінгу за рангом найчастіше стають особи, що є вищими за посадою, або група осіб, що включає працівників, різних за рангом (рис. 2).

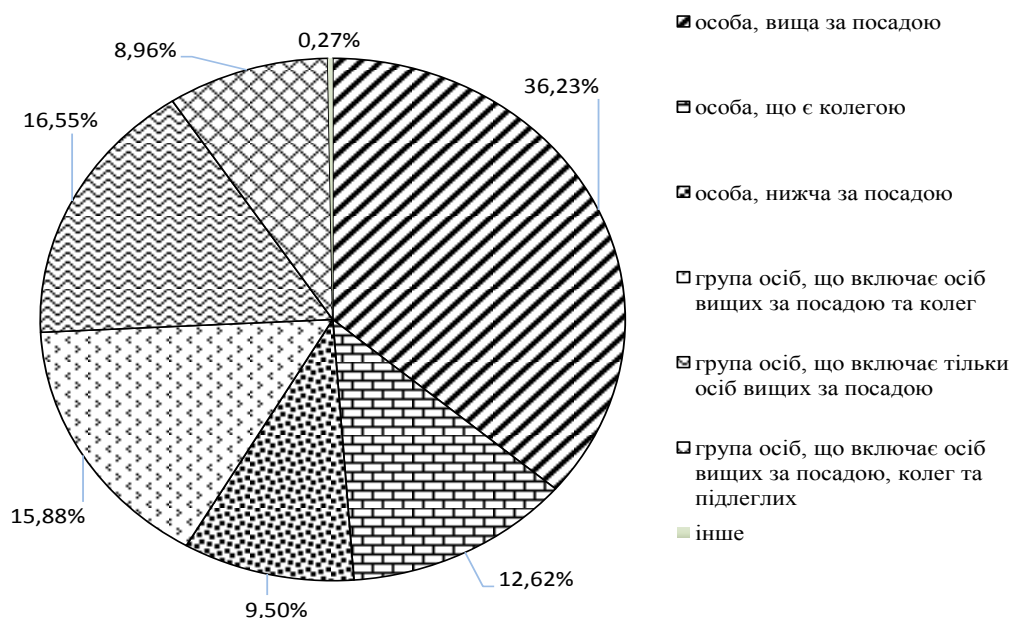

Рис. 2 Суб'єкти мобінгу за рангами

Джерело: сформовано авторами за результатами соціологічного опитування

Зауважимо, що в трудових колективах України мобінг проявляється переважно у вигляді босингу та «сендвіч-мобінгу». Найчастішими формами прояву при цьому є несправедливе й образливе оцінювання роботи, усні й письмові погрози, дрібні капості, постійні доручення нових завдань, бойкот

колег, постійне переривання під час розмови (табл. 2). Дані дослідження свідчать про те, що мобінг проявляється на всіх його рівнях, але найчастіше на комунікативному і соціальному.

Форми прояву мобінгу у трудових колективах України

№ п/п	Варіанти відповідей	Кількість отриманих позитивних відповідей	Частка позитивних відповідей до загальної їх кількості
1	Несправедливе й образливе оцінювання роботи	481	20,31
2	Усні і письмові погрози	445	18,79
3	Дрібні капості	364	15,37
4	Постійні доручення нових завдань	211	8,91
5	Бойкот колег	197	8,32
6	Постійне переривання під час розмови	176	7,43
7	Шантаж	128	5,41
8	Припинення спілкування	122	5,15
9	Обмеження можливостей висловлюватись	86	3,63
10	Жорстока поведінка й застосування легкого насильства	78	3,29
11	Нанесення матеріальної шкоди	42	1,77
12	Інше	16	0,68
13	Сексуальне домагання	12	0,51
14	Насміхання над фізичними вадами чи особистим життям	7	0,30
15	Позбавлення будь-якої зайнятості на роботі	3	0,13
Всього		2368	100

Джерело: сформовано авторами за результатами соціологічного опитування

На професійному та фізичному рівні соціально-психологічне явище проявляється у вигляді позбавлення будь-якої зайнятості на роботі, сексуального домагання та нанесенням матеріальної шкоди.

Причини виникнення мобінгу є різноманітними, проте опитування показало, що у трудових колективах України вони переважно є внутрішньоособистісними, тобто такими, що залежать від характеру і поведінки самого працівника, його психологічного стану. Більшість респондентів головну причину виникнення мобінгу вбачають у власній поведінці і характері (48,54%), 25,18% думають, що причиною мобінгу є їх розумові здібності.

Особи, що вибрали варіант «Інше» конкретизували свій вибір і назвали причини, які не перелічені у варіантах: вік респондента (рис. 3) та стать. Залежно від типу поведінки і характеру найбільше страждають люди, які мають слабкий характер: беззахисні, вразливі, образливі (81,82%). Товариські та доброзичливі люди піддаються впливу і також стають жертвами мобінгу (16,28%). Через агресивний характер зазнають психологічного тиску на робочому місці і 1,9% холериків. Бачимо, що об'єктами мобінгу за віковою категорією у трудових колективах України найчастіше стають особи у віці 18-25 років (31,34%), що пов'язано з нестачею професійних на-

вичок у зв'язку із малим чи відсутнім досвідом роботи та люди віком 46-55 років (26,46%) за рахунок різних пог-

лядів на управлінські питання чи особистих якостей.

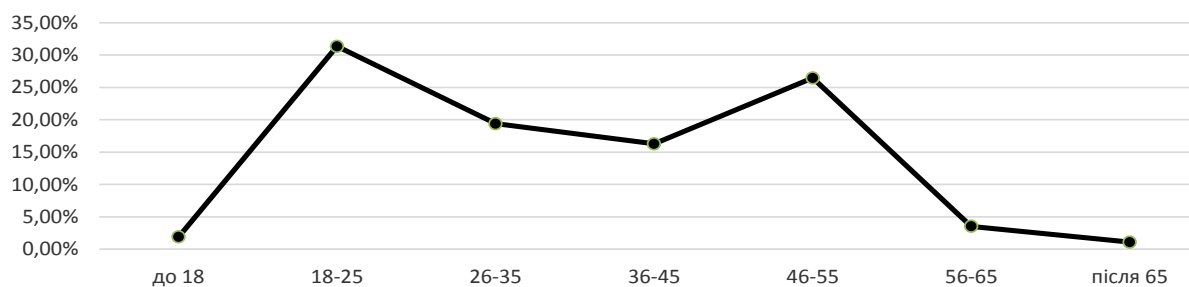

Рис. 3 Об'єкти мобінгу за віковою категорією

Джерело: сформовано авторами за результатами соціологічного опитування

Дослідженнями науковців встановлено, що мобінг демонструє шкідливий вплив на осіб, що піддаються психологічному тиску. Але кожна людина по-різному сприймає мобінг, переносить та компенсує свій біль. За результатами опитування 543 особи отримали негативні наслідки (73,68%), 40 осіб – позитивні наслідки (5,42%) та 154 особи отримали як позитивні, так і негативні наслідки (20,9%). Серед позитивних наслідків найчастіше вибирали такі варіанти відповідей, як збільшення часу для сім'ї і друзів, нове хобі та самоаналіз своєї поведінки, в результаті чого покращились стосунки із колегами, підвищилась самооцінка і явище мобінгу самоліквідувалось. Серед негативних наслідків – розлучення та втрата друзів, вживання алкоголю, схильність до азартних ігор, велике зниження самооцінки та відчуття беззахисності.

Проведені дослідження в розрізі наслідків на здоров'я показали, що 65,94% (486 осіб) опитуваних жертв мобінгу не звертались за допомогою, 27,41% (202 особи) отримали консультацію психолога і лише 6,65% (49 осіб) знадобилася медична допомога. Найбільший відсоток опитуваних пра-

цівників (33,65%) мали скарги на головні болі, мігрені. Серед інших захворювань, що можуть виникати внаслідок стресів спостерігались наступні: синдром подразненого кишечника (0,68%), синдром хронічної втомлюваності (8,96%). У 10,31% осіб мобінг викликав психологічні симптоми, які мали вигляд панічних атак, а також спостерігались випадки агорафобії. Респонденти також мали проблеми кардіологічної системи (6,51%). Найбільш поширеними симптомами було прискорене серцебиття. На жаль, серед учасників опитування були працівники, що могли наважитись на насилля стосовно до себе, тобто із 737 осіб, що заповнили анкету, 86 (11,67%) думали про самогубство.

Для профілактики мобінгу, перш за все, необхідне усвідомлення того, що проблема існує, адже виявлення цього негативного явища на початковій стадії допоможе уникнути можливих наслідків як для працівника, так і для підприємства.

Найчастіше об'єктами мобінгу стають нові працівники у колективі, тому рекомендаціями щодо поведінки та дій у даній ситуації будуть:

- ввічливе спілкування з членами колективу;

- у випадку наявності відкритого конфлікту з боку колег, необхідно спокійним тоном з'ясувати причину, адже занадто емоційне реагування на образливі слова лише підсилить ситуацію;

- професійне виконання обов'язків, що позитивно вплине на відносини з керівництвом.

Задля попередження виникнення явища мобінгу у трудовому колективі, менеджерам і керівникам необхідно:

- підтримувати позитивний соціально-психологічний клімат у трудовому колективі;

- чітко формувати службові обов'язки працівників і правильно розподіляти їх між підрозділами та відділами;

- проводити ознайомчі бесіди з новими працівниками щодо правил поведінки у трудовому колективі і можливого виникнення певних проблем на робочому місці;

- запровадити систему кадрового просування і можливостей кар'єрного росту.

Якщо наявність явища мобінгу в трудовому колективі є підтвердженою, то ґрунтовні рекомендації щодо можливих дій керівника у такому випадку наступні:

- по-перше, дослідити соціально-психологічний клімат в колективі та виявити основні причини виникнення мобінгу;

- по-друге, провести індивідуальні бесіди з об'єктом і суб'єктом мобінгу і на їх основі розробити стратегію ліквідації явища мобінгу в трудовому колективі, залучивши осіб, які готові допомогти;

- по-третє, вжити заходи щодо ліквідації негативних наслідків мобінгу, а також покращити соціально-психологічний клімат у трудовому колективі задля недопущення повторення даного явища у майбутньому.

У більшості європейських країн вже існують механізми та навіть інститути щодо запобігання та боротьби із психологічним тиском на робочих місцях.

В Україні також були спроби боротьби з явищем мобінгу у вигляді Проекту закону України від 01.03.2019 №10118 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу». Даним законопроектом пропонувалося внесення змін до деяких нормативних актів стосовно визначення поняття «мобінг» і передбачення адміністративної відповідальності за навмисне застосування мобінгу у різних формах його прояву. Проте, на жаль, даний проект було відкликано і наразі в Україні не закріплено чітких механізмів регулювання цього явища.

Починаючи з 2018 року, в Україні діє гаряча лінія з питань запобігання насильству, де консультують соціальні педагоги, психологи та юристи. Тобто, будь-яка людина, що стала жертвою психологічного тиску на робочому місці, може звернутися за безкоштовною консультацією та порадою за телефонами 116 123 (з мобільного) або 0 800 500 335 (зі стаціонарного).

На рівні країни щодо попередження та ліквідації мобінгу в трудовому колективі рекомендовано скористатися досвідом провідних європейських країн та створити відділ дослідження мобінгу при Національній академії наук України з метою аналізу наявності та поширення цього соціально-психологічного явища та формування рекоме-

ндацій щодо профілактики та своєчасного реагування на загострення ситуації.

Висновки. Отже, мобінг – це деструктивне явище, одне із видів морального насильства у трудовому колективі. Існує безліч видів мобінгу, які науковці класифікують за різними ознаками: за суб'єктами, за формами прояву, за усвідомленням чинення, за наявністю, за кількістю суб'єктів. Причини виникнення умовно поділяють на дві групи: організаційні та внутрішньообистісні.

Виявлено, що об'єктами мобінгу найчастіше стають жінки, агресорами за гендерною ознакою є чоловіки, а за рангом найчастіше виступають особи, що є вищими за посадою. У вітчизняних трудових колективах причинами виникнення мобінгу є поведінка і характер, розумові здібності, а також вік

і стать об'єкта психологічного тиску. Наслідки при цьому чинять негативний вплив на здоров'я, особисте життя та виконання службових обов'язків працівника і безпосередньо гальмують процес діяльності підприємства вцілому.

Таким чином, явище мобінгу присутнє і в Україні. Варто пам'ятати, що усвідомлення проблеми починається із самої людини. Кожне підприємство, організація має запровадити політику виявлення, попередження та ліквідації мобінгу на його початкових стадіях. Але такі дії будуть ефективні лише тоді, коли керівники, роботодавці та працівники поважатимуть людські якості, цінуватимуть професіоналізм і створюватимуть безпечні умови праці та позитивний психологічний клімат для працівників на робочому місці.

Список використаної літератури

1. Leymann H. Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Victims*. 1990. 5 (2). P. 119–126. URL: [https://www.mobbingportal.com/LeymannV&V1990\(3\).pdf](https://www.mobbingportal.com/LeymannV&V1990(3).pdf) (дата звернення: 12.12.2020).
2. Davenport N., Schwartz R.D., Elliott G.P. *Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace*. Ames, IA: Civil Society Publishing, 1999. 218 p.
3. Waniorek L., Waniorek A. *Mobbing: Wenn der Arbeitsplatz zur Holle wird*. Muenchen: Mvg-Verlag, 1994.
4. Смук О.Т. Мобінг як наслідок злоякісної агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2018. №2. С. 260-264 doi: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2018.43.260-264>.
5. Мобінг як несприятливий соціальний фактор: веб-сайт. URL: <https://сро.stu.cn.ua/Oksana/posibnik/530.html> (дата звернення: 12.12.2020).
6. Сорока О.В. Сутність, наслідки та профілактика мобінгу у трудових колективах. Сборник научных трудов SWorld. *Современные направления*

теоретических и прикладных исследований-2013: Материалы международной научно-практической конференции. Одеса, 2013. Вип. 1. Т. 32. С. 32-38.

7. Оверчук В.А. Мобінг як форма психологічного насилля в трудовому колективі. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1, т. 2. С. 185-188.

8. Сердюк О.І., Шупта І.М. Мобінг як деструктивне явище в креативному колективі, що гальмує інноваційний розвиток підприємства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. №3(4). С. 293–299.

9. Анкета для працівників, що піддавались психологічному тиску на робочому місці «Мобінг у трудовому колективі». URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScuuW7aUXXFtAAD7QGPMcVFckDm6qn6d3v8RzXvT8s6oyCobQ/viewform> (дата звернення 12.12. 2020).

10. Потапчук Є.М., Адамчук О.В. Особливості попередження та подолання мобінгу у колективі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2009. № 23. С. 60-63.

11. Руденко М.В. Навчання персоналу як ресурсна складова управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 2. Том 1. С. 33–38.

JEL Classification J15, M12

MANAGEMENT ASPECTS OF MOBBING PREVENTION IN LABOR COLLECTIVES

MARENYCH Anatolii

Ph.D in Economics, Associate Professor

Department of Management and Information Technology

Cherkasy educational-scientific institute of Banking University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4960-3390>

e-mail: marenychai@gmail.com

TKACHENKO Yuliia

Student of Master`s program

Cherkasy educational-scientific institute of Banking University

e-mail: yuliya.tkachenko99@i.ua

Abstract. *The article summarizes theoretical principles for determining the essence of the concept of mobbing. Main forms of manifestation, causes, development stages and consequences of mobbing in workplaces are considered on the basis of analysis of scientific works of researchers. The conducted sociological survey of employees made it possible to study this negative phenomenon in Ukraine workplaces and provide recommendations for its liquidation at early stages of its development.*

Keywords: *mobbing, mobbing in the labor collectives, moral violence, psychological pressure.*

In modern conditions of economic development and production relations, the role of the socio-psychological climate of the labor collectives and its impact on the individual is growing. Accordingly, more and more attention is paid to current problems of personnel management, in particular, such a negative for the company socio-psychological phenomenon as mobbing is becoming widespread.

Modern challenges require practical study of the problem of mobbing in labor collectives, because this phenomenon negatively affects the performance of official duties and, also the well-being of an employee, which directly affects the efficiency of the enterprise.

The purpose of this paper is to study the theoretical and methodological foundations of mobbing in the labor collectives, to analyze the main forms of manifestation, causes and consequences of mobbing on the basis of a survey of workers suffering from psychological pressure in the workplace, and to provide recommendations for the prevention and liquidation of the phenomenon of mobbing at its initial stage.

In its modern sense, the term "mobbing" was firstly used by psychologist and medical scientist H. Leiman. Mobbing is a collective psychological violence against an employee by his/her colleagues, subordinates or management in

order to force the individual to take certain actions that may result in physical or mental harm.

To investigate the existence and spread of the phenomenon of mobbing in Ukraine, a special anonymous questionnaire was developed, on the basis of which a sociological survey of employees suffering from psychological pressure in the workplace was conducted. 737 people took part in the survey.

The study has revealed the following facts:

- the objects of mobbing in most cases are women (503 people - 68.25%);
- the subjects of mobbing by rank in most cases are people who are higher in position, or a group of people that includes people of different ranks (that is, there is bossing and "sandwich mobbing»);
- the causes of mobbing in relation to its object are the behavior and character, mental abilities, as well as the age and sex of the respondent;

- the positive consequences of mobbing are: increased time for family and friends, a new hobby and self-analysis of one`s behavior;

- the negative consequences of mobbing are: divorce and loss of friends, alcohol consumption, gambling, low self-esteem and feelings of insecurity;

- mobbing affects health by causing headaches, migraines, clinical depression, post-traumatic stress and cardiovascular problems;

- only 86 people out of 737 respondents thought about suicide because of bullying.

To solve the problem, each enterprise, organization must implement a policy of detection, prevention and liquidation of mobbing in its early stages. But such actions will be effective only if managers, employers and employees respect human qualities, value professionalism and create safe working conditions and a positive psychological climate for workers in the workplace.

References

1. Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Victims*, 5 (2), 119–126.
2. Davenport, N., Schwartz, R.D., & Elliott, G.P. (1999). *Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace*. Ames, IA: Civil Society Publishing.
3. Waniorek, L., & Waniorek, A. (1994). *Mobbing: Wenn der Arbeitsplatz zur Holle wird*. Muenchen: Mvg-Verlag [in German].
4. Smuk, O. T. (2018). Mobinh yak naslidok zloiakisnoi ahresii [Mobbing as a sequence of malignant aggression]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota - Scientific Bulletin Of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 2, 260-264. doi: 10.24144/2524-0609.2018.43.260-264 [in Ukrainian].

5. Mobinh yak nespriyatlyvyi sotsialnyi faktor [Mobbing as an unfavorable social factor]. cpo.stu.cn.ua. Retrieved from: <https://cpo.stu.cn.ua/Oksana/posibnik/530.html> [in Ukrainian].
6. Soroka, O. V. (2013). Sutnist, naslidky ta profilaktyka mobbinhu u trudovykh kolektyvakh [The essence, consequences and prevention of mobbing in labor collectives]. *Sbornyk nauchnykh trudov SWorld. Materyaly mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy «Sovremennyye napravleniya teoreticheskyykh y prykladnykh yssledovanyi-2013» - Collection of scientific papers SWorld. Materials of the international scientific-practical conference "Modern directions of theoretical and applied research-2013"*, 32, 32-38 [in Ukrainian].
7. Overchuk, V.A. (2019). Mobinh yak forma psykholohichnoho nasyllia v trudovomu kolektyvi [Mobbing as a form of psychological violence in the workforce]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii - Theory and practice of modern psychology*, 2, 185-188. [in Ukrainian].
8. Serdiuk, O.I. & Shupta, I.M. (2011). Mobinh yak destruktyvne yavyshe v kreatyvnomu kolektyvi, shcho halmuie innovatsiinyi rozvytok pidpriemstva [Mobbing as a destructive phenomenon in the creative team that inhibits the innovative development of the enterprise]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii - Scientific works of Poltava State Agrarian Academy*, 3(4), 293-299. [in Ukrainian].
9. Anketa dlia pratsivnykiv, shcho piddavalys psykholohichnomu tysku na robochomu mistsi "Mobinh u trudovomu kolektyvi" [Questionnaire for workers exposed to psychological pressure in the workplace "Mobbing in the workforce"]. Retrieved from: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScuuW7a UX-XFtAAD7QGPMcVFckDQ6qn6d3v8RzXvT8s6oyCobQ/viewform> [in Ukrainian].
10. Potapchuk, Ye.M. & Adamchuk, O.V. (2009). Osoblyvosti poperedzhennia ta podolannia mobbinhu u kolektyvi [Features of prevention and overcoming of mobbing in the team]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military special sciences*, 23, 60-63. [in Ukrainian].
11. Rudenko, M.V. (2016). Navchannia personalu yak resursna skladova upravlinnia pidpriemstvom [Staff training as a resource component of enterprise management]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 2, 33–38. [in Ukrainian].

12. Vidpovidi vlady na kliuchovi pytannia pro vtratu roboty pid chas karantynu [Government responses to key questions about job loss during quarantine]. ligazakon.net. Retrieved from: [http:// ligazakon.net/news/195182_otvety-vlasti-na-klychovi-vremya-karantina](http://ligazakon.net/news/195182_otvety-vlasti-na-klychovi-vremya-karantina). [in Ukrainian]

УДК 336.71

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТЕЖІВ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

КОСТОГРИЗ Вікторія Григорівна

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи

Черкаською навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8378-5549>

e-mail: kostogryzvg@gmail.com

ТКАЧЕНКО Аліна Юріївна

здобувач Черкаською навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8208-154X>

e-mail: alina-tkachenko27@ukr.net

Анотація В статті досліджено сучасні тенденції розвитку безготівкових платежів в Україні та країнах Європейського Союзу; визначено активне прискорення процесів переходу до безготівкових розрахунків під впливом карантинних обмежень та заходів безпеки пандемії COVID-19; з'ясовано основні проблеми проведення безготівкових платежів в Україні в сучасних умовах.

Ключові слова: безготівкові платежі, платіжні картки, платіжна інфраструктура, пандемія COVID-19.

Постановка проблеми. Система безготівкових розрахунків відіграє важливу роль у розвитку економік країн світу, сприяє зменшенню частки тіньового сектору економіки, скорочує витрати на обслуговування грошового обігу, підвищує інвестиційні можливості населення. Активне впровадження цифрових новітніх технологій, зручних для споживача сервісів сприяють розвитку ринку безготівкових

Аннотация. В статье исследованы современные тенденции развития безналичных платежей в Украине и странах Европейского Союза; определено активное ускорение процессов перехода к безналичным расчетам под влиянием карантина и мер безопасности пандемии COVID-19; выяснены основные проблемы проведения безналичных платежей в Украине в современных условиях.

Ключевые слова: безналичные платежи, платежные карты, платежная инфраструктура, пандемия COVID-19.

платежів. Криза, спричинена пандемією Covid-19 суттєво змінила повсякденність, проте прискорила низку вже існуючих тенденцій на ринку безготівкових платежів. Кількість безготівкових розрахунків як в Україні так і в світі останніми роками невпинно зростає і активний перехід до платіжних транзакцій через мережу Інтернеті та з використанням спеціальних програм, пристроїв, мобільних додатків в пері-

од пандемії прискорили перехід людства на безготівкові операції. Тому, дослідження сучасних тенденцій ринку безготівкових платежів з урахуванням впливу пандемії COVID-19 набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність наукових публікацій, що досліджують теоретичні та практичні аспекти організації та функціонування ринку безготівкових платежів засвідчує актуальність та значимість даної тематики. Зокрема впливу електронних платежів на реальний сектор економіки присвячено праці А. Кувшинчикова, О. Мельничук, І. Пасічник, Т. Хайлова. Питанням організації та ключових проблем проведення безготівкових розрахунків займалися такі науковці як О. Мельник, А. Богданович, О. Дзюблюк, Трубін, Я. Чайковський. Зокрема І. Пасічник, С. Вязовий, [1] досліджували новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення конкурентоспроможності банків. В працях М. Луцик [2] проведено оцінювання впливу масштабу безготівкових операцій на економічне зростання країн.

Проте у світлі сучасних світових тенденцій під впливом пандемії та нестабільності вітчизняної економіки виникає необхідність детальніше дослідити та проаналізувати ключові аспекти даної теми.

Метою даної роботи є дослідження сучасних тенденцій ринку безготівкових платежів в Україні та країнах ЄС, з'ясування впливу пандемії COVID-19 на динаміку безготівкових платежів, визначення основних проблем розвитку безготівкових розрахунків в Україні.

Опис основного матеріалу дослідження. Сучасні світові тенденції за-

свідчують активне зростання обсягів глобальних безготівкових операцій. Зокрема період 2018-2019 років знаменувався найвищим показником зростання обсягів світових безготівкових платежів, що становив майже 14% і з досягнення обсягу 708,5 млрд операцій. Обсяг операцій на ринку безготівкових платежів Азіатсько-Тихоокеанського регіону перевершив обсяг на ринках Європи і Північної Америки і став лідером за обсягом безготівкових транзакцій в 2019 році з обсягом в 243,6 млрд. Зростання було обумовлено збільшенням обсягів використання смартфонів, бурхливим зростанням електронної комерції, впровадженням цифрових гаманців і інноваціями в сфері мобільних платежів. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні лідирують Китай, Індія та інші ринки Південно-Східної Азії зі зростанням обсягів безготівкових платежів 2019 році на 32% [3].

Загальна кількість безготівкових платежів, що включають всі види платіжних послуг в євро зоні на кінець 2019 року становила 98,0 млрд, що на 8,1% більше в порівнянні з попереднім роком і склала 162,1 трлн євро. У 2019 році безготівкові платежі в євро зоні становили 27% у точках продажів (52% у вартісному вираженні). Розширення обсягів безготівкових платежів відбулося переважним чином за рахунок збільшення обсягів карткових платежів, які в 2019 році зросли до 24% за обсягом та до 41% за вартістю. На рис. 1 представлено обсяги безготівкових платежів країн ЄС, що лідирують за кількістю проведених операцій. Першість з використання безготівкових операцій в ЄС належить Великій Британії, в якій на кінець 2019 року було проведено 30,261 млрд плате-

жів. Зростання обсягів безготівкових операцій протягом 2016-2019 років спостерігалось також в Іспанії (на 34,7%), Франції (на 19,16%), Німеччині (на 18,8%) [4].

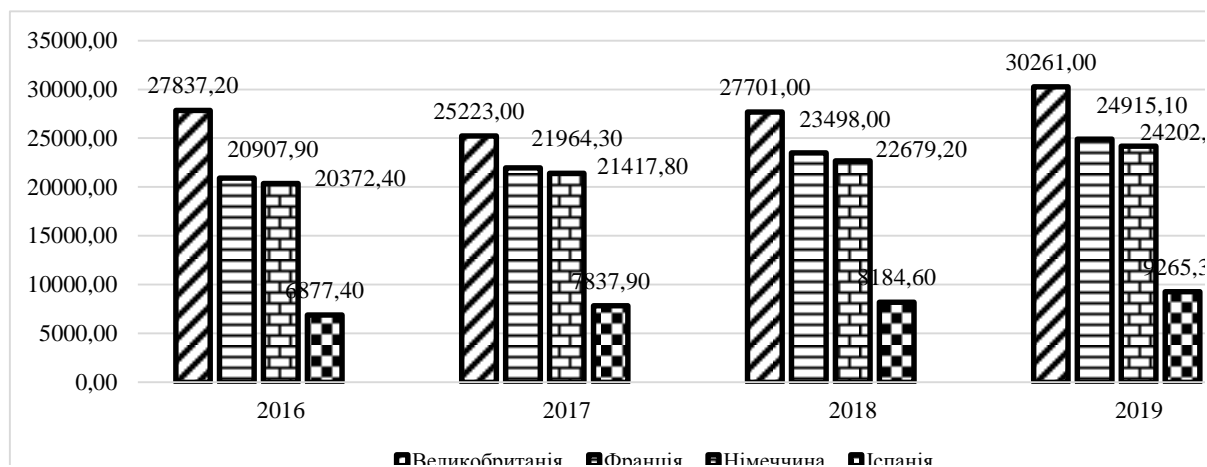

Рис. 1. Динаміка кількості безготівкових платежів в країнах ЄС упродовж 2016-2019 рр., млн шт.

Джерело: угруповано на основі [4]

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії COVID-19 створили додаткові умови для активного переходу від готівки, яка є потенційним джерелом перенесення вірусу, до безготівкових способів проведення платежів. На думку члена правління Європейського центрального банку Фабіо Панетти «шок від COVID-19 пришвидшує тенденцію до цифровізації, що привело до зростання онлайн-транзакцій та безконтактних платежів». [5] В ході дослідження VI-SA було з'ясовано, що в Німеччині, незважаючи на невисоку популярність безконтактної оплати, в липні 2020 року 38% респондентів заявили, що з початку кризи COVID-19 збільшили використання даного способу розрахунку, а саме 55% респондентів стверджували, що не контактували ні з спеціалізованими пристроями, ні з готівкою при оплаті. А в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року загальна кількість користувачів зросла на 12% [6].

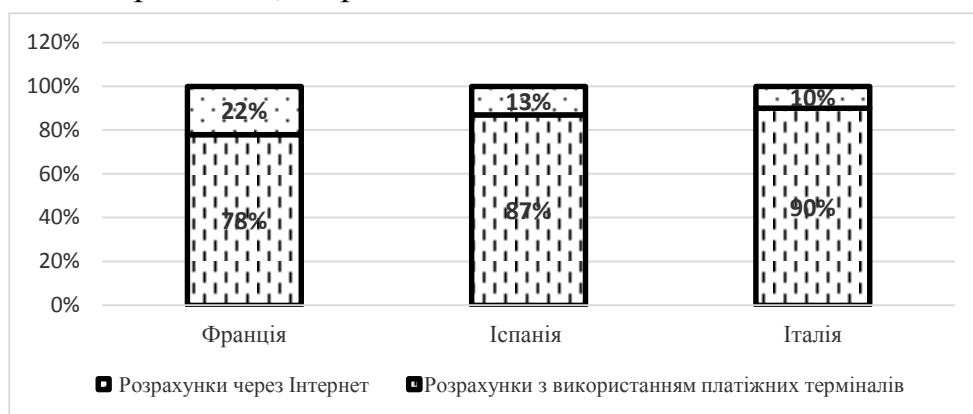
Дослідження проведені ЄЦБ у Франції показали, що в липні 2020 року 39% респондентів скоротили використання готівки, а 49% платять більше безконтактними картками. 44% французьких респондентів вважають, що банкноти є невід'ємним чинником передачі вірусу [7].

Активне проведення безготівкових платежів через безконтактні засоби під час пандемії COVID-19 в країнах ЄС слугує скороченням кількості АТМів, нарощенням кількості POS-терміналів та переходом до платежів онлайн чи в торговельних мережах як із використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв, що зумовлено безпекою, швидкістю та зручністю таких операцій. Зокрема, в Іспанії за даними дослідження Cash Report, у суспільстві до коронакризи 87% платежів було здійснено готівкою. Під час пандемії 47% іспанців заявили, що збільшили використання цифрових платежів, і що 48% продовжать роби-

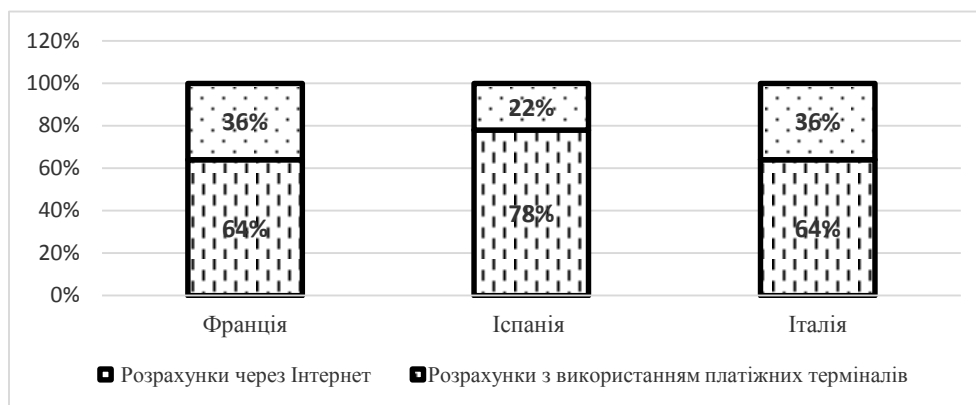
ти це протягом наступних 6-9 місяців. Причому 66% іспанців надають перевагу безконтактним карткам, платежам через мобільні телефони або розумні годинники, які гарантують нульовий фізичний контакт між клієнтом і продавцем [8].

Розвиток цифрових технологій сприяє переміщенню більшості комерційних операцій в Інтернет-середовище. Окрім того, період лок-

дауну, що значно обмежив можливості пересування громадян в європейських країнах став додатковим поштовхом до зростання обсягів безготівкових платежів через мережу Інтернет. За перший квартал 2020 року обсяг платежів через Інтернет в Італії зросли на 26 п.п., Франції 14 п.п., Іспанії 9п.п. (рис.2).

а) 2019 р., %

б) квітень 2020 р., %

Рис.2. Структурний розподіл способів проведення безготівкових операцій в країнах ЄС упродовж 2019 - квітень 2020 рр.,%

Джерело: сформовано на основі [9]

Позитивно на збільшення обсягів безготівкових платежів в країнах ЄС у 2020 році вплинуло збільшення ліміту безконтактних платежів карткою, що не потребують автентифікації клієнта. На кінець 2019 року в Європі було 6

країн, де ліміт безконтактних платежів становив 30 євро і вище. В травні 2020 року вже 17 країн ЄС збільшили безконтактні ліміти до максимального обсягу в 50 євро за транзакцію, а Велика Британія (ліміт 51 євро), Болгарія

(ліміт 51 євро) та Швейцарія (ліміт 76 євро), перевищила його [10].

Окрім того, експерт визнають, що саме пандемія COVID-19, яка принесла невизначеність і нові ризики у світову фінансову сферу, послужила імпульсом для кооперації європейських банкірів. Найбільші 16 фінансових інститутів, з п'яти країн Євросоюзу – Німеччини, Франції, Нідерландів, Бельгії та Іспанії – домовилися про створення власної платіжної системи, яка може стати альтернативною аме-

риканським. Система «Європейська платіжна ініціатива» (Pan-European Payment System Initiative, або PEPSI) передбачає управління всіма формами безготівкових розрахунків з охопленням всієї єврозони [11].

Розвиток безготівкових розрахунків стрімко відбувається і в Україні. Показники виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України за 2013 – 2019 рр. представлено в табл. 1 [12].

Таблиця 1

Виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року впродовж 2013 – 2019 рр.

Показник	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
Рівень готівки в економіці (M0/ВВП)	17,8%	14,6%	13,5%	11,1%	10,3%	9,7%	≤9,5%
Рівень безготівкових розрахунків	25,0%	31%	35%	39,3%	45%	50,3%	55%

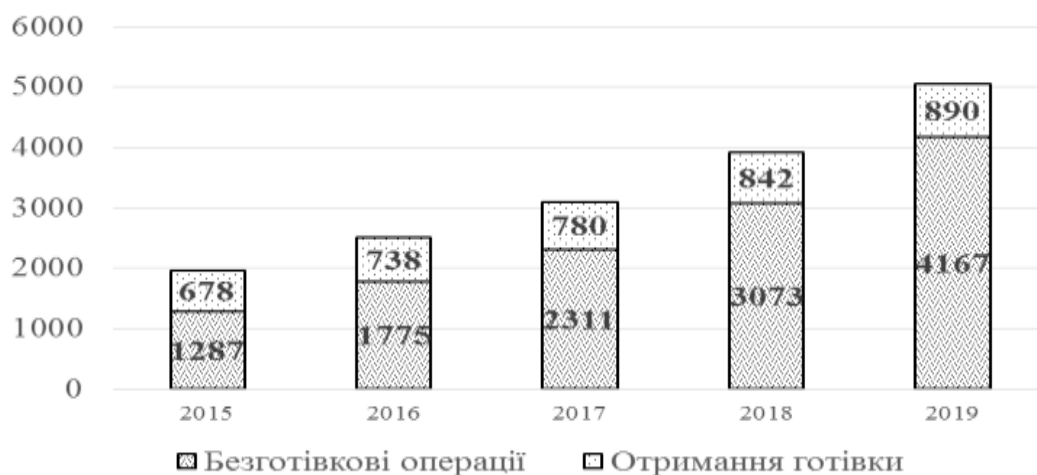
Джерело: [13]

Історично протягом багатьох років в Україні спостерігався чіткий ріст показника M0. За рахунок розвитку системи безготівкових платежів відбувається зменшення рівня готівки в економіці України, зокрема цей показник знизився з 17,8% на початку 2014 року до 9,5% станом на 1.01.2020. Також невпинно зростає рівень безготівкових розрахунків, який за період 2014-2019 років зріс на 30 п.п. й на кінець 2019 року складав 55%. Пандемія та карантинні обмеження пришвидшили зміни в платіжних звичках громадян у бік безготівкових розрахунків. Українці активніше переходять на безготівкові

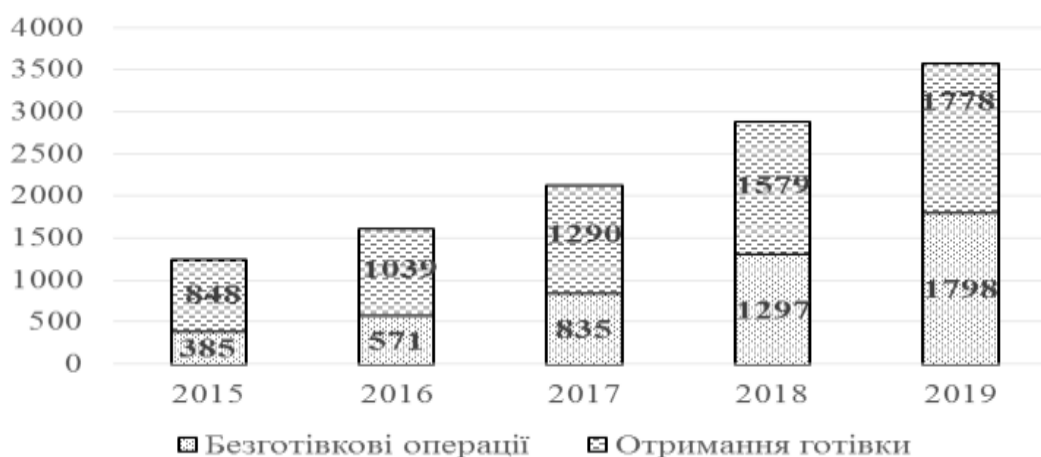
платежі та частіше користуються послугами електронної комерції. Попередньо, впродовж 2015-2019 років відбувалося збільшення обсягу операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток. Так, зростання обсягу операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками на кінець 2018 року зріс на 26,6%, на кінець 2019 року – на 29,16%. (рис.3). І лише за дев'ять місяців 2020 року, у період пандемії, обсяг зріс на 18,0%, якщо порівнювати з аналогічним періодом 2019 року і становив 4310,2 млн шт., а їхня сума – 2807,9 млрд грн.

За кількістю та сумою в операціях з використанням карток в Україні переважають саме безготівкові операції. За підсумками 2018 року обсяг безготівкових операцій становив 45,1%, на кінець 2019 року – 50,3% і за 9 місяців періоду пандемії 2020 року – 55,2% від суми усіх операцій із картками або 1550,1 млрд грн. Кількість безготівкових операцій становила на кінець 2019 року 4167,1 млн. шт. (82,4%), тобто 82

із 100 операцій із платіжними картками були безготівковими. За період 9 місяців 2020 року цей показник вже досяг 86 зі 100 операцій з платіжними картками. Водночас кількість операцій з отримання готівки з платіжних карток в 2020 році зменшилася на 11,3%, а сума – на 3,3% проти дев'яти місяців 2019 року [14].

а) кількість операцій, млн, шт.

б) сума операцій, млрд. грн.

Рис. 3. Динаміка кількості та суми операцій з використанням платіжних карток упродовж 2015-2019 рр. в Україні

Джерело: сформовано на основі [13]

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії підвищили популярність безконтактних платежів із використанням безконтактних та

токенізованих карток (за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв). Станом на 1.01.2019 кількість безконтактних платіжних карток в

Україні зросла на 44%, порівняно з попереднім періодом і становила 4,0 млн шт. У 2020 році приріст був також стрімкий, адже у вересні 2020 року для здійснення операцій були використані 11,5 млн безконтактних карток. Це на 51% більше, якщо порівняти з січнем цього ж року. Кількість токенизованих карток, якими українці користувалися для здійснення операцій у вересні 2020 року становила майже 3,4 млн шт. Це на 50% більше, якщо порівнювати з січнем 2020 року [14].

В 2020 році помітно змінюється динаміка структурного розподілу безготівкових операцій за способом проведення (рис. 4.). Згідно з даними НБУ на кінець 2019 р. понад половину кількості безготівкових операцій проводилось з використанням платіжних терміналів (51,2%), їхня сума становила 28,5% усіх безготівкових операцій. Водночас понад третина безготівкових операцій (35,9%) було проведено через мережу Інтернет. За 9

місяців 2020 року структурний розподіл зберігався, проте відбулося нарощення обсягів операцій через Інтернет (36,3%) та переказів з карти на карту (12,3%).

Платіжна інфраструктура безготівкових платежів в Україні продовжує розширюватися. В період пандемії кількість суб'єктів господарювання, які приймають платіжні картки, до кінця вересня 2020 року зросла на третину (на 31,7%) – до майже 316,4 тисяч. Крім того, з початку 2020 року кількість торговельних POS-терміналів також зросла – на 7,9% (до 360,4 тис. од.). Водночас понад 85% від усіх торговельних POS-терміналів забезпечують безконтактну оплату. Кількість платіжних терміналів у торговельній мережі (контактних та безконтактних) у розрахунку на 1 млн постійного населення України на 01 жовтня 2020 року становила 9,0 тис. штук (станом на початок року – 8,4 тис. штук) [13].

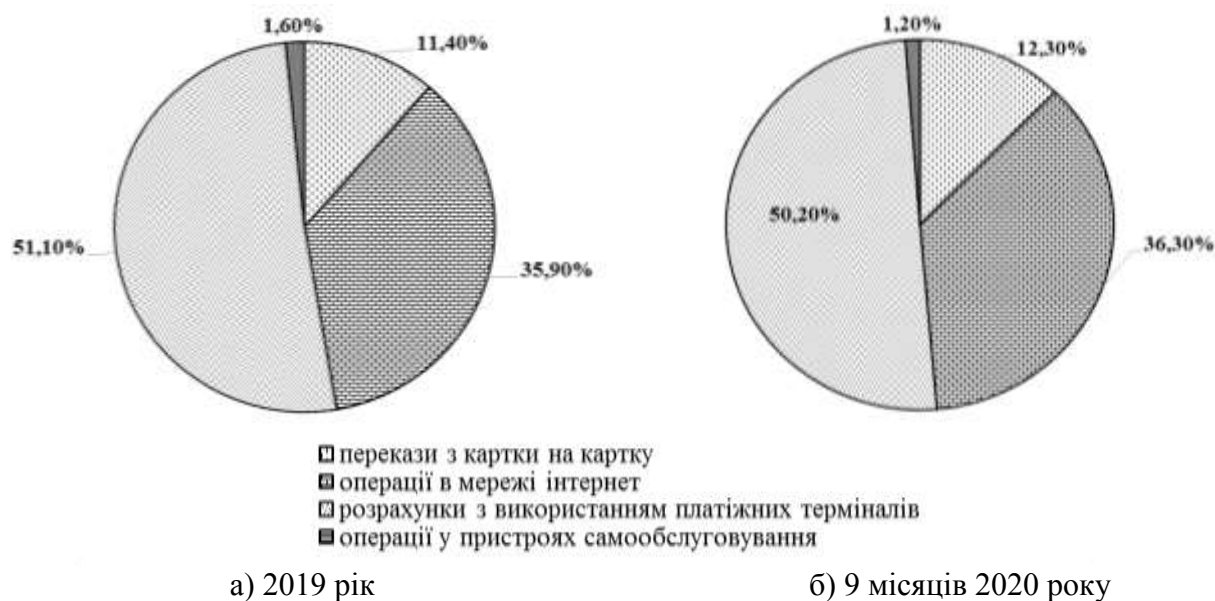

Рис. 4. Структура способу проведення безготівкових операцій з використанням карток в Україні, %

Джерело: сформовано на основі [13-14]

Сучасні тенденції в Україні та в світі причинені карантинними обмеженнями, заходами безпеки в умовах пандемії COVID-19 прискорили тенденції переходу до cashless економіки, проте не знівеливали більшість проблем з якими стикаються як фінансові установи так і населення під час проведення безготівкових платежів. Зокрема, в Україні основними з них є:

- активний перехід до електронних платежів підвищує ризики кібератак та шахрайств, ставить під загрозу процеси обробки та зберіганням фінансової та особистої інформації;

- недостатній рівень доступу населення до платіжної інфраструктури, відсутність достатньої кількості POS терміналів чи інших засобів розрахунку, низький рівень якості або повна відсутність Інтернет з'єднання в певних точках продажу чи сільській місцевості;

- не достатній рівень довіри населення до банківських установ та безпеки використання інноваційних технологічних пристроїв під час проведення банківських операцій;

- не зручності у використанні, недостатній сервіс підтримки пристроїв для проведення безготівкових платежів, ризики втрати можливості

здійснення платежу при повному відключенні електроенергії;

- в період пандемії проблематика тривалості існування вірусів на пластикових поверхнях електронних платіжних засобів та пристроїв масового використання.

Висновок. Сучасні тенденції розвитку економік світу характеризуються подальшою відмовою від готівкового обігу та зростанням обсягів безготівкових платежів. У 2020 році одним з головних чинників впливу на економічні процеси виявився фактор розповсюдження пандемії COVID-19. У відповідь на пандемію відбулись суттєві зміни у життєдіяльності багатьох держав світу, у тому числі і в Україні. Загалом вважаємо, що заходи пов'язані з безпекою життєдіяльності населення під час пандемії стали додатковим стимулом для розвитку ринку безготівкових платежів. Однак вказані процеси не знівеливали більшість проблем з якими стикаються як фінансові установи так і населення під час проведення безготівкових платежів. Подолання вказаних проблем призведе до активного переходу України до cashless економіки, стане додатковим джерелом залучення коштів населення у національну економіку.

Список використаної літератури

1. Пасічник І.В., Вязовий С.М., Лозовий С.В. Новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення конкурентоспроможності банків. *Електронний науково практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. 2019. №37. С.637-642.

2. Луцик М. Аналіз ринку безготівкових розрахунків. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/32.pdf>. (дата звернення 04.12.2020).
3. Non-cash payments volume URL: <https://worldpaymentsreport.com/non-cash-payments-volume-2/> (дата звернення 04.12.2020).
4. European central bank Statistical Data Warehouse URL: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000001386> (дата звернення 04.12.2020).
5. Panetta F. From the payments revolution to the reinvention of money URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2020/html/ecb.sp201127~a781c4e0fc.en.html> (дата звернення 04.12.2020).
6. So setzen sich Kontaktloses Bezahlen & Mobil Payment bei uns durch URL: <https://www.ing.de/ueber-uns/wissenswert/kontaktlos-bezahlen/> (дата звернення 04.12.2020).
7. Paiement : le déclin de l'argent liquide en France résumé en 3 chiffres URL: <https://www.moneyvox.fr/actu/82233/paiement-le-declin-de-argent-liquide-en-france-resume-en-3-chiffres> (дата звернення 04.12.2020).
8. Las tarjetas contactless y el móvil destronan al pago en efectivo en España URL: <https://www.itreseller.es/al-dia/2020/09/las-tarjetas-contactless-y-el-movil-destronan-al-pago-en-efectivo-en-espana> (дата звернення 04.12.2020).
9. Weimert M., Saiag A. Covid-19 and european retail payments URL: <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2020/jun/covid-19-and-european-retail-payments.pdf> (дата звернення 04.12.2020).
10. Contactless card limits on Visa and MasterCard in Europe as of May 2020, by country: Statista URL: <https://www.statista.com/statistics/1117539/contactless-card-limits-of-visa-and-mastercard-in-europe-by-country/> (дата звернення 04.12.2020).
11. Забродина Е. Операция PEPSI URL: <https://rg.ru/2020/07/05/vedushchie-banki-es-sozdadut-sobstvennuiu-platezhnuiu-sistemu.html> (дата звернення 04.12.2020).
12. Чотири роки Реформи фінансового сектору URL: https://fsr.org.ua/sites/default/files/imce/4_roky_reformy_final.pdf (дата звернення 29.10.2020).
13. Річний звіт НБУ за 2019 рік URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4 (дата звернення 04.12.2020).

14. Беззаперечні тренди карткового ринку у 2020 році – розрахунки в Інтернеті та безконтактні платежі URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezzaperechni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi--rozrahunki-v-interneti-ta-bezkontaktni-plateji> (дата звернення 04.12.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221744](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221744)

JEL Classification E42, F24, G21

CURRENT TRENDS OF THE CASHLESS PAYMENTS MARKET UNDER THE INFLUENCE OF THE COVID-19 PANDEMIC: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE

KOSTOHRYZ Viktoriya

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Finance and Banking Banking University Cherkasy Institute
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8378-5549>
e-mail: kostogryzvg@gmail.com*

TKACHENKO Alina

*Student, bachelor Banking University Cherkasy Institute
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8208-154X>
e-mail: alina-tkachenko27@ukr.net*

Abstract. *The article examines current trends in the development of non-cash payments in Ukraine and the European Union; the active acceleration of the processes of transition to non-cash payments with the influence of quarantine restrictions and security measures of the pandemic COVID - 19; the main problems of non-cash payments in Ukraine in the modern conditions are clarified.*

Keywords: *non-cash payments, payment cards, payment infrastructure, COVID-19 pandemic.*

The active introduction of the latest digital technologies plays an important role in the functioning of the world's economics. This process helps to reduce the cost of servicing money circulation, improve the investment opportunities of the population. The spread of the Covid-19 pandemic is accelerating the growth of global non-cash transactions. The purpose of this work is studying the current state of development of the non-cash payments market in Ukraine and the EU, determining the impact of the COVID 19 pandemic on the dynamics of non-cash payments and clarifying the main problems of their development in Ukraine.

The period of 2018-2019 was marked by the highest growth rate of global non-

cash payments in the world. Quarantine restrictions and security calls during the COVID 19 pandemic created additional conditions for an active transition from cash, which is a potential source of virus transmission, to non-cash payment methods. The non-cash payments market is improving in the Asia-Pacific region in China and India, and in the European Union in the United Kingdom. It was also studied that in the leading EU countries (Great Britain, Germany, France, Spain) and Ukraine since the beginning of the COVID-19 crisis, the popularity of contactless payment has increased, especially the number of POS terminals, payment cards and Internet transactions.

Significant changes have been in the lives of many countries around the world in response to the pandemic. Measures related to the safety of life during the pandemic have become an additional stimulus for the development of the non-cash payments market. However, they haven't alleviate most of the problems

faced by both financial institutions and the public when they make non-cash payments. Overcoming them will lead to Ukraine's active transition to a cashless economy, will be an additional source of attracting funds from the population to the national economy.

References

1. Pasichnik, I., Vyazovij, S. & Lozovij, S. (2019). Novitni formi bezgotivkovih rozrahunkiv u konteksti pidvishennya konkurentospromozhnosti bankiv [The latest forms of non-cash payments in the context of increasing the competitiveness of banks]. *Infrastruktura rinku - Market infrastructure*, 37, 637 – 642. [in Ukrainian]
2. Lucik, M. (2020). Analiz rinku bezgotivkovih rozrahunkiv [Analysis of the market of non-cash payments]. *Naukovij visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu - Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Retrieved from: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/32.pdf> [in Ukrainian]
3. Non-cash payments volume. worldpaymentsreport.com. Retrieved from: <https://worldpaymentsreport.com/non-cash-payments-volume-2/>
4. European central bank Statistical Data Warehouse. sdw.ecb.europa.eu. Retrieved from: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000001386>
5. Panetta, F. From the payments revolution to the reinvention of money. www.ecb.europa.eu. Retrieved from: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2020/html/ecb.sp201127~a781c4e0fc.en.html>
6. So setzen sich Kontaktloses Bezahlen & Mobil Payment bei uns durch [This is how contactless payment & mobile payment prevail with us]. www.ing.de. Retrieved from: <https://www.ing.de/ueber-uns/wissenswert/kontaktlos-bezahlen/> [in German]
7. Paiement : le déclin de l'argent liquide en France résumé en 3 chiffres [Payment: the decline of cash in France summarized in 3 figures]. moneyvox.fr. Retrieved from: <https://www.moneyvox.fr/actu/82233/paiement-le-declin-de-argent-liquide-en-france-resume-en-3-chiffres> [in French]
8. Las tarjetas contactless y el móvil destronan al pago en efectivo en España [Contactless cards and mobile phones dethrone cash payment in Spain]. www.itreseller.es. Retrieved from: <https://www.itreseller.es/al-dia/2020/09/las-tarjetas-contactless-y-el-movil-destronan-al-pago-en-efectivo-en-espana> [in Spanish]

9. Weimert, M. & Saiag, A. Covid-19 and european retail payments. www.oliverwyman.com. Retrieved from: <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2020/jun/covid-19-and-european-retail-payments.pdf>
10. Contactless card limits on Visa and MasterCard in Europe as of May 2020, by country. www.statista.com. Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/1117539/contactless-card-limits-of-visa-and-mastercard-in-europe-by-country/>
11. Operaciya PEPSI. [Operation PEPSI]. rg.ru Retrieved from: <https://rg.ru/2020/07/05/vedushchie-banki-es-sozdadut-sobstvennuiu-platezhnuiu-sistemu.html> [in Russian]
12. Chotiri roki Reformi finansovogo sektoru [Four years of financial sector reform]. fsr.org.ua. Retrieved from: https://fsr.org.ua/sites/default/files/imce/4_roky_reformy_final.pdf (accessed 3.12.2020) [in Ukrainian]
13. Richnij zvit NBU za 2019 rik [Annual report of the NBU for 2019]. bank.gov.ua. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4_ [in Ukrainian]
14. Bezzaperechni trendi kartkovogo rinku u 2020 roci – rozrahunki v Interneti ta bezkontakti platezhi [Undisputed trends in the card market in 2020 - online payments and contactless payments]. bank.gov.ua. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezzaperechni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi-rozrahunki-v-interneti-ta-bezkontakti-plateji> [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221765](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221765)

УДК 001.31+ 338.436.33

**ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-
ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО
КОМПЛЕКСА КАЗАХСТАНА**

ТАЛИМОВА Л.А.

*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой «Банковский менеджмент и финансовые рынки»
Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
Республика Казахстан
e-mail: laztal@mail.ru*

ЖУКЕНОВ Б.М.

*докторант PhD
Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
Республика Казахстан
e-mail: red52859@mail.ru*

АКЕНОВ С.Ш.

*кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры «Экономика и менеджмент предприятия»
НАО «Карагандинский технический университет»,
Республика Казахстан
e-mail: serik_2006a@mail.ru*

САЙФУЛЛИНА Ю.М.

*кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры «Банковский менеджмент и финансовые рынки»
Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
Республика Казахстан
e-mail: ulia_alex@mail.ru*

Анотація. У статті обґрунтовано пріоритети інноваційно-технологічного розвитку агропромислового комплексу Казахстану на сучасному етапі. Науково-інноваційна інфраструктура агропромислового комплексу країни, включаючи сільське господарство, демонструє низьку здатність розробляти і впроваджувати у виробництво інноваційні технології. Проведено теоретичне обґрунтування можливостей застосування механізму державно-приватного партнерства та розвитку діяльності центрів поширення інноваційних знань.

Keywords: агропромисловий комплекс, аграрна наука, інновація, технології, поширення інновацій.

Аннотация. В статье обоснованы приоритеты инновационно-технологического развития агропромышленного комплекса Казахстана на современном этапе. Научно-инновационная инфраструктура агропромышленного комплекса страны, включая сельское хозяйство, демонстрирует низкую способность разрабатывать и внедрять в производство инновационные технологии. Проведено теоретическое обоснование возможностей применения механизма государственно-частного партнерства и развития деятельности центров распространения инновационных знаний.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, аграрная наука, инновация, технологии, распространение инноваций.

Постановка проблемы. Сфера агропромышленного комплекса (АПК) обеспечивает удовлетворение первичных потребностей населения и от ее инновационного потенциала зависят возможности устойчивого развития не только самого комплекса, но и в целом национальной экономики Казахстана. В экономике Казахстана сельскохозяйственная отрасль считается базовой. Но в структуре ВВП ее доля на протяжении последних лет остается незначительной и составляет 4,2%, а производительность сельскохозяйственного производства одна из самых низких – в 5-10 раз ниже в сравнении с развитыми странами. И эта ситуация остается неразрешимой, несмотря на государственную поддержку и благоприятные факторы для развития отрасли (наличие огромной территории, пахотных земель, вхождение в число крупных экспортеров по зерну и муке, растущий спрос на продовольственную продукцию). В стране на протяжении двух десятилетий активно формировалась и функционирует специализированная инфраструктура инновационной системы АПК, которая включает государственные и квазигосударственные организации, отраслевые НИИ и исследовательские университеты, хозяйствующие субъекты в секторе агропромышленного предпринимательства. К сожалению, следует констатировать, что инновационная активность и результаты в форме массовых разработанных и внедренных научных разработок в сельскохозяйственном производстве остаются недостаточными. Соответственно, важным остается вопрос поиска новых подходов для решения проблем эффективного управления и

инновационного развития АПК Казахстана.

Анализ исследований и публикаций по теме. Проблемные вопросы формирования организационно-экономического механизма та инновационного развития сферы АПК стали предметом изучения в научных работах зарубежных ученых, среди которых следует отметить труды Л. Абалкина [1], М. Бунина [2], А. Гатаулина, В. Добрынина, В. Милосердова, Г. Романенко, А. Серкова, М. Фомбанг [3], Ф. Шакирова.

Научная школа Казахстана свои исследования направляет на формирование теоретических и методологических основ развитие рыночных отношений в аграрном секторе и различные аспекты функционирования АПК. В частности особое внимание уделяется вопросам прогнозирования основных траекторий устойчивого развития отрасли, обеспечение повышения ее конкурентоспособности и эффективности производства, экономической и продовольственной безопасности национальной экономики в зависимости и взаимовлиянии с развитием инновационных процессов в сфере АПК. Заслуживают на внимание научные публикации таких отечественных ученых, как К. Абуова, Н. Альмухамедова [4], К. Бельгибаева, Т. Есполова, М. Каменова [5], В. Левичева, С. Мизанбековой, Г. Накипова [6], Ж. Сейфуллина, А. Таубаева [7] и других экономистов. Однако необходимым является изучение взаимосвязи между эффективностью сельскохозяйственного производства фермерских хозяйств и системой распространения инновационных технологий в АПК, реакции предпринимателей на внедрение инновацион-

ных технологий в сельскохозяйственном производстве.

Целью работы является определение основных препятствий для активизации научно-инновационных процессов в сфере АПК Казахстана, характеристика особенностей инновационно-финансовой инфраструктуры и обоснование приоритетов перспективного развития инновационных процессов в сельскохозяйственном производстве.

Обоснование полученных научных результатов. В условиях рыночной конкуренции в странах ЕАЭС, дальнейшее совершенствование подходов к решению проблем инновационного развития АПК стало одной из основополагающих предпосылок модернизированных изменений в системе его управления. Сегодня компаниям АПК Казахстана все чаще приходится полагаться на собственные силы. Однако многие аналитики и представители бизнеса считают невозможным сохранение рентабельности действующих компаний АПК без весомой государственной поддержки их оперативной и инновационной деятельности. За последнее время в целом наблюдается снижение инвестиционного потенциала в АПК, что наряду с инфляцией, ростом цен на все виды ресурсов, включая кредитные, снижением покупательной способности населения отрицательно сказалось на инновационном развитии предприятий АПК.

В связи с этим вполне закономерным является постановка задачи выяснить, почему отрасль сельского хозяйства не привлекательна для ученых и инноваторов, хотя точечные результаты разработки и внедрения инновационных технологий в Казахстане

имеются. Современная казахстанская инновационная повестка в первую очередь ориентирована в промышленную сферу, в частности в обрабатывающую промышленность. Определяя приоритетом развитие сельского хозяйства, принято Государственную программу развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы [8]. Но в Казахстане очень мало научных и инновационных стартапов, работающих в сфере сельского хозяйства в целом, включая не только растениеводство и животноводство, а и все сферы переработки сельхозпродукции. Такая ситуация возможно сложилась вследствие недостаточно глубокого изучения мирового опыта и оценки возможности его имплементации в условиях национальной экономики, что не позволило четко определить направления соответствующей государственной поддержки.

Существующая национальная инновационная система Казахстана, рассматривает инновационную инфраструктуру АПК как составной элемент развития сельскохозяйственной науки и внедрения инновационных наукоемких технологий отечественных ученых. Считаем, что дальнейшее развитие инноваций и содействие технологической модернизации АПК Казахстана должно быть нацелено на устойчивое развитие агропромышленных предприятий через:

- ориентирование прикладной науки на задачи модернизации сельского хозяйства, создание эффективной системы генерации и использования инновации в сельской экономике;
- формирование и развитие системы управления инновационно-технологическим развитием, включающей си-

стему технологического прогнозирования и планирования, разработку и реализацию программ инновационно-технологического развития АПК Казахстана;

- развитие системы содействия технологической модернизации сельского хозяйства включающей проведение технологического аудита, трансферт зарубежных технологий, содействие внедрению и распространения технологий, коммерциализацию технологий;

- создание сети окотехнологичных демонстрационных площадок, модельных образовательных ферм, предприятий и стартапов совместно с национальными и крупными зарубежными компаниями для распространения инновационных знаний среди фермерских хозяйств.

Данные предложения связаны с тем, что классическое видение инноваций сосредоточено на разработке новых продуктов и услуг, в том числе в сфере агропромышленного комплекса. Однако в последнее время понятие инновации было расширено. Предложены рамки для инноваций, основанные на внедрении новых методов управления организацией. По мнению экспертов, инновация – это также принятие концепции или практики, ранее не использовавшихся организацией. Таким образом, инновации возникают внутри организаций и не всегда могут быть восприняты пользователями, что требует соответствующей организационной системы распространения инновационных знаний.

Основные характеристики инноваций в организационном управлении сосредоточены, прежде всего, на том факте, что инновации задумываются и реализуются более чем одной органи-

зацией. Таким образом, эта структура расширяется и включает в себя организационные сети и трансформацию сложных социальных систем производства. Во-вторых, такие инновации являются результатом не только конкретных изменений в объеме производства, но и изменений в других областях, таких как используемые ресурсы (например, используемые формы финансирования), процессы, используемые для принятия решения о том, что должно быть произведено, или даже показатели для оценки производительности и осуществимости продукта или услуги. Общепринятое понятие «инновации» расширяется и уже не может рассматриваться исключительно в рамках одной организации, оно формируется в рамках совокупности отношений, установленных с другими организациями для разработки предоставляемых продуктов или услуг.

В подобном же ключе рассуждали разработчики концепции межорганизационных инноваций, которые характеризуют существующую ситуацию в сфере инновационно-технологического развития сферы АПК. В рамках данной концепции институциональные соглашения, используемые общественными организациями для предоставления государственных услуг, обосновываются как примеры организационных инноваций. При этом в системе различных организационных форм, существующих в государственном секторе, особое значение приобретает государственно-частное партнерство (ГЧП) по причине того, что развитие такого партнерства можно считать инновацией по сравнению с другими более традиционными структурными моделями (ры-

ночными или иерархическими моделями) [8].

В отличие от традиционного делового контракта, ГЧП требует высокого уровня интенсивности, не порождаемого всеми подобными отношениями между бизнесом и государственным сектором. Эти партнерские отношения отличаются двумя ключевыми переменными: разрабатываемые проекты должны быть долгосрочными и средне-срочными, а члены партнерства работать вместе над разработкой продуктов и услуг, разделяя при этом затраты, риски и выгоды. Кроме того, отличительными особенностями таких партнерских отношений от других моделей сотрудничества являются продолжительность и передача рисков, характерных для сельско-хозяйственного производства.

Примером результативного внедрения ГЧП в производственном секторе может служить практика ЕС, а именно поддержка проекта «Фабрики будущего ГЧП» стоимостью 1,2 млрд. евро, направленного на повышение конкурентоспособности и устойчивости европейской обрабатывающей промышленности. На основе данной инициативы в ЕС приступили к осуществлению 25 исследовательских проектов, которые сосредоточены в четырех основных инновационных областях: 1) интеллектуальные фабрики, использующие более оптимизированные ИКТ или следующее поколение робототехники, автоматизации, планирования и моделирования; 2) цифровые фабрики, которые уменьшают потребность в физическом прототипировании; 3) устойчивое развитие и использование новых методов или новых зеленых технологий и дружественных к людям стратегий на за-

водах; 4) переосмысление использования материалов или обработки с использованием новых высокоэффективных материалов.

Однако основным сектором, в котором реально отразились преимущества ГЧП в качестве основы для реализации фундаментальных исследований и базовых услуг, стало сельское хозяйство. Именно ГЧП в области технологических инноваций имеют важнейшее значение для конкурентоспособности регионов и отдельных стран, которые предпринимают серьезные шаги по выявлению наилучшего использования ГЧП [9]. Например, Европейская комиссия создает конкретную правовую базу для содействия созданию ГЧП и обеспечения того, чтобы риски и ответственность были равноправно разделены между партнерами. Цель состоит в том, чтобы гарантировать доступ к финансированию через гранты, государственные закупки или инвестиции. На странах Ближнего Востока и Северной Африки развитие ГЧП также занимают центральное место и поддерживается нормативно-правовой базой. Необходимость быстрого осуществления крупномасштабных и сложных проектов вступает в противоречие со значительными потребностями в капитале, которые должны оставаться доступными для инфраструктуры агропромышленного производства. Это накладывает серьезные ограничения на государственные бюджеты, но доступность частного капитала также ограничена, поскольку инвесторы теперь более осведомлены о рисках и менее готовы рисковать на развивающихся рынках. С другой стороны, считается, что повышение эффектив-

ности за счет участия частного сектора является значительным.

Страны также определяют политику и правовые рамки, призванные сделать использование ГЧП более прозрачным и лучше интегрированным в национальный контекст. Исследования, проведенные Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), показали, что важной причиной, сдерживающих развитие национальных инновационных систем развивающихся стран, является недостаточное взаимодействие между наукой, высшим образованием и промышленностью. Понимание этого определило включение различных моделей ГЧП в качестве ключевых компонент инструментария государственной инновационной политики. При этом, ОЭСР рекомендует использовать дополнительные ГЧП для улучшения инновационной и экономической деятельности стран.

Таким образом, ГЧП в инновационной сфере АПК позволяет решить ряд проблем и имеет следующие преимущества:

- обеспечивает большую отдачу от финансирования научных исследований и позволяет успешно решать вопросы дальнейшей коммерциализации их результатов;

- помогает привлекать для экспертизы представителей частного сектора и формировать конкурентную среду для проведения открытых и прозрачных тендеров при реализации инновационных проектов в сфере АПК;

- распределяет ответственность между партнерами, где государство устанавливает цели проекта в соответствии с государственными интересами и определяет параметры стоимости и качества, контролирует реализацию

проектов, а частный партнер берет на себя оперативную деятельность на разных этапах реализации проекта – разработку, финансирование, строительство и эксплуатацию, администрирование, практическую реализацию услуг потребителям. Безусловно, механизм ГЧП открывает новые возможности для инновационно-технологического развития АПК и стимулирует спрос на инновации в аграрном секторе.

Однако следует отметить и негативные особенности развития ГЧП в инновационной сфере АПК. Государство, активно вмешиваясь в этапы инновационного процесса, которые традиционно считались исключительно частными, и пытаясь инициировать активное участие бизнеса в инновационной деятельности, вытесняет и замещает частный сектор через значительное за объемом долгосрочное финансирование, что снижает в конечном плане деловую активность предпринимателей фермеров.

Существенные проблемы развития инструментов ГЧП в инновационной сфере, в частности применительно к Казахстану, также можно отнести к неравноправным властным отношениям участников партнерства. Эта тенденция противоречит основному принципу ГЧП, на котором она формируется. Суть принципа равноправия и экономической ответственности заключается в том, что все участники ГЧП обладают равными правами в определенных вариантах реализации для эффективного достижения поставленных целей и задач. Каждый участник должен нести полную ответственность перед обществом за свои обязательства.

Исходя из этого, можно сделать вывод, что, несмотря на трудности внедрения инструмента ГЧП как фактора инновационного развития агропромышленного комплекса, он позволяет достичь оптимальных результатов высокого качества. Успех реализации зависит от развитой нормативно-правовой базы, отлаженной институциональной среды, экономических и организационных решений всех аспектов рассматриваемых проблем [10]. ГЧП способствует развитию инновационной деятельности в сельском хозяйстве, диверсификации аграрной экономики в соответствии со стратегическими целями государства, в результате чего достигается высокое качество жизни потребителей и общества в целом.

Выводы. На основе обобщения концептуальных основ организационных инноваций и механизма государственно-частного партнерства в современной экономике, в качестве первоочередных мер по решению проблем инновационно-технологического развития АПК Казахстана, предлагаем следующие действия:

1. Создание сети специализированных организации развития и распространения инновационных знаний в сфере АПК, в частности, сельскохозяйственного производства, как

фактора внедрения эффективных организационных инноваций и повышения инновационного потенциала предпринимателей фермеров. Это связано, с тем, что аграрные инновации разработанные и внедряемые в специализированных аграрных НИИ, не всегда могут быть восприняты пользователями, что требует соответствующей организационной системы распространения инновационных знаний.

2. На основе механизма ГЧП необходимо создать реальные механизмы и рычаги вовлечения в финансирование аграрных научных исследований предпринимательского сообщества, как основного потребителя научных продуктов в форме новых технологий, и активного инициатора новых исследований, с возможностью софинансирования. Механизм ГЧП открывает новые возможности для инновационно-технологического развития АПК и стимулирует спрос на инновации в аграрном секторе, с одной стороны, а с другой, позволяет разделить высокие риски агропромышленных инноваций. Он получил широкое распространение в мировой практике, что позволяет активно внедрять его в казахстанских реалиях, как действенный фактор повышения инновационно-технологического уровня АПК.

Список используемой литературы:

1. Абалкин Л. Аграрная трагедия России. *Вопросы экономики*. 2009. №9. С. 4-15
2. Бунин М. Инновационные технологии в сельском хозяйстве России. *Экономика сельского хозяйства России*. 2004. №7. С.7.

3. Fombang, M.S., Adjasi, C.K. Access to finance and firm innovation, *Journal of financial economic policy*. 2018. Vol. 10, No. 1, P.: 73-94, DOI: <https://doi.org/10.1108/JFEP-10-2016-0070>
4. Альмухамедова Н. Что мешает сельскому хозяйству Казахстана стать драйвером экономики? URL: <https://cabar.asia/ru/chto-meshaet-selskomu-hozyajstvu-kazahstana-stat-drajverom-ekonomiki> (дата обращения 16.11.2020)
5. Kamenova M.Zh., Nakipova G.N. et al. The Current State and Forecast of Food Production During the Industrial and Innovative Development of Kazakhstan. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2016. (Volume VII, Summer). 3(17). pp. 543 – 553. doi: 10.14505/jarle.v7.3(17).10.
6. Накипова Г.Н., Каменева М.Ж., Ахметова К.А. Агропромышленный комплекс Казахстана: прогноз развития. *Теоретические и прикладные вопросы экономики и сферы услуг*. 2012. № 4. С. 25-39.
7. Taubayev, A., Akenov, S., Ulybyshev, D., Kernebaev, A., (2017). Institutional support of agro-industrial complex entities of quasi-public sector of Kazakhstan. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Vol. 8, Iss. 4(26), P. 1560-1565. DOI: 10.14505/jarle.v8.4(26).35
8. Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы URL: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/reu/europe/documents/compnew/Kaz_PD F5.pdf (дата обращения 16.11.2020)
9. Taubayev, A., Kuttybai, M., Saifullina, Yu., Borisova, E., & Kabdybay, A., (2018). Public-private partnership development in Kazakhstan: a case study based on international benchmarking. *Economic Annals-XXI*, 174(11-12), 51-57. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V174-08>
10. Таубаев А.А., Талимова Г.У., Сайфуллина Ю.М., Борисова Е.И. Приоритет государственно-частного партнерства при финансировании наукоемкого сектора экономики. *Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера: Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета*. 2019. № 3. С. 56–64. DOI: 10.34130/2070-4992-2019-3-56-64

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221765](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221765)

УДК 336.226.322

**PRIORITY DIRECTIONS OF INNOVATIVE AND TECHNOLOGICAL
DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL
COMPLEX OF KAZAKHSTAN**

TALIMOVA L.A.

Doctor of Economics, professor

Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz

e-mail: laztal@mail.ru

ZHUKENOV B.M.

PhD student,

Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz

e-mail: red52859@mail.ru

AKENOV S.Sh.

PhD in Economics, Associate Professor,

Karaganda technical University

e-mail: serik_2006a@mail.ru

SAIFULLINA Yu.M.

PhD in Economics, Associate Professor,

Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz

e-mail: ulia_alex@mail.ru

Abstract. *This article substantiates the priorities of innovative and technological development of the agro-industrial complex of Kazakhstan at the present stage. The scientific and innovative infrastructure of the country's agro-industrial complex, including agriculture, demonstrates a low ability to develop a critical mass of innovative technologies developed by domestic scientists and implemented in production. In order to solve these problems, we conducted a theoretical study of the possibilities of using the mechanism of public-private partnership and developing the activities of centers for the dissemination of innovative knowledge.*

Keywords: *agro-industrial complex, agricultural science, innovation, technologies, dissemination of innovation.*

The sphere of the agro-industrial complex (AIC) ensures the satisfaction of the primary needs of the population and the possibilities of sustainable development not only of the complex itself, but also of

the national economy of Kazakhstan as a whole depend on its innovative potential.

Further development of innovations and assistance to technological modernization of the agro-industrial complex of Kazakhstan should be aimed to sustaina-

ble development of agro-industrial enterprises through:

- orientation of applied science to the tasks of modernizing agriculture, creating an effective system for generating and using innovation in the rural economy;

- formation and development of a management system for innovation and technological development, including a system of technological forecasting and planning, development and implementation of innovation and technological development programs for the agro-industrial complex of Kazakhstan;

- development of a system for promoting technological modernization of agriculture, including conducting a technological audit, transfer of foreign technologies, promoting the introduction and dissemination of technologies, commercialization of technologies;

- creation of a network of high-tech demonstration sites, model educational farms, joint ventures, start-ups together with national and large foreign companies to disseminate innovative knowledge among farms.

New opportunities for innovative and technological development of the agro-industrial complex and stimulating demand for innovations in the agricultural sector are opened by public-private partnerships (PPPs), which:

- provides a greater return on research funding and allows to successfully resolve issues of further commercialization of its results;

- helps to attract private sector representatives for expertise and create a competitive environment for holding open and transparent tenders in the implementation of innovative projects in the agricultural sector;

- distributes responsibility between partners, where the state sets the goals of the project in accordance with state interests and determines the parameters of cost and quality, controls the implementation of projects, and the private partner takes over the operational activities at different stages of the project - development, financing, construction and operation, administration, practical implementation of services to consumers.

Among the priority measures to solve the problems of innovation and technological development of the agro-industrial complex of Kazakhstan, it is proposed to: 1) create a network of specialized organizations for the development and dissemination of innovative knowledge in the agro-industrial complex; 2) involve in the financing of agricultural scientific research of the entrepreneurial community within the framework of PPP real mechanisms and levers.

References:

1. Abalkin, L. (2009). Agrarnaia tragediia Rossii [Agrarian tragedy of Russia]. *Voprosy ekonomiki - Economic issues*, 9, 4-15 [in Russian].
2. Bunin, M. (2004). Innovatsionnye tekhnologii v selskom khoziaistve Rossii [Innovative technologies in agriculture in Russia]. *Ekonomika selskogo khoziaistva Rossii - Agricultural Economics of Russia*, 7, 7. [in Russian]
3. Nakipova, G.N., Kameneva, M.Zh. & Akhmetova, K.A. (2012). Agropromyshlennyi kompleks Kazakhstana: prognoz razvitiia [Agro-industrial complex of Kazakhstan: development forecast]. *Teoreticheskie i prikladnye voprosy ekonomiki i*

sfery uslug - Theoretical and applied issues of economics and services, 4, 25-39. [in Russian]

4. Chto meshaet sel'skomu khozyaystvu Kazakhstana stat' drayverom ekonomiki? [What prevents the agriculture of Kazakhstan to become a driver of the economy?]. cabar.asia. Retrieved from: <https://cabar.asia/ru/chto-meshaet-selskomu-hozyajstvu-kazahstana-stat-drajverom-ekonomiki> [in Russian]

5. Kamenova, M.Zh., Nakipova, G.N. et al. (2016). The Current State and Forecast of Food Production During the Industrial and Innovative Development of Kazakhstan. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 3(17), 543 – 553. doi: 10.14505/jarle.v7.3(17).10.

6. Taubayev, A., Akenov, S., Ulybyshev, D. & Kernebaev, A., (2017). Institutional support of agro-industrial complex entities of quasi-public sector of Kazakhstan. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 4(26),1560-1565. DOI: 10.14505/jarle.v8.4(26).35

7. Fombang, M.S. & Adjasi, C.K., (2018). Access to finance and firm innovation, *Journal of financial economic policy*, 10(1), 73-94, DOI: <https://doi.org/10.1108/JFEP-10-2016-0070>

8. Gosudarstvennaya programma razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan na 2017-2021 gody [State program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021]. www.fao.org. Retrieved from: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/reu/europe/documents/compnew/Kaz_PD F5.pdf [in Russian]

9. Taubayev, A., Kuttybai, M., Saifullina, Yu., Borisova, E., & Kabdybay, A., (2018). Public-private partnership development in Kazakhstan: a case study based on international benchmarking. *Economic Annals-XXI*, 174(11-12), 51-57. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V174-08>

10. Taubaev, A.A., Talimova, G.U., Saifullina, Iu.M. & Borisova E.I. (2019). Prioritet gosudarstvenno-chastnogo partnerstva pri finansirovanii naukoemkogo sektora ekonomiki [Priority of public-private partnership in financing the knowledge-intensive sector of the economy]. *Korporativnoe upravlenie i innovatsionnoe razvitie ekonomiki Severa: Vestnik Nauchno-issledovatel'skogo tsentra korporativnogo prava, upravleniia i venchurnogo investirovaniia Syktyvkar'skogo gosudarstvennogo universiteta - Corporate governance and innovative development of the economy of the North: Bulletin of the Research Center for Corporate Law, Management and Venture Investment of Syktyvkar State University*, 3, 56–64. DOI: 10.34130/2070-4992-2019-3-56-64 [in Russian]

УДК 338.2 336

ВПЛИВ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ТРЕТЯК Наталя Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9457-2645>
e-mail: natali_m2008@ukr.net*

БОНДАР Жанна Богданівна

*здобувач Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
e-mail: zhannabondar13@gmail.com*

Анотація. У статті вирішується важливе науково-практичне завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів щодо удосконалення процесу управління підприємством з використанням цифрових технологій. Розглядаються методи оцінки ефективності використання цифрових технологій та переваги від їх імплементації в діяльність підприємства. В роботі представлені особливості управління підприємством в умовах цифровізації.

Ключові слова: цифрові технології, ефективність управління, методи оцінки, витрати, цифровізація, процес управління.

Постановка проблеми. З огляду на необхідність оперативного пристосування до сучасних умов, підприємства України потребують інноваційного реформування. Цього можна досягти шляхом введення в процес управління таких підприємств, цифрових технологій. При цьому важливо розуміти, що цифрові перетворення на підприємстві потенційно несуть в собі не

Аннотация. В статье решается важная научно-практическая задача, суть которой лежит в обосновании теоретических аспектов по совершенствованию процесса управления предприятием с использованием цифровых технологий. Рассматриваются методы оценки эффективности использования цифровых технологий и преимущества от их имплементации в деятельность предприятия. В работе представлены особенности управления предприятием в условиях цифровизации.

Ключевые слова: цифровые технологии, эффективность управления, методы оценки, расходы, цифровизация, процесс управления.

тільки позитивні можливості, а й певні загрози. І значною мірою це пов'язано з визначенням адекватного співвідношення обсягу фінансових інвестицій в розробку і впровадження цифрових технологій і ефектами реалізації проєктів цифровізації для конкретних господарюючих суб'єктів. Тому, структурі управління необхідно визначитися з вибором цифрових технологій до

впровадження та методами оцінки ефективності від їх імплементації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку цифрових технологій та змін в процесі управління підприємством, викликаними впровадженням цифрових технологій приділяється багато уваги як у міжнародній, так і у вітчизняній теорії. Зокрема, важливе місце в дослідженні даного питання посідають праці учених-економістів, зокрема: В. Апалькова, С. Веретюк, О. Гуменюк, П. Друкер, С. Коляденко, І. Карчева, Б. Кінг, Р. Ліпсі, Л. Лямін, І. Малик, В. Пілінський, Ю. Пивоваров, К. Пугачевська, П. Пуцентейло, К. Скінер, Е. Тоффлер, В. Фіщук, К. Шваб та ін. Але, залишаються недостатньо вирішеними теоретичні і практичні питання щодо визначення впливу процесу цифровізації на формування системи управління на підприємстві.

Метою статті є дослідження впливу трансформації цифрових технологій на процес управління підприємством та методів оцінки ефективності впровадження таких технологій у діяльність підприємства.

Результати дослідження. Зараз нові цифрові технології впевнено проникають в усі сфери господарського життя суспільства, впливаючи на діяльність підприємства, формуючи в ній якісні структурні зміни.

Дослідники і фахівці виділяють такі основні напрями застосування цифрових технологій в управлінні підприємством: (рис.1.): штучний інтелект і машинне навчання (AI and Machine Learning); Блокчейн і криптовалюта (Blockchain and Cryptocurrencies); Великі дані (Big Data); Доповнена і віртуальна реальність (AR / VR); Чат-

Боти і віртуальні помічники (Bots and Virtual Assistants); Мобільність і кібербезпека (Mobile and Cybersecurity); Інтернет речей (IoT - Internet of Things); Штучні нейронні мережі (Artificial Neural Networks).

Штучний інтелект (AI) і машинне навчання (Machine Learning) являє собою машинну обробку та групування даних на основі яких приймаються управлінські рішення. Штучний інтелект має численні додатки і все більше використовується у фінансовому секторі. Машинне навчання можна вважати одним із похідних елементів штучного інтелекту, яке фокусується на наданні комп'ютерам можливості навчатись, не будучи спеціально запрограмованими для цього через коди, що вводяться вручну, використовуючи різні методи, включаючи нейронні мережі та глибоке навчання [1].

Блокчейн і криптовалюта (Blockchain and Cryptocurrencies). Ідея технології блокчейн являє собою величезну базу даних загального користування, яка функціонує у вигляді ланцюга і без централізованого керівництва. Нині, технології блокчейн широко використовуються в управлінні підприємством, з метою контролю за використанням активів, ресурсів, побудови нових бізнес-процесів, бізнес – моделей.

Великі дані (Big Data) їх основним призначенням є обробка великих баз даних, робота з інформацією величезного обсягу і різноманітного складу, що за масштабом перевершує жорсткий диск одного персонального пристрою і не піддається обробці класичними інструментами, що застосовуються для менших обсягів, з метою збільшення ефективності роботи, надійності, створення абсолютно нових

продуктів і підвищення конкурентоспроможності.

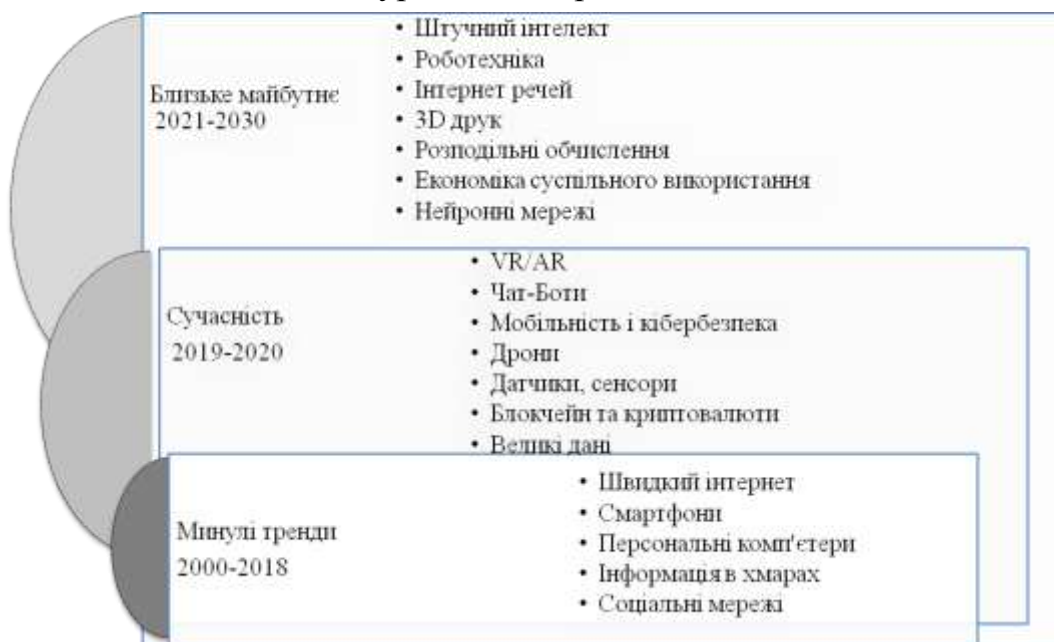

Рис.1. Світові тенденції в цифровій економіці

Джерело: опрацьовано автором за [1]

Аналіз великих даних фокусується на виявленні закономірностей, кореляцій та тенденцій у даних чи вподобаннях споживачів. Це може бути засноване на машинному навчанні чи інших технологіях.

Черговим трендом є доповнена і віртуальна реальність (AR / VR), що являє собою глобальний напрям, який має вплив, порівняно з впливом інтернету і смартфонів на життєдіяльність людини в цілому, як результат введення у поле сприйняття будь-який сенсорних даних з метою доповнення даних про оточення і поліпшення сприйняття інформації [2].

Інтелектуальні віртуальні помічники і чат-боти поступово стають частиною повсякденного життя. Більшість провідних ІТ-компаній вже давно використовують чат-боти, на їх основі будують платформи, створюють головних помічників. Інновації та гнучкість цих технологій означають, що вони будуть продовжувати розвивати-

ся і в майбутньому. Бот - це програма, з якою користувач може взаємодіяти для досягнення будь-якої мети або розваги. Боти здатні розшифровувати повідомлення в месенджерах і виконувати відповідні дії на основі цих повідомлень. Чат-боти приходять на зміну мобільних додатків і сайтів [3].

Мобільність і кібербезпека (Mobile and Cybersecurity). В наше життя вже увійшли мобільні технології, які кардинальним чином поліпшили процеси виробництва і процеси споживання інформації. Використання мобільних технологій дозволяє бути в курсі всіх подій в світі, докладаючи для цього мінімум зусиль. Крім того, мобільні технології дозволяють знизити вартість продукції для кінцевих споживачів за рахунок оптимізації процесів, скорочення виробничих витрат і невиробничих витрат.

Інтернет речей (IoT - Internet of Things) - це мережа фізичних об'єктів, які мають вбудовані технології, що

дозволяють здійснювати взаємодію з зовнішнім середовищем, передавати відомості про свій стан і приймати дані ззовні [4, с.98]. Технологія «Інтернет речей» передбачає об'єднання звичайних на вигляд приладів в мережу, яка стає чимось більшим, ніж просто сума складових елементів. Ініціаторами у використанні «Інтернет речей» стали комунальні господарства, автомобільні концерни, великі промислові підприємства і склади [5].

Штучні нейронні мережі (Artificial Neural Networks). Роботу комп'ютерних нейронних мереж можна порівняти з роботою людського мозку. Людина сприймає інформацію завдяки взаємодії гігантської кількості нейронів - індивідуальних клітин, з яких складається мозок. Кожна з них сама по собі не розумна. Але вона взаємодіє з іншими нейронами поблизу, ґрунтую-

чись на тому, як вони перетворюють вхідний сигнал в вихідний. У комп'ютерній нейронній мережі замість окремих клітин-нейронів крихітні математичні функції. Кожна з них орієнтується на безліч навколо. Мільйони і мільярди математичних функцій працюють разом, і чим краще вони натреновані, узгоджені, тим сильніше (інтелектуальніше) система [6].

Отже, можна стверджувати, що розглянуті сучасні цифрові технології не з'являються і не використовуються поодиночі, а спостерігається взаємопов'язаний і системний підхід.

Впровадження цифрових технологій і методів оптимізації бізнес-процесів дозволяють удосконалити загальний процес управління підприємством надаючи їм суттєву конкурентну перевагу на ринку (рис. 2).

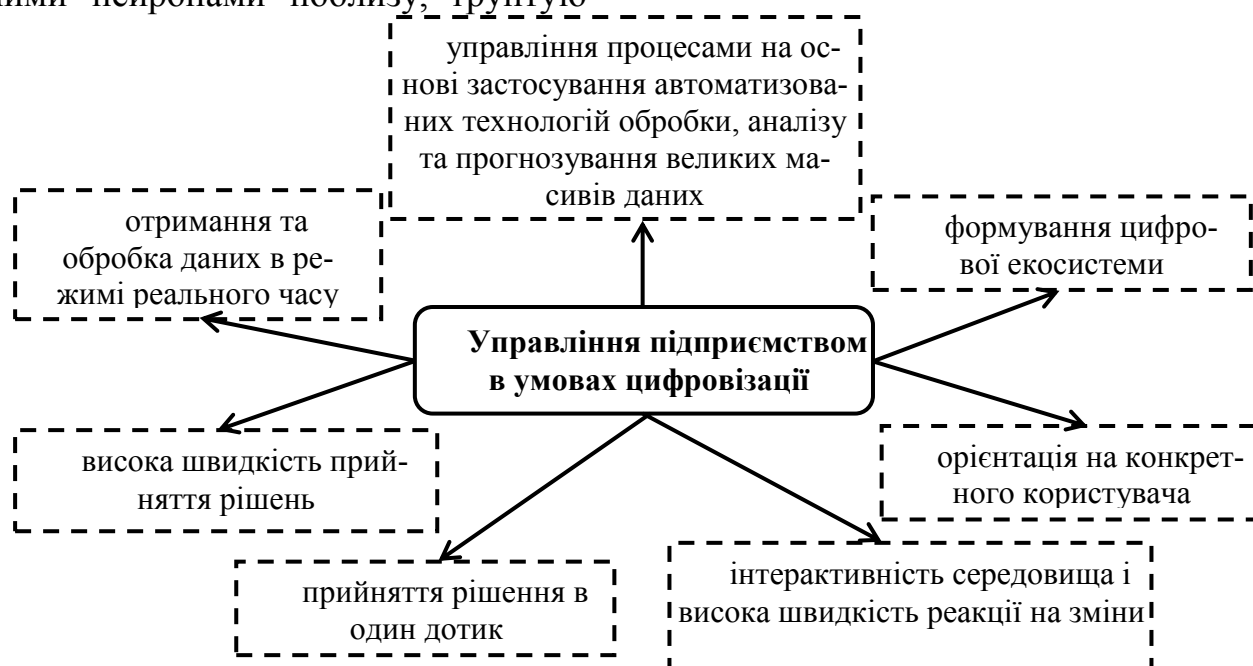

Рис. 2. Особливості управління підприємством в умовах цифровізації

Джерело: побудовано автором.

В нових умовах управління на підприємстві виникає потреба формування нової екосистеми, прискорюється обробка даних та прийняття управлінсь-

ких рішень, задовольняються потреби конкретного клієнта, спостерігається швидке реагування на зміни зовнішнього середовища.

Імплементація цифрових технологій в діяльність підприємства має ряд переваг (рис.3), зокрема, це підвищення продуктивності праці працівників та управлінського апарату, швидкість прийняття адміністративних рішень,

обробка великого масиву інформації за короткий період, поява нових бізнес-процесів та моделей, підвищення якості та швидкості обслуговування клієнтів.

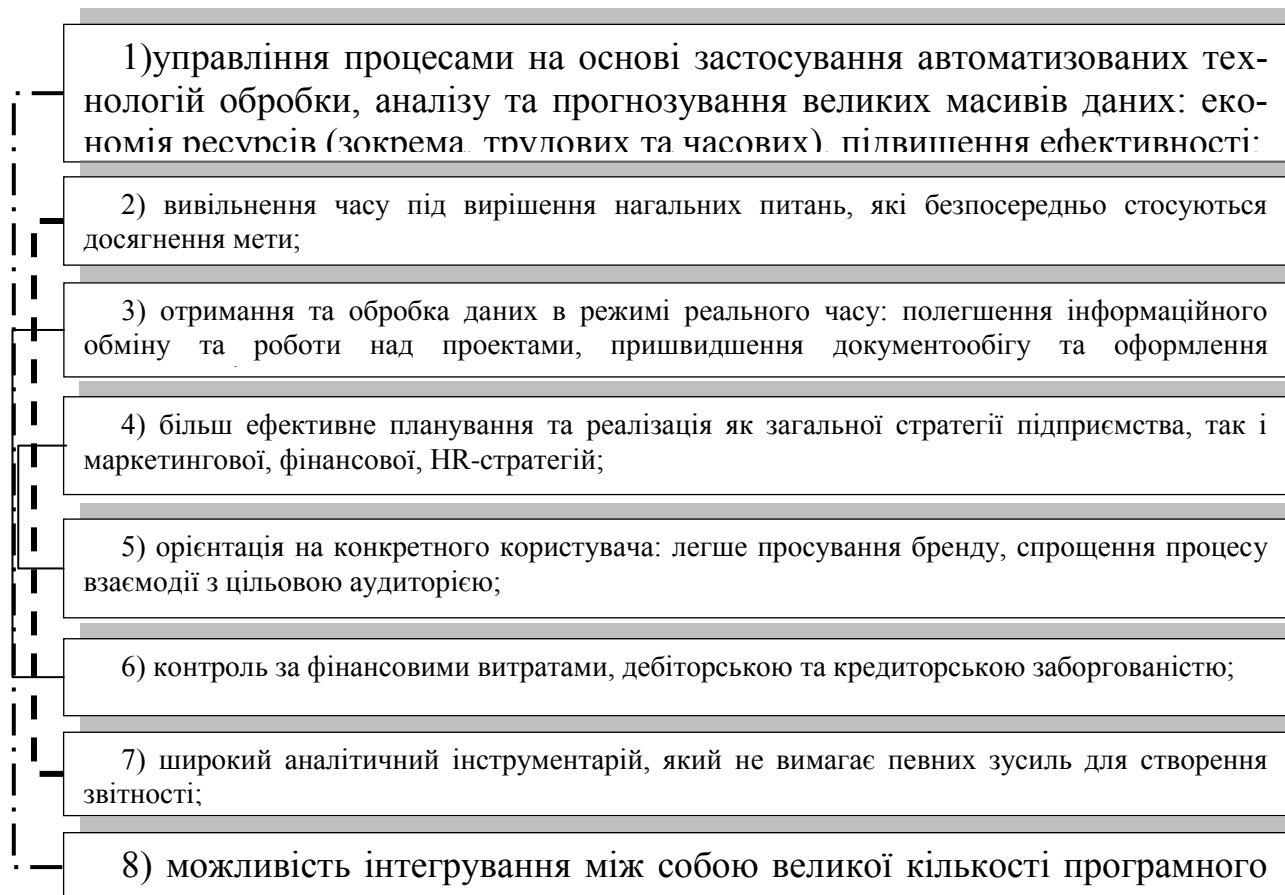

Рис.3. Переваги впровадження цифрових технологій
Джерело: сформовано автором на основі [7]

З метою реалізації поставлених завдань необхідно забезпечити якомога більший перелік джерел надходження фінансових ресурсів, механізм їх акумулювання та вкладання в цифрові проекти, а також систему контролю за ефективністю використання та повернення коштів. Тому, для управлінського апарату, першочерговим постає завдання пошуку оптимального фінансування проектів по імплементації цифрових технологій в діяльність підприємства.

Процес фінансування впровадження цифрових технологій в діяльність підприємства має відбуватися на таких засадах: забезпечення ефективності впровадження цифрових технологій; диверсифікація джерел фінансування; обґрунтованість і законність способів акумуляції коштів; гнучка система фінансового забезпечення; фінансування цифрового проекту на всіх етапах життєвого циклу.

Вихідними даними при визначенні фінансового ефекту є ринкова потреба

в цифрових технологіях; прогнозна ціна на цифрові технології з урахуванням видатків, рівня інфляції, позикового відсотка, рівня прибутковості

тощо; величина реальних грошових потоків (сума поточних витрат, інвестицій, доходів від реалізації тощо) (рис. 4).

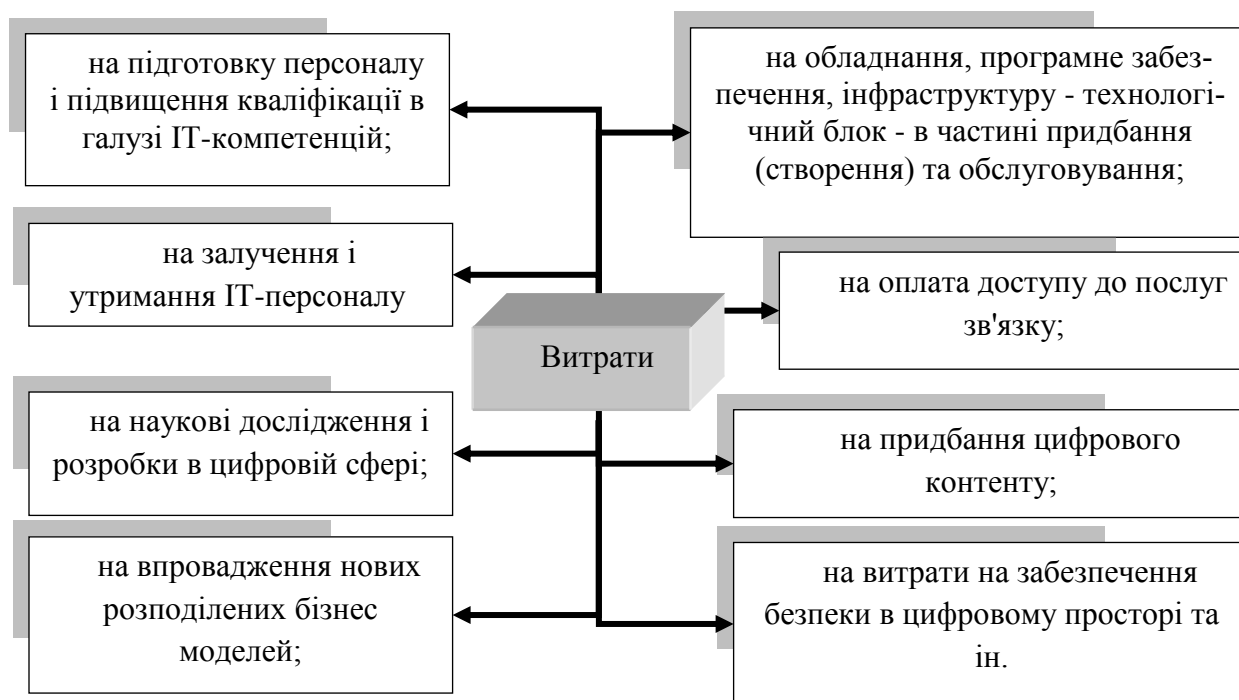

Рис.4. Класифікація витрат при впровадженні цифрових технологій

Джерело: побудовано автором

Фінансовий ефект від впровадження цифрових технологій може бути визначений за декількома напрямками: абсолютний чи порівняний, одноразовий чи відносно постійний, за розрахунковий період або за рік, тощо.

Окрім витрат, впровадження цифрових технологій передбачає отримання прибутку, завдяки створенню нових моделей ведення бізнесу, які відкривають можливості оптимізації витрат, ресурсів і автоматизованого контролю слабких місць, а також завдяки підвищенню ефективності виробничих, організаційних та управлінських процесів.

Адекватність оцінки ефективності використання цифрових технологій залежить від правильності вибору відповідного методу оцінки. В даний час,

існує велика кількість таких методів, що мають як переваги, так і недоліки в їх реалізації. Впровадження цифрових технологій на підприємствах відноситься до інвестиційних проектів, тому більшість методів оцінки ефективності інвестиційних проектів застосовні і для оцінки ефективності впровадження програмного забезпечення.

Традиційно методи оцінки ефективності інвестиційних проектів умовно поділяються на дві основні групи – кількісні методи оцінки, які оперують числовими показниками, і якісні методи (рис.5).

В рамках кількісних методів окремо виділяються фінансові та ймовірні. Фінансові методи спрямовані на оцінку прибутку і витрат від впровадження цифрових технологій і базуються на

класичній теорії визначення економічної ефективності інвестицій.

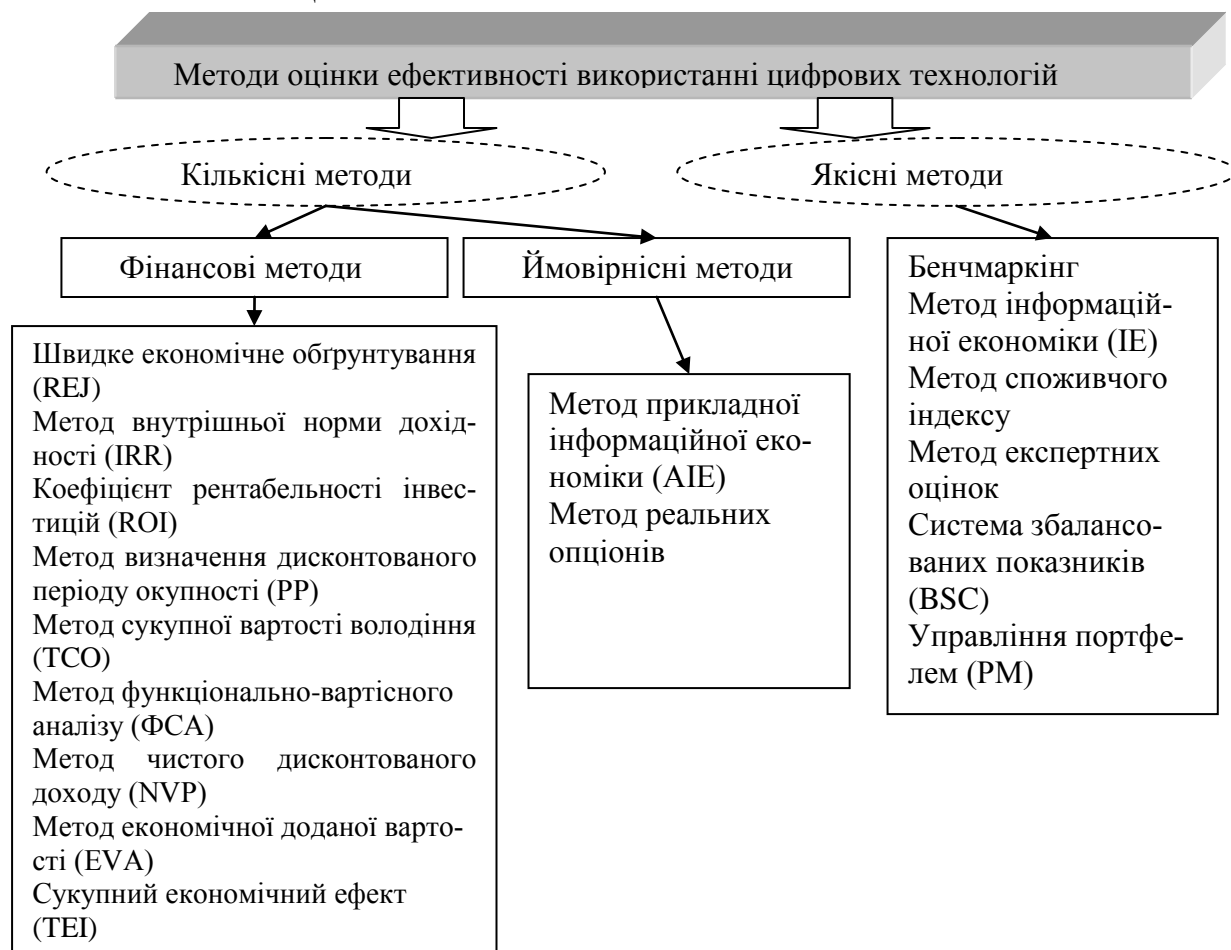

Рис. 5. Класифікація методів оцінки ефективності використання цифрових технологій

Джерело: опрацьовано автором на основі [8]

У деяких фінансових методах включена оцінка ризику впровадження. Ймовірнісні методи використовуються для оцінки виникнення ризику і появи нових можливостей при використанні цифрових технологій. Остання група методів представлена якісними (або евристичними) методами оцінки ефективності, які спрямовані на встановлення відповідності між завданнями конкретного ІТ-проекту і стратегіями розвитку деякого підприємства. Якісні і ймовірнісні методи більшою мірою можна віднести до управлінського інструменту розвитку підприємств. Традиційно методи оцін-

ки ефективності інвестиційних проектів умовно поділяються на дві основні групи – кількісні методи оцінки, які оперують числовими показниками, і якісні методи (рис.5).

З іншої точки зору, методи оцінки ефективності можна класифікувати за характером результатів впровадження. З одного боку ефективність впровадження цифрових технологій можна оцінювати за фактичними результатами їх впровадження, що дозволяє контролювати процес імплементації на будь-якому його етапі. З іншого боку, оцінку можна робити за прогнозованими результатами впровадження, що

є важливим при виборі найкращого прийнятті рішення про фінансування варіанта з декількох проектів і при певного проекту (табл. 1)..

Таблиця 1

Оцінка ефективності використання цифрових технологій

Методи оцінки ефективності використанні цифрових технологій	
Методи оцінки фактичних результатів	Методи прогнозу
Бенчмаркінг	Швидке економічне обґрунтування (REJ))
Коефіцієнт рентабельності інвестицій (ROI)	Метод внутрішньої норми дохідності (IRR)
Метод споживчого індексу	Метод інформаційної економіки (IE)
Метод економічної доданої вартості (EVA)	Метод визначення дисконтований періоду окупності (PP)
Метод експертних оцінок	Метод прикладної інформаційної економіки (AIE)
Система збалансованих показників (BSC)	Метод реальних опціонів
	Метод сукупної вартості володіння (TCO)
	Метод функціонально-вартісного аналізу (ФСА)
	Метод чистого дисконтованого доходу (NVP)
	Сукупний економічний ефект (TEI)
	Управління портфелем (PM)

Джерело: опрацьовано автором на основі [9]

Методи оцінки ефективності, які оперують тільки одним показником ефективності, наприклад, періодом окупності або нормою прибутковості, зазвичай об'єднують в групу традиційних фінансових методів.

Оскільки за одним показником оцінити весь процес використання цифрових технологій досить важко і результати є неоднозначними, тому були розроблені більш сучасні методи оцінки ефективності, які оперують декількома показниками і характеризуються поглибленим поглядом на процес впровадження цифрових технологій (табл. 2).

Ефективність використання цифрових технологій відображає відповідність проекту цілям та інтересам його учасників. Оцінка ефективності використання цифрових технологій в управлінні підприємством відповідно

до офіційно діючих методичних рекомендацій має ґрунтуватися на принципах, які можуть бути поділені на три структурні групи: методологічно-загальні, методичні, операційні [9]. До першої відносяться методологічно-загальні, що становлять основу дослідження та не залежать від варіанту майбутнього проекту (вимірювання, порівняння, результативність, системність, комплексність, спостереження, асиметричність, адитивність, транзитивність).

Група методичних принципів безпосередньо пов'язаних із проектом, його специфікою, економічною і фінансовою привабливістю. До них належать: порівняння ситуацій «з проектом» і «без проекту», унікальність, субоптимізація, некерваність минулого, динамічність, погодженість), метод «фінансування», що становить

процес залучення інвестиційних ресурсів з метою фінансування інвестиційної діяльності та має свої відповідні форми вираження [10].

Таблиця 2

Класифікація методів оцінки ефективності впровадження цифрових технологій

Методи оцінки ефективності використанні цифрових технологій	
Традиційні фінансові методи	Сучасні методи
Метод чистого дисконтованого доходу (NPV)	Метод сукупної вартості володіння (TCO)
Метод внутрішньої норми дохідності (IRR)	Метод сукупного економічного ефекту (TEI)
Метод визначення дисконтованого періоду окупності (PP)	Метод швидкого економічного обґрунтування (REJ)
Коефіцієнт рентабельності інвестицій (ROI)	Метод функціонально-вартісного аналізу (ФСА)
Метод економічної доданої вартості (EVA)	Метод реальних опціонів
	Метод прикладної інформаційної економіки (AIE)

Джерело: опрацьовано автором на основі [8]

До групи операційних принципів належать: моделювання, взаємозв'язок параметрів проекту, реалізації проекту, організаційно-економічний механізм, багатоетапність оцінки, інформаційна і методична узгодженість, симпліфікація.

Сучасна фаза розвитку цифрових технологій та впровадження їх у діяльність українських підприємств призводить до удосконалення самої діяльності та відкриває безмежні можливості щодо підвищення ефективності управління підприємством.

Висновки. Кількість варіантів методів оцінки ефективності використання цифрових технологій в системі управління підприємством достатньо велика, і потребує вибору найоптимальнішого. Загальних рекомендацій для вибору методу не існує, але орієнтуватися необхідно на можливості самих

методів оцінки ефективності, їх переваги та недоліки. Зазвичай, застосування традиційних фінансових методів, незважаючи на їх простоту, призводить до обмеженого результату, який заснований тільки на фінансовому показнику і не враховує інші наслідки. Навпаки, використання таких методів, як методи прикладної інформаційної економіки або системи збалансованих показників, дозволяють оцінити не тільки фінансовий ефект, але і ряд інших відмінних результатів, які впливають на якість послуг, виконаних робіт, виробленої продукції. Отже, сучасні запропоновані методи та принципи оцінки ефективності інвестиційної діяльності, дають можливість приймати достатньо обґрунтовані управлінські рішення з мінімальним рівнем похибки.

Список використаної літератури

1. Штучний інтелект, машинне навчання та нейронні мережі: в чому різниця і для чого їх використовують. URL: <https://evergreens.com.ua/ua/articles/machine-learning-overview.html> (дата звернення: 11.12.2020)
2. Доповнена і віртуальна реальність (AR / VR): веб-сайт. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/dopolnennaja-realnost-ar>. (дата звернення: 11.12.2020)
3. Чат-боти в IT-індустрії: веб-сайт. URL: <https://nv.ua/ukr/techno/technoblogs/shcho-take-chat-boti-istoriya-rozvitku-50058587.html> (дата звернення: 10.12.2020)
4. Нагайчук Н.Г., Третяк Н.М., Ткаленко О. Страхування в системі управління кіберризиками підприємства в умовах цифрової економіки. *Фінансовий простір*. 2019. №1 (33). URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/677/675> (дата звернення: 15.12.2020)
5. «Інтернет речей» (Internet of Things, IoT): веб-сайт. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/internet-veschej-internet-of-things-iot> (дата звернення: 01.12.2020)
6. Шура Н. О. Застосування штучних нейронних мереж як дієвого механізму прийняття ефективних управлінських рішень на підприємстві. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2015. №4. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/132.pdf> (дата звернення: 02.12.2020)
7. Волков И, Денисов А., Оценка эффективности информационных систем: часть 2. Понятие эффективности, современные методы оценки. веб-сайт. URL: https://www.ibm.com/developerworks/ru/library/lotcenka_efektivnosti_2/index.html (дата звернення: 20.11.2020)
8. Бекарев А. В. Методы оценки эффективности внедрения программного обеспечения. URL: https://www.researchgate.net/publication/338005658_Metody_ocenki_effektivnosti_vnedrenia_programmnogo_obespecenia (дата звернення: 03.12.2020)
9. Бабина С. И. Цифровые и информационные технологии в управлении предприятием: реальность и взгляд в будущее. *Креативная Экономика*. 2019. №4(13). URL: https://www.researchgate.net/publication/333627908_Cifrovye_i_informacionnye_tehnologii_v_upravlenii_predpriatiem_realnost_i_vzglad_v_budusee (дата звернення: 12.12.2020)
10. Попов І. В. Вплив цифрових технологій на бізнес процеси підприємства. *Економіка і суспільство*. 2019. №4. С. 29–36. doi: 10.24411/2412-2025-2019-00037

JEL Classification G3, G30, G31

IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGY IMPLEMENTATION ON BUSINESS MANAGEMENT

TRETIK Natalia

*PhD in Economics, Associate Professor
Department of the Banking and Finance
Cherkasy educational-scientific institute University of Banking
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9457-2645>
e-mail: natali_m2008@ukr.net*

BONDAR Zhanna

*Student,
Cherkasy educational-scientific institute University of Banking
e-mail: zhannabondar13@gmail.com*

Abstract. *The article solves an important scientific and practical task, which consists in substantiating the theoretical aspects of improving the process of enterprise management using digital technologies. We consider methods for assessing the efficiency of using digital technologies and the advantages of their implementation in the enterprise. The paper presents the peculiarities of enterprise management in conditions of digitalization.*

Keywords: *digital technology, management efficiency, evaluation methods, costs, digitalization, management process.*

Now new digital technologies, innovative business models are penetrating into all spheres of the economic life of society, influencing on the activities of the enterprise, forming qualitative structural changes in it.

Researchers and specialists identify the following major areas of application of digital technologies in enterprise management: (Figure 1): artificial intelligence and machine learning (AI and Machine Learning); Blockchain and cryptocurrency (Blockchain and Cryptocurrencies); Big Data; Augmented and Virtual Reality (AR/VR); Chat Bots and Virtual Assistants; Mobile and Cybersecurity Internet of Things (IoT - Internet of

Things); Artificial Neural Networks.

Implementing digital technologies and methods of business process optimization allows improving the overall process of enterprise management, giving them a significant competitive advantage in the market.

In the new conditions of management in the enterprise, there is a need to create a new ecosystem, accelerate data processing and management decisions, meet the needs of a particular client, and quickly respond to change.

Implementing digital technologies in the enterprise has several advantages, in particular, it is improving the productivity of employees and the

management staff, the speed of management decisions, processing a large array of information in a short period, the emergence of new business processes and models, and improving the quality and speed of customer service.

Financing the implementation of digital technologies into the enterprise should be carried out on the following basis: ensuring the effectiveness of introducing digital technologies; diversification of funding sources; the validity and legality of means of accumulating funds; a flexible financial support system; financing of the digital project at all stages of the life cycle.

A fundamental feature of assessing the effectiveness of digital technologies in enterprise management is the financial component which covers a system of indicators reflecting the ratio of results and costs of each digitalization participant. The starting point for determining the financial effect is the market demand for digital technology; the projected price of digital technologies, taking into account costs, inflation, borrowing interest, profitability; the value of actual cash flows (sum of current expenses, investments, sales income, etc). In addition to costs, implementation of digital technologies provides profit, due to the creation of new business models that open up the possibility of optimizing

costs, resources, and automated control of weaknesses, as well as by improving the efficiency of production, organizational and management processes.

The adequacy of the digital efficiency assessment also depends on the correct selection of the appropriate evaluation method. The implementation of digital technologies in enterprises refers to investment projects, so most methods for evaluating the effectiveness of investment projects with a slight adjustment are also applicable to assessing the effectiveness of software implementation.

Traditionally, methods for assessing the effectiveness of investment projects are conditionally divided into two major groups - quantitative methods of evaluation, which operate with numerical indicators, and qualitative methods.

The efficiency of using digital technologies reflects the compliance of the project with the goals and interests of its participants.

Therefore, the current proposed methods and principles for assessing the effectiveness of investment activities make it possible to make sufficiently sound management decisions with a minimum level of error.

References

1. Shtuchny`j intelekt, mashy`nne navchannya ta nejronni merezhi: v chomu rizny`cya i dlya chogo yix vy`kory`stovuyut` [Artificial intelligence, machine learning and neural networks: what is the difference and what they are used for]. evergreens.com.ua. Retrieved from: <https://evergreens.com.ua/ua/articles/machine-learning-overview.html> [in Ukrainian].

2. Dopovnena i virtual`na real`nist` (AR / VR) [Augmented and virtual reality (AR / VR)]. www.it.ua. Retrieved from: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/dopolnennaja-realnost-ar>. [in Ukrainian].
3. Chat-boty` v IT-industriyi [Chatbots in the IT industry]. nv.ua Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/techno/technoblogs/shcho-take-chat-boti-istoriya-rozvitku-50058587.html> [in Ukrainian].
4. . Nagajchuk, N.G., Tretyak, N.M. & Tkalenko, O. (2019). Straxuvannya v sy`stemi upravlinnya kiberry`zy`kamy` pidpry`yemstva v umovax cy`frovoyi ekonomiky [Insurance in the cyber risk management system of the enterprise in a digital economy]. *Finansovy`j prostir - Financial space*. 1 (33). Retrieved from: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/677/675> doi: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(33\).2019.177102](https://doi.org/10.18371/fp.1(33).2019.177102) [in Ukrainian].
5. Internet rechej [Internet of Things, IoT]. www.it.ua Retrieved from: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/internet-veschej-internet-of-things-iot> [in Ukrainian].
6. Shura, N. O. (2015). Zastosuvannya shtuchny`x nejronny`x merezh yak diyevogo mexanizmu pry`jnyattya efekty`vny`x upravlins`ky`x rishen` na pidpry`yemstvi [The use of artificial neural networks as an effective mechanism for making effective management decisions in the enterprise]. *My`kolayivs`ky`j nacional`ny`j universy`tet imeni V.O. Suxomly`ns`kogo - Mykolayiv National University named after VO Sukhomlinsky*, 4. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/132.pdf> [in Ukrainian].
7. Volkov, I. & Denisov, A. Ocenka jeffektivnosti informacionnyh sistem: chast' 2. Ponjatie jeffektivnosti, sovremennye metody ocenki [Evaluation of the effectiveness of information systems: part 2. The concept of efficiency, modern evaluation methods]. www.ibm.com. Retrieved from: https://www.ibm.com/developerworks/ru/library/lotcenka_efektivnosti_2/index.html [in Russia]
8. Bekarev, A.V. Metody ocenki jeffektivnosti vnedrenija programmogo obespechenija [Methods for evaluating the effectiveness of software implementation]. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/338005658_Metody_ocenki_effektivnosti_vnedrenia_programmnogo_obespechenia [In Russia]
9. Babina, S.I. (2019). Cifrovye i informacionnye tehnologii v upravlenii predpri-jatjem: real'nost' i vzgljad v budushhe [Digital and Information Technologies in Enterprise Management: Reality and Outlook for the Future.]. *Kreativnaja Ekonomika -*

Creative Economy, 4(13). Retrieved from:
https://www.researchgate.net/publication/333627908_Cifrovye_i_informacionnye_tehnologii_v_upravlenii_predpriatiem_realnost_i_vzglad_v_budusee [in Russian]

10. Popov, I.V. (2019). Vplyv cyfrovyx texnologij na biznes procesy pidpryemstva [The impact of digital technologies on business processes of the enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo - Economy and society*, 4, 29–36 doi: 10.24411/2412-2025-2019-00037 [in Ukrainian].

УДК 336.648.8

КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ В АГРОБІЗНЕСІ

СИНЕНКО Олександр Олександрович

асистент кафедри економіки та фінансів

Херсонського державного аграрно-економічного університету

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9942-0707>

e-mail: oleksandrsinenko@gmail.com

КОВАЛЬОВА Аліна Олександрівна

аспірант

Херсонського державного аграрно-економічного університету

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2086-7168>

e-mail: Alinakovaleva271988@gmail.com

Анотація. В центрі економічного розвитку підприємства є правильна побудова фінансових відносин. Механізм розподілу та контролю фінансових ресурсів і фондів грошових коштів отримав назву фінансового механізму. Однак в структурі джерел фінансового забезпечення кредитування займає провідне місце, а отже є невід'ємною частиною фінансового механізму. Дія кредитного механізму підприємств агробізнесу виявляється у взаєминах господарюючих суб'єктів і кредитних установ (комерційних та державних банків), кредитних спілок та інші. В основі кожного фінансового забезпечення підприємства належне місце займає кредитний механізм з чітко визначеними умовами формування та використання фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансове забезпечення, кредит, агробізнес, підприємство.

Постановка проблеми. Стрімкі процеси в аграрному секторі економіки передусім позначилися на механізмі забезпечення фінансовими ресур-

Аннотация. В центре экономического развития предприятия является правильное построение финансовых отношений. Механизм распределения и контроля финансовых ресурсов и фондов денежных средств получил название финансового механизма. Однако в структуре источников финансового обеспечения кредитования занимает ведущее место, а следовательно является неотъемлемой частью финансового механизма. Действие кредитного механизма предприятий агробизнеса проявляется во взаимоотношениях хозяйствующих субъектов и кредитных учреждений (коммерческих и государственных банков), кредитных союзов и прочее. В основе каждого финансового обеспечения предприятия должно место занимает кредитный механизм с четко определенными условиями формирования и использования финансовых ресурсов.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, финансовое обеспечение, кредит, агробизнес, предприятие.

сами сільськогосподарських підприємств, що зумовило необхідність наукового осмислення й теоретичного обґрунтування цих процесів та шляхів

адаптації даного механізму до сучасних умов. Актуальність розгляду зазначених проблем посилюється тією обставиною, що понад третина з підприємств агробізнесу є збитковими. Це зумовлює неухильне зростання значущості теоретичного осягнення нових підходів до формування й використання фінансових ресурсів та розробки напрямів практичної реалізації рекомендацій щодо активізації ролі фінансових інструментів у економічних процесах підприємств агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Темі залучення кредитних ресурсів підприємствами агробізнесу та виявлення основних переваг та недоліків даної форми фінансового забезпечення є актуальною серед науковців. Даному питанню приділяють увагу такі вчені, як М.М. Артус, О.Є. Гудзь, С.О. Гуткевич, М.С. Герасимчук, Д.І. Дема, Л.М. Дорохова, Г.О. Закаблук, М.І. Кісіль, Л.В. Недільська, А.А. Пересада, С.В. Павловський, В.П. Савчук, П.А. Стецюк, Н.С. Танклевська, А.М. Третяк, А.В. Чупіс.

Метою дослідження є узагальнення сутності поняття "кредитний механізм" та проведення аналізу кредитного забезпечення підприємств агробізнесу в розрізі країни, регіону та області.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання сутності поняття думки вчених розділились. Одні вважають, що кредитний механізм є невід'ємною складовою фінансового механізму, інші навпаки – виокремлюють кредитний механізм у окрему економічну категорію.

Слід зауважити, що фінансовий механізм представляє сукупність форм і видів фінансового забезпечення підп-

приємств, умов і методів, які застосовуються при формуванні і використанні фінансових ресурсів. Фінансовий механізм має значний вплив на економіку держави, регіонів ті суб'єктів підприємницької діяльності здійснюється з одного боку, через структуру фінансового механізму і спрямованість його функцій на вирішення конкретних завдань з метою досягнення реального ефекту, з іншого боку – через розміри фінансових ресурсів, перерозподілених між суб'єктами економіки для задоволення економічних потреб [1, с.54-59; 2, с. 215-219].

Отже, фінансовий механізм є інструментом здійснення фінансової політики як макро-, так і на мікрорівні. Використовуючи різні елементи фінансового механізму, органи управління господарюючими суб'єктами прагнуть забезпечити реалізацію цілей фінансової політики, вирішення її стратегічних і тактичних завдань через фінансовий механізм управління. Фінансовий механізм – це сукупність організаційних форм фінансових відносин у національній економіці, порядок формування і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів [3, с.55; 4, с.38-40; 5, с.11-17].

Проте, ми погоджуємось з думкою науковців, які виділяють механізм кредитування в окрему економічну категорію [6, с.115; 7, с.53-60; 8, с.73-78]. Кредитний механізм підприємства – це впорядкована сукупність форм і методів, за допомогою яких підприємство забезпечує себе необхідними грошовими коштами, перерозподіляючи їх між підрозділами на умовах фінансування або кредитування, досягає певного рівня стабільності і ліквідності, забезпечує рентабельну робо-

ту, отримання максимального прибутку і вартості капіталу [9, с.54; 10, с.361-365; 11, с.39-57].

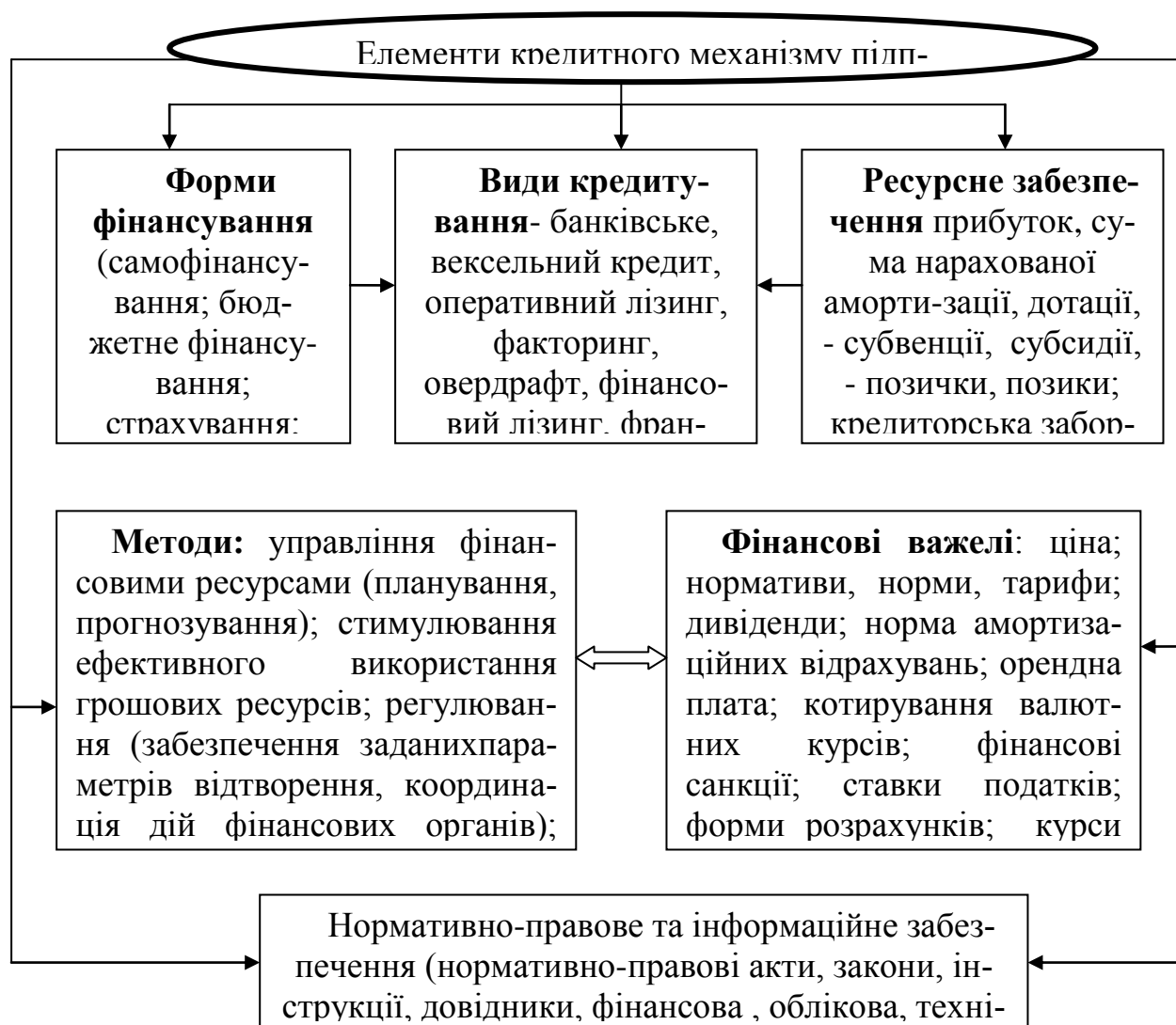

Рис. 1. Структура кредитного механізму підприємства

Джерело: [12; 13, с.51-61]

Кредитний механізм підприємства підпорядкований до об'єктивних вимог економічних законів. Загальноприйнятим визначенням в структуру фінансового механізму підприємства (рис.1) входять п'ять взаємозв'язаних елементів: фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне і інформаційне забезпечення. Відповідно до авторської концепції формування фінансово-кредитного механізму відома структура фінансового механізму доповнюється наступними елементами: фінансовими важелями (прямими і

похідними), методами фінансування і методами кредитування, як самостійний елемент виокремлюється ресурсне забезпечення.

Отже, одна з найпоширеніших форм фінансування підприємств агробізнесу є залучення кредитних ресурсів. Саме кредит, як один з інструментів впливу на процес виробництва, є вирішенням проблем фінансового забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності аграрної сфери. Доступність кредитних ресурсів має значний вплив на розширення фінансових можливостей,

ефективному використанню матеріальних ресурсів та грошових надходжень, прискорення оборотності засобів виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

Таблиця 1

Стан кредитування сільськогосподарських підприємств України, Причорноморського регіону та Херсонської області, млн. грн

Найменування	Рік					Середнє значення	Т _{пр} , 2018 р. у % до:	
	2014	2015	2016	2017	2018		2014	2017
Україна	55335,00	48425,00	55374,00	59706,00	67675,00	57303,0	122,30	113,35
Причорноморський регіон	5200,00	4582,00	4512,00	3938,00	6240,00	4894,4	120,00	158,46
Херсонська область	570,00	405,00	551,00	670,00	1185,00	676,20	у 2,08 рази	176,87
у % до України	1,03	0,84	1,00	1,12	1,75	1,18	169,99	156,04
у % до Причорноморського регіону	10,96	8,84	12,21	17,01	18,99	13,82	173,25	111,62

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [14]

Дослідивши динаміку залучення кредитних ресурсів (табл. 1), слід зазначити, що по Україні даний показник збільшився на 22,30% (або на 12340 млн грн.) у 2014 році та на 13,35% (або на 7969 млн грн.) у 2017 році порівняно до 2018 року. По Причорноморському регіону обсяг кредитування збільшився на 20% (або на 1040 млн грн.) у 2014 та на 58,46% (або на 2302 млн грн.) у 2017 порівняно з 2018р. Найбільший темп приросту належить Херсонській області у 2014 році – у 2,08 рази (або на 615 млн грн.) порівняно до 2018 року. Найбільша частка Херсонської області у структурі кредитних ресурсів по Україні становить 1,75%, що на 69,99% більше ніж у 2014 році та на 56,04% більше ніж у 2018 році. Відповідно до Причорноморського регіону Херсон-

ська область займає у середньому 13,82% за 2014-2018 рр.

Відповідно даних наведених у табл. 2, слід відзначити, що по Україні обсяг довгострокових кредитів збільшився у 2,5 рази або на 7743 млн грн. (з 5120 млн грн. у 2014 р. по 12863 млн грн. у 2018 р.). Сума середньострокових кредитів збільшилась на 19,71% (або на 4980 млн грн. у 2014 р. та на 7270 млн грн. у 2017 р.), а сума короткострокових зменшилась на 1,53% (або на 383 млн грн.) за аналізований період. Найбільша частка у структурі кредитування належить середньостроковим кредитам і становить 44,69% у 2018 році. Кредити в національній валюті складають 35,98 - 26,2%, в іноземній 64,02 – 73,8% за 2014-2018 рр.

Стан кредитування сільськогосподарських підприємств України, Причорно-морського регіону та Херсонської області
в розрізі валют та строками погашення, млн. грн.

Найменування	Рік					Середнє значення	Т _{пр.} , 2018р. у%до 2014р.
	2014	2015	2016	2017	2018		
Україна							
Видано кредитів с.-г. підп.-вам	55335	48425	55374	59706	67675	57303,00	122,30
короткострокові (до 1 року)	24953	22059	24486	18008	24570	22815,20	98,47
середньострокові (від 1 до 5 років)	25262	20357	19781	22972	30242	23722,80	119,71
довгострокові (від 5 років)	5120	6008	11107	18726	12863	10764,80	у 2,5 рази
В національній валюті	35425	28614	38148	45995	49946	39625,60	140,99
короткострокові (до 1 року)	15560	10399	13230	12087	15711	13397,40	100,97
середньострокові (від 1 до 5 років)	15651	13214	14759	17220	23327	16834,20	149,04
довгострокові (від 5 років)	4213	5001	10158	16687	10909	9393,60	у 2,6 рази
В іноземній валюті	19910	19811	17226	13711	17729	17677,40	89,05
короткострокові (до 1 року)	9393	11660	11256	5921	8859	9417,80	94,31
середньострокові (від 1 до 5 років)	9611	7144	5022	5751	6916	6888,80	71,96
довгострокові (від 5 років)	907	1007	949	2039	1954	1371,20	у 2,2 рази
Причорноморський регіон							
Видано кредитів с.-г. підп.-вам	5200	4582	4512	3938	6240	4894,40	120,00
короткострокові (до 1 року)	2997	2997	2833	1295	2370	2498,40	79,08
середньострокові (від 1 до 5 років)	2185	1568	1640	2583	3800	2355,20	173,91
довгострокові (від 5 років)	18	17	39	60	70	40,80	у 3,9 рази
В національній валюті	1722	1838	2592	3565	5325	3008,40	у 3,1 рази
короткострокові (до 1 року)	919	936	1025	1140	1834	1170,80	199,56
середньострокові (від 1 до 5 років)	941	888	1532	2372	3428	1832,20	у 3,6 рази
довгострокові (від 5 років)	138	14	35	53	63	60,60	45,65
В іноземній валюті	3478	2744	1920	372	961	1895,00	27,63
короткострокові (до 1 року)	2079	2061	1809	155	538	1328,40	25,88
середньострокові (від 1 до 5 років)	1398	680	110	210	373	554,20	26,68
довгострокові (від 5 років)	1	3	1	7	50	12,40	у 50 разів

Закінчення табл. 2

Херсонська область							
Видано кредитів с.-г. підп.-вам	570	405	551	670	1185	у2,1рази	176,87
короткострокові (до 1 року)	333	231	262	179	526	157,96	у2,9рази
середньострокові (від 1 до 5 років)	235	171	284	474	652	у2,8рази	137,55
довгострокові (від 5 років)	2	3	4	16	8	у4рази	50,00
В національній валюті	488	392	526	647	1139	у2,3рази	176,04
короткострокові (до 1 року)	333	220	250	174	483	145,04	у2,8рази
середньострокові (від 1 до 5 років)	153	169	271	463	648	у4,2рази	139,9
довгострокові (від 5 років)	2	3	4	10	8	у4рази	10,00
В іноземній валюті	82	13	26	22	46	56,1	у2,1рази
короткострокові (до 1 року)	-	11	13	2	43	-	у21разів
середньострокові (від 1 до 5 років)	82	2	13	11	4	4,88	36,36
довгострокові (від 5 років)	-	-	-	6	-	-	-

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [14]

В кредитних коштах виданих в національній валюті найбільшу частку займають середньострокові кредити 46,7%, а в іноземній валюті – короткострокові 49,97% у 2018р.

Загальний обсяг кредитних коштів Причорноморського регіону збільшився на 20% (або на 1040 млн грн.) за 2014-2018 рр., де переважна більшість належить короткостроковим кредитам (від 42,02% у 2014р. до 60,90% у 2018р.). В структурі кредитів в розрізі валют характерні значні зміни. Так, в іноземній валюті спостерігається скорочення наданих кредитів від 66,88% у 2014р. до 14,66% у 2018р., а в національній валюті збільшення від 33,12% у 2014р. до 85,34% у 2018р. (проте у 2017 р. дана частка складає 90,53%).

У Причорноморському регіоні переважають кредити за середньостроковим строком погашення. Так, частка кредитів в національній валюті терміном від 1 до 5 років становить

від 54,65% у 2014 році до 64,38% у 2018 році. Проте, в іноземній валюті найбільша частка середньострокових кредитів припадає на 2016 рік і становить 94,22%, найбільша частка довгострокових належить 2017 року і складає 56,45%.

Дослідивши стан кредитування сільськогосподарських підприємств Херсонської області, наведених у табл. 2., слід відзначити, що у 2018 році було видано найбільше кредитів у сумі 1185 млн грн., що у 2,1 рази більше ніж у 2014 році та на 76,87% більше ніж у 2017 році. Слід звернути увагу, що найбільшу частину займають короткострокові кредити (до 1 року) за аналізований період, що на 57,96% більше ніж у 2014 році та у 2,9 рази більше ніж у 2017 році, порівнюючи з 2018 роком. Сума середньострокових кредитів у 2018 році становить 652 млн.грн., що у 2,8 рази більше ніж у 2014 році та на 37,55% біль-

ше ніж у 2017 році.

Найменша сума кредитних ресурсів належить до кредитів з довгостроковими термінами залучення. Так, найвищий показник даного виду ресурсів становить 16 млн грн. у 2017 році. Сума залучених кредитних ресурсів в національній валюті складає 1139 млн грн. у 2018 році, що у 2,3 рази більше порівняно з 2014 роком та на 76,04% більше ніж у 2017 році. Величина запозичених коштів в іноземній валюті становить 46 млн грн. у 2018 році, що на 43,9% менше ніж у 2014 році та у 2,1 рази більше ніж у 2017 році відповідно.

Розглянувши структуру кредитів сільськогосподарських підприємств Херсонської області, яку класифіковано відповідно до строків погашення, слід відзначити, що найменша частка належить довгостроковим кредитам. Так, даний вид ресурсів займає найбільшу частку у 2017 році – 2,39% та найменший у 2014 році – 0,35%. Проте, найбільше значення середньострокових кредитів складає 70,75% у 2017 році, а найменше у 2014 – 41,23%. Найменша частка короткострокових становить 26,72% у 2017 році.

Провівши аналіз структури кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам Херсонської області протягом 2014-2018рр. виявлено, що у розрізі валют найбільша частка належить кредитам виданим у національній валюті (від 85,44 % у 2014 році до 88,27% у 2018 році). Проте частка сільськогосподарських кредитів в іноземній валюті впродовж 2014 – 2016 рр. збільшується від 14,56 у 2014р до 21,38% у 2016 р., але зменшується у 2017-2018рр. (від 17,14% до 11,73% відповідно).

У Херсонській області структура

кредитів в національній валюті розподілена таким чином: частка середньострокових поступово збільшується від 31,35% у 2014 році до 56,89% у 2018 році; частка короткострокових поступово зменшується від 68,24% у 2014 році до 42,41% у 2018 році та частка довгострокових, найбільше значення яких 1,55% у 2017 році. Так, частка кредитів в національній валюті терміном від 1 до 5 років становить від 54,65% у 2014 році до 64,38% у 2018 році.

Проте, в іноземній валюті найбільша частка середньострокових кредитів припадає на 2014 рік і становить 100%, а найменша частка становить 8,70% у 2018 році. Частка короткострокових кредитів (терміном до 1 року) у 2015 році складає 84,62%, у 2016 році – 50%, у 2017 – 9,09%, у 2018 – 93,48%. Варто відзначити, що величина кредитів в іноземній валюті на довгостроковий термін погашення (від 5 років і більше) спостерігається лише у 2017 році і становить 27,27%.

Провівши аналіз динаміки залучення нових кредитів (табл. 3), слід зазначити збільшення обсягу позикових коштів по Україні на 14,38% (або на 1088 млн грн, по Причорноморському регіону у 2,15 рази (або на 535 млн грн.), по Херсонській області на 68,85% (або на 126 млн грн.) за 2014-2018 рр. Обсяг нових кредитів наданих в національній валюті по Україні збільшився на 7,26% (або на 467 млн грн.), а частка у загальній структурі нових кредитів зменшилась на 5,29% (від 84,98% у 2014 році до 79,69% у 2018 році). Частка наданих кредитів в іноземній валюті збільшилась на 5,29% (від 15,02% у 2014 році до 20,31% у 2018 році).

Таблиця 3

Нові кредити, надані сільськогосподарським підприємствам України, Причорноморського регіону та Херсонської області, млн. грн

Найменування	Рік					Середнє значення	Т _{пр.} , 2018 р. у % до 2014р.
	2014	2015	2016	2017	2018		
Україна							
Видано нових кредитів	7568,00	6813,00	6422,00	6425,00	8656,00	7176,80	114,38
В національній валюті	6431,00	5259,00	5132,00	5559,00	6898,00	5855,80	107,26
В іноземній валюті	1137,00	1554,00	1291,00	866,00	1758,00	1321,20	154,62
Причорноморський регіон							
Видано нових кредитів	462,00	466,00	947,00	867,00	997,00	747,80	у 2,15 рази
В національній валюті	446,00	385,00	774,00	855,00	858,00	663,60	192,38
В іноземній валюті	16,00	81,00	173,00	12,00	139,00	84,20	у 8,7 разів
Херсонська область							
Видано нових кредитів	183,00	82,00	237,00	171,00	309,00	196,40	168,85
В національній валюті	183,00	82,00	232,00	171,00	304,00	194,40	166,12
В іноземній валюті	-	-	5,00	-	5,00	2,00	х

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [14]

Слід відзначити, що обсяг позикових коштів по Причорноморському регіону має найбільший темп приросту за аналізований період. Так, обсяг коштів наданих в національній валюті збільшився на 92,38% (або на 412 млн грн.), обсяг коштів в іноземній збільшився у 8,7 разів (або на 123 млн грн) за 2014-2018 рр. У структурі позикових коштів нові кредити в національній валюті зменшились на 10,48% (від 96,54% у 2014 році до 86,06% у 2018 році), в іноземній валюті збільшились на 10,48% (від 3,46% у 2014 році до 13,94% у 2018 році).

Отже, збільшення позикових коштів також характерно для Херсонської області. Так, обсяг нових кредитів збільшився на 68,85% (або на 126 млн грн.). Обсяг позикових коштів в національній валюті збільшився на 66,12%

(або на 121 млн грн.) за 2014-2018 рр. Кредити в національній валюті займають 100% від усього обсягу за 2014-2015 рр. та 2018 р. Кошти надані в іноземній валюті були отримані сільськогосподарськими підприємствами лише у 2015 р. та 2018 р., їх частка складає (табл. 4) складає 2,11% та 1,62% відповідно.

Звернемо увагу, що середня ставка кредитів по Херсонській області (табл. 4) зменшилась на 11,71% у 2014 році і збільшилась на 16,67% у 2017 році порівнюючи з 2018 роком.

Слід відзначити, що середні ставки по Херсонській області переважають середнє значення показника по Україні. Така ж ситуація стосується областей Причорноморського регіону, де ставки по кредитам у Херсонській області мають вище значення, крім Ми-

колаївської області у 2017 році (ставка 23,3%) та Одеської області у 2016 році (19,4%). За сільськогосподарськими кредитами в національній валюті у Херсонській області мають найменше

значення у 2017 р. (16,8%), а найвище у 2015 р. (25,10%), незважаючи на зниження показника у 2016 р. на 5,7% у 2016 р., на 8,3% у 2017 р. та 5,3% у 2018р.

Таблиця 4

Ставка кредитування сільськогосподарських підприємств, млн. грн

Найменування	Рік					Т _{пр.} , 2018 р. у % до:	
	2014	2015	2016	2017	2018	2014р.	2017р.
по Україні всього	20,10	20,20	18,40	16,30	17,70	88,06	108,59
<i>в національній валюті</i>	21,20	23,00	20,40	17,70	20,50	96,70	115,82
<i>в іноземній валюті</i>	14,10	10,70	10,70	7,30	6,90	48,94	94,52
по Миколаївській області	19,50	17,90	19,50	23,30	19,60	100,51	84,12
<i>в національній валюті</i>	21,00	24,70	23,30	23,30	21,00	100,00	90,13
<i>в іноземній валюті</i>	7,60	22,30	11,50	0,00	8,20	107,89	0,00
по Одеській області	21,70	25,10	19,40	17,40	16,80	77,42	96,55
<i>в національній валюті</i>	21,80	25,60	19,70	17,70	19,80	90,83	111,86
<i>в іноземній валюті</i>	11,00	11,40	8,10	7,10	6,50	59,09	91,55
по Херсонській області	22,20	25,10	19,10	16,80	19,60	88,29	116,67
<i>в національній валюті</i>	22,20	25,10	19,40	16,80	19,80	89,19	117,86
<i>в іноземній валюті</i>	0,00	0,00	8,00	0,00	5,60	x	x

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [14]

Висновки. Сучасні економічні умови агробізнесу характеризуються швидкістю зміни чинників зовнішнього середовища та стрімким посиленням конкуренції на ринку. Саме тому перед підприємствами постає питання реальної оцінки своїх можливостей, здатність до швидкого пристосування до змін та пошуку перспектив подальшого розвитку. В сучасних умовах господарювання кожне підприємство повинно не лише забезпечувати ефективність функціонування усіх складових фінансового механізму, а й вміти здобувати конкурентні переваги та розвивати їх у довгостроковому періо-

ді під впливом зовнішніх загроз. Конкурентні переваги формуються, утримуються та нарощуються завдяки ефективній реалізації фінансового механізму, забезпечення якого гарантує стійкість підприємства. Формування та реалізація кредитного механізму підприємства – це складний та інтегрований процес, правильність вибору якого залежить від того, яким чином будь-яке підприємство прагне використовувати власні та залучені ресурси і можливості для досягнення поставлених цілей.

Список використаної літератури

1. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки. *Фінанси України*. 2005. № 5. 54-59.
2. Танклевська Н. С. Основи управління грошовими потоками підприємств. *Бізнес Інформ*. 2017. № 6. С. 215-219.
3. Дема Д.І. Фінансова політика в аграрному секторі економіки: стан та перспективи. Житомир: ЖНАЕУ, 2016. 55 с.
4. Закаблук Г.О. Дослідження динаміки показників фінансово-економічного стану промислових підприємств на засадах інтегрального оцінювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №12. 38-40 с.
5. Танклевська Н. С., Ярмоленко В. В., Синенко О. О. Модернізація фінансового механізму у сфері регіонального агробізнесу. *Агросвіт*. 2020. №15. С.11-17.
6. Павловський С.В. Фінансування підприємств у період фінансової кризи: альтернативні рішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 17. С.115 с.
7. Танклевська Н.С., Мірошниченко В.О. Стратегічні орієнтири посилення фінансового потенціалу аграрних підприємств. *Міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір»*. 2017. № 2. С. 53–60.
8. Павлик В.П. Контроль господарювання у забезпеченні ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка АПК*. 2017. №5. 73-78 с.
9. Ковалюк О. М. Методологічні основи фінансового механізму. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 54.
10. Тарасевич Н. В. Види та значення комплексної оцінки фінансового стану банку. *Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник наукових праць*. 2013. № 4 (51). С. 361-365.
11. Branch V. The Cost of Bankruptcy. *International Review of Financial Analysis*. 2002. 11. P. 39-57.
12. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 28 квітня 2020 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 07.11.2020).

13. Tanklevska N., Mirosnichenko V. Theoretical basis of managing of enterprises` financial potential on the basis of anti-crisis management. *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. №2. Vol.5. p. 51-61.
14. Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (дата звернення: 07.11.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.222449](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.222449)

JEL Classification G19, H81, Q14

CREDIT MECHANISM OF FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES IN AGROBUSINESS

SUNENKO Oleksandr*assistant of the Department of Economics and Finance**Kherson State Agrarian and Economic University**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9942-0707>**e-mail: oleksandrsinenko@gmail.com***KOVALEVA Alina***PhD student of the Department of Economics and Finance**Kherson State Agrarian and Economic University**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2086-7168>**e-mail: Alinakovaleva271988@gmail.com*

Abstract. *At the heart of the economic development of the enterprise is the proper construction of financial relations. The mechanism of distribution and control of financial resources and funds is called a financial mechanism. However, in the structure of sources of financial security lending occupies a leading place, and therefore is an integral part of the financial mechanism. The effect of the credit mechanism of agribusiness enterprises is manifested in the relationship between economic entities and credit institutions (commercial and state banks), credit unions and more. At the heart of each financial security of the enterprise the credit mechanism with accurately defined conditions of formation and use of financial resources takes the proper place.*

Keywords: *financial resources, financial security, credit, agribusiness, entrepreneurship.*

Modern economic conditions of agribusiness are characterized by the rapid change of environmental factors and the rapid intensification of competition in the market. That is why enterprises face the question of a real assessment of their capabilities, the ability to quickly adapt to change and find prospects for further development.

In modern economic relations, credit is the basic concept and determines the economic basis of the lending mechanism, along with ways to forms and

methods of organization of credit relations. Basically credit relationship is the essence of credit, which is revealed through its functions. Thus, the lending mechanism is designed to ensure the practical implementation of the functions of credit. Given that credit is an independent category and not included in the category of finance from this point of view should consider the essence of the lending mechanism.

In modern business conditions, each company must not only ensure the effi-

ciency of all components of the financial mechanism, but also be able to gain competitive advantage and develop them in the long run under the influence of external threats. Competitive advantages are formed, maintained and increased due to the effective implementation of the financial mechanism, the provision of which guarantees the stability of the enterprise. The formation and implementation of the credit mechanism is a complex and integrated process, the correctness of the choice of which depends on how any company seeks to use its own and borrowed resources and opportunities to achieve its goals. Thus, the problem of finding directions for the devel-

opment of credit mechanism of agribusiness in the region, as a prerequisite for their effective functioning and ensuring the competitiveness of agricultural production in the market. The solution of these issues for agricultural enterprises is associated with a list of organizational, economic and political and legal obstacles that can be overcome by finding and attracting financial resources. Thus, this is the reason for the need to deepen the theoretical and methodological and development of practical recommendations for the formation and development of a financial mechanism in the field of regional agribusiness

References

1. Artus, M. M. (2005). Finansovyy mekhanizm v umovakh rynkovoyi ekonomiky [Financial mechanism in a market economy]. *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 5, 54-59 [in Ukrainian].
2. Tanklevs'ka, N. S. (2017). Osnovy upravlinnya hroshovymy potokamy pidpryyemstv [Fundamentals of cash flow management of enterprises]. *Biznes Inform - Business Inform*, 6, 215-219. [in Ukrainian].
3. Dema, D.I. (2016). *Finansova polityka v ahrarnomu sektori ekonomiky: stan ta perspektyvy* [Financial policy in the agricultural sector of the economy: status and prospects]. Zhytomyr: ZHNAEU [in Ukrainian].
4. Zakabluk, H.O. (2018). Doslidzhennya dynamiky pokaznykiv finansovo-ekonomichnoho stanu promyslovykh pidpryyemstv na zasadakh intehral'noho otsynuvannya [Research of dynamics of indicators of financial and economic condition of industrial enterprises on the basis of integrated estimation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 12, 38-40 [in Ukrainian].
5. Tanklevs'ka, N. S., Yarmolenko, V. V. & Synenko, O. O. (2020). Modernizatsiya finansovoho mekhanizmu u sferi rehional'noho ahrobiznesu [Modernization of the financial mechanism in the field of regional agribusiness]. *Ahrosvit - Ahrosvit*, 15, 11-17 [in Ukrainian].

6. Pavlovs'kyi, S.V. (2016). Finansuvannya pidpryyemstv u period finansovoyi kryzy: al'ternatyvni rishennya [Enterprise financing during the financial crisis: alternative solutions]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu - Scientific Bulletin of Kherson State University*, 17, 115 [in Ukrainian].
7. Tanklevs'ka, N.S. & Miroschnyenko, V.O. (2017). Stratehichni oriyentyry posylennya finansovoho potentsialu ahrarnykh pidpryyemstv [Strategic guidelines for strengthening the financial potential of agricultural enterprises]. *Finansovyy prostir - Financial Space*, 2, 53–60 [in Ukrainian].
8. Pavlyk, V.P. (2017). Kontrol' hospodaryuvannya u zabezpechenni efektyvnoho upravlinnya sil's'kohospodars'kymy pidpryyemstvamy [Management control in ensuring the effective management of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK - Economy of the agro-industrial complex*, 5, 73-78 [in Ukrainian].
9. Kovalyuk, O.M. (2017). Metodolohichni osnovy finansovoho mekhanizmu [Methodological bases of the financial mechanism]. *Finansy Ukrayiny - Finance of Ukraine*, 4, 54. [in Ukrainian].
10. Tarasevych, N.V. (2013). Vydy ta znachennya kompleksnoyi otsinky finansovoho stanu banku. Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' [Types and significance of a comprehensive assessment of the bank's financial condition]. *Zbirnyk naukovykh prats' - Bulletin of socio-economic research. Collection of scientific works*, 4 (51), 361-365 [in Ukrainian].
11. Branch, B. (2002). The Cost of Bankruptcy. *International Review of Financial Analysis*, 11, 39-57.
12. Law of Ukraine on the Banks and banking № 2121-III. (2020, April 28). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [in Ukrainian].
13. Tanklevska, N., Miroschnyenko, V. (2019). Theoretical basis of managing of enterprises' financial potential on the basis of anti-crisis management. *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*, 2(5), 51-61.
14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html [in Ukrainian].

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

ГОНЧАРЕНКО Олена Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри обліку і оподаткування

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9479-9797>

e-mail: goncharenkoelena77@gmail.com

ШИНКАРЕНКО Ольга Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

завідувач кафедри обліку і оподаткування

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7621-7017>

e-mail: vona2022@gmail.com

ТРОЯН Ярослава Віталіївна

здобувач вищої освіти за спеціальністю «Облік і оподаткування»

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8164-9490>

e-mail: slavatrojan999@gmail.com

Анотація. В статті розглянуто сучасні погляди вітчизняних та іноземних науковців на сутність фінансових активів, виявлено, що класифікація фінансових активів визначаються управлінським персоналом і характеризується множинністю ознак, зазначено, що підходи до оцінки фінансових активів на дату балансу згідно національних і міжнародних стандартів є схожими, проте, не ідентичними, тобто зберігається пріоритетність оцінки за справедливою вартістю при деталізації міжнародним стандартом порядку її визначення та відображення змін.

Ключові слова: фінансові активи, оцінка фінансових активів, національні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.

Аннотация. В статье рассмотрены современные взгляды отечественных и зарубежных ученых на сущность финансовых активов, выявлено, что их классификация определяется руководством и характеризуется множественностью признаков. Указано, что подходы к оценке финансовых активов на дату баланса согласно национальным и международным стандартам похожи, однако, не идентичны, т.е. сохраняется приоритетность оценки по справедливой стоимости при детализации международным стандартом порядка ее определения и отображения изменений.

Ключевые слова: финансовые активы, оценка финансовых активов, национальные и международные стандарты бухгалтерского учета.

Постановка проблеми. Одними із найбільш цікавих і складних об'єктів бухгалтерського обліку, як у вітчизняній, так і в міжнародній практиці є фінансові інструменти. Як відомо, до числа фінансових інструментів відносяться вельми різноманітні фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу й похідні фінансові інструменти. Фінансові активи є однією з ключових категорій фінансового світу. Різними сегментами фінансового ринку (валютному, кредитному, ринку цінних паперів тощо) притаманні різні категорії фінансових активів, обіг яких опосередковує транскордонний рух коштів. За допомогою фінансових активів здійснюється ефективно переміщення фінансових ресурсів в національних чи міжнародних масштабах. Отримання фінансових активів чи контролю над ними, як правило, визначає мотивацію учасників фінансових трансакцій.

З запровадженням з 2018 року нового МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» питання практичної реалізації його вимог особливо гостро постали для учасників ринку фінансових послуг України, для яких фінансові активи є основним ресурсом, що забезпечує отримання економічних вигід.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми визначення економічної сутності, класифікації та визнання фінансових активів висвітлені в працях І. Бурденко, О. Виговського, А. Загородній, Т. Калашнікова Н. Лоханова, І. Макаренка. Теоретичні та методологічні засади обліку і оподаткування фінансових активів знайшли відображення у працях таких вітчизняних науковців,

як Н. Васюк, О. Вітренко, О. Гончаренко Г. Єна, О. Задніпровський, О. Коблянська, Д. Костенко, М. Корінко, І. Макаренко, К. Назарова та ін. Визнаючи значущість попередніх наукових доробок та враховуючи методологічні зміни в міжнародних стандартах фінансової звітності, які також мають вплив на облік і оподаткування, уточнення особливостей формування фінансових активів, їх класифікація та оцінка потребують ґрунтовного дослідження.

Метою статті є визначення сутності фінансових активів, дослідження підходів до їх класифікації та оцінки згідно національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Виклад основних результатів. Процес акумуляції, розподілу та перерозподілу фінансових активів (ресурсів) забезпечується фінансовими посередниками: банками та небанківськими фінансовими установами.

Історично інститут фінансового посередництва виникає з моменту поділу праці у сфері обслуговування кругообігу фінансових активів, посту-пово виокремлюючись у самостійний вид бізнесу. Сучасні погляди вітчизняних та іноземних науковців на сутність фінансових активів відзначаються плюралізмом, зберігаючи, при цьому, єдність в загальній характеристиці останніх як «неречових», «нематеріальних» активів (табл. 1).

Сам по собі фінансовий актив не має реальної вартості і не приносить користі його власнику, а його вартість і користь від володіння кредитор зможе відчутти тільки в тому випадку, якщо боржник з ним розрахується.

Наукові погляди на сутність «фінансового активу»

№	Автор (и)	Визначення
1.	Виговський О. [2, с. 56]	належать до категорії нематеріальні активи, які опосередковують правовідносини між кредитором та боржником та є правовими вимогами кредитора до боржника щодо здійснення певного виконання майбутньому
2.	Гуменюк Д. [5, с. 21]	є специфічними не речовими активами, які являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому
3.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [8, с. 25]	1) кошти, коштовні метали та коштовне каміння, цінні папери, боргові зобов'язання та права вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів 2) активи підприємства у формі наявних коштів та різного роду фінансових інструментів.
4.	Калашнікова Т.В. [11, с. 23]	це специфічні неречові активи, які є законними вимогами власників цих активів щодо отримання певного доходу в майбутньому
5.	Карплінський Б.А. Герасименко О.В. [12, с. 164]	кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів
6.	Мочерний С.В. та ін. [6, с. 29]	сукупність фінансових ресурсів фізичних та юридичних осіб. До них належать: готівка, депозити в банку, чеки, цінні папери, розрахункові документи в дорозі, грошові документи, фінансові вкладення, вклади в інші підприємства
7.	Фещенко В. [7, с. 21].	грошове зобов'язання у готівковій та безготівковій формах
8.	Черкасова С.В. [16, с. 34]	є носіями капіталу на фінансовому ринку, внаслідок випуску та обігу яких забезпечується акумулювання та перерозподіл грошових ресурсів в економіці
9.	Шелудько В.М. [17, с. 29]	є специфічними не речовими активами, які являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому
10.	Колаковскі М. (Mark Kolakowski) [19]	є нефізичним активом, вартість якого походить від договірної вимоги, таким, як банківські кредити, депозити, облігації, акції. Фінансові активи зазвичай більш ліквідні, ніж інші матеріальні активи, такі як товари або нерухомість, і можуть продаватись на фінансових ринках
11.	Чен Дж. (James Chen) [20]	це ліквідний актив, який отримує свою вартість за договірним правом або вимогою власності. Грошові кошти, акції, облігації, пайові фонди та банківські депозити - все це приклади фінансових активів. На відміну від землі, майна, товарів чи інших матеріальних цінностей, фінансові активи не обов'язково мають властиву фізичну цінність або навіть фізичну форму.

Джерело: [2, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 16, 17, 19, 20]

Вітчизняне законодавство не відзначається широкою різноманітністю визначень поняття «фінансовий актив», а спеціальні нормативні акти, що

регулюють методологію бухгалтерського обліку розкривають сутність зазначеного поняття через його склад (табл. 2). При цьому, спостерігається

подібність визначень фінансового ак- струменти: подання», хоча міжнарод- тиву в П(С)БО 13 «Фінансові інстру- ний стандарт містить детальніший менти» та МСБО 32 «Фінансові ін- виклад.

Таблиця 2

Нормативне визначення поняття «фінансовий актив»

№	Нормативний акт	Визначення
1.	Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [21]	кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів
2.	Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [24]	будь-який актив, погашення якого здійснюватиметься з використанням грошей або іншого фінансового інструменту
3.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [23]	- грошові кошти та їх еквіваленти; - інструмент власного капіталу іншого підприємства; - контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства; - контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах
4.	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» [22]	1) грошові кошти; 2) інструменти власного капіталу іншого суб'єкта господарювання; 3) контрактне право: - отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб'єкта господарювання, або - обмінювати фінансові інструменти з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими; 4) контракт, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання та який є: - непохідним інструментом, за який суб'єкт господарювання зобов'язаний або може бути зобов'язаний отримати змінну кількість власних інструментів капіталу, або - похідним інструментом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися іншим чином, ніж обміном фіксованої суми грошових коштів або іншого фінансового активу на фіксовану кількість власних інструментів капіталу

Джерело: [21, 22, 23, 24]

Фінансові активи опосередковують відносини кредитора і боржника, в ролі яких можуть виступати депонент і фінансова установа (юридичні особи, які надають одну чи декілька фінансо-

вих послуг, спрямованих на трансформацію власних і залучених коштів, як в інтересах клієнтів, так і у власних інтересах), кредитор і позичальник.

Фінансові установи функціонують в полі дії фінансових інститутів, які є сукупністю економічних, соціальних, політичних, етичних, правових норм і вимог та визначають їх діяльність. До фінансових установ належать банки та небанківські фінансові установи, що представлені кредитними спілками, ломбардами, фінансовими компаніями, страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами. Зазначені установи в процесі своєї діяльності здійснюють операції, пов'язані з фінансовими активами.

Фінансові активи, якими володіють фінансові установи, характеризуються різноманітністю, а їх поділ з метою управління може здійснюватись за різними ознаками: терміном обігу, характером зобов'язань, пріоритетної значимості, гарантованістю рівня доходності, рівнем ризику, системою національних рахунків (табл. 3).

З метою обліку П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» передбачає поділ фінансових активів на п'ять груп:

- грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти;
- дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу;
- фінансові інвестиції, що утримуються до погашення;
- фінансові активи, призначені для перепродажу;
- інші фінансові активи [23].

Зазначеним національним стандартом бухгалтерського обліку передбачено, що фінансові активи первісно оцінюються за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, наданих в обмін на відповідний фінансовий актив і витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням фінансового активу (комісійні, обов'язкові збори та платежі тощо).

Таблиця 3

Класифікація фінансових активів

№	Ознака класифікації	Види фінансових активів
1.	терміном обігу	Короткострокові – з періодом обігу до одного року
		Довгострокові – з періодом обігу більше одного року, а також «безтермінові», кінцевий термін погашення яких не встановлений, наприклад акції
2.	характером зобов'язань	Боргові – характеризують кредитні відносини
		Дольові – підтверджують право власності на частку (пай) та отримання відповідного доходу (у формі дивіденду, відсотка)
3.	пріоритетної значимості	Первинні – характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту
		Вторинні або деривативи – характеризують цінні папери, що підтверджують право на купівлю-продаж первинних цінних паперів, що обертаються, валюту, товари тощо на попередньо визначених умовах в майбутньому періоді.
4.	гарантованістю рівня доходності	З фіксованим доходом – характеризуються гарантованим рівнем доходності при їх погашенні (або протягом періоду їх обігу) незалежно від кон'юнктурних коливань ставки позикового капіталу
		З невизначеним доходом – характеризуються змінним рівнем доходності залежно від фінансового стану емітента або у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку

Закінчення табл. 3

5.	рівнем ризику	Безризикові – служать лише для формування точки підрахунку виміру рівня ризику за іншими фінансовими активами. До них відносять державні короткострокові цінні папери, «тверду» іноземну валюту, цінні метали і каміння, придбані на короткий період тощо
		З низьким рівнем ризику – короткострокові фінансові активи, що обслуговують ринок грошей, виконання зобов'язань за якими гарантовано стійким фінансовим станом позичальника
		З помірним рівнем ризику – фінансові активи, рівень ризику за якими приблизно рівний середньоринковому
		З високим рівнем ризику - фінансові активи, за якими рівень ризику значно перевищує середньоринковий
6.	система національних рахунків	Золото і спеціальні права позики; готівка і депозити; цінні папери, крім акцій; позики; акції та інший акціонерний капітал; страхові технічні резерви; інші рахунки до одержання або до оплати

Джерело: [1, 3, 4, 11, 15, 16, 18]

В подальшому, а саме, на кожен звітний дату фінансові активи оцінюються за їх справедливою вартістю, крім:

- дебіторської заборгованості, що не призначена для продажу (за чистою реалізаційною собівартістю);
- фінансових інвестицій, що утримуються підприємством до погашення (за амортизованою собівартістю);
- фінансових активів, справедливую вартість яких неможливо достовірно визначити (за собівартістю).

Окрім того, балансова вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожен дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків [23].

Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти» для класифікації фінансових активів виділяє два критерії:

- бізнес-модель суб'єкта господарювання з управління фінансовими активами;

- характеристика грошових потоків за фінансовим активом, установлених договором [25].

Відповідно до визначених критеріїв, фінансові активи поділяються на такі, що оцінюються:

- за амортизованою собівартістю; або
- за справедливою вартістю через інший сукупний дохід; або
- за справедливою вартістю через прибуток або збиток (табл. 4).

Подібно до П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» передбачає формування первісної оцінки фінансового активу за його справедливою вартістю плюс або мінус (у випадку фінансового активу, що оцінюється за справедливою вартістю через прибуток або збиток) витрати на операцію, що можуть бути безпосередньо віднесені на придбання фінансового активу. Подальша оцінка фінансових активів здійснюється згідно первісної класифікації.

Висновки. Розглянувши економічну сутність фінансових активів необхідно зазначити, що погляди на сутність фінансових активів відзна-

Таблиця 4

Варіанти методів оцінки фінансових активів за
МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»

Фінансовий актив		Бізнес-модель з управління фінансовими активами		
		Утримання активу для одержання до-говірних грошових потоків	Одержання договірних грошових та/або шляхом продажу фінансових активів	Інші
Характеристика гро-шових потоків	Виключно виплати основної суми та процентів	За амортизованою собівартістю	За справедливою вартістю через інший сукупний дохід	За справедливою вартістю через прибуток або збиток
	Інші	За справедливою вартістю через прибуток або збиток		

Джерело: [44]

чаються плуралізмом при спільній характеристиці останніх як «неречових», «нематеріальних» активів, а їх змістова наповнюваність розкривається через відносини кредитора і боржника діяльності фінансових установ.

Підходи до класифікації фінансових активів визначаються управлінським персоналом і характеризуються множинністю ознак. Існує наявність відмінностей класифікаційних груп згідно П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» при подібності порядку визна-

чення первісної оцінки фінансових активів.

Дослідження концептуальних положень обліку операцій з фінансовими активами дозволило зробити висновки, підходи до оцінки фінансових активів на дату балансу (складання звітності) згідно національних і міжнародних стандартів є схожими, проте, не ідентичними, тобто зберігається пріоритетність оцінки за справедливою вартістю при деталізації міжнародним стандартом порядку її визначення та відображення змін.

Список використаної літератури

1. Бурденко І., Макаренко І. Справедлива вартість в оцінці фінансових інструментів: вимоги Міжнародних стандартів фінансової звітності. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 2. С. 44-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_2_19
2. Виговський О. Поняття та сутність фінансових активів як приватноправової категорії. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 53-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2015_7-8_11

3. Вітренко О., Єна Г. Методологія обліку фінансових інструментів та формування облікової політики підприємства. *Науковий клуб*. №5 (6), 2014. с. 22-23. http://sophus.at.ua/publ/2014_05_22_23_/sekcija_6_2014_05_22_23/
4. Гончаренко О.О. Управління фінансовими інструментами кредитних спілок: проблеми застосування МСФЗ. *«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2017. №2 (80). С.131-139 <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/1312>
5. Гуменюк Д. Ринок фінансових послуг: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – Івано-Франківськ: ІМЕ «Галицька академія». 2005. 244 с.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. Редкол.: С.В. Мочерний та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
7. Енциклопедія корпоративних фінансів. Гол. Ред. В. Фещенко. Київ, Українське агентство фінансового розвитку, 2010. 660 с.
8. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. К.: Знання, 2007. 1072 с.
9. Задніпровський О.Г. Облік фінансових інструментів: новації та гармонізація. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Економічні науки*. 2014. Випуск. 8 . Частина 3. С. 186-191.
10. Історія економічних учень: підручник у 2 ч. В. Д. Базилевич, П.М.Леоненко, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай; за ред. В. Д. Базилевича. - 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2005. 567 с. URL: <http://library.if.ua/books/39.html>
11. Калашнікова Т.В. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: «Хай-Тек Прес», 2008. 232 с.
12. Карплінський Б.А., Герасименко О.В. Фінансово-економічний словник: Навчальний посібник. Львів: Магнолія плюс, 2005. – 304 с.
13. Коблянська О.І. Бухгалтерський і податковий облік фінансових кредитів. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 2 (17) С. 246-251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_2_51
14. Лоханова Н.О. Класифікація та оцінка фінансових інструментів – огляд змін у зв'язку з оновленням МСФЗ 9 (IFRS 9). *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. №7. С16-27. http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_7_3
15. Унінець-Ходаківська В.П., Вихор О.І., Лятамбор О.А. Ринок фінансових послуг. Підручник. К.: Кондор, 2009. 484 с.

16. Черкасова С.В. Фінансовий ринок. Навчальний посібник. Львів, Магнолія 2006, 2010. 330 с.
17. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. Посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 535 с.
18. Korinko, M. D., Kostenko, D. V. Financial loans of pawnshops: evaluation and disclosure in accounting. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, [S.l.], Vol.. 2018. № 3 (26). Scientific and practical edition. P. 188-195. (Web of Science) DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144285> (дата звернення : 05.11.2020).
19. Mark Kolakowski. Using Investable Assets to Measure Wealth. URL: <https://www.thebalancecareers.com/financial-assets-1287035> (дата звернення : 18.11.2020).
20. James Chen. Financial Asset. URL: <https://www.investopedia.com/terms/f/financialasset.asp> (дата звернення : 15.11.2020).
21. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення : 17.10.2020).
22. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-32_ukr_2016.pdf (дата звернення : 13.11.2020).
23. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 559 від 30.11.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення : 15.11.2020).
24. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затверджене Постановою Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (дата звернення : 17.11.2020).
Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf (дата звернення : 18.11.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.222456](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.222456)

JEL Classification M40, M41

ECONOMIC ESSENCE, CLASSIFICATION AND MEASUREMENT OF FINANCIAL ASSETS

GONCHARENKO Olena

*PhD in Economics, Assistant Professor,
Department of the Accounting and Taxation
Banking University, Cherkasy Institute
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9479-9797>
e-mail: goncharenkoelena77@gmail.com*

SHYNKARENKO Olga

*PhD in Economics, Assistant Professor,
Department of the Accounting and Taxation
Banking University, Cherkasy Institute
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7621-7017>
e-mail: vona2022@gmail.com*

TROJAN Jaroslava

*Student of the specialties, «Accounting and Taxation»
Banking University, Cherkasy Institute
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8164-9490>
e-mail: slavatrojan999@gmail.com*

Abstract. *The article examines the current views of domestic and foreign scholars on the nature of financial assets, found that the classification of financial assets is determined by management and is characterized by multiple features, states that approaches to valuing financial assets at the balance sheet date are similar, but not identical, in the priority of fair value measurement is maintained when detailing by international standard the procedure for its definition and reflection of changes.*

Keywords: *financial assets, valuation of financial assets, national and international accounting standards.*

Financial instruments include various financial assets, financial liabilities, equity instruments. Financial assets are one of the important categories of the financial world. Modern views of domestic and foreign scholars on the essence of financial assets are marked by pluralism.

Financial assets are defined as "intangible", "intangible" assets. Domestic legislation is not marked by a wide variety of definitions of "financial asset". there is a similarity between the definitions of a financial asset in UAS 13 Financial Instruments and IAS 32 Financial Instru-

ments: Presentations, although the International Standard contains a more detailed statement.

The legislation of Ukraine is not marked by a wide variety of definitions of the term "financial asset". There is a similarity between the definitions of a financial asset in UAS 13 «Financial Instruments» and IAS 32 «Financial Instruments: Presentations», although the International Standard contains a more detailed statement.

Financial assets owned by financial institutions are characterized by diversity. The classification of financial assets for management purposes is carried out on various grounds: maturity, nature of liabilities, priority, guaranteed level of return, level of risk, the system of national accounts.

In order to account for UAS 13 «Financial Instruments» provides for the division of financial assets into five

groups: cash and cash equivalents; receivables not intended for resale; held-to-maturity financial investments; financial assets held for resale; other financial assets.

IFRS 9 «Financial Instruments» for the classification of financial assets distinguishes two criteria: the business model of the entity for the management of financial assets; characteristics of cash flows on the financial asset established by the contract.

The study of the conceptual provisions of accounting for transactions with financial assets allowed us to draw the following conclusions: approaches to measuring financial assets at the balance sheet date (reporting) according to national and international standards are similar, but not identical, ie the priority of fair value measurement is maintained its definition and reflection of changes.

Reference

1. Burdenko, I. & Makarenko, I. (2014). Spravedlyva vartist v otsintsi finansovykh instrumentiv: vymohy Mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti [Fair value in the measurement of financial instruments: the requirements of International Financial Reporting Standards]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy - Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 2, 44-50. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_2_19 [in Ukrainian]
2. Vyhovskyi, O. (2015). Poniattia ta sutnist finansovykh aktyviv yak pryv-atnopravovoi katehorii [The concept and essence of financial assets as a private law category]. *Yurydychna Ukraina - Legal Ukraine*, 7-8, 53-57. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2015_7-8_11 [in Ukrainian]
3. Vitrenko, O. & Yena, H. (2014). Metodolohiia obliku finansovykh instrumentiv ta formuvannia oblikovoi polityky pidpriemstva [Methodology of accounting of financial instruments and the formation of accounting policies of the enterprise]. *Naukovyi klub - Science club*, 5 (6), 22-23. Retrieved from: http://sophus.at.ua/publ/2014_05_22_23_/sekcija_6_2014_05_22_23/ [in Ukrainian]

4. Honcharenko, O.O. (2017). Upravlinnia finansovymy instrumentamy kredytnykh spilok: problemy zastosuvannya MSFZ [Management of financial instruments of credit unions: problems of application of IFRS]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriiia «Ekonomichni nauky» - Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Economic Sciences Series*, 2 (80), 131-139. Retrieved from: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/1312> [in Ukrainian]
5. Humeniuk, D. (2005). *Rynok finansovykh posluh [Financial services market]*. Ivano-Frankivsk: IME «Halytska akademiia» [in Ukrainian].
6. Mochernyi, S.V. (Ed.). (2000). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]*. (Vol.1). K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
7. Feshchenko, V. (Ed.). (2010). *Entsyklopediia korporatyvnykh finansiv [Encyclopedia of corporate finance]*. Kyiv: Ukrainske ahentstvo finansovoho rozvytku [in Ukrainian].
8. Zahorodnii, A.H. & Vozniuk, H.L. (2007). *Finansovo-ekonomichniy slovnyk [Financial and economic dictionary]*. K.: Znannia [in Ukrainian].
9. Zadniprovskiy, O. H. (2014). Oblik finansovykh instrumentiv: novatsii ta harmonizatsiia [Accounting of financial instruments: innovation and harmonization]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia. Ekonomichni nauky - Scientific Bulletin of Kherson State University. Series. Economic sciences*, 8/3, 186-191.
10. Bazylevych, V. D. (Ed.). (2005). *Istoriia ekonomichnykh uchen [History of economics]*. (Vols.1-2). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
11. Kalashnikova, T.V. (2008). *Finansovyiy rynok [Financial market]*. K.: «Khai-Tek Pres» [in Ukrainian].
12. Karplinskyi, B.A. & Herasymenko, O.V. (2005). *Finansovo-ekonomichniy slovnyk [Financial and economic dictionary]*. Lviv: Mahnoliia plus » [in Ukrainian].
13. Koblianska, O.I. (2013). Bukhhalterskyi i podatkovyi oblik finansovykh kredytiv [Accounting and tax accounting of financial loans]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy - Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 2(17), 246-251. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_2_51 [in Ukrainian].
14. Lokhanova, N.O. (2014). Klasyfikatsiia ta otsinka finansovykh instrumentiv – ohliad zmin u zviazku z onovlenniam MSFZ 9 [Classification and measurement of

- financial instruments - review of changes due to the update of IFRS 9]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt - Accounting and auditing*, 7, 16-27 [in Ukrainian].
15. Unynets-Khodakivska, V.P., Vykhov, O.I. & Liatambor, O.A. (2009). *Rynok finansovykh posluh [Financial services market]*. K.: Kondor [in Ukrainian].
16. Cherkasova, S.V.(2010). *Finansovyi rynok [Financial market]*. Lviv: Mahnoliia 2006. [in Ukrainian].
17. Sheludko, V.M. (2002). *Finansovyi rynok [Financial market]*. K.: Znannia-Pres [in Ukrainian].
18. Korinko, M. D. & Kostenko, D. V. (2018). Financial loans of pawnshops: evaluation and disclosure in accounting. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3 (26), 188-195. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144285>
19. Kolakowski, M. Using Investable Assets to Measure Wealth. www.thebalancecareers.com. Retrieved from: <https://www.thebalancecareers.com/financial-assets-1287035>.
20. Chen, J. Financial Asset. investopedia.com. Retrieved from: <https://www.investopedia.com/terms/f/financialasset.asp>
21. Law of Ukraine № 2664-III "On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets". (2001, July 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> [in Ukrainian]
22. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 32 «Finansovi instrumenty: podannia» [International Accounting Standard 32 "Financial Instruments: Submissions"]. mof.gov.ua. Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-32_ukr_2016.pdf [in Ukrainian].
23. Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 559 On Regulation (standard) of accounting 13 "Financial instruments". (2001, November 30). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> [in Ukrainian].
24. the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine № 351 On Regulations on determining the amount of credit risk by banks of Ukraine for active banking operations. (2016, June 30). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> [in Ukrainian]
25. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 9 «Finansovi instrumenty» [International Financial Reporting Standard 9 "Financial Instruments"]. www.minfin.gov.ua. Retrieved from: https://www.minfin.gov.ua/uploads/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf [in Ukrainian]

УДК 336.71

АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В БАНКУ В УМОВАХ COVID-19**ЖЕЖЕРУН Юлія Володимирівна***к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи**Черкаського навчально-наукового інституту**Університету банківської справи**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8200-730X>**e-mail: Julia_Dm@ukr.net***РОМАНЧУК Світлана Олександрівна***здобувач Черкаського навчально-наукового інституту**Університету банківської справи**romancuksveta12@gmail.com*

Анотація. У статті досліджено сутність антикризового менеджменту в банку як передумови забезпечення стабільності функціонування банківської системи, а також визначено основні напрями його розвитку в Україні. Розглянуто особливості та перспективи розвитку антикризового менеджменту в банку в умовах COVID-19.

Ключові слова: криза, антикризовий менеджмент в банку, антикризове регулювання, COVID-19, коронакриза, антикризові заходи, цифрові технології.

Постановка проблеми. Криза є закономірним об'єктивним явищем в ринковій економіці, яке може виникати упродовж всієї діяльності банку під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх дестабілізуючих чинників. У 2020 році одним з головних чинників впливу на економічні процеси виявився фактор поширення пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19).

У відповідь на ці виклики запроваджено надзвичайний стан в цілому на

Аннотация. В статье исследована сущность антикризисного менеджмента в банке как предпосылки обеспечения стабильности функционирования банковской системы, а также определены основные направления его развития в Украине. Рассмотрены особенности и перспективы развития антикризисного менеджмента в банке в условиях COVID-19.

Ключевые слова: кризис, антикризисный менеджмент в банке, антикризисное регулирование, COVID-19, коронакризис, антикризисные меры, цифровые технологии.

рівні окремих держав або окремих регіонів чи сфер; майже у всіх країнах запроваджено санітарно-епідеміологічні заходи; встановлено обмеження перетину кордонів та пересування всередині країн; посилено роль державного управління в надзвичайних умовах; встановлені обмеження трудової діяльності; введені нові дистанційні форми праці та освіти [14]. Березень 2020 р. вважається початком Коронакризи. Найбільшими внутрішніми ризиками для економіки в цілому та окремих банків зокрема, пов'язаними

з COVID-19 є: підвищення рівня безробіття через закриття кордонів та скорочення робочих місць, масове банкрутство суб'єктів малого бізнесу у зв'язку з карантинними обмеженнями, підвищення рівня інфляції, девальваційні очікування громадян, збереження низької активності банків у кредитуванні реального сектору економіки, стрімке поширення COVID-19 та неспроможність медичної системи зупинити пандемію в Україні. Враховуючи, що причини виникнення попередніх фінансово-економічних криз та Коронакризи 2020 р. не тотожні, особливої актуальної набувають дослідження антикризового менеджменту в банку в умовах COVID-19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на значимість, проблеми антикризового менеджменту (управління) в банку досліджувались такими вітчизняними та зарубіжними науковцями: О. Барановський, М. Бас,

В. Василенко, В. Вовк, В. Мельник, Ю. Орловська, В. Сирота, Т. Смовженко, А. Тавасієв, О. Тридід та інші. Погляди вчених-економістів не враховують змін, які виникають в банку у зв'язку із Коронакризою, викликану COVID-19. Тому антикризовий менеджмент в банку в умовах COVID-19 потребує подальших досліджень.

Метою статті є дослідження сутності та змісту антикризового менеджменту в банку, виявлення особливостей та перспектив його розвитку в умовах COVID-19 в Україні.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «антикризовий менеджмент в банку». В більшості літературних джерел його ототожнюють з поняттям «антикризове управління в банку» (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «антикризовий менеджмент в банку»

Автори	Визначення
О. Барановський, Л. Лігоненко	Система управління, що має всебічний характер та направлена на попередження та усунення несприятливих явищ, з використанням наявних ресурсів та потенціалу організації, або реалізації спеціальних процедур (санація, реструктуризація, банкрутство, ліквідація)
М. Бас	Комбінація заходів організаційного та фінансового менеджменту, які здійснюються управлінською ланкою безпосередньо кожного банку та уповноваженими органами регулювання й нагляду за банківською діяльністю у час кризи і дозволяють банківським структурам вийти з негативного періоду з найменшими витратами
В. Василенко	Управління, яке спрямоване на передбачення небезпеки кризи аналіз її симптомів і усунення загроз появи кризових ситуацій, а в разі їх появи, аналіз і прийняття швидких заходів ліквідаційного характеру з найменшими втратами та негативними наслідками
А. Градов	Аналіз стану макро- та мікросередовища та вибір місії банку, пізнання економічних механізмів виникнення кризових явищ та створення системи сканування зовнішнього та внутрішнього середовища банку з метою раннього розпізнавання «слабких сигналів» про загрозу наближення кризи
В. Мельник, О. Колесник	Сукупність поміркованих і взаємопов'язаних заходів, відповідних інструментів, спрямованих на попередження та подолання кризової ситуації в роботі банківської установи

Закінчення табл. 1

Ю. Орловська	Спеціальне, постійно організоване управління, спрямоване на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого банку, недопущення виникнення ситуації його банкрутства
В. Сирота	Комбінація форм інституційного впливу та заходів організаційного і фінансово-економічного характеру у банківській діяльності, що спрямована на раннє виявлення, попередження та подолання кризових явищ з мінімальними затратами
Т. Совженко, О. Тридід, В. Вовк	Комплекс заходів на етапах виявлення кризотвірних факторів, своєчасної діагностики, упередження і нейтралізації кризи, спрямований на досягнення цілей діяльності банку, реалізацію його стратегії та подальший розвиток
А. Тавасієв	Управлінський процес, що має упереджувальний характер, здійснюється на стратегічних засадах, починається та продовжується з перших днів існування банку, постійно і завжди

Джерело: узагальнено авторами на основі джерел [1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 14]

Слід зазначити, що поняття «управління» є більш широким порівняно з поняттям «менеджмент», яке прийнято застосовувати виключно до соціально-економічних систем. Доцільно виділити два рівні антикризового управління: антикризовий менедж-

мент в банку – здійснюється виключно на мікрорівні керівництвом банку; антикризове регулювання банківської діяльності – здійснюється на макрорівні Національним банком України та органами державного управління (рис. 1).

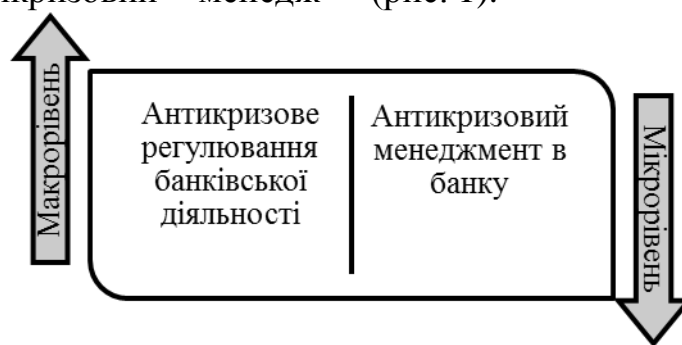

Рис. 1. Рівні антикризового управління

Джерело: складено авторами

Метою антикризового регулювання банківської діяльності є забезпечення стійкості як банківської системи загалом, так і кожного окремого банку. Мета антикризового менеджменту в банку полягає в прийнятті обґрунтованого рішення про доцільність функціонування банку, розробці та реалізації заходів по виходу банку з кризово-

го стану з мінімальними негативними наслідками або припинення його діяльності [5].

Проведення морфологічного аналізу (табл. 2) дозволяє надати власне узагальнююче визначення поняття «антикризовий менеджмент в банку» як комплекс антикризових заходів, що здійснюється керівництвом банку на

постійній основі, спрямованих на передбачення кризи, діагностику її симптомів, усунення кризи та подолання

її наслідків з мінімальними втратами для діяльності банку.

Таблиця 2

Морфологічний аналіз визначень поняття «антикризовий менеджмент в банку»

№ з/п	Ключові характеристики	Автори								
		О. Барановський, Л. Лігоненко	М. Бас	В. Василенко	А. Градов	В. Мельник, О. Колесник	Ю. Орловська	В. Сирота	Т. Совженко, О. Тридід, В. Вовк	А. Тавасієв
1.	Попередження кризових явищ	+	-	+	+	+	-	+	+	+
2.	Аналіз симптомів кризи	-	-	+	+	-	+	+	+	+
3.	Усунення кризових явищ	+	-	+	-	+	+	+	+	+
4.	Мінімізація втрат	-	+	+	-	-	+	+	-	-
5.	Здійснюється включно в умовах кризи	-	+	-	-	-	-	-	-	-
6.	Комплекс заходів	-	+	-	-	+	-	+	+	-
7.	Складова стратегічного менеджменту	-	+	-	-	-	-	-	+	+

Джерело: складено авторами

Між кризою та банкрутством банку існує тісний взаємозв'язок. З одного боку, банкрутство однієї чи декількох банківських установ може спричинити виникнення та розвиток кризових явищ у банківському секторі. З іншого боку, існуюча криза може призвести банківські установи до банкрутства через погіршення фінансового стану

клієнтів [6]. Антикризовий менеджмент від традиційного відрізняється специфічними умовами та інструментами: жорсткі обмеження, нестабільне внутрішнє та несприятливе зовнішнє середовище, значна витратність на фоні обмеженості ресурсів та висока ризикованість (табл. 3).

Таблиця 3

Відмінні риси традиційного менеджменту від антикризового менеджменту

Основні параметри	Традиційний менеджмент	Антикризовий менеджмент
Мета	Підвищення ефективності діяльності	Мінімізація негативних наслідків кризи
Основні обмеження	Ресурсні м'які	Тимчасові, ресурсні жорсткі
Характеристика зовнішнього середовища	Сприятливе	Несприятливе
Внутрішнє середовище	Стабільне	Безліч гострих конфліктів
Характер управлінської інформації	Регламентовані інформаційні потоки, точна, надлишкова інформація	Залежність інформаційних потоків від кризової ситуації, недостовірні та недостатні інформації
Результат	Зростання ефективності	Перехід в стабільний стан

Джерело: складено авторами на основі доопрацювання [7]

Заходи та інструменти антикризового менеджменту в банку розглядаються на мікроекономічному рівні. Антикризові заходи доцільно обирати в залежності від періоду функціонування банку. Банки можуть застосовувати аналітичні (для попередження кризової ситуації), фінансові (для вирішен-

ня першочергових поточних проблем), організаційно-управлінські (подолання глибокої кризи та її наслідків) інструменти окремо або їх комбінацію в залежності від ситуації, яка склалася в банку (рис. 2).

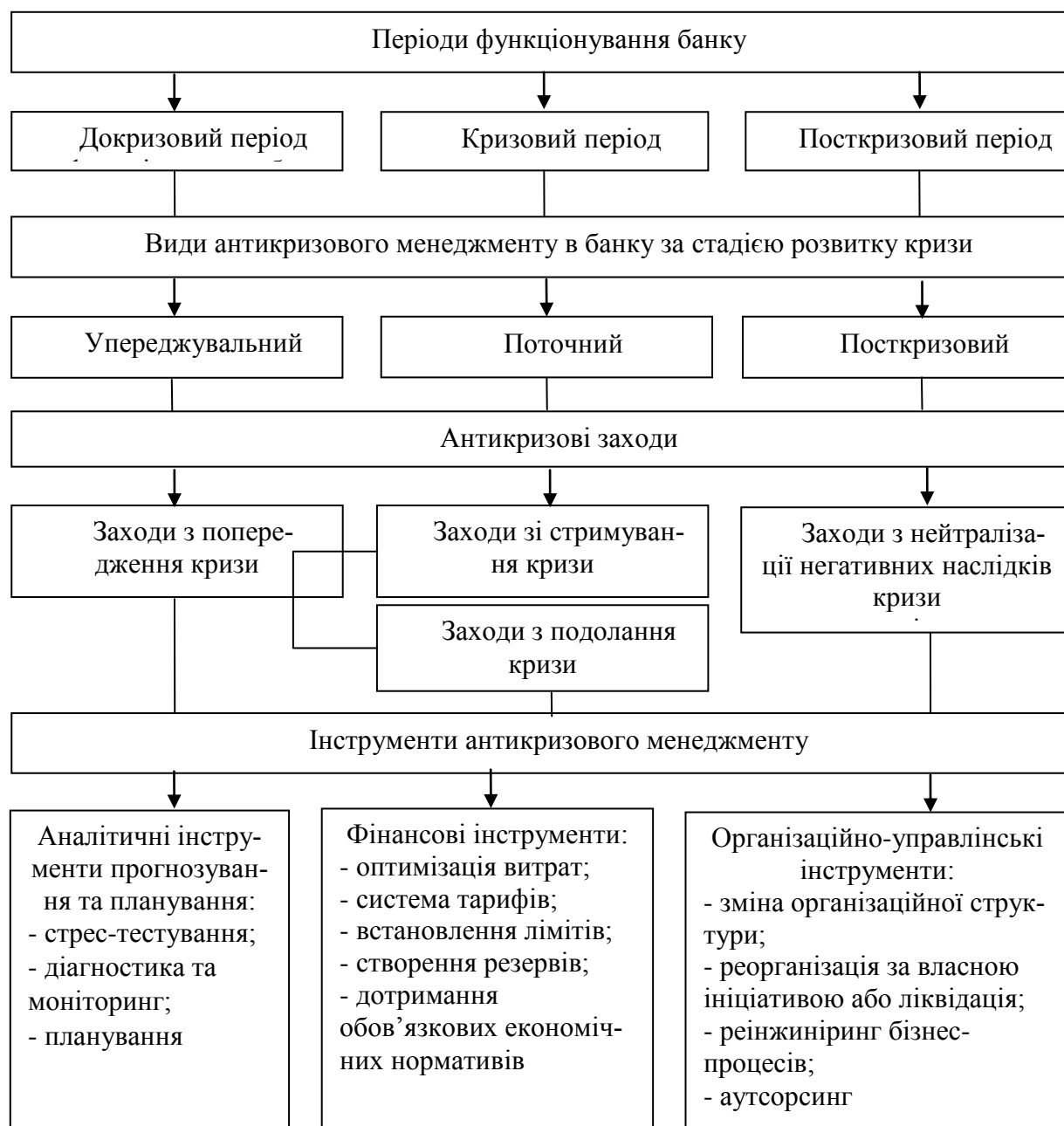

Рис. 2. Схема взаємодії періодів функціонування банку, видів антикризового менеджменту в банку з антикризовими заходами та інструментами

Джерело: складено авторами на основі доопрацювання [5]

Про початок кризи свідчать основні показники діяльності банків (рис. 3). В

кризові періоди відбувається скорочення ресурсної бази банків через об-

меженість іноземних інвестицій та значний вплив коштів з рахунків клієнтів, зменшення обсягів активів, збільшення резервів за кредитними операціями внаслідок зростання частки NPL (непрацюючих кредитів). Введення в дію заборони на дострокове повернення строкових вкладів призводить, з одного боку, до стримування масового відпливу депозитів, з іншого

боку, до паніки серед вкладників банків та зниження довіри до банківського сектору. Слід зазначити, що довіра залишається ключовим показником у виборі банку клієнтом для розміщення своїх заощаджень. Станом на 01.12.2020 р. рівень довіри населення до банків залишався на досить низькому рівні і становив -82%.

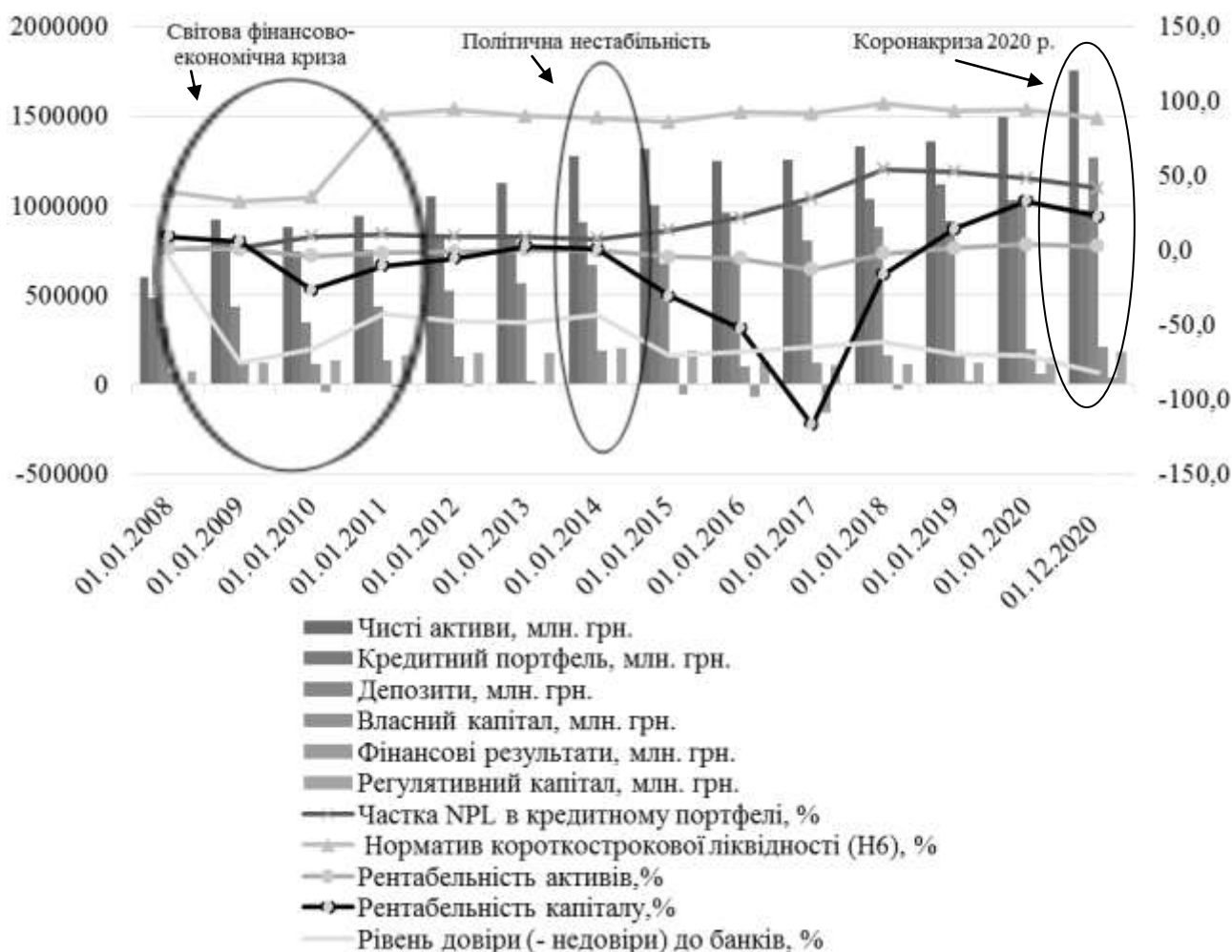

Рис. 3. Динаміка основних показників діяльності банків упродовж 01.01.2008-01.12.2020 рр.

Джерело: складено авторами на основі [11]

За 11 місяців 2020 року в банківській сфері відбулись значні зміни в умовах COVID-19 та карантинних обмежень. Здебільшого вони торкнулись сфери платежів та кредитування. Безконтактні розрахунки із використан-

ням карток збільшилися на 38%, із використанням NFC-гаджетів – на 16%. Стрімкими темпами розвивались цифрові технології, які дозволили обслуговувати клієнтів дистанційно без відвідування відділення банку, а саме:

мобільні додатки, мобільний еквайринг, платформи ідентифікації клієнта. Крім того, банки встановлювали особливі умови клієнтам, які не працювали в період карантину (кредитні канікули, реструктуризація кредитів, зниження ставок за кредитами, відсутність абонплати і комісій за користування POS-терміналами тощо).

Висновки. В статті антикризовий менеджмент в банку розглядається як комплекс антикризових заходів, що здійснюється керівництвом банку на постійній основі, спрямованих на передбачення кризи, діагностику її симптомів, усунення кризи та подолання її наслідків з мінімальними втратами для діяльності банку. Антикризовий менеджмент від традиційного відрізняється специфічними умовами та інструментами. До інструментів антикризового менеджменту належать: ана-

літичні, фінансові та організаційно-управлінські інструменти. Вони застосовуються окремо або в комбінації в залежності від періоду функціонування банку, наявності ресурсів тощо. Як показав проведений аналіз найбільш часто для виходу з кризи банки: створюють додаткові резерви за активними операціями; встановлюють ліміти концентрації залучених коштів та здійснюють контроль їх виконання; нарощують буфер ліквідності; розробляють нові депозитні продукти; здійснюють реструктуризацію проблемних кредитів; скорочують витрати. В умовах COVID-19 з метою протидії Коронакризі 2020 р. банки активно впроваджували цифрові технології в свою діяльність, безконтактні платежі та дистанційне обслуговування, що разом з діями НБУ дозволило стабілізувати ситуацію.

Список використаної літератури

1. Барановський О. І. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. *Вісник Національного банку України*. 2009. №4. С. 8–19.
2. Бас М. А. Антикризове управління банківськими установами: теоретичний аспект. *Економіка. Фінанси. Право*. 2010. №5. С. 25–27.
3. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 504 с.
4. Градов А. П., Кузин Б. И. Стратегия и тактика управления фирмой. СПб: Специальная литература, 1996. 398 с.
5. Жежерун Ю. В. Антикризове управління фінансовою стійкістю банківської системи. Дисертація канд. екон. наук: 08.00.08, Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). К., 2013. 230 с.
6. Жежерун Ю.В., Лушан В.О. Застосування кризових індикаторів в антикризовому управлінні в банку. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 24. Ч.2. С. 64–68.
7. Краснова А. В., Майстер І. В. Антикризове управління в банківських уста-

новах. *Вісник ЖДТУ*. 2013. №2. С. 247–251.

8. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством. Київ: Київськ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 824 с.

9. Мельник В., Колесник О. Теоретичні аспекти дослідження сутності антикризового менеджменту банківських установ. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. №4(20), 2019. С. 334-341. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-334-341.

10. Орловська Ю. Антикризове управління комерційним банком і критерії його ефективності. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2012. №1(56). С.74–80.

11. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua>. (дата звернення : 27.11.2020).

12. Сирота В. Функціональні та інституційні аспекти антикризового менеджменту в банківських установах України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. ДВНЗ «Університет банківської справи». Київ, 2015. 251 с.

13. Смовженко Т. С., Тридід О. М., Вовк В. Я. Антикризове управління стратегічним розвитком банку: монографія. К. : УБС НБУ, 2008. 473 с.

14. Тавасиев А. М. Антикризисное управление кредитными организациями. Москва: Издательство “Юнити-Дана”, 2006. 480 с.

15. Горшкова Н., Войтенко В., Хмельюк Л., Могілат І., Сітнікова Н., Старіков В. Україна: вплив COVID-19 на економіку і суспільство (бачення постпандемічного розвитку у 2020-2024 рр. очима експертів та молоді). Консенсус прогноз №52. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2020. 50 с.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.222659](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.222659)

JEL Classification G 21

ANTI-CRISIS MANAGEMENT IN THE BANK UNDER THE CONDITIONS OF COVID-19

ZHEZHERUN Yuliia

*PhD, Associate Professor of Finance and Banking,
Cherkassy educational-scientific institute of Banking University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8200-730X>
e-mail: Julia_Dm@ukr.net*

ROMANCHUK Svitlana

*Master's Degree of Cherkassy educational-scientific institute of the
Banking University
e-mail: romancuksveta12@gmail.com*

Abstract. *The article examines the essence and content of anti-crisis management in the bank as a prerequisite for ensuring the stability of the banking system, identifies the main directions of its development in Ukraine. Peculiarities and prospects of anti-crisis management development in the bank under the conditions of COVID-19 have been considered.*

Keywords: *crisis, anti-crisis management in the bank, anti-crisis regulation, COVID-19, Coronacrisis, anti-crisis management tools, digital technologies.*

The article examines the essence and content of anti-crisis management in the bank as a prerequisite for ensuring the stability of the banking system, identifies the main directions of its development in Ukraine. Based on the systematization of approaches to defining the concept of "crisis management in the bank" morphological analysis of the concept and the author's definition have been proposed. Types and tools of anti-crisis management in the bank have been studied. Crisis management tools include: analytical, financial and organizational & management tools.

The main indicators of banks activity in Ukraine from January 1, 2008 to De-

ember 1, 2020 have been analyzed. The article analyzes banking crises, based on which it is determined that the banking instability has been observed periodically for a long period (World Financial and Economic Crisis 2008-2010, Political Instability 2014, Coronacrisis 2020), which led to a loss of confidence. Special attention has been paid to the influence of the Coronacrisis 2020 on the functioning of domestic banks. The main causes of bankruptcies of Ukrainian banks in crisis periods have been identified, namely: a significant outflow of funds from customer accounts; insufficient level of capitalization and concentration of bank capital; unprofitable banks; loss of confi-

dence; devaluation of the national currency; low quality of the loan portfolio (significant share of NPL in the loan portfolio); deterioration of liquidity and profitability standards. Peculiarities and prospects of anti-crisis management development in the bank under the conditions of COVID-19 have been considered. In order to counter the Coronacrisis

2020, banks actively introduced digital technologies in their activities, contactless payments and remote service.

The purpose of the article is to study the current state of anti-crisis management in the bank, to identify features and prospects for its development under the conditions of COVID-19 in Ukraine.

Reference

1. Baranovskyi, O. I. (2009). Antykryzovi zakhody uriadiv i tsentralnykh bankiv zarubizhnykh krain [The anti-crisis measures taken by the governments and central banks of foreign countries]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy - Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 4, 8–19 [in Ukrainian].
2. Bas, M. A. (2010). Antykryzove upravlinnia bankivskymy ustanovamy: teoretichnyi aspekt [Anti-crisis management of banking institutions: the theoretical aspect]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economics. Finances. Law*, 5, 25–27 [in Ukrainian].
3. Vasylenko, V. O. (2005). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
4. Gradov, A. P. & Kuzin, B. I. (1996). *Strategija i taktika upravljenija firmoj [Firm management strategy and tactics]*. SPb: Special'naja literatura [in Russian].
5. Zhezherun, Yu. V. (2013). Antykryzove upravlinnia finansovoiu stiikestiu bankivskoi systemy [Crisis management financial stability of the banking system]. Candidate's thesis. UBS NBU: Kyiv [in Ukrainian].
6. Zhezherun, Yu. V. & Lushchan, V.O. (2017). Zastosuvannia kryzovykh indykatyviv v antykryzovomu upravlinni v banku [The application of crisis indicators in crisis management in bank]. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: «Ekonomika i menedzhment» - International Humanitarian University Herald. Economics and Management*, 24, 2, 64–68. Retrieved from: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/16.pdf> [in Ukrainian].
7. Krasnova, A. V. & Maister, I. V. (2013). Antykryzove upravlinnia v bankivskykh ustanovakh [Anticrisis Management in Banking Institutions]. *Visnyk ZhDTU - The Journal of ZSTU: Economics, Management and Administration*, 2, 247–251.
8. Lihonenko, L. O. (2005). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis*

management of the enterprise]. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].

9. Melnyk, V. & Kolesnyk, O. (2019). Teoretychni aspekty doslidzhennia sutnosti antykryzovoho menedzhmentu bankivskykh ustanov [Theoretical aspects of the research of the anti-crisis management system of bank institutions]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4(20), 334-341. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-334-341 [in Ukrainian].

10. Orlovska, Yu. (2012). Antykryzove upravlinnia komertsiiinym bankom i kryterii yoho efektyvnosti [Anti-crisis management of a commercial bank and criteria for its effectiveness]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo) - Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)*, 1(56), 74–80 [in Ukrainian].

11. The official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: <http://bank.gov.ua>.

12. Syrota, V. S. (2015). Funktsionalni ta instytutsiini aspekty antykryzovoho menedzhmentu v bankivskykh ustanovakh Ukrainy [Functional and institutional aspects of the anti-crisis management in banking institutions of Ukraine]. Candidate`s thesis. DVNZ «Universytet bankivskoi spravy», Kyiv [in Ukrainian].

13. Smovzhenko, T. S., Trydid, O. M. & Vovk, V. Ya. (2008). *Antykryzove upravlinnia stratehichnym rozvytkom banku [Anti-crisis management of the bank's strategic development]*. K.: UBS NBU [in Ukrainian].

14. Tavasiev, A. M. (2006). *Antikrizisnoe upravlenie kreditnymi organizacijami [Anti-crisis management of credit institutions]*. Moskva: Izdatel'stvo «Juniti-Dana» [in Russian].

Horshkova, N., Voitenko, V., Khmeliuk, L., Mohilat, I., Sitnikova, N. & Starikov, V. (2020). *Ukraina: vplyv COVID-19 na ekonomiku i suspilstvo (bachennia post-pandemichnoho rozvytku u 2020-2024. ochyma ekspertiv ta molodi) [Ukraine: the impact of COVID-19 on the economy and society (vision of post-pandemic development in 2020-2024 through the eyes of experts and youth)]*. Kyiv: Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine [in Ukrainian].

УДК 336.74

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОШОВОГО РИНКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ЧИ ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ СТАБІЛЬНОСТІ

ХУТОРНА Мирослава Емілівна

д.е.н., доцент

професор кафедри фінансів та банківської справи

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0761-3021>

e-mail: lmiroslava7@gmail.com;

ТКАЧЕНКО Юлія Павлівна

здобувач Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9960-2703>

e-mail: yuliya.tkachenko99@i.ua;

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій розвитку цифровізації грошового ринку та супутніх цьому процесу ризиків та загроз фінансовій стабільності. Розкрито еволюцію трансформації грошового ринку. Окреслено структуру грошового ринку в умовах постіндустріального суспільства. Особливу увагу приділено розвитку стейблкоїнів та визначено зони найбільших загроз фінансовій стабільності.*

Ключові слова: *цифрова трансформація, гроші, фіатні гроші, електронні гроші, стейблкоїни, фінансова стабільність, ризики, загрози.*

Постановка проблеми. Гроші – це змістотвірний атрибут економічної системи ринкового типу. Згідно з постулатами економічної теорії для визначення економічного змісту категорії «гроші» використовується функціональний підхід, тлумачачи її через призму таких функцій: міра вартості,

Аннотация. *Статья посвящена исследованию современных тенденций развития цифровизации денежного рынка и сопутствующих этому процессу рисков и угроз финансовой стабильности. Раскрыто эволюцию трансформации денежного рынка. Определены структуру денежного рынка в условиях постиндустриального общества. Особое внимание уделено развитию стейблкоинов и определены зоны наибольших угроз финансовой стабильности.*

Ключевые слова: *цифровая трансформация, деньги, фиатные деньги, электронные деньги, стейблкоины, финансовая стабильность, риски, угрозы.*

засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження та виконання функції світових грошей. Вже понад 2500 років поспіль (ще з моменту появи золотих монет у Туреччині) гроші мають беззаперечно вирішальне значення для економічного та соціального розвитку людства. Також, за цей час гроші

пройшли глибинну трансформацію своєї форми представлення, а саме: золоті монети; паперові гроші, забезпеченні золотом; фіатні паперові гроші, які забезпеченні виключно довірою до держави та її інститутів. Поряд з цим, починаючи з другої половини ХХ століття, а саме через початок революції у сфері інформаційно-комунікаційних технологій та розвитку ринку платіжних карт гроші починають паралельно функціонувати у готівковій та безготівковій формах. У подальшому виникають електронні гроші, які, з одного боку, не збільшують масу грошей в обігу; не оскаржують монопольне право центрального банку на емісію грошей, а лише збільшують швидкість їх обігу в економіці. При цьому, на цьому етапі розвитку економічних відносин вже фіатні гроші самі стають забезпечення як грошей у безготівковій формі, так і електронних грошей. На нашу думку, такому підвищенню значимості фіатних грошей певною мірою посприяли ефективні та комплексні заходи міжурядової організації ФАТФ.

Варто відмітити, що поштовхом до розвитку ринку електронних грошей було створення інструменту, який би в еру безготівкових платежів дозволяв би забезпечувати деперсоніфікованість та конфіденційність учасників платіжних операцій, тобто взяти найбільш привабливі риси з готівкових та безготівкових розрахунків. Поряд з цим, найбільш радикальна трансформація у сфері грошових відносин відбулася з появою цифрової валюти (криптовалюти) у 2009 році, оскільки, тут мова вже йде про появу приватних емісійних центрів і лише цей факт обґрунтовує глибинні зміни у системі сучасних грошових відносин. Подібна

трансформація грошей породила активну наукову дискусію. При цьому, це той випадок, коли практика суттєво випереджає наукові дослідження у цій сфері, що тим паче потребує вивчення з позиції ймовірності зумовлення загроз фінансовій стабільності економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливо відмітити, що науковці наразі приділяють активну увагу питанням трансформації фінансових ринків. Так, Н. Пантелеєва, С. Запорожець, Н. Нагайчук, О. Бартош розглядають еволюцію концепції банківського посередництва через призму принципів функціонування адаптивної бізнес-моделі банківських інституцій в умовах поширення процесів цифровізації [1]. С. Криниця вивчає це питання з позиції інституційного підходу, розкриваючи трансформацію грошово-кредитних відносин під впливом розвитку FinTech компаній [2]. Н. Рогова акцентує увагу на трансформації екосистеми фінансового посередництва у контексті діджиталізації економічних відносин [3]. Досить часто науковці вивчають цифрову трансформацію грошового ринку з позиції глибини імплементації у ці відносини технології блокчейну, що, зокрема, спостерігаємо у працях [4; 5].

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що протягом останніх років цифровим грошам приділяється підвищена увага у наукових публікаціях, але досі багато аспектів розвитку цифрових грошей залишаються вивченими лише фрагментарно. Зокрема, недостатньо вивченим залишається питання впливу цифрової трансформації грошового ринку на фінансову стабільність.

Метою написання цієї статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку цифровізації грошового ринку та супутніх цьому процесу ризиків та загроз фінансовій стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмітимо, що сучасну цифровізацію грошей з технічної точки зору необхідно розглядати як нову еволюційну форму розвитку електронних грошей. Утім, той факт, що у випадку цифрових валют мова йде про децентралізацію емісії грошей, тому з економічної точки зору – це інституційна трансформація грошової системи в епоху індустріального суспільства. Так, незважаючи на традиційне закріплення на рівні національних законодавств монопольного права на емісію грошей саме центральними банками, в еру цифровізації спостерігається тенденція до формування приватних цифрових грошей (криптовалют) та децентралізованих платіжних систем [6]. Загалом розділяємо думку науковців, які вважають, що ці нефіатні цифрові гроші не є грошима у повному розумінні сутності цього інституту, спираючись на функціональний підхід, про який згадували вище. Наявні у даний час криптовалюти не виконують всі функції класичних грошей та, насамперед, є лише проміжним платіжним еквівалентом. Утім, поява фіатних криптовалют, які емітуються центральними банками, є тим переломним моментом в еволюції класичних грошей, які можуть призвести до розвитку нових типів грошових систем з широким використанням саме цифрових грошей. За такого підходу центральні банки повинні гарантувати збереження стабільності цінової цінності не лише за фіатними класичними, але й фіатними цифровими грошима.

Поряд з цим, також наразі існують стейблкоїни, які розглядаються у науково-експертному колі і як цифрові валюти, і як цифрові активи. Останнє поняття є значно ширше, яке у тому числі може включати цифрові валюти. Нам більшою мірою імпонує підхід А. Berentsen та F. Schär, які зазначають, що стейблкоїн – це різновид криптоактиву, який розробляється з метою мінімізації волатильності цін шляхом вбудування механізму стабільності [7]. Тобто, стейблкоїн – це технологічний механізм інтеграції криптовалюти та традиційних фіатних грошей. Наразі ці два ринки існують як інституційно відособлені екосистеми з досить незначним простором для взаємодії. Завдяки стейблкоїнам та різним технологічним алгоритмам їх реалізації, досить імовірно, що криптовалюта зазнає більш широкого спектру варіантів використання на ринках платежів та кредитування, на яких донині домінують фіатні гроші. Також стейблкоїни є нахшталт фінансових деривативів у сфері цифрових валют, які виконують роль інструменту зниження загального ризику для учасників угод з цифровими активами.

Також, А. Berentsen та F. Schär висловлюються цікаву думку, що криптовалюти, як і традиційні гроші, є фіатними. Це науковці пояснюють тим, що основною характеристикою фіатної грошової одиниці є відсутність у неї внутрішньої цінності, оскільки її ринкова вартість базується виключно на сподіваннях економічних агентів щодо її майбутньої ціни, і такі очікування можуть швидко змінитися. Єдине, що відрізняє криптовалюти від традиційних фіатних грошей – це відсутність внутрішнього механізму стабільності (у випадку традиційних

грошей дію цього механізму забезпечуються інструментами монетарної політики центрального банку). Так ось, поява стейблкоїнів розглядається наразі як інституційна можливість наступного еволюційного витка розвитку ринку криптовалют. З одного боку, стейблкоїни беззаперечно здатні підвищити ефективність надання фінансових послуг, але, з іншого боку, можуть також створювати ризики для фінансової стабільності за умови масштабування таких операцій. Стейблкоїни – це спроба усунути об’єктивно високу волатильність «традиційних» криптоактивів шляхом прив’язки вартості стабільного монета до одного або кількох інших активів, таких як суверенні валюти. Вони можуть підвищити ефективність платежів (включаючи транскордонні платежі) та сприяти фінансовій інклюзії. Також, за умови широкого використання стейблкоїнів, цей механізм може набути системної важливості в одній або багатьох юрисдикціях, у тому числі застосовуватися як платіжна інфраструктура. А отже, тут постає питання забезпечення належного регулювання у сфері застосування стейблкоїнів, що вперше знайшло активне обговорення у рамках експертної консультаційної групи Ради з фінансової стабільності у 2020 році [8].

Перш, ніж обґрунтувати як всі ці трансформації впливають на фінансову стабільність, окреслимо структуру грошового ринку в умовах постіндустриального суспільства. Для його структурування виокремимо такі критерії:

1) **різновид об’єктної спрямованості відносин**: з приводу фінансових вимог; з приводу об’єкта фінансової природи;

2) **характеристика вартості**: збереження фіксованої вартості; змінна вартість; кількісний вимір сукупного обсягу одиниць; інше;

3) **тип емітента**: держава або уповноважена нею інституція; приватна інституція;

4) **технологічний підхід до організації обігу грошей**: централізований, децентралізований.

Також відмітимо, що Т. Adrian та Т. Mancini-Griffoli у своїй праці [9] виокремлює такі різновиди сучасних грошей: безготівкові гроші, тобто ті, що на існують на банківських рахунках та використовуються для оплати, взаємних розрахунків за допомогою перерахувань з одного рахунку на інший (*b-money*); електронні гроші (*E-money*); І-гроші, які є еквівалентом електронним грошам, за винятком дуже важливої функції - вони пропонують викуп змінної вартості у валюті, а отже, цей інструмент набуває рис власного капіталу (*I-money*); гроші центрального банку (*central bank money*); криптовалюта. Узагальнення вищезазначеного подано у табл. 1.

У рамках розгляду проблематики цифрової трансформації грошово ринку у контексті її впливу на фінансову стабільність, відмітимо, що під поняттям «фінансова стабільність» мислимо як здатність соціально-економічної системи ефективно виконувати основні функції навіть в умовах внутрішніх та зовнішніх збурень, що забезпечується завдяки попередженню нагромадження та реалізації ризиків, моніторингу та контролю за характером когерентної взаємодії між елементами системи та попередження її деструктивного впливу на стан систем вищого порядку та економіки загалом.

Компонентна будова еволюційної трансформації грошового ринку в умовах постіндустріального суспільства

Критерій	Класифікування							
	з приводу фінансових вимог				з приводу об'єкта фінансової природи			
<i>різновид об'єктної спрямованості відносин</i>								
<i>характеристика вартості</i>	збереження фіксованої вартості			змінна вартість	кількісний вимір сукупного обсягу одиниць		інше	
<i>тип емітента</i>	державна або уповноважена нею інституція		приватна інституція		державна або уповноважена нею інституція		приватна інституція	
<i>технологічний підхід до організації обігу грошей</i>	Ц*	Д*	Ц	Д	Д	Д	Д/Ц	Д
<i>приклади</i>	Платіжні карти, чеки	-	AliPay, PayPal, WeChat Pay, M-Pesa	Raxos, USD-Coin, TrueUSD	Gold-coins, Libra	Готівка	Цифрова валюта ЦБ***	Bitcoin, Basis
<i>різновид грошей</i>	В-money		Е-money		I-money	гроші ЦБ		криптовалюта

Позначення: * - централізовані; ** - децентралізовані; *** – центральний банк.

Джерело. Здійснено авторами на основі врахування позиції МВФ.

Стосовно наукової позиції впливу цифрової трансформації грошового ринку на фінансову стабільність, то мають місце достатньо різні позиції. Так, R. Ali, J. Barrdear, J. Southgate вважають, що очікуване розширення напрямів, форм та способів використання цифрової валюти у майбутньому очікувано посилюватиме загрози фінансовій стабільності [10]. Якщо звернути увагу на позицію провідних центральних банків, то до прикладу, Банк Англії у 2014 році зазначав, що цифрові валюти слугують джерелом потенційних ризиків, що не можна ігнорувати в довгостроковій перспективі [11]. Також, на увагу заслуговує позиція китайських науковців Y. Huang та X. Chen, які емпіричним шляхом

довели, що цифрова валюта впливає на пропозицію грошей, що очікувано становитиме виклик ролі центрального банку Китаю в реалізації грошово-кредитної політики [12]. Погоджуючись з позиціями науковців щодо окреслення змістових зон потенційних загроз фінансовій стабільності також нам видається доцільним акцентувати увагу на тому, що цифрові валюти можуть слугувати важелем активізації конкуренції на грошовому ринку та створювати абсолютно новий виклик для традиційних фіатних грошей, особливо ураховуючи поступовий розвиток ринку стейблкоїнів.

Поряд з песимістичним поглядом впливу цифровізації грошового ринку на фінансову стабільність, існують і

альтернативні позиції. Так, К. Фрідман стверджував, що роль центрального банку не може бути легко замінена цифровою валютою, навіть незважаючи на те, що вплив цифрової валюти зростає [13]. Цю думку також підтримали В. Fung, М. Molico, G. Stuber, піддаючи сумніву, що цифрова валюта може повністю замінити традиційну фіатну валюту. Утім, науковці наголошують на необхідності систематичного забезпечення коригування грошово-кредитної політики в умовах активної цифровізації грошового ринку [14].

Спираючись на проведений аналіз наукової літератури та попередні наші обґрунтування вважаємо, що через активних розвиток інформаційно-комунікаційних технологій наразі мають місце глибинні та безповоротні зміни грошових відносин, спектр причин яких суттєво виходить за межі включно технологічного удосконалення. Мова, у тому числі йде про світоглядну трансформацію суспільно-економічних взаємовідносин, які також відображаються і у сфері грошового ринку. Все це зумовлює необхідність застосування принципів обачності та превентивності задля завчасного окреслення тих змістових зон, де зародження загроз фінансовій стабільності є, по-перше, найбільш очікуваним, а по-друге, найсуттєвішим з позиції потенційних результатів впливу.

Насамперед, вважаємо, що це стосується створення та активного розвитку механізму стейблкоїнів, який на нашу думку, є вельми схожий до кредитного деривативу, активність застосування якого пов'язують однією з базових причин світової кризи 2008. У цьому контексті ми розділяємо позицію О. Л. Яременка, який зауважує,

що завдяки «складним фінансовим інструментам суб'єкти ринку отримали можливість знижувати ризик до таких масштабів, якими можна було знехтувати при прийнятті інвестиційних рішень». Це, у свою чергу, «сприяло зниженню значимості професіоналізму, відповідальності, реалістичності планів, узгодженості оцінок та критеріїв прийняття рішень» [15, с. 116-117]. Стосовно стейблкоїнів важливо відмітити, що вони здатні генерувати ризику за умови їх інвестування у фінансові активи з ненульовим ризиком. При цьому мова може йти про кредитний, ринковий, валютний та ризик ліквідності. З точки зору фінансової стабільності постає запитання: хто у кінцевому підсумку бере на себе ці ризики, зумовлені інвестиційними процесами? У випадку, якщо технологія стабілізаційного механізму нездатна генерувати фіксовану вартість стейблкоїну, тоді вона буде змінюватися синхронно зі зміною вартості фіатної валюти, яка виконує роль забезпечення. Тоді саме кінцевий користувач і буде приймати на себе всі ризики, стейблкоїни у цьому випадку будуть еквівалентами частки в акціонерному фондуванні, унеможлиблюючи ризик неплатоспроможності.

Утім, якщо кінцеві користувачі втратять довіру до емітента стейблкоїнів чи розробленої ним інфраструктури (наприклад, через кібератаку), або ж зниження вартості стейблкоїнів через падіння вартості фіатних валют, які слугують їх забезпеченням, – тоді це здатне спонукати ризик ліквідності та його прояв на системному рівні. Це відбуватиметься через те, що більшість покупців стейблкоїнів матимуть намір їх переведення у фіатну валюту,

посилуючи негативний вплив на показники грошового ринку.

Поряд з цим, цей ризик може зумовлюватися і в умовах, якщо технологія стабілізаційного механізму здатна гарантувати фіксовану вартість стейблкоїнів. У цьому випадку збитки через реалізацію ризиків інвестування повністю покладаються на емітентів або гарантодавців. Окрім цього, це здатне здійснити негативний вплив на банківське фондування через відання економічними агентами переваги інституційним депозитам (тобто у формі стейблкоїнів), а не банківським. Це, звичайно залежно від масштабів таких операцій, здатне зумовити кризу ліквідності у банківському секторі. З іншого боку, банки, які можуть виконувати посередницьку функцію у сфері обігу стейблкоїнів, можуть зазнати впливу репутаційного ризику, а також негативні фінансові наслідки через волатильність грошового ринку.

Все це обумовлює необхідність комплексного та мультиаспектного регулювання економічних відносин у сфері функціонування стейблкоїнів, оскільки ризики, що виникають на цьому ринку, через канали стабілізаційного механізму переходять на ринок традиційних фіатних валют, тобто здатні проникнути у діяльність будь-якого економічного агента (навіть то-

го, що не здійснює діяльність з жодними криптоактивами).

Висновки. Отже, наразі грошовий ринок зазнає глибоких трансформаційних змін, зокрема відбувається повноцінне інституційне становлення ринку криптоактивів. Утім, особливим переломним моментом у цій трансформацію вважаємо зародження стейблкоїнів, застосування яких суттєво виходить за межі трейдингу, як це характерно для інших криптоактивів. Більшою мірою він представлений як ефективний інструмент управління ризиками, а також канал поєднання фіатного та криптографічного сегментів грошового ринку в єдине ціле. Цей тип цифрового активу є потужним інструментом, який може допомогти зміцнити екосистему криптовалют в цілому, а також бути альтернативним засобом заощадження у випадках високої волатильності ринку. Але ж, 2008 рік, на нашу думку, став доказом тому, що будь-які фінансові інновації необхідно розглядати через призму фінансової стабільності, завчасно окреслюючи зони її потенційних загроз.

Те саме стосується і механізму регулювання відносин у сфері обігу грошей – важливо, щоб регулятори інструменти регулювання, які б випереджали, а не лише реагували на фінансові виклики.

Список використаної літератури

1. Pantieliieva N., Zaporozhets S., Nagaichuk N., Bartosh O. Transformation of financial intermediation in the context of spread of digital trends. *Bulletin of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*. 2019. Vol. 3. № 379. С. 144 – 152.

2. Криниця С. Сучасні тренди розвитку FinTech та їх взаємодії з традиційними фінансовими посередниками. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи: зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції* (22 жовтня 2020, м. Полтава). Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка», 2020. С. 28-31.
3. Pantelieieva N., Rogova N., Zaporozhets S., Tretiak N. Transformation in the ecosystem of financial intermediaries in the context of digitalization. *Scientific bulletin of Polissia*. 2020. Vol. 1, PP. 49–59. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-1\(20\)-49-59](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-1(20)-49-59).
4. Pantelieieva N., Krynytsia S., Khutorna M., Potapenko L. FinTech, Transformation of Financial Intermediation and Financial Stability. *IEEE 5th International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications* (October 9-12, 2018, Kharkiv, Ukraine). PIC S&T 2018. Kharkiv : Kharkiv National University of Radio Electronics. 2018. PP. 553-560.
5. Нагайчук Н.Г., Третяк Н.М. Можливості використання технології blockchain у страхуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 19. Ч.2. С. 104-107.
6. Ali R., Barrdear J., Clews R., Southgate J. Innovation in payment technologies and the emergence of digital currencies. *Bank of England Quarterly Bulletin*. 2014. № 54(3). С. 262–275. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/innovations-in-payment-technologies-and-the-emergence-of-digitalcurrencies.pdf>.
7. Berentsen A., Schär F. Stablecoins: The quest for a low- volatility cryptocurrency. *The Economics of Fintech and Digital Currencies*. Publisher: CEPR Press, 2019. PP.65-71. URL: https://www.researchgate.net/publication/332464789_Stablecoins_The_quest_for_a_low_volatility_cryptocurrency.
8. Financial Stability Board. Addressing the regulatory, supervisory and oversight challenges raised by “global stablecoin” arrangements. Consultative document. 2020. April. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P140420-1.pdf>.
9. Adrian T., Mancini-Griffoli T. The rise of digital money. FinTech notes. Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2019.

10. Ali R., Barrdear J. Southgate J. Innovations in payment technologies and the emergence of digital currencies. *Bank of England Quarterly Bulletin*. 2014. № 52(3). PP.262-275.
11. Bank of England. The economics of digital currencies. 2014. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/digital-currencies/the-economics-of-digital-currencies>.
12. Huang Y., Chen X. Digital currency: demand, impacts and role of central bank. *Journal of Zhejiang University*. 2006. № 36(6). PP.74-80.
13. Freedman C. Monetary Policy Implementation: Past, Present and Future. *International Finance*. 2000. № 3(2). PP . 211-227.
14. Fung B., Molicco M., Stuber G. Electronic Money and Payments: Recent Developments and Issues. Ottawa: Bank of Canada. 2014.
15. Яременко О. Л. Кризисные факторы и направления сбалансирования хозяйственной системы : монография. *Взгляд из Украины. Кн. 2* / Под ред. В.М. Гейца, А.А. Гриценко. Київ : Нац. акад. наук. Украины, Ин-т экономики и прогнозирования, 2012. Гл. 7. С. 114-119.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.222737](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.222737)

JEL Classification E51, E42

DIGITAL MONEY MARKET TRANSFORMATION: PROSPECTS OR THREATS TO FINANCIAL STABILITY

KHUTORNA Myroslava

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Finance and Banking Department
Cherkasy Educational and Scientific Institute of Banking University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0761-3021>
e-mail: lmiroslava7@gmail.com*

TKACHENKO Yuliya

*Master's Degree Degree of Cherkassy educational-scientific institute of the
Banking University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9960-2703>
e-mail: yuliya.tkachenko99@i.ua*

Abstract. *The article is devoted to the study of current trends in the digitalization of the money market and the associated risks and threats to financial stability. The evolution of money market transformation is revealed. The structure of the money market in the conditions of post-industrial society is outlined. Particular attention is paid to the development of stablecoins and the areas of greatest threats to financial stability have been identified.*

Keywords: *digital transformation, money, fiat money, electronic money, stablecoins, financial stability, risks, threats.*

The article is devoted to the study of current trends in the digitalization of the money market and the associated risks and threats to financial stability. The evolution of money market transformation is revealed and it is substantiated that modern digitalization of money from the technical point of view should be considered as a new evolutionary form of electronic money development. However, the fact that in the case of digital currencies we are talking about the decentralization of money, so from an economic point of view - is the institutional transformation

of the monetary system in the era of industrial society.

The article outlines the structure of the money market in a post-industrial society by identifying the following criteria: 1) the type of object orientation of relations (on financial requirements; on the object of financial nature); 2) characteristic of the value (preservation of a fixed value; variable value; quantitative measurement of the total volume of units); 3) type of issuer (state or its authorized institution; private institution); 4) technological ap-

proach to the organization of money circulation (centralized, decentralized).

Particular attention is paid to stablecoins, which are considered as a technological mechanism for integrating cryptocurrencies and traditional fiat money. At present, these two markets exist as institutionally isolated ecosystems with very little room for interaction. Due to stablecoins and various technological algorithms for their implementation, it is likely that cryptocurrency is subject to a wider range of uses in the payments and lending markets, which are still dominated by fiat money. Stablecoins are also an attempt to eliminate the objectively high volatility of "traditional" cryptocurren-

cies by pegging the value of a stable coin to one or more other assets, such as sovereign currencies.

One of the substantive areas where the emergence of threats to financial stability is, firstly, the most expected, and secondly, the most significant in terms of potential impact, identified the creation and active development of a mechanism of stablecoins, which in our opinion is very similar to credit derivative, the activity of which is associated with one of the main causes of the global crisis in 2008. The relationship between the development of stablecoins and the probability of liquidity risk at the level of the financial system.

Reference

1. Pantelieieva, N., Zaporozhets, S., Nagaichuk, N., & Bartosh, O. (2019). Transformation of financial intermediation in the context of spread of digital trends. *Bulletin of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, Vol. 3, 379, 144-152.
2. Krynytsia, S. (2020). Suchasni trendy rozvytku FinTech ta yikh vzayemodiyi z tradytsiynymy finansovymy poserednykamy [Modern trends in FinTech development and their interaction with traditional financial intermediaries]. *Rozvytok finansovoho rynku v Ukraini: zahrozy, problemy ta perspektyvy: zb. materialiv II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Financial market development in Ukraine: threats, problems and prospects: coll. materials of the II International scientific-practical conference]. Poltava: Natsional'nyy universytet «Poltavs'ka politekhnik». [in Ukrainian].
3. Pantelieieva, N., Rogova, N., Zaporozhets, S., & Tretiak, N. (2020) Transformation in the ecosystem of financial intermediaries in the context of digitalization. *Scientific bulletin of Polissia*, 1, 49–59. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-1\(20\)-49-59](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-1(20)-49-59).
4. Pantelieieva, N., Krynytsia, S., Khutorna, M., & Potapenko, L. (2018). FinTech, Transformation of Financial Intermediation and Financial Stability. *IEEE 5th International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications*

(October 9-12, 2018, Kharkiv, Ukraine). PIC S&T`2018. Kharkiv : Kharkiv National University of Radio Electronics.

5. Nagaichuk, N.H., & Tretiak, N.M. (2018). Mozhyvosti vykorystannya tekhnolohiyi blockchain u strakhuvanni [Possibilities of using blockchain technology in insurance]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo» - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: “International Economic Relations and the World Economy”*, 19, Part 2, 104-107. [in Ukrainian].

6. Ali, R., Barrdear, J., Clews, R., & Southgate, J. (2014). Innovation in payment technologies and the emergence of digital currencies. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 54(3), 262–275. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/innovations-in-payment-technologies-and-the-emergence-of-digitalcurrencies.pdf>.

7. Berentsen, A., & Schär, F. (2019). Stablecoins: The quest for a low- volatility cryptocurrency. *The Economics of Fintech and Digital Currencies. Publisher: CEPR Press*, 65-71. URL: https://www.researchgate.net/publication/332464789_Stablecoins_The_quest_for_a_low-_volatility_cryptocurrency.

8. Financial Stability Board. (2020). Addressing the regulatory, supervisory and oversight challenges raised by “global stablecoin” arrangements. Consultative document. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P140420-1.pdf>.

9. Adrian, T., & Mancini-Griffoli, T. (2019). The rise of digital money. FinTech notes. Washington, D.C. : International Monetary Fund.

10. Ali, R., Barrdear, J., & Southgate, J. (2014). Innovations in payment technologies and the emergence of digital currencies. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 52(3), 262-275.

11. Bank of England. (2014). The economics of digital currencies. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/digital-currencies/the-economics-of-digital-currencies>.

12. Huang, Y., & Chen, X. (2006). Digital currency: demand, impacts and role of central bank. *Journal of Zhejiang University*, 36(6), 74-80.

13. Freedman, C. (2000). Monetary Policy Implementation: Past, Present and Future. *International Finance*, 3(2), 211-227.

14. Fung, B., Molico, M., & Stuber, G. (2014). Electronic Money and Payments: Recent Developments and Issues. Ottawa: Bank of Canada.

15. Yaremenko, O.L. (2012). Krizisnyye faktory i napravleniya sbalansirovaniya khozyaystvennoy sistemy : monografiya [Crisis factors and directions of balancing the economic system: monograph]. *Vzglyad iz Ukrainy. Kn. 2 [View from Ukraine. Book. 2]* / Eds. Geytsa, V.M., & Gritsenko A.A. Kyiv : Nats. akad. nauk. Ukrainy, Inst ekonomiki i prognozirovaniya, Chapter 7, 114-119. [in Russia]

УДК 330.357

ІНВЕСТИЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЇХ ВПЛИВУ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

ЧЕПЕЛЮК Ганна Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0839-8407>
e-mail: Chepelyk.b@ukr.net

ЛОЗОВАТИЙ Богдан Миколайович

здобувач Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2869-2569>
e-mail: lozovatu@gmail.com

Анотація. У статті розглядається питання інвестиційної безпеки. Визначено індикатори інвестиційної безпеки. Розглянуто структуру загального обсягу реальних інвестицій в економіку країни. Наведено пропозиції щодо покращення ефективності інвестиційної діяльності в Україні.

Ключові слова: інвестиційна безпека, механізм забезпечення інвестиційної безпеки, інвестиційна привабливість, прямі іноземні інвестиції, економічна безпека.

Постановка проблеми. Інвестиції виступають необхідною умовою економічного та соціального розвитку кожної країни. Оскільки процеси глобалізації впливають на структуру, об'єкти, сфери інвестування, то логічно обумовлена потреба дослідження інвестицій з точки зору інвестиційної, економічної та національної безпеки.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос инвестиционной безопасности. Определены индикаторы инвестиционной безопасности. Рассмотрена структура общего объема реальных инвестиций в экономику страны. Приведены предложения по улучшению эффективности инвестиционной деятельности в Украине.

Ключевые слова: инвестиционная безопасность, механизм обеспечения инвестиционной безопасности, инвестиционная привлекательность, прямые иностранные инвестиции, экономическая безопасность.

Дослідження проблем інвестиційної безпеки необхідно проводити з визначенням ключових категорій та факторів, які прямо чи опосередковано впливають і піддаються впливу внаслідок інвестування та залучення інвестицій. Зростання й прискорення руху капіталів на внутрішньому та зовнішньому ринках, кризи, мін-

ливість умов як для реального сектору економіки, так і фінансової сфери, обґрунтовує актуальність наукових досліджень щодо безпеки інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі представлені бачення інвестиційної безпеки як складової економічної та її вплив на фінансову безпеку України. Істотний внесок зробили вітчизняні вчені: О.І. Барановський, Т.Г. Бондарук, О.С. Бондарук, Д.В. Нікитенко, К.І. Новікова, Л.Ф. Новікова, В.А. Предборський, В.П. Приходько, С.І. Ткаленко та інші. Високо оцінюючи наукові доробки, вважаємо, що проблеми інвестиційної складової економічної та фінансової безпеки України потребують подальшого ґрунтового аналізу, об'єктивної оцінки існуючих та потенційних загроз, особливо, в умовах тривалої політичної та соціально-економічної кризи в державі.

Метою статті виступає поглиблення теоретико-методичних засад оцінки інвестицій, зокрема, іноземних, як фактору впливу на інвестиційну безпеку України, дослідження проблем і загроз та розробка рекомендацій на основі аналізу теоретичних, правових та емпіричних даних.

Виклад основних результатів. Однією з основних складових державної та національної безпеки є система національних економічних інтересів. Про це влучно висловилися Т.Г. Бондарук та О.С. Бондарук: «Загрози й виклики можуть бути тільки в контексті національних інтересів країни, її збереження і розвитку. Особливе значення у функціонуванні механізму інвестиційної безпеки має формування

концепції національної безпеки і конкретнішого її прояву – стратегії. Стратегія безпеки – основа довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку країни. Водночас довгострокову стратегію не можна сформулювати без визначення національних інтересів країни» [2].

В.А. Предборський головним критерієм інвестиційної безпеки вважає конкурентоспроможність економіки як процесу економічної безпеки у динаміці. У монографії «Економічна безпека держави» автор вказує: «Історично проблема національної економічної безпеки виникає одночасно з формуванням державності, становленням національних державних інтересів взагалі й економічних інтересів зокрема. Тому в історії будь-якої держави можна знайти періоди, коли ця проблема або загострювалася, або ставала «непомітною», але вона ніколи не зникала з поля зору державних мужів. Серед безлічі факторів, що визначають підходи до вирішення проблеми економічної безпеки, виділяються два. Перший – це стан національної економіки, рівень її конкурентоспроможності. Другий – загострення конкуренції у світовому господарстві, боротьба за відповідне місце у світовому економічному табелі про ранги. Звідси випливає, що у всіх випадках фактор часу відіграє вирішальну роль, тому що не можна забезпечити економічну безпеку взагалі. У визначений час і у визначених умовах знаходиться адекватне для цього періоду рішення даної проблеми для конкретної країни [7, с. 11].

Слушним, на нашу думку, є твердження Д.В. Нікитенка: «Одними

з найважливіших індикаторів інвестиційної складової інвестиційно-інноваційної безпеки, на наш погляд, є здатність здійснювати розширене відтворення основного капіталу (валове нагромадження основного капіталу), зокрема через купівлю новостворених основних засобів за рахунок вітчизняних чи іноземних джерел фінансування, а також підтримка здорового конкурентного середовища. Також інвестиційна безпека значною мірою залежить від стану інвестиційного клімату та ефективності державного регулювання економіки в країні. Саме цим обумовлена актуальність комплексного дослідження рівня інвестиційної безпеки держави та чинників, що впливають на її формування» [5].

О.І. Барановський у своїй фундаментальній праці «Філософія безпеки» зазначає: «Комплексно розглядаючи питання залучення інвестицій в економіку України, слід урахувати, що створення інвестиційного ринку, на думку експертів, - проблема не менш важлива, ніж створення товарного ринку, оскільки товари – це похідний продукт від інвестицій, як національних (внутрішньодержавних), так і іноземних. Тому саме інвестиційний ринок можна вважати відправною точкою швидкого й ефективного соціально-економічного розвитку нашої країни. Водночас, економічна література містить різні трактування сутності категорії «інвестиції». Така неоднозначність зумовлена як складністю цієї категорії, так і наявністю кількох видів і форм капіталу та процесу інвестування» [1, с. 758].

Інвестиції найчастіше перекла-

даються як капіталовкладення. Законом України «Про інвестиційну діяльність» інвестиціями визначено всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [9].

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України включають питання інвестиційної безпеки у термін інвестиційно-інноваційна безпека. Згідно даних рекомендацій, інвестиційно-інноваційна безпека - це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості [8]. Вважаємо, що інвестиційна безпека взаємопов'язана з багатьма індикаторами економічної, в тому числі, й фінансової безпеки.

Погоджуємося з думкою С. Едгардо, С. Ткаленко, Р. Любачівської: «Питання про дослідження інвестиційної безпеки обумовлено не лише глобалізацією, а й лібералізацією ринку капіталів і тенденціями руху прямих іноземних інвестицій, які суттєво змінилися з початку ХХІ ст. Звичайно, усі екзогенні та ендогенні фактори, ризики та загрози, які впливають на стан забезпечення безпеки врахувати неможливо, але слід застосовувати

заходи з протидії та зменшення їх впливу» [3].

Як видно з теоретичних досліджень та законодавчо-нормативної бази, одним із ключових факторів інвестиційної, економічної та фінансової безпеки виступають саме інвестиції.

В Україні проблема забезпечення інвестиційної безпеки на сьогодні є особливо актуальною з точки зору необхідності подолання падіння виробництва, дисбалансів економіки та освоєння нових видів діяльності й оновлення, де необхідно, існуючих товарів і послуг.

Усі фінансові операції між резидентами України та між нерезидентами обліковуються в платіжному балансі країни. За його даними розраховується міжнародна інвестиційна позиція – статистичний звіт про вартість і структуру зовнішніх фінансових активів та зобов'язань на певну дату. В платіжному балансі інвестиції поділяються на прямі, портфельні та інші. Їхній зміст та специфіку схематично відображено в рис. 1.

Прямі інвестиції включають операції з придбання інструментів участі у капіталі, а також реінвестування доходу між прямим інвестором та підприємством реального сектору економіки. Акціонерний капітал не призводить до зростання заборгованості, оскільки інвестори придбавають частку власності в бізнесі, претендуючи на частину комерційного прибутку. Причинами прямих іноземних інвестицій є пошук інвесторами дешевих ресурсів, ринків, прибутковості та стратегічних можливостей. Також вважаємо, що придбання активів вітчизняних підприємств за кошти реінвестованих доходів, отриманих від попередніх

вкладень у нашу економіку, не покращують стан платіжного балансу України.

Перехід України до відкритої економіки призвів до впливу зовнішньоекономічних чинників, що, відповідно, несе певні ризики й загрози для названих категорій безпеки. У цьому контексті вважаємо за доцільне провести аналіз даних прямих іноземних інвестицій в Україну та за її межі (рис. 2).

Як видно з діаграми на рис. 2, після 2014 року інвестиційні потоки в Україну зменшилися. Лише на кінець 2019 року їхнє значення (45221,2 млн. дол. США) наблизилося до обсягів на 01 січня 2015-го (46653,9 млн. дол. США).

Що стосується відтоку капіталу у вигляді прямих інвестицій резидентів України в економіку світу, то показники демонструють постійне зростання від 212,0 млн. дол. США на 01 січня 2015-го до 248 млн. дол. США на кінець 2019 року. Виведення капіталу призводить до серйозних проблем «валютного голоду», наслідком чого є девальвація національної валюти.

Аналітики Експертної платформи [4] називають специфікою прямих іноземних інвестицій в Україну проведенням операцій «round tripping» та «debt-to-equity».

Round tripping означає процес спрямування резидентами за кордон коштів, які потім повертаються в країну у вигляді прямих інвестицій. Основними причинами виникнення таких операцій вважають:

- захист прав власності;
- податкові та фінансові вигоди;
- існування валютного контролю та зміни валютного курсу (для

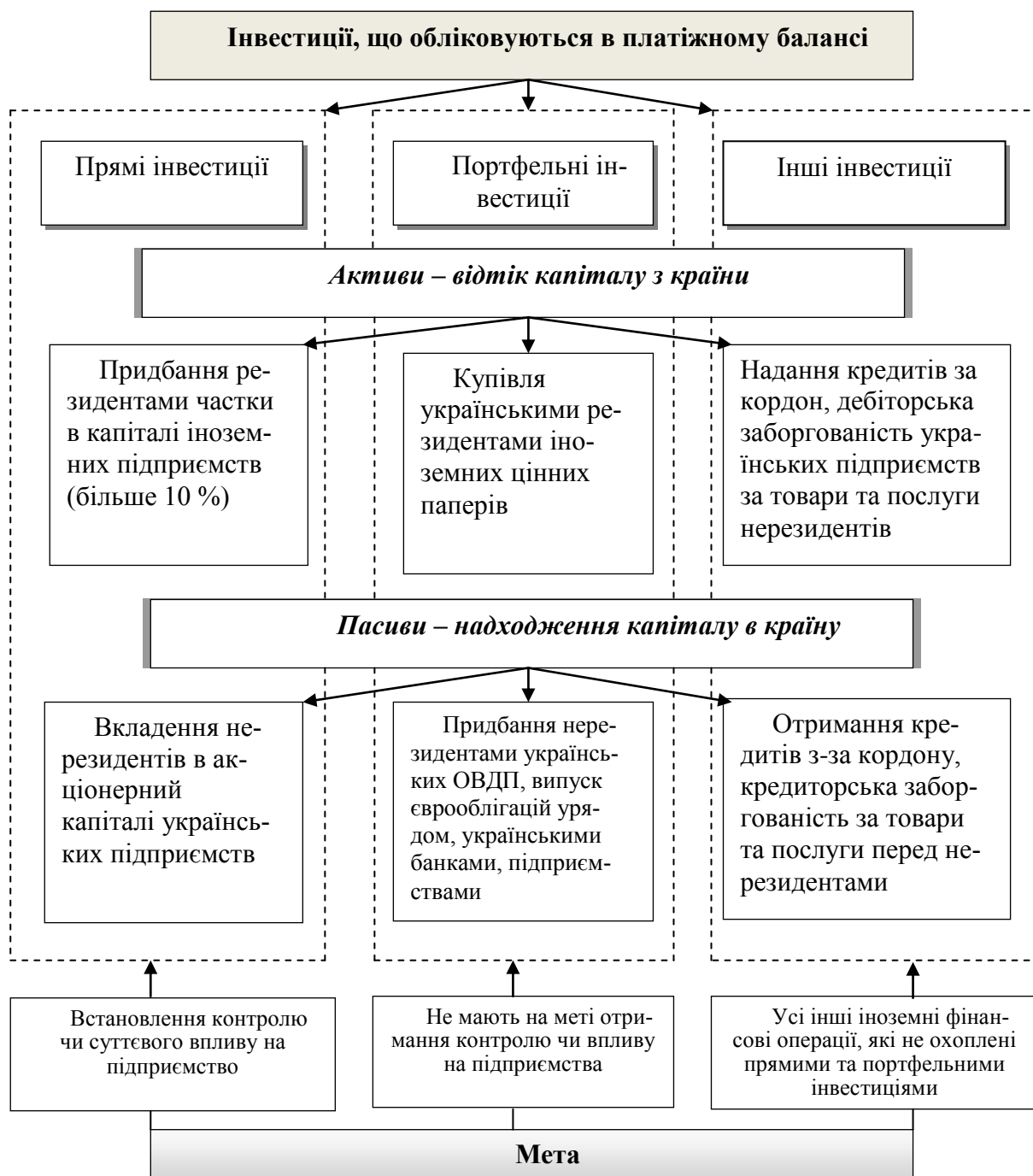

Рис. 1. Види інвестицій, які обліковуються у платіжному балансі країни

Джерело: складено авторами

- забезпечення гнучкості в управлінні активами, що виражені в іноземній валюті);

- отримання доступу до більш якісних фінансових послуг.

Притік таких інвестицій оцінюють на рівні 22 % від прямих іноземних інвестицій в Україну.

Debt-to-equity - це операція переоформлення боргу в статутний капітал компанії всередині однієї економіки, компромісний шлях реструктуризації боргу, коли юридична особа-боржник збільшує свій статутний капітал на суму боргу перед кредитором, а кредитор «обмінює» своє право вимоги

до боржника на частку в його статутному капіталі. Найбільші debt-to-equity операції проводилися з такими

банками: ВТБ Банк, Промінвестбанк, Сбербанк, Укрсоцбанк, Альфа-Банк.

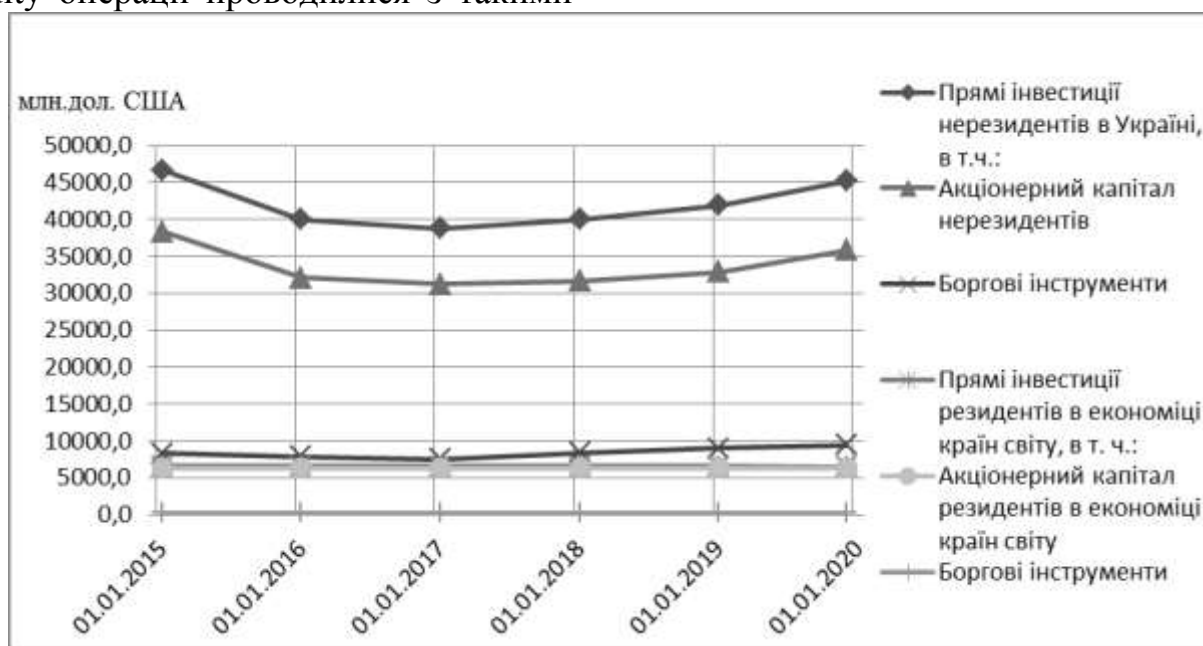

Рис. 2. Аналіз прямих інвестицій в Україну та з України

Джерело: складено автором за даними [6]

Незважаючи на певну активізацію прямих іноземних інвестицій, їх нинішні обсяги не забезпечать модернізацію економіки. Структура даних інвестицій також не відповідає завданням економічного розвитку та суттєвого підвищення технологічного рівня національної економіки, оскільки більшість інвесторів інвестують у галузі переробної промисловості, оптової та роздрібною торгівлі. Дані пріоритети обумовлені тим, що витрати швидко повертаються та комерційні ризики є відносно невисокими. Зокрема, інвестованими є галузі, що не потребують довгострокових капіталовкладень й освоєння нових технологій - фінансовий сектор та сектор нерухомості.

Висновки. Роль інвестиційного процесу в системі економічної та інвестиційної безпеки країни постійно підвищується, що пояснюється певним розширенням напрямків інвестування.

Варто відзначити, що інвестиційна сфера є однією з найбільш чутливих до зовнішніх та внутрішніх чинників впливу. Розмежувати зовнішні та внутрішні чинники впливу не завжди можливо, оскільки у відкритій економіці вони часто обумовлюють та взаємодоповнюють одне одного. Чинники, що знижують рівень інвестиційної безпеки України:

- низький рівень валового нагромадження;
- недостатні обсяги інвестування високотехнологічних галузей;
- недостатні обсяги прямих іноземних інвестицій;
- постійне підвищення цін на енергоносії, що кардинально негативно впливає як на собівартість продукції для виробника, так і на купівельну спроможність споживачів товарів та послуг;
- скорочення ринків;

- політична й соціальна напруженість;
- постійні зміни в законодавстві, що досить часто вкрай негативно сприймається суспільством;
- інші події та явища.

Прямі іноземні інвестиції мають як позитивні впливи, так і негативні. Якщо країна не в змозі генерувати власні кошти для інвестування, то їй необхідні іноземні інвестиції. В такому разі уряд країни повинен забезпечити прийнятні умови для інвестування нерезидентами. В сучасних умовах глобалізації це необхідно для підвищення конкурентоспроможності якомога більшої кількості галузей економіки, зростання доходів підприємств, збільшення виробництва продукції, надання послуг, що, в свою чергу, підвищить рівень економічної та фінансової безпеки. Водночас, іноземні інвестиції створюють певні загрози для національної економіки та рівня інвестиційної, економічної та національної безпеки. Це може проявлятися через посилення внутрішніх дисбалансів товарних і фінансових ринків, створення нераціональної структури вітчизняного виробництва, монополізацію стратегічних галузей, соціально значимих сфер господарювання, споживацьку експлуатацію національної сировинно-ресурсної бази та виробничих потужностей, репатріацію прибутків.

С.І. Ткаленко, зазначає, що важливим джерелом прямих іноземних інвестицій є транснаціональні корпорації (ТНК) розвинутих країн світу. Їхній потужний розвиток, експансія здійснюють неоднозначний вплив на економіку держав світу, а отже, ТНК впливають і безпосередньо на інве-

стиційну безпеку й суверенітет держави [11, с. 110]. Очевидно, що ТНК сьогодні виступають однією з потужних сил економічного розвитку, провідними акторами світу, які проникають в економіку інших держав і фактично керують урядами та всією економічною, інвестиційною системою. Проникаючи в економіку інших країн, ТНК впливають на національну політику, лобіюють зміни в законодавстві на свою користь та примушують уряди держав щодо прийняття рішень в межах приватних інтересів [10]. ТНК-інвестори таким чином представляють загрозу не тільки інвестиційній, а й національній безпеці країни – реципієнту.

Узагальнюючи теоретичні, нормативні та емпіричні дані щодо питання інвестиційної безпеки та її впливу на економічну, фінансову й національну безпеку держави, вважаємо, що для відвернення загроз інвестиційній безпеці необхідно розробити адаптивну як для зовнішнього інвестора, так і для України, модель інвестиційної безпеки. Вона повинна бути індивідуальною саме для України з урахуванням національних інтересів, а також передбачати здатність протидіяти загрозам інвестиційній безпеці та пов'язаній з нею економічній і фінансовій. Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо вивчення індикаторів інвестиційної безпеки у контексті виявлення й попередження потенційних загроз та усунення чи мінімізацію існуючих з точки зору їх впливу на економічну, фінансову та національну безпеку України.

Список використаної літератури

1. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / за ред. О. І. Барановського. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 2: Безпека фінансових інститутів. 715 с.
2. Бондарук Т. Г., Бондарук О. С. Інвестиційна безпека держави: стратегічні цілі та механізм забезпечення. *Статистика України*. 2019. № 2. С. 83-91. doi: 10.31767/su.2(85)2019.02.09.
3. Едгардо С., Ткаленко С., Любачівська Р. Модель інвестиційної безпеки економіки України в євроінтеграційному векторі розвитку. *Міжнародна економічна політика*. 2019. № 2 (31). С. 101-119. doi: 10.33111/іер.2019.31.04.
4. Іноземні інвестиції в Україні: де знайти дані, як читати платіжний баланс, про що говорять останні цифри. Експертна платформа: веб-сайт. URL: <https://expla.bank.gov.ua/expla/src/files/Publication126.pd> (дата звернення: 26.12.2020 р.).
5. Нікитенко Д. В. Стан інвестиційної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 25(1). С. 96-102. - URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(1\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(1)__23).
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики. [online] URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія. Київ: Кондор, 2005. 391 с.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 26.12.2020 р.).
9. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12?lang=en#Text> (дата звернення: 26.12.2020 р.).
10. Ткаленко С. І. Вплив ТНК на економічну безпеку і суверенітет України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5, т. 1. С. 223-227.
11. Ткаленко С. І. Інвестиційна безпека: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 286 с.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.222735](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.222735)

JEL Classification F21, G11

INVESTMENTS IN THE CONTEXT OF THEIR IMPACT ON THE INVESTMENT SECURITY OF THE COUNTRY

CHEPELIUK Hanna Mykolaivna

*Associate Professor of the Department of Finance and Banking
Cherkasy Educational and Scientific Institute of Banking University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0839-8407>
e-mail: Chepelyk.b@ukr.net*

LOZOVATYI Bohdan Mykolaiovych

*Student of Finance and Banking
Cherkasy Educational and Scientific Institute of Banking University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2869-2569>
e-mail: lozovatuy@gmail.com*

Abstract. *The article examines the issue of investment security. Defined indicators of investment security. The structure of the total volume of real investments in the economy of the country is considered. Suggestions for improving the efficiency of investment activities in Ukraine are presented.*

Keywords: *investment security, investment security mechanism, investment attractiveness, foreign direct investment, economic security.*

The article is about the investment security of the state. The article has analysed major indicators, identified risks and proved their impact on the overall financial security. It's described the ways to increase financial flows to Ukraine and increase financial security.

It is justified that scientific studies of economic security at country level gain higher importance in the conditions of transformation. The processes concerned with the investment security are gaining special significance, because it is an important condition for the sustainable development of a country. An econometric assessment of the data on incoming for-

foreign direct investment in the national economy and Investment Attractiveness Index of Ukraine is performed. The theoretical framework of the investment security and its strategic goals are investigated.

It is noted that numerous threats, inherent in various spheres of society, have a close and direct connection with the threats to investment security. Considering the threats in the investment sphere as a destructive influence on the realization of the economic interests of the subjects of the investment process, the types of threats are identified according to their origin and at the hierarchical level. In the

sphere of origin, there are threats in the functioning of the sphere of investment infrastructure, associated with the implementation of direct investment, associated with the inability to attribute the results of investment activity and related to the institutionalization of the environment, which would ensure the effective functioning of the spheres of the previous blocks. The lack of timeliness in detecting and eliminating threats leads to a lack of timeliness in identification of problems, the identification of changes in im-

portant trends, and the emergence and intensification of the impact of individual factors - stimulators or disincentives to investment activity.

The investment security mechanism is implemented with the goal of guaranteeing the national economic interest. It is shown that the next step in the study has to focus on indentifying the risks and threats to the investment security and building the mechanism for protecting the national interests of a country.

Reference

1. Baranovskyi, O. I. (2014). *Filosofia bezpeky [The philosophy of security]*. (Vols.1-2). Kyiv: UBS NBU. [in Ukrainian].
2. Bondaruk, T. H. & Bondaruk, O. S. (2019). Investytsiina bezpeka derzhavy: stratehichni tsili ta mekhanizm zabezpechennia [The Investment Security of the Country: Strategic Goals and Support Mechanism]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 83 - 91. doi: 10.31767/su. 2(85)2019.02.09. [in Ukrainian].
3. Edhardo, S., Tkalenko, S. & Liubachivska, R. (2019). Model investytsiinoi bezpeky ekonomiky Ukrainy v yevrointehratsiinomu vektori rozvytku [The model of investment security of Ukraine's economy in the European integration vector of development]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka - International economic policy*, 2(31), 101-119. doi: 10.33111/iep.2019.31.04. [in Ukrainian].
4. Inozemni investytsii v Ukraini: de znaity dani, yak chytaty platizhnyi balans, pro shcho hovoriat ostanni tsyfry. [Foreign investment in Ukraine: where to find data, how to read the balance of payments, as evidenced by the latest figures]. Expert platform. Retrieved from: <https://expla.bank.gov.ua/expla/src/files/Publication126.pd>. [in Ukrainian].
5. Nikytenko, D. V. (2017). Stan investytsiinoi bezpeky Ukrainy [The state of investment security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu - Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 25 (1). Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(1\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(1)__23). [in Ukrainian].
6. Official site of the State Statistics Committee. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

7. Predborskyi, V.A. (2005). *Ekonomichna bezpeka derzhavy [Economic security of the state]*. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].
8. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine № 1277 “On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine” (2013, October 29). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731> [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine On Investment Activity № 1560-XII. (1991, September 18). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12?lang=en#Text> [in Ukrainian].
10. Tkalenko, S. I. (2014). Vplyv TNK na ekonomichnu bezpeku i suverenitet Ukrainy [The impact of TNCs on the economic security and sovereignty of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 5(1), 223-227. [in Ukrainian].
11. Tkalenko, S. I. (2018). *Investytsiina bezpeka: teoriia, metodolohiia, praktyka [Investment safety: theory, methodology, practice]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].